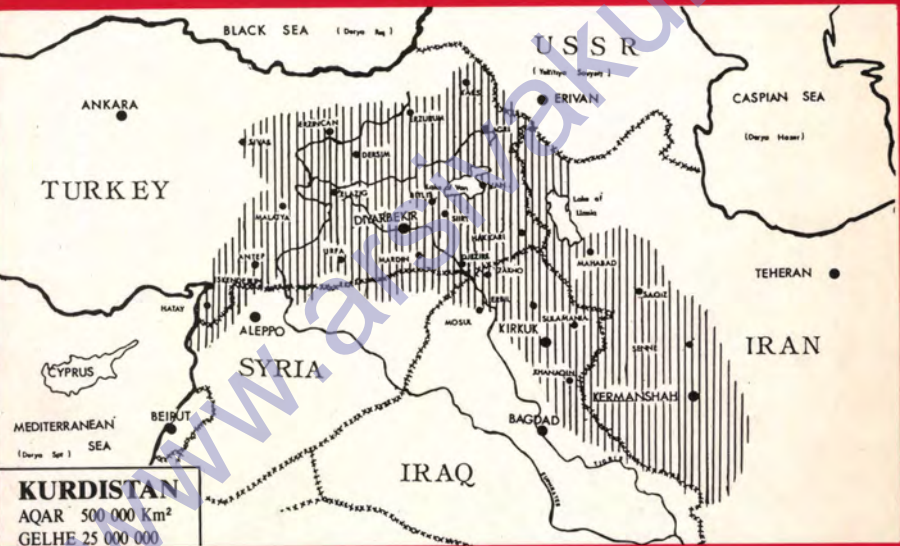

Ekrem CEMİL PAŞA

DÎROKA KURDISTAN BI KURTEBIRÎ

ENSTITUYA KURDÎ YA BRUKSELÊ

DÎROKA KURDISTAN
BI KURTEBIRÎ

www.arsivakurd.org

Ekrem CEMÎL PAŞA

DÎROKA KURDISTAN
BI KURTEBIRÎ

www.arsivakurd.org

ENSTITUYA KURDÎ YA BRUKSELÊ

Çile 1995

D/1995/5799/6

© Enstituya Kurdî Ya Brukselê

4, rue Bonneels – 1040 Bruxelles

Tel. 02/230.89.30

Fax. 02/230.34.02

Çapxane : Acco - Leuven

PÊŞGOTIN

Ekrem Cemîl Paşa ev pirtûk di sala 1972 de, ango du sal berê mirina xwe, di 81 saliya xwe de, piştî xebat û lêgerîneke 14 salan, li Şamê nivîsî û li Beyrûtê weşand. Piştre, di wê salê de, wî ew wergerand zimanê tirkî. Her du pirtûk jî bi navê C.P.B., ango Cemîl Paşa Burc, weşandin û ji wan jimareke piçûk, nêzikî pêncî tene, gihandin Ewropayê. Wî gelek dixwest ku vê pirtûkê wergerîne zimanên farisî û fransî jî. Lê, mixabin, temenê (umr) wî ferzend ne da ku vî barê giran biqedîne.

Ji bo ku em vê berhemê ji aliyê dîrokî gelek giring dibînin, nemaze ji aliyê lêgerîna li ser riha (esl) Kurdan ku heta nuha ne ji aliyê Kurdan û ne ji yê Ewropiyîyan baş hatiye zanîn, û ji bo ku ev cara yekemîn e ku nivîskarekî kurd dîroka Kurdistanê ya kevn bi zimanê kurdî, zaravê kurmancî, dinivîse, me pêwîst dît ku em wê ji nuh de, bi kurdî û piştre bi tirkî, biweşînin. Û nuha jî em wê werdigêrin zimanê fransî.

Mixabin, di dawiya vê pirtûkê de, Ekrem Cemîl Paşa rexneyên gelek giran ji malbata Bedir Xan re dîke. Ev yek dubendiyên ku hergav di nav van her du malbatan û di nav wan û hogirên din, weka Osman Sabrî, Memdûh Selîm, Nûreddîn Zana ..., de dibûn xuya dide. Ev dubendî ne tenê ji bo nav û kursî bûn, lê usa jî ji sedema cihêtiya zihniyet û dîtînin siyasî bûn. Em îro jî nimûneyên ewha, lê yê bi awayê "nûjentir" dibînin. Em hêvî dikin ku ronakbîr û berpirsiyarên me yê siyasî yê dema me ji şaşîtiyên bav û kalên me fêr bibin û wan dúbare (tekrar) nekin.

Li gel ku di nivîsîna çavkaniyên ku nivîskar di dawiya pirtûkê de pêşan dide hin kêmasî hene, ango navên hin berheman, mêjû (tarîx), navnîşan û sala weşandina wan ne hergav xuya ne, ewê xwendevanên me yên hêja bibînin ku ev xebateke gelek ciddî û zanyarî ye û ku ji bo kirina wê nivîskar bi sivikî tişt ne gotine, gelek westiyaye, xwendiyê û lêgeriyaye. Em gelek hêvî dikin ku nivîskarên me yên nûjen bikaribin ji vê xebatê kelk (istifade) bigirin û wê bi awakî ronaktir û kûrtir û bi zimanên cihê jî dewam bikin. Daxwaziya me ew e ku hem gelê kurd û hem zanayên cihanê dewlemendî û reseniya (esalet) dîrok û çanda kurdî nas bikin û têbigihêjin ku Kurdan di dîrokê de roline giran û mezin lîztine û hîn jî dilîzin.

Ji bo ku xwendevan bikaribe vê pirtûkê bi hêsanî bixwîne, me li ber hin gotinên nenaskirî, ku nivîskar bi kar anîne, stêrkek (*) danî û ew li dawiya pirtûkê, tevî rêzayê (ma'na) wan, nivîsîn. Bi ser de jî, me kurteyêke kronolojîk ragihand wê.

Ji bo nîşandana dewlemendiya Kurdan, me ji derveyî nexşeyên (xarite) ku nivîskar bi destê xwe çêkirine, hin nexşe û fotoyan jî pirtûkên dîrokê yên ewropî xistin nav rûpelên wê.

Em bawer dikin ku piştî xwendina vê pirtûkê ewê gelek xwendevan û ronakbîrên me yên giranbuha gotûbêjên germ û dirêj li ser riha gelê kurd bikin. Daxwaziya me jî ew e ku meydana lêkolînê li ser babeteke ewqas giran karibe bi vî awayî firehtir bibe û ku dîroka gelê me ya dewlemend ciyê xwe yê bilind di dîroka cihanê de bistîne.

Pervîn CEMİL

AMERZIŞ
(Beyanê uzur)

Di destpêka nivîswara (*) xwe da me newîd (*) kiribû ku em dîroka Kurdistanê ya giştî - ji Berê Zayîna Îsa bi 10.000 sal ta îro - binivîsin. Gelek muxabin, ji hin engîzên (*) ku em li vira nikarin bêjin me newîda xwe ne anî cî.

Gertevên (*) ku me di nivîswara xwe da derbend kirin ji B.Z. 10.000 sal dest pê dikin û di 1918 da radiwestin. Dîroka Kurdan a pey vê hengamê, ano (*) pey sala 1918, em dê wê di derpêça (cild) duyim da binivîsînin.

Em pir niyazkar in ku îcar em newîda xwe pir zû bi cî binin û di derpêça duyim da dîroka Kurdistanê payan bikin.

C. P. B.

KURTEBIRA DÎROKA KURDISTAN

Pêşgotin

Ji berê da dîroknivîsên roava û rohilat di nivîswarên xwe yên dîrokan da li ser Kurdan peyivîne. Lê, heya van demên nêzîk tu nivîswar li ser dîrokgîşa kurdî ne hatibû çap kirin.

Bi zanîna me, kesê ku cara pêşin "dîrokgîş" a kurdî nivîsiye û belav kiriye ronakrewan (merhûm) Emîn Zekî Beg e.

Emîn Zekî Beg kî ye û li ku xwendiyê ? Emîn Zekî Beg Kurdê Iraqê ye, di dema Osmaniyan da ji debistana (*) "Ruştiye" ya Suleymaniyê û debistanên Istanbûlê yên şerevanî (harbiye) û bingehceng (erkaniharbiye) guwahnave (şehadetname) biriyê.

Berê şerê gîşkî yê 1914, li Parîs, London, Berlîn û Viyana, di balyozgehên (sefaretxane) Osmaniyan da "ataşê leşkerî" bû.

Di van paytextan da, demên xwe yên vala bêhûde, di çayxane û derûberan da, derbas ne kirine, bi xwendekariya danişmendî (ilm) kariwer (meşxûl) bûye. Nemaza, ji hûrbûna (tedqîq) dîrokî ra pir baldarî kiriye, ji nivîswargehên (kutubxane) wan paytextên mezin çîçend jê hatiye ewçend behremend (mustefîd) bûye.

Hezaran spas, Emîn Zekî Beg ! Emegên ku dabûn, roniyên çavan ku rijandin, beyhûde ne çûn, meyweyên xebata xwe berhev kirin.

Pey gelek salan, gava Emîn Zekî Beg ji Awrûpa vegeriya Istanbûlê, ji bo diroka Kurdistanê bi baxolan û bi têran hînavê (wesîqe) û zanişwerî (malûmat) anîn. Ew li vêrastên (heqîqet) ku heta wê gavê ji me veşirî (mechûl) bûn û ku ji me vedîşartin : buhêrka (mazî) Kurdistanê ya deh hezar sal, ronakbûn û behadiriya Kurdan ku cihan di matê da hiştiye, cihangîrî (futûhat) û şehrevaniyên (medeniyet) wan geriya, peyda kirin, nivîsîn û bi nîşane (delîl) û aşkariş (isbat) ji me ra anîn.

Emîn Zekî Beg di wan salan da ku li Awrûpa dijiya welatine ava, geline şehrevan û serazad didîtin, wan bi Kurdistanê wêran, bi Kurdên ku di bin dîlî de dinaliyan dihendizandin (muqayese) û bedbextiya gelê xwe çêtir fehim dikir : Kurdistan ji sedsalan ve di bin leyandin (îstîla) û talankeriya bêdadadan da mabû, ji avahî û abadaniyê bêpar bû.

Emîn Zekî Beg gava hêj zarû bû rewşa perîşanî û cefakêşî ya Kurdan dîtibû. Li Suleymaniyê, li debistana "Ruştiye askeriye" cirên (muamele) giran û zivir ên mamosteyên ne Kurd dîtibûn, di rewanê (rûh) wî yê ter û taze da kîn û rikên tal hişyar kiribûn.

Van xoceyên biyanî çima ji wî ra û ji hevalên wî ra zivrayî û nedadî dikirin ? Van "muallim efendiyan" çi kesên qurre bûn ! Zimanê wan, tevgerên wan bicarekê biyanî bûn !

Nivîswarên cografî û dirokî ku dixwendin tê da danava (behs) "Istîmar, Mustamere û Mustamer" hebû. Van xoce efendiyan ji koloniyên Fransîz, Ingilîz, Belçîkî, Hollandî .... peyv û danav dikir. Bêdadiyên ku di van koloniyên da çêdibûn dûr û dirêj digotin û dijimartin.

Emîn Zekiyê xortik mat (heyirî) mabû ! Tiştên şayan ên gendgenî (nefret) ku xoceyên wan li ser koloniyên digotin her roj li Suleymaniyê, li ber çavên wî çêdibûn : Walî, Muteserif, Qumandan,

Paşa û Beg, Polîs û Jenderme ..... yên biyanî tûde (ehalî) dêşandin, zîyan didane wan û ew bêrûmet (tehqîr) dikirin.

Emîn Zekiyê xortik hûrik hûrik diponijî : Gelo dibe ku ev biyanîyên ku ji Istanbûl û Anadolê hatine ne kolonîker bin ? Û Suleymanî û Kurdistan ne kolonî bin ? ...

Emîn Zekî Beg di zarotiya xwe da yek caran diçû gundan û zozanan jî. Gundî û çiyayiyên ku li van deran bi jîneke sade û asûde dijiyan ew dilda û mat kiribû. Jin û mêr bi hev ra, li van ciyên tenha, lê dilferib, çi jîneke sade û dilkêş derbas dikir ! Livên wan, tevger û rewşên wan çiçend çalak û ahengdar bûn ! Lê, dilanên wan ? Keç û lawên çeleng, wek selwan bejnzirav û bedew, rûken û ronak, dest didan hev, govend û bazdan û dilan dikirin. Te digot qey van lîz û bazdan ji ferîşte û periyên hînbûne ! Lê, bezên hespan, hunerweriyên nişandarî û yên şûr û mertalan?

Emîn Zekî Beg dipirsî : Ma ev tiştên serfiraz û bedew û candar giş ên wî ne ? giş ên gelê kurd in ? Ma gelê wî ev çend hunerwer û dilber û çalak û hêja ye ? ....

Gava ku Emîn Zekî Beg li Istanbûlê li debistana Herbiyê dixwend, xweşber (tebîî) bi awakî pejlî (mufassal) dîrok û cografya dixwendin : Dîroka kevnare, dîroka sedsalên pêşîn, dîroka sedsalên navîn, a sedsalên nû. Giş bûyerên dîrokî ku di van nivîswaran da hatibûn nivîsandin, nemaza gertevên sedsalên kevnare, li deşt û çiyayên ku îro Kurd tê da dijîn, ano di Kurdistanê da, derbas dibûn : Akad, Sûmir, Elam, Kûtî, Kasî, Lolo, Mîtan, Hûrî, Kildan, Asor, Mad, Paris ... vana giş di welatê îroj ê Kurdan da rahiştibûn hev. Lê, nivîswarên ku ji Emîn Zekî Beg ra dabûn xwendin ji bo Kurdan tiştêkî ne dinivîsandin. Di nav van nivîswaran da

yek pirs ji Kurdan derbas ne dibû ! "Muellim efendîna" yek pirs ji bo Kurdan ne digot.

Weyla ! Di wan hengaman da, gelo Kurd li ku bûn? Ma li ser ruyê erdê hîç Kurd tu nebûn ? !! Hêj do, li Suleymaniyê, li gundên dora wê û di zozanan da, Kurdên ku dîtibûn ma ji ku hatibûn ? Ji ku çêbûbûn ? Wan Kurdên candar û jînde, çalak û neşerêj, jîr û hişyar, behadir û cuwanmerd, ma paşê hatibûn meydanê ? Yan li van ciyan, li bajaran, li gundan, li deştan, li çîyan ji xweber, wek kivarkan, ji erdê şîn hatin ?!!

Mejiyê Emîn Zekî Begê cuwan ê gelek jîr aram û asûdegiya xwe hunda kiribû. Li bersîvên van pirsan digeriya. Dawiyadawî, mejiyê wî yê çalak bersîvên ku lê digeriya peyda kirin : belê, di wan deman da, ano berî zabûna Îsa bi sê, çar hezar sal, li Mêzopotamya (navbera her du çeman), li Araratan, li Zagrosan û Torosan, li kenarên Deryayê Sipî, li sînorên Hindistanê, Filistîn, Sûriya û li Misrê pevçûnine dijwar çêbûne. Têkildarên van şeran yek ji Kurd bûn.

Çi sûd (feyde) ! Padişahên Osmanîyan, Şahên Eceman û ferwerên (hukûmet) wan di nivîswarên dîrokan da li ser pirsên Kurd û Kurdistan xêzeke reş kişandine, herifandine, hunda kirine.

Emîn Zekî Beg, hêj ku li ser texterêzên debistana Herbiyê dixwend, rind baweriya xwe anîbû ku têgihîştina gotina "Kurd" di destên zanayên Awrupîyan da bû û ku ji Rohelatîyên paşverû, zorba, bawerhişk, şoven û çewtbawer (xirafeperest) tişteke umîd kirin ne durust bû, bê hişî bû.

Loma, Emîn Zekî Beg, li ser vê baweriyê, li Awrupa çû pirtûkxanan, geriya, koşiya, peyda kir û nivîsand. Lê, çî kenz û veşare, çî enbareyên (xezîne) giranbeha derveanîn !

Emîn Zekî Beg, pêy Şerrê Gişkî yê 1914, xwe ji xizmeta dewleta Osmanî kişand û çû welatê xwe,

zanînen ku li ser Kurd û Kurdistanê dabûn hev çap û belav kirin (1).

Min jî, di vê nivîswarê da, ji bo Kurdan û heta ji bo heweskarên ne kurd jî şîrava dîroka Kurd û Kurdistan pêşkeş kir. Ez pir xebitîm ku qoqkirin û rêzandina nivîswara min gelek sazdar û tekûz be. Gelek nivîswarên dîroka kurdî ku beriya vê pirtûka min çap bûne ji rêzandin û qoqkirinê ra guh ne dane. Pir dîrokzan hene ku nivîswarên xwe bi zanînen gir û hûr dagirtine, lê pir guh ne dane rêzandina wan.

Di nivîswara min da, nîşaneke din a xuya û yekta heye : Min rastiyên dîrokî bê perwa nivîsandine. Rastiyên dîrokî rasterast, ne kêr û ne zêde, bi zimanekî vekirî û eşkere hatine nivîsandin.

Ez vêya jî pêş we deynim : Min nivîswara xwe ne bi tenê ji Emîn Zekî Begê ronakrewan girtiye. Lê, ji nivîswara Hezretî Ayetullah Aqayê Şêx Muhemmed Merdûxî Kurdistanî ku bi zimanê farisî, li Tehranê çap bûye jî stendiye. Ji xeynî van her du peyagewreyan (zat), min ji nivîswarên din jî pir tiştan stendine: Ji Şerefname, dîroka mîrên Kurdan ku ronakrewan Şeref Xanê Bedlîsî bi zimanê farisî nivîsandiye; ji Rîşeyî Nejadî Kurd ku qehremanê çiyayê Agirî, Ishan Nûrî Paşa li Tehranê, bi zimanê farisî nivîsandiye; ji nivîswarên dîrokî yên fransizî, îngilîzî, farisî, erebî û tirkî jî pir tiştên hêja berhev kirine. Nemaza, birrên ku di gihaja "aîd" kişwergîriyên (fûtûhat) li ser vegirtinên islamî ne, min ew ji nivîswarên kevnare yên Ereban stendine. Ev nivîswara piçûk meyweya xebata min a 13 salan e.

Bi destûra xwendevanan, ez hinek ji dîroka Merdûx û ji Hezretî Ayetullah Aqa Şeyx Muhemmed Merdûxî Kurdistanî behs bikim : Hezretî Ayetullah di nivîswara xwe da erebbûna xwe dinivîsîne. Mala Merdûx di sedsala sêzdem a mîladî da ji Ereban hatiye Kurdistanê Iranê û li wir bi cî bûye. Ev xanedan hezkirin û payekariya (hurmet) Kurdan kar kiriye.

Ji vê malbatê gelek zana û xudancah gihîştine. Hezretî Ayetullah bi xwe peyagewrekî zana û xudancah e. Çawa ku kurdî, farisî, erebî zane, wusan jî li çend zimanên Awrupayî jî agah e.

Dîroka Merdûx ku bi zimanê farisî nivîsandî ye, meyweya renc a gelek salan e. Hezretî Ayetullah bi sedan nivîswar, kovar û pelikan xwendine û xwendekariyeke zor kiriye. Pêy zorwest û koş, ev manîsa (eser) giranbeha aniye meydanê.

Dîroka Merdûx du derpêç (cild) in. Derpêça yekem, ji Pêşdîrokê heya dawîya leyandina (*) Ereban, çî li Kurdistanê qewimiye nivîsandiye. Derpêça duyem, pêy îslamiyê heya îro li Kurdistanê çî çêbûye nivîsandiye.

Ev kesbilind û payepak di pelên yekem ên nivîswara xwe da çavkaniyên xwe yên bergiran (muhîm) danîne. Min jî, ew bê guhertin xistin nivîswara xwe. Tê da navên 94 zanayên dîrokê hene. Ji wan jî 25 Awupayî ne. Ên mayîn Kurd, Faris, Kildan, Asor, Ermen, Erebi û Tirk in.

Kurdên îro, li cihanê di koşeke tenha da, stemkêş, ji her mafî bêpar, dîl û jar, perîşan, nezan, bê weşan, bê xwendegêh, bê nexweşxane, bê derman, pir caran birçî û bê nan, tazî û bê kiras, bê xwendin û bê radyo, û bê hertişt dijîn. Gelo ! çawa dibe, ev Kurdê dîl û belengaz, xwediyê vî bilindayî û ronakîya geş bû ? Hûn dê çawa bawer bikin ku buhêrka Kurdan evçend navdar û bi deng bû, xudanê gurz û xencerên çirsavêj, birûskrêj bû ? Hîç newêrî (tereddud) mekin ! rind bawer bikin ! Van nivîsandinên han rastî bixwe ne. Bi hezar sond û peyman tê da çilwerî (mubalexe) jî nîne.

Ez - çêtirê wî - em bi kêlên miriyan xwe napesinînin. Tu hawar û gazî ji kêlên miriyan naxwazin. Umîda me jîndarî, zîndegiya gelê kurd e, jêhatîbûn û haydariya wî ye.

Kurd, li gel nezaniya xwe, xizaniya xwe, bê xwedîbûna

xwe, gava ku ferzend bikeve destê wî, do jî û îro
jî mûcize çêkirine, ew dê cardin çêbike !

Kurdno ! Dîroka ku hûn dixwînin jê şîretan bigirin!
Yek dem bê umîd mebin !

Kurdê cuwanmerd û navdar ! Bikoş ! Bixebit !
Mand ji Kurdan ra ye !

www.arsivakurd.org

www.arsivakurd.org

BEŞKIRINA NEJADÊ ENZAN (2)

Û

KURD JI KÎJAN NEJADÎ NE

Beşkirina nejadê enzan (*) li ser du punwerî (nezeriye) çêdibe : ya yekim xwe dispêre nivîswarên kevnare. Punweriya duyim xwe dispêre zanişweriya Antropolojî û Êtnolojî.

Çawa ku di Tewrat û Quranê da hatiye gotin, paş Tûfana Nûh sê kurên peyxember Nûh, ku ji lehiyê reha (salim) mabûn : Ham, Sam, Yafes, sê nijadên enzan serrast kirin : Reşên ser ruyê erdê zaruyên Ham in. Ereb, Ibran, Asor, Aram ... zaruyên Sam in. Nijadê sipî jî ji Yafes çêbû ye.

Di Tewrat û Quranê da, ji nejadê Zer û yê Sor ê Amerîkayê tu gotin nîne. Di beşkirina antropolojîk û êtnolojîk da, nejadê enzan pênc bir hatiye kirin : Arî, Samî, Mongol (nijadê zer), Reşên Afrîqa, Sorên Amerîka.

Kurd, li ser punweriya yekim neviyên Yafes in. Li ser a duyem Arî ne; ano, Endo-Awropayî ne, ji nejadê sipî ne. Ev tefsîlatên han ji me ra nîşan didin ku bi Samî û bi Mongolên Tirk ra hîç tevheviya Kurd nîne.

Pirsa "Arî" gotineke kurdî ye. Arî, ano "Arparêz", bi farisî "Ateş perest". Ji mêj va ola Endo-Awropayîyan "Arparêzî" bû û pirsên "Ar" û "Agir" du pirsên kurdî ne, û bitenê di zimanê kurdî da hene. Di Parisî, Efxanî, Hindî, Ingilîzî, Fransizî ... û zimanên din ên Endo-Awropayî da tu nene. Kurd reha nejadê Endo-Awropayî aniye meydanê. Eger ev

angaşt (iddia) rast be, giş Endo-Awrupayî ji reha Kurd birr bûne.

Min ev pejl(izahat) li ser pirs "Ar" da, çima ku ez dixwazim hiş û nêrtinên agahdar û zanayên filolog, antropolog û etnologan bikişînim ser pirs "Ar", ji bo ku baş lê hûr bibin û baş pîşe (tedqîq) bikin.

ÇEND PIRS JI BO ÇEWTBAWERIYA LI SER NEJADÊ KURD

Berê islamê navên kurdî giş navên arî bûn : navên dewletan, êlan, malbatan, jin û mêran, der û beran, deşt û çayan, bajar û gundan ... Îro jî pirên van navan arî ne.

Gerdişên (adet) Kurdan jî pirên wan ariyane ne. Kurd hê ew ji bîr ne kirine û ji bîr nakin.

Eger em qenc binêrin, em dê bibînin ku rûçik, ziman, ol, nav û gerdişên Kurdan ne wek ên Ereban, ne jî yên Tirkan in. Kurd arî ne, Ereb Samî ne, Tirk Mongol in.

Li ser nejadê Kurdan pir efsane û çîrok hatine gotin :

1- Pêxember Suleyman, fermandarê gişî jîndaran bû, ê ins û cinan, tebayên bi bask û bê bask û dêwan jî. Wî rojek çil dêw bang kirin û ji wan ra got : hûn dê herin Awrupayê ji min ra çil keçên dîlber û bijare dê binin. Her çil dêw jî jê ra temenne bûn û gotin : fermana te ser seran û ser çavan û çûn, berê xwe dan Awrupayê.

Em dizanin, dêw rîya salekê di saetekê da distînin. Loma, her çil dêw taviil ghiştin Awrupa û li her alî belav bûn. Her yek keçeke dîlber û bijare peyda kir û bi hev ra vegeyriyan welatê xwe Filistîne û dîtin ku pêxember Suleyman miriye. Her çil keçên dîlber ên Awrupayî man ji dêwan ra. Keç û dêw

hevûdu mar kirin, ji wan zaro çêbûn û ev zaro bûn bapîrên Kurdan !

Ma çîrokên ewha hêja ye ku bikevin nivîswarên dîrokan ? Zarû jî bi çîrokên ewha dikenin. Kurdan, hezaran sal berî padişah Suleyman, di ciyên xwe yên îro da fermandarî dikir.

2- Efsana duyem jî çîroka Dehak e ! Goya li ser milên Dehak du mar peyda bûne. Diva bû ku her roj ji van du maran ra du mejiyên zarûkên enzan bidin xwarin. Yek kur û yek keç. Bi salan ev her du mar bi mejiyên zarûkên enzan hatin xwedî kirin. Lê, Dehak ji bo vê yekê wezîfe da du wezîrên xwe. Wezîrê dilovan gava ku dora wî be, ji dêlva mejiyê enzan mejiyê pez dida maran, û zarûkên ku reha dikirin berdidan çiyê. Ji van Zarûkên revoke gelê Kurd çêbû !

Hinek dîroknivîsên Rohelatê van çîrokên beredayî wek rastî girtine û di nivîswarên xwe da nivîsandine!

Carek, di nivîswarên dîrokan da nivîsandine : 2.500 sal berî mîladê, Kawayê Madî, ano Kawayê Kurd, dijî Dehak rabû. Lê Kurd berê Dehak bi 4.000 sal fermandarên Mêzopotamya bûn.

3- Ev jî çîrokek din e : Xwedê giravî Kurd ji nejadê Ereb in !! Ji nejadê Sam nevîkî pêxember Nûh hebûye, navê wî jî Kurd bûye. Ev xortê samî û ereb ji Yemenê bar kir, çû Kurdistanê û Kurd ji vî xortikê ereb çêbûn !!

Xwejber (tebîî), ev çîrok jî wek her du çîrokên din efsaneke bê sûda (mana) ye.

Pirsa "Arî" gotineke kurdî ye; ano "Ar parêz", bi farisî "Ateş perest".

Ji mêj ve ola Endo-Ewropayîyan "Ar parêzî" bû, û pirsên "Ar" û "Agir" du pirsên kurdî ne û bitenê di zimanê kurdî da hene. Di parisî (farisî), efxanî, hindî, îngilîzî, fransîzî û zimanên din ên Endo-Awrûpayî da tu nene. Ano, Kurd reha nijadê Endo-Awrû-

payî aniye meydanê. Eger ev îddîa rast be, giş Endo-Awrûpayî ji reha Kurd bir bûne.

Min van îzahatan li ser pirs "Ar" da ji bo ku ez dixwazim bala filolog, antropolog û êtnologan bikişînim li ser wê, ji bo ku ew lê hûr binêrin û baş pîşe (tedqîq) bikin.

ZIMAN, OL Û TEVGERÊN KURDAN

Zimanê Kurdan zimanekî arî ye. Giş gelên arî, yên Asyayî û Awrûpayî, berî zayîna Îsa bi deh hezar sal, yek ziman dipeyivîn. Paşê ev ziman bû du bir : Awrûpayî û Asyayî. Ji vî zimanî ra "Anzanî" digotin. Paşê ji zimanê anzanî gelek birên zimanan çêbûn. Kurdî jî yek ji wan biran e.

Lê pir lehçeyên zimanên kurdî hene. Lehçeyên bingehî yên kurdî sê ne : Kurmancî, Soranî, Zazakî. Giş rojhilatzan pezilandine (qebûl kirine) ku ev her sê lehçe ji rehekê cuda bûne.

Eger îro em rind bala xwe bidin sazmeniya hevokan, kesandina lêkeran, yekbûna hezaran pirsan, wekheviya navên rojên heftê û yên hemû jimarên, em dê qenc bibînin ku lehçeyên kurdî yên îro ji yek bingehê tîş bûne.

Ji bo ku em zanibin ku firehî û giranberiya zimanê kurdî berê sê hezar sal çiçend bûn, ez ji nivîswara dîroka "Merdûx" rêzên jêrîn, ji farisî, pirs bi pirs, li kurdî vedigerînim : Dîroka Merdûx, derpêç 1, rûpel 41 : "Ji serekaniyên Dicle û Firat heya rexên Deryayê Faris, zimanê kurdî dihat peyivîn. Germiçanka (mîhwer) vî zimanî berê Ararat bû, paşê Zagros, paştir Isfehan, paştira paştir Hemawend û Medayin bû".

Hin kes dibêjin ku zimanê kurdî zirzimanê (lehçe) parisî ye. Rastî ne were ye. Nîşaneyên dîrokî berepaş in. Dîrok diaşkirîne ku Kurd ji Parisan, Eceman, Efxanan kevintir in û gelek jî kevintir in. Fîlolog û dîrokan yekdem in ku zimanê kurdî ji zimanê parisî kevintir e û zimanekî bi serxwe ye.

NIVÎSANDINÊN KURDÎ YÊN KEVNARE

Di destpêkê da, ano çar hezar sal berê mîladê, tîpên mîxî ku Sûmir û Akad dişorandin (îstîmal), Kurd jî pê dinivîsandin. Paşê, berî mîladê bi hezar sal, merivekî bi navê Misîsûrat tîpên din çêkirin. Îcar Kurd bi van tîpan nivîsandin. Gava Ereban Kurdistan da ber lingên xwe, tîpên Kurdan Misîsûrat bûn. Pey Islamê, bivê nevē tîpên kevnare berdan, bi tîpên Ereban nivîsandin. Îro li gelek ciyên Kurdistanê bi tîpên latîni dinivîsin.

OLA KEVNARE YA KURDAN

Berî koçbariya gişkî (muhaceretî umûmiye), ano berî ku Kurd ji Iskandinavya rabin bên Kurdistanê, ol û ayinên Kurdan çî bûn, tukes nizane. Ev dem pir dûr, kevin û tarî ne.

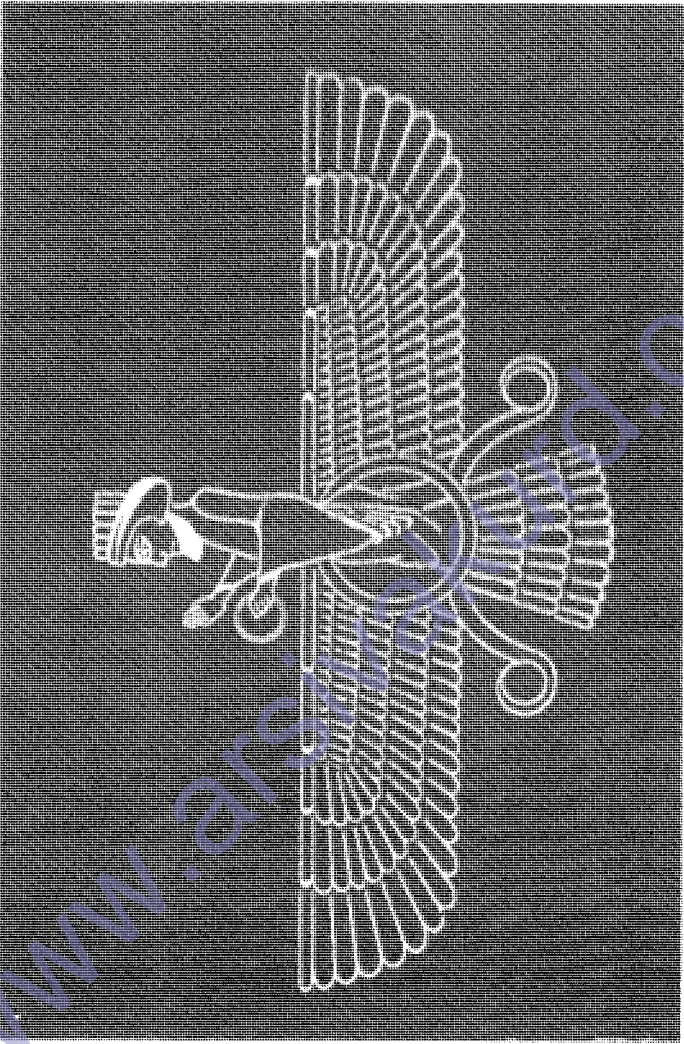
Lê, pey ku Kurd hatin welatê xwe yê îro - berî mîladê bi şeş hezar sal, belkî jî deh hezar sal - nîşane (delîl) û şope xuya didin ku Kurd "Ahûra" parêz bûn, ano ronayî û agir diparastin. Ji tariyê dilreş bûn û jê ditirsiyan.

Dereng dereng, wan pîrsa Ahûra guhart û di dewsa wê da Ahûra Muzd got. Pîrsa Muzd di zimanê kurdî yê kevnare da "xurt" e. Ano, Ahûra Muzd "Xudayê Xurt" e. Bi dem û gavan, Ahûra Muzd bû Hurmuzd. Hurmuzd jî paşê guherî, bû Hurmuz, ano Xudayê Xurt, Xudayê her tiştî, Xudayê ronayî, Xudayê Qencyê.

Kurdên berê bawer dikir ku rastî ji agir hatiye der. Loma agir diparast, loma agir li ba wan pîrfiraz (muqedes) bû.

Kurdan hij ji tariyê ne dikir, jê dilreş bûn, ji kaniya tariyê ra "Ehremen" digot. Ji Ehremen ditirsiyan, bawer dikir ku tarî û neqencî û çepelî Ehremen diafirîne.

Bi vî awayî, du Xudayên Kurdan hebûn : yek Xudayê

Ji ola Kurdan Berê Îsa : Ahûra Muzd, yan Hurmuz,
Xwedayê Qencyê yê Zerdeştîyan. Ew dijî Ehremen,
Xwedayê neqencyê, hergav şer dikir.

qencyê, ano Hurmuz; yek jî Xudayê çepeliyê, ano Ehremen. Di ola Hurmuz da, ji mezinên olê ra "Pîr" digotin. Bi tenê Pîran nimêj dikir. Kesên mayîn, ano tûde (xelk), ji nimêjê wareste bûn.

Paşê, hêdî hêdî, Pîran ola Hurmuzparêzî ji rê derxist: çewtbawerî (xirafe), afsunbazî (sihir), cadîkerî, firîbbazî (hîlekarî), derewkerî xistin nav ayinên ola Hurmuz.

XUYABÛNA ZERDEŞTAN, PÊXEMBERÊN KURDAN

Ji bo ku ola Hurmuz vegeerînin ser riya berê, riya rastî û qencyê, bi navê Zerdeşt sê pêxemberên kurd hatin.

Zerdeştê yekim, li bajarê Belxê xuya bû. Dîroknanan ji dema hatina Zerdeştê yekem ra 3.000 sal berê mîladê gotine.

Zerdeştê duyim. Bi gotina dîroknanan, ew Padişah Ferîdûn e. Dema xuyakirina wî berê mîladê 2.040 e.

Zerdeştê sêyim li bajarê Urmiyê, di sala 660 berê mîladê da bûye.

Ev her sê Pêxember ji Kurdên Mad çêbûne. Her sê Zerdeşt jî xwediyên mejikên (fikir) bilind bûn. Armanca wan aşî, asûdegî, bextiyarî û rehayiya enzên bû.

Zanebûna me ya pir li ser Zerdeştê sêyem e. Di nivîswaran dîrokan da li ser Zerdeştên yekem û duyem pir zanînen me nîn in. Ustubara Zerdeştê sêyem ev bû ku gend û kirêtiyên ku ketibûn nav ola pak a Hurmuz jê biderxîne û ola ronak a Hurmuz vejîne. Ji bo vê yekê, Zerdeştê sêyem gund bi gund, bajar bi bajar digeriya, şorindî (weiz) dikir û şîret didan. Lê, Pîrên wê gavê - ku ew engîzên (sebeb) wê gend û çepeliyê bûn - guh ne dan şîretên Zerdeşt. Ev şîretên hêja ne bi

qiyima Pîran bûn. Dilxwaza wan dagirtina zik û bêrika wan bû. Loma, Zerdeşt ji neçarî çû aliyê Belxê.

Li bajarê Belxê, dest bi şîretên xwe kirin. Gotin û şîretên wî ketin serê Belxîyan û dora Zerdeşt guloriyan, alîkariya wî kir. Bi hevaltiya wan Zerdeşt xurt bû. Nemaza, Padişahê Belxê "Key Lehraseb" hevaltiya Zerdeşt kir û da ser şopa wî. Piştî vê hevaltiyê, jimara hevalbendên wî bû hezaranhezâr. Êdî Zerdeşt zor da xebat û şîretê û meydana xwe fireh kir, cardin vegeriya Urmiyê. Îcar kesên Urmiyê bi ya wî kir, şîretên wî ketin serê wan, ew jî giş bûn hevalên Zerdeştê olpaqij û dan ser şopa wî. Ola Hurmuz, bê efsûnkerî, bê derew, bê vajbawerî, gihîşt sadeğî û paqijiya xwe ya berê. Ola Hurmuz xurt û gûmreh û geş bû.

Çar aliyên Kurdistanê : Ji Belxê ta Araratan, ji Deryayê Kasî (Qezwîn) ta Deryayê Sîpî, bi ola pak a Hurmuz kamiran bûn.

Her sê Zerdeşt jî xudan nivîswar bûn. Navê nivîswara Zerdeştê yekim "Zend" bû. Îro li destê Zerdeştîyên Hindistanê ji vê nivîswarê çend pel hene. Ji nivîswara Zerdeştê duyim, îro tu tişt di destê me da nîne.

Navê nivîswara Zerdeştê sêyim "Awîsta" ye, li ba Zerdeştîyên Hindistanê Awîsta heye. Awîsta bi kurdiya kevnare hatiye nivîsandin.

Li demên kevn, ano berî Îsa û berî Islamê, nivîswarên Kurdan ne bitenê yên olê bûn. Kurdan hergav hij ji zanistî û hunerweriyê kir. Padişahê Asor hergav hunerweriyên Kurdan pesinandine. Zanistî û hunerwerî bê nivîsandin nabe. Loma, di bajarên kevnare yên Kurdistanê da, nivîswargehên gewre hebûn. Di wan da bi hezaran nivîswar hebûn : yên ola Hurmuz, rêziman, qanûn, hesab, hendese, dîrok, cografya, tib, stêrzanî, felsefe ....

Lê hezaran mixabin ! B.Z. di sala 331 da Iskenderê Mezin, paşê jî, P.Z. di sala 637 da, xelîfeyê duyem

Zoroaster

Ji ola Kurdan berê Îsa : Zerdešt, Pêxemberê ola Zerdeştîyê.

ê misilmanan, Omer Ibin Xettab, ordiya xwe şand ser Kurdistanê, Kurdistan payimal kir, agir berda li nav nivîswargehên (*) giranbiha û nivîswarên wan giş şewitandin. Nivîswarên Zerdeştî yên ola Hurmuz jî tevde şewitîn !!

Di ola zerdeştîyan da agir pîrfiraz (muqedes) e, lê ne Parastek (me'bud) e, ano ne xwedê ye. Xwedayê kurd ê kevnare yek bû, navê wî Hurmuz bû. Lê van navên jêrîn jî giş navên Hurmuz bûn : Yezdan, Ezed, Ezîd, Xweda, Hay, Homa, Homan ...

Bingeha ola Zerdeşt sê tişt in. Ponja qenc, Peyva qenc, Karê qenc (3). Di wan deman da ola Zerdeşt ola fermî û ya tevayiya Kurdistan û Parisistan bû. Ji kenarên Deryayê Sipî heya Hindistanê ola Zerdeşt hatibû pejirandin.

Îro di Hindistanê da hindikek Zerdeştî hene. Li Îranê jimara wan ji Hindistanê hindiktir e, nêzîkî 200.000 e. Zerdeştîyên Hindistanê, ji camêriya hindî ya azadîperwer, bi serbestî ayîn û nimêjên xwe dikin, xwenda ne, tuwanger in, pêşveçûyî ne û "modêrn" in. Pir mixabin ! Zerdeştîyên Îranê - li gel nejadê wan ê îranî - ji birayên xwe yên misilman hergav zivri û neqenci dibînin. Zerdeştîyên Îranê pîr belengaz û perîşan in.

Berî ku em behsa Zerdeşt biqedînin, divê em çend pîrs ji ola Êzîdiyan jî bêjin : Êzîdî ji zerdeştîyên kevn mane. Ola êzîdiyan celebekî ola zerdeştî ye.

Me li jor gotibû ku di kurdiya kevnare da pîr navên xwedê hene. Yek ji wan navan Êzîd e. Êzîd, ano Xweda. Êzîdî, ano Xwedanparêz. Li nav tûde (xelk) ji bo êzîdiyan nefehmiyek çêbûye. Tûde çewt fehim kiriye. Goya êzîdî Ehremen (Iblîs) parêz in ! Na-xêr, êzîdî ne Ehremenparêz in. Êzîdî Xwedaparêz in. Bitenê, ew ji ziyandariya (şer) Ehremen ditirsin, naxwazin navê wî bibihîzin.

Hurmuz di ola zerdeştîyan da Xwedayê qenci ye, Ehremen jî Xwedayê ziyankarî ye. Di ola êzîdiyan

da, Êzîd Xwedayê qencî ye, Ehremen Xwedayê ziyankariyê ye. Bingehe ola êzîdiyan Qencîxwazî ye, çawa ku Qencîxwazî bingehe ola zerdeştiyan e. Êzîdî pir hij ji kirina xêrûberan dikin û pir lê go didin. Wek zerdeştiyan, li ba êzîdiyan Pîrên wan bitenê nimêj dikin. Kesên din ji nimêjê wareste ne. Lê, her kes, jin û mêr, salê sê roj divê rojî bigire.

GERDIŞÊN (ADET) KURDÊN KEVNARE

Kurd, berê hertiştî, koçer bûn. Bi keriyên tersên wan hebûn, barbirên wan erebe bûn, hesp yan ga girêdidan. Paşê, dereng dereng, gava li welatê xwe yê îro bi cî bûn, bajar û gund ava kirin, cot kirin, bax û baxçe serrast kirin. Lê, berê hertiştî Kurd şerevan bûn, şerker bûn, Mertalgêr bûn, Şûrhingêv bûn, pehlewên hesinbazû bûn !

Kurdên berê, karibûn ji yekê bêtir jin binin. Tiştên pir şerm û kirêt jinperestî û kurperestî bûn. Mahr birrîn tu nebû, erêkirina dê û bav, dilxwestina keç û kur bes bû. Kur, heya ne bûna mêr, kemer girê ne dida. Keç ne bûna jin, derpê li xwe ne dikir, bitenê kirasekî dirêj li xwe dikir. Kurdan berê miriyên xwe venediştartin. Termên miriyên li ser darên bilind, zinarên bilind datanîn, dilxwaza wan ev bû ku termê mirî cardin jîndar bibe. Paşê dev ji vê gerdişê berdan û termên miriyên xwe dixistin kûzan û li ciyên bilind vediştartin.

Kurdan pir hij ji mêvanan dikir, ji mêvanên xwe ra pir mêvannazî û ciwanmerdî dikir. Îro jî, mêvanperweriya Kurdan li cîhanê bi nav û deng e, ev camêriya Kurdan ji bav û kalan gihîştiye wan. Jin, li dema kar, bi mêran ra dixebitîn, alîkariya mêran dikir, serazad û serbest bûn, keybanû, ano mezina malê, bûn, ji hundirê malê keybanû berpirsiyar bûn. Kurdên îro ji keybanû ra kevanî dibêjin.

PADİŞAH, FERWERDAR (HUKUMDAR) Û SEREKÊN KURDÊN KEVNARE

Di ezbeta xanedanan da, mezintirê gişa dibû serekê ferweran (hukûmet). Gava karekî bergiran ê xwehermendê (dewlet) heba, ferwerdar bergerişa (muracaat) rîsîpiyan û mezinên êlan dikir. Gelek caran, padişahên wan jî hebûn. Padişah, di demên diwariyê da bi serekên birran diencumand (şêwra xwe dikir). Padişah têkilê tiştên giran, wek şer, aştî, berevkirina bêş û leşker ... dibû. Karên mayîn di destên serek û rîsîpiyan da bûn. Rîspî encumendên (muşawir) serekan bûn, karîbûn têkilî hertiştî bibin.

ÇEKÊN KURDÊN KEVNARE

Çekên Kurdên wan demên kevnare ev bûn : Tîr û Kevan, Şûr û Mertal, Gurz, Rim, Xencer, Teber, Kemend, Kevir-kanîk ...

KURD JI KÊ DERÊ HATIN KURDISTANÊ
Û ÇI GAV HATIN ?

KURD ÇEND EZBET Û BIR BÛN ? ÇAWA
ERD FIREH KIR ?

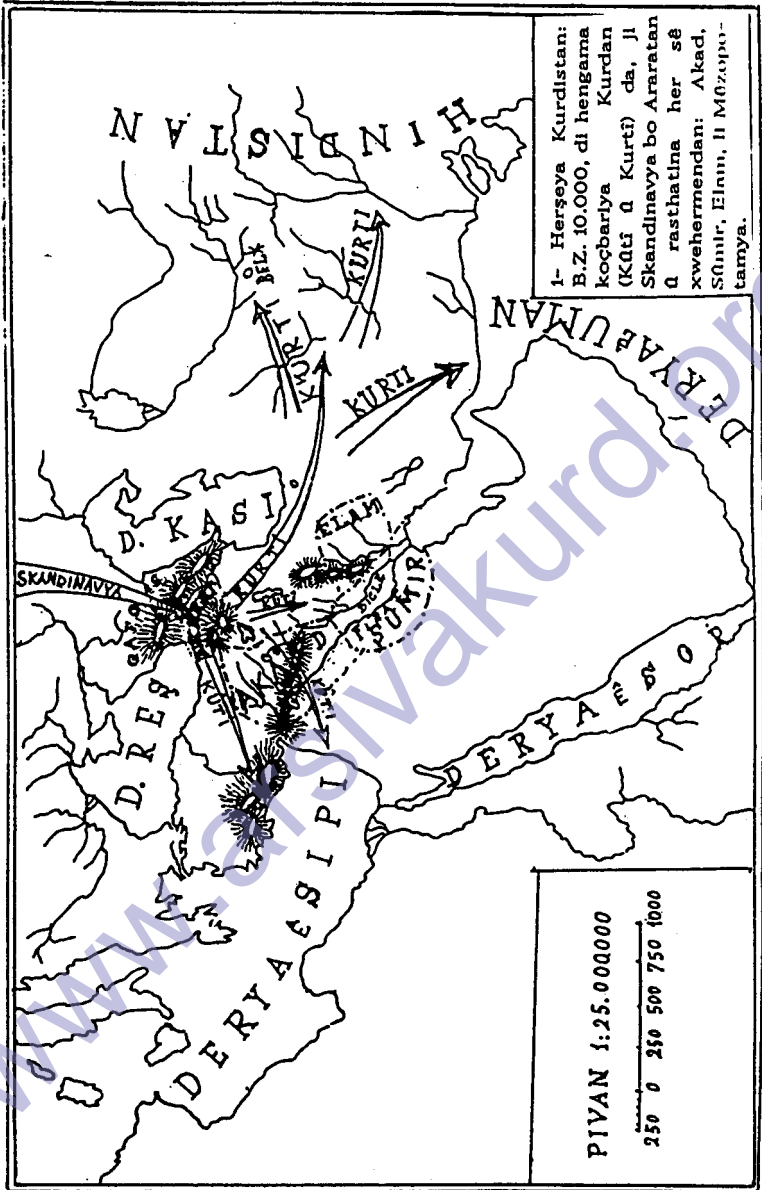
PAŞÊ ÇAWA ÎMPERATORIYA KURDISTAN
WENDA BÛ ?

Me berê gotibû ku Kurd ji nejadê endo-ewropî ne. Endo-ewropî hezaran sal berê mîladê - 10.000 sal, dibe ku hîn bêtir - ji Isandinawya - bi engîzê ku em pê nizanin - koçûbar kirine û hin ciyên Asya û giştikê Awrupa girtine. Di nivîswarên dirokên da ji vê koçbariyê ra Koçbariya Gişkî dibêjin. Kurd jî di vê koçbariya gişkî da ciyê bav û kalan hişt û ji Iskandinawya berbijêr bûn û rîya Qafqasan girt.

Wek îro, di wan demên kevn da jî Kurd xwediyên keriyên terşên bê jimar bûn - hesp, pez, ga û çêlek -. Kurd bi milyonan terş diçêrandin, war diguhartin û berbijêr, ber bi Qafqasan dihatin. War bi war, hêdî hêdî, bê lez û bez, terşên xwe diçêrandin û tim dadiketin.

Ev koçbarî bi sedsalan, dibe ku bi hezaran sal, dirêj kir. Kes nizane Kurd kengî, di kîjan salê da gihîştin Qafqasan. Lê, Kurd li Qafqasan ne sekinîn, berbijêrtir daketin, gihîştin Araratan = ALARODAN, Niştimanê xwe yê îro, Kurdistana Rengîn û Dengîn.

Kurd ji mêj ve du ezbet bûn : Kûtî û Kurtî. Ezbetên Kurdan ji birran çê bûbûn. Kurd gava gihîştin Araratan bûn du tîş. Ev du tîşbûna wan ji bo bidestxistina çayirgehên firehtir bû. Kurd xwediyên keriyên terşên giran bûn, Araratan bitenê têra wan

Nexşeya E. Cemil Paşa, N° 1 : 10.000 sal Berê Zayîna Îsa. Koçbariya giştî û hatina Kurdan ji Skandinavya bo Araratan.

ne dikir. Loma, tîşa yekem ku ezbeta KÛTÎ bû li Araratan ma. Tîşa duyem, ezbeta KURTÎ, Araratan berdan, çûn aliyê rohilat, dora Deryayê Kaspîn = Kasî.

ERDFIREHKIRINA KURDAN

Kûtî : Kurdên Araratan

Paşê, bi bîhna fereh, Kûtîyan ji Araratan, bi sê milan, berê xwe da nivro û roava, û li çarmedorên xwe belav bûn. Ev belavbûna Kûtîyan bi sedsalan ajot. Milê yekem ji bakurê serê kaniyên Dicle û Ferêt, Mêzopotamya, ano navbera du çeman, dest pê kir, da ber xwe heya Deryayê Faris û van dor û beran girtin.

Milê duyem Araratan û zozanên ku serê kaniyên Dicle û Firêt ji van ciyan difijikin kirin sernîveka (merkez) xwe û paşê ber bi rojava ve şemitin. Ji van zozanên bilind, heya çiyayên Torosan, ji Antîtorosan heya Deryayê Sipî û ji bakurê Iskenderûn heya Lasqiye, Tirablûs û Şam tevde girtin (4).

Paşê dereng dereng, Kurd gihîştin Misrê û rexên Deryayê Sor. Kurd di van kişweran (*) da hezaran sal ferman ferma bûn. Wan di van Ciyan da gelek şope (eser) hiştine, wêranên wan heya îro xuya ne.

Milê siyem ji Araratan berê xwe daye Zagrosan û daketiye rexê Diclê, çepê çem girtiye û çûye, xwe berdaye heya kenarê Deryayê Faris û van kişweran giş leyandine.

Kurtî : Kurdên dora Kaspînê

Kurtîyan ji Araratan koç kir hatin dora Deryayê Kaspînê = Qezwîn û li dora vî deryayî bi cî bûn. Paşê, ber bi roava û ber bi nivro belav bûn û kişwerê Azerbaycan girt (5). Ji Deryayê Kaspîn heya Deryayê Paris û Deryayê Umman leyandin. Îcar berê xwe da rohilat, heya sînorê Hindistanê

girtin. Bajarê Belx bû paytextê yekem ê Kurtiyan.

Di cihanê da, gava karûger (hadise) çêdibûn - berî mîladê 4.000 sal - ji Asor, Kildan, Paris, Ecem tu nav û nîşan tu nebû. Ermenî jî ji Kurdan 5.500 sal bi şûnda li van deran xuya bûn. Ermenî berî mîladê bi 600 sal li van deran xuya bûn. Ermeniyên berî mîladê di 600 da ji Yewnanistana îro, ji Trakya, koç kir hatin dora Erîwanê = Rewanê.

Weka ku em dê paşê bi zûlandin (tefsîlat) bibînin, berî mîladê bi 6.000 sal, gava ku Kurtî hatin vî Niştimanê xwe yê nû, li Mêzopotamya û li dora wî rastî sê fermanwer (hukûmet) û gel hatin : Elam, Akad, Sûmîr. Ji van pêve li roava û rohilatê nivroyê ciyên Kurdan du hukûmetên xurt jî hebûn : Hîtî û Misir.

Kurdan gelek sedsalan bi van xwehermendan (dewlet) ra pev çûn û li hev xist, şer kir. Bi hinekan ra hevaltî kir, bi hinekan ra neyartî û dijminayî kir. Carna kar kir, carna wunda kir ...

Çawa ku em dê paşê bi givrik (teferruat) bibînin, Kurd berê her xwehermendê bi Akad, Sûmîr û Elam ra şer kirine. Lakaş, Babîl û Suweş, paytextên her sê xwehermendan, bi destê Kurdan pelişîne û wenda bûne.

Xwehermendên Asûr û Kildan ku ji wan karûgeran bi 1.500 sal şûnda peyda bûn rahişt Kurdan. Rahiştinek 2.000 sal pir dijwar û dirêj bû. Lê, li dawîya dawî serdestî li ba Kurdan ma. NÎNWA û BABÎL bi gelên xwe va wunda bûn.

Kurdan, pey van şerên Asûr û Kildan, 300 sal di kişwerekî fireh de jîndarî kir - ji Hindistan heya Deryayê Sipî, ji Qafqasan heya Hebeşistan -. Padîşahên wan xudan dad, welatê wan ava, gelê wan bextiyar û di aştîyê da bûn.

Muxabin ! Hezar muxabin ! Ev bextiyarî pir ne ajot! Iskenderê Mezin, ano Iskenderê MAKDONÎ, hat Kurdistan payimal kir ! Kurdan ji Iskender û generalên wî zianên mezin dîtin.

Pir ne çû, Kurdan ordiya xwehermenda SELEFKOS ku yek ji generalên Iskender bû şikênand, xwehermenda Selefkos wenda kir. Kurd cardin 600 sal gihan azadî û serxwebûnê. Lê, di nav van 600 salan da bê serêşanî ne man. Îcar dora Roma hatibû. Roma li cihangîrî digeriya, pir caran rojavayê Kurdistanê li bin lingên leşkerê Roma dima, gellek caran jî Kurdan ordiya Roma dişkênand, bera wê dida, ew diavêt derya.

Lê, bobelatê mezin bi şûnda mabû ! Bobelatê Ereban ! Di sala 637 Mîladî da, leyandina Ereban dest pê kir. Ereb bi xwînrejî, bêdadî, destdirêjayiya namûs, talankirin, wêrankirin û şewitandina bajar û gundan evçend pêş ve çûn ku meriv nikare van dijwarî û çepeliyan bîne ber çavên xwe, bixe mejî û bîra xwe.

Hêj ku ji birîna cîgeran xwîn dihat, ji dilan pêtên agir hil dibûn, Selçûqên Tirkistanê û Tatarên Mongolistanê û Qaraqoyun, Aqqoyun, Qayxanî bi ser Kurdistanê bedbext wek kuliyan bariyan, bi sedsalan di Kurdistanê birîndar û dil bi kul da man, kuştin, talan kirin, wêran kirin, şewat û agir kêman kirin.

Van bajargîran (fatihan), nijdevanan, talankeran, giş bi ordiyên xwe va, bi şahîşahî û mezinatîyên xwe va wunda bûn û çûn ! Bi tenê maf (heq) û rastî payidar ma ! Dê wê bimîne. Kurd hêj meydana pencekerî û pehlewani bernedaye ! Helbet, dê rojek wê bê, Kurd ji Kurdistanê xwe ya giranbiha biyaniyan bavêje derve ! Ew di Kurdistanê xwe da serazad û bi serxwebûnê dê bijî !

Ezbetên (qebîle) Kurdan û ferweriyên wan ên
kevnare

Kurdên Araratê, ano Kûtî, sê ezbet bûn : Lolo, Kasî, Sûbarî. Kurdên Kaspînê ku ji wan ra Mad jî dibêjin 7 ezbet bûn : Partas, Bûz, Astroşat, Arûzand, Bûdî, Maj, Dîlam. Ji van pêve, ezbetên din jî ku girêdayî yên Mad bûn hebûn : Mannaî, Simrî, Sît, Amerdî ...

Berî ku em li ser ferweriya hukûmetên Araratiyan ku li Mêzopotamya û dora wê çêbûne tiştek binivîsînin, divê ku em hinek li ser ferweriyên Sûmîr, Akad û Elam bibêjin. Kurd, berî mîladê bi 4.000 sal, gava ji serê kaniyên Dicle û Ferêt ber bi nivro daketin, rastî sê Ferweriyan hatin : Sûmîr, Akad û Elam. Ev her sê ferwerî pêşveçûtirên dema xwe bûn : cotkarî, kankerî (maden), avadanî (mîmarî), pûtteraşî ... li ba van her sê gelan pir pêşveçûyî bûn, bi tîpên MÎXÎ dinivîsand. Tîpên mîxî deranderiya (îcad) Sûmîran e.

Heya 1.840 piştî mîladê, di nivîswarên dîrokan da li ser van her sê gelan zanebûneke pir hindik hatibû nivîsandin. Lê, paşê bi xebatên arkêolojîk pir tişt derketin meydanê û hîn jî dertên.

Van nivîsandinên jêrîn ku têkildariya Kurdan û van her sê gelên Mêzopotamî û dîroka wan dike, ez ji nivîswara MERDÛX, derpêç I, rûpel 133, distînim û li kurdî vedigerînim : "Me ji bo vê yekê Ferweriyên Sûmîr, Akad û Elam gotin. Dîroka hawişê (qewm) Kurd ji dîrokên hawişên Asorî û Kildanî pêştir e, çima ku şope û nîşaneyên Kurdî ku derketine ji me ra nivîsandine ku gilorka (kitle) Zagrosê - Lolo, Kûtî, Kasî, Hûrî - ku nejadên wan Kurd in, bi ezbetên Sûmîr, Akad û Elam ra hemdem (di eynî demî de), hemdasitan û hemceng bûn. Di wan deman da navê Asor û Kildan tu nebû. Padîşah Kiyomers hêj di zikê diya xwe da bû".

FERWERIYÊN KURDÊN ARARATAN :
LOLOBÛM, GÛTYÛM, KARDÛNYA, HÛRÎ,
MÎTANÎ, NEHRÎ, MÛŞKÎ, XALTÎ, ALAROD

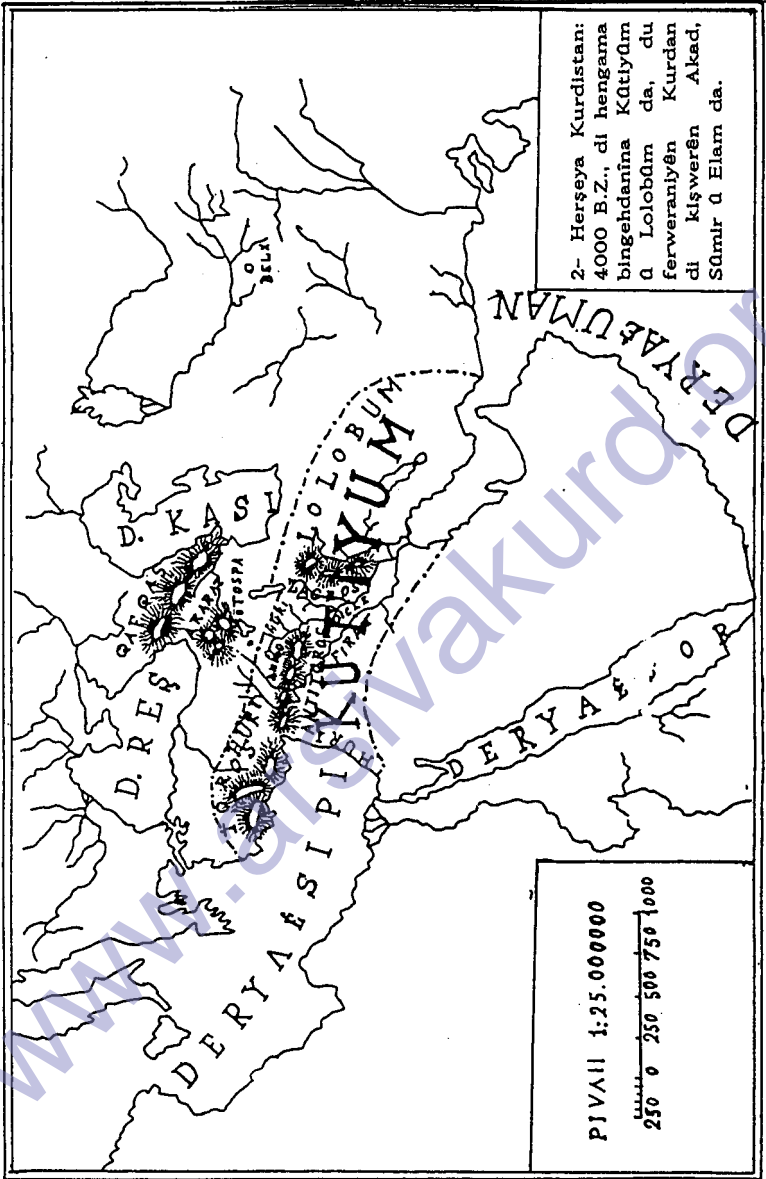
Ji Kurdên Araratan, ano ji Kûtîyan, 9 Ferwerî derketin. Mîtan, ji van neh ferweriyan, xwehermendekê mezin bû, ji gişan xurtir bû, bi rastî împatoriyeke fireh, ava û şehrevan (medenî) bû. Nehrî jî bi dijwarî û mêrxasiya xwe nav û deng dabû. Pir caran Xwehermendê Asor anîbû emanê. Eger em rastî bêjin, tev jî, her neh jî xwehermendên xurt û hêja bûn. Mêr bûn, şerker bûn, jêhatî û xebatkar bûn. Hunerwer û hişdar û zanayên wan pir bûn. Lê zaf muxabin ku kêmsans bûn ! neyarên wan pir bûn : Akad, Sûmîr, Elam, Kildan, Asor, Hîtît, Misir, Lîdya ... Paşê jî Iskender û Roma, Ereb û Tatar û Tirk !

Min ji neçarî ev çend gotin nivîsandin. Îcar ez dê dest pê bikim yek bi yek, serhatiyên her neh xwehermendên û ferweriyan û mîran binivîsim.

FERWERIYA LOLOBÛM

Berî mîladê, di 3.700 da, Loloyan li navbera Kermanşah û Bexdê cî girtibû. Ji kişwerê wan ra Lolobûm, ano xwehermendê Loloyan, digotin. Padîşahê Lolobûm Lasirab û padîşahê Akad ê bi nav û deng, Sargûnê yekem, hemdem bûn.

Padîşahê Lolobûm, Satûn, û Padîşah Naramsîn, kurê Sargûnê yekem, şer kirin û Satûn şikiya. Lê, paşê,

Nexşeya E. Cemîl Paşa, N° 2 : 4.000 sal Berê Îsa. Dewletên Kûtîyûm û Lolobûm.

bi alîkariya Kûtîyan, leşkerê Naramsîn şikand û ji hev xist, û Akad û Sûmîr seranser girtin ... Di van salên nêzîk da, li heldora (mintîqa) Zihabê, bi kolan û xepirandina arkêolojîk çarkuncêk (lewhak) peyda bûye. Ev çarkunc gihajî (aîd) padîşahê Kûtî û Loloyan, ANOBANÎNA, ye. Berî mîladê, di 2.800 da hatiye nivîsandin. Wê gavê navê heldora Zihabê Hatan bû û di bin destê Loloyan da bû.

Bi gotina rohilatzan Dr Spayzar, berê mîladê, di 1900-1800 da, hin padîşahên Asor jî Lolo bûn. Navê yek ji van padîşahan Lolola bû. Li gora nivîswara Spayzar "Mêzopotamya", Lolo li Sûrya jî ferweranî kirine.

Li gora Rojhilatzan Olmistid, li nivîsandinên çend çarkuncên padîşahê Asoran, Asor Nazîrbal, xuya ye ku Lolobûm pir ava bû, di şehrevanî û hunerwerî da pir pêş de çûbû, ewçend ku Asor Nazîrbal ji Loloyan pir hunerwer biribûn Nînwayê. Asor Nazîrbal çar caran leşker şandibû ser Loloyan. Berî mîladê, di sedsala 9 da, paytextê Lolobûm bajarê Nimrî bû. Paşê Asor Nazîrbal ev bajar stand. Padîşahên Asor: Tilatpalazar, Adadnîrarî, Toqoltînînota bi Loloyan gelek şer kirine.

Pey wendabûna Asor bi destên Kurdan di sala 612 da berî mîladê, Lolobûm bi xwehermenda Kurdan, bi xwehermenda Medan ra yekîti danî.

FERWERIYA KÛTIYAN (6)

Kûtî kevintirê birên Kurdan e. 4.000 sal berê mîladê ji Araratan heya Zagrosan pahn bûbûn, heldora Şehrezor = Suleymaniyeh ferweranî dikir. Paşê, Antîtoros û kenarên Deryayê Sipî jî girtin û gihîştin sînorê Misrê.

Berî mîladê, di 3.700 da, Padîşahê Kûtî yê birrê Zagrosan, ANRIDAPRIZ, gava ku Lolobûm şerê Naramsîn, padîşahê Akad û Sûmîr, kir, çû gazîya

Lolobûm û leşkerê Naramsîn şikand. Ji vir pêda, Lakaş bû paytextê Kûtiyûm.

Naramsîn Padîşah, kurê Sargonê yekim ê cîhangîr, berê vê şikestinê pir caran wek bavê xwe gelek şer kar kiribûn, xebatên giran biribûn serî. Lê, îcar li ber êrîşên Kûtiyan ling ne da ber xwe û şikest. Xwehermendên kevnare yên Akad û Sûmîr wenda bûn, ji ruyê cîhanê rabûn.

Padîşahên Kûtiyan bi sedsalan navbera Dicle û Ferêt, ano, li kişwerê Akad û Sûmîr ferweranî kir. Lê ev demên dîrokê tarî ne, di destê me da şope û nîşanên kevn hindik in. Em dizanin ku jimarên padîşahên Kûtiyûm 41 in, lê em navê gişan nizanin.

Di van çil salên dawîn da, bi kolana arkêolojîk, dîrokên Kurdistan û Mêzopotamya hinek ronak bûne. Em hêvîdar in ku di nêzîk da nîşaneyên pirtir bikevin dest û tarîtiya dîrokê ronaktir bibe.

Zanînen ku heya îro di destê me da ne evana ne : Di sala 310 Berî Mîladê da Elam dirêjî bajarê Lakaş, paytextê Kûtiyûm, kir. Wê gavê Anatomê Yekim padîşahê Kûtiyûm bû. Kûtiyan êrîşa Elam şikand, ordiya Elam perîşan bû û reviya. Kûtiyan ketin pey revokeyan û bicarek ew pelixand, ordiya Elam bi kişwerê xwe va girêda. Berî Mîladê bi 3000 sal, ANATOMê Duyim bû padîşahê Kûtiyûm. Elam serê xwe ji nû va rakirbû. Anatom leşker kişand ser wan û ew pelaxt. Di 2900 Berî Mîladê da, Padîşah Lokalzakis erdê Kûtiyan firehtir kir, Kildanistana jêrîn jî bi ser kişwerên Akad, Sûmîr û Elam da berda.

Di van salan da, bi kolanên arkêolojîk, li heldora Lolobûm, ano navbera Suleymaniye û Bexdê, nivîswarek derket. Di vê pirtûkê da xuya bû ku 2500 sal Berî Mîladê, li Sûmîr û Akad, ANOBANINA, ferweranî dikir. Pey Anobanina, padîshahekî din ê mezin hat, navê wî KUTIA bû. Wek padîşahên din bajarê Lakaş paytextê wî bû.

Di van salên nêzîk da, Rohilatzanê fransîz, M. DE SARZK, di wêraneyên Lakaş da şopeyên hêja yên padişahên Kûtîyan peyda kirine.

Rohilatzan Profesor SPYZAR di nivîswara xwe "Gelên Mêzopotamya" da nivîsiye : "Di welatên Akad, Sûmîr û Elam da, yek ji padişahên Kûtî ku ferweranî kirine Padişah Tîrkan e. Di 2800 Berî Mîladê da, padişahê Asor SARGONê duyim, dirêjî bajarê Lakaş kir. Padişahê Kûtîyan, Sarlak, bi Sargon Padişah ra şerrên dijwar û xwînrej kirin. Lê, paşê şikiya û piraniya Kurdan bi xwe ra hilanî û kişiya çiyayê Zagrosê. Paşê Kûtî û Kasî li bakurê Elam xwehermendeke nû pêk anî : "Anzan".

Ferweraniya Kûtîyan li Mêzopotamya, ano li kişwerên Akad û Sûmîr û Elam, bi sedsalan ajot. Herçend ku şehreyariya Kûtîyan li Lakaşê û Mêzopotamya ket destê Asoran, gelê kûtî li Anzan, li Zagrosan, li Torosan û li Sûriya cardin bi mêranî û zîndegî ferweriyeke xurt û serfiraz derbas dikir.

Ji wan deman heta 1100 sal, ano heya wendakirina xweherenda Asor û serrastkirina xwehermenda MAD, Kûtî navbera Araratan û Torosan, li Sûriya bakur, ji kenarên Deryayê Sipî heya sînorên Misrê, xuhermenda mezin a Mitanî anî meydanê û çend mîrî jî serrast kirin û di gellek keysan da navê xwe bi merdî, cengawerî û mezinî di dîrokan da dane nivîsandin. Padişahê Asor SALMANZAR, ku di 1180 Berî Mîladê da bi Kûtîyan ra gellek caran şer kiriye, ji bo Kûtîyan ewha dibêje : "Kûtîyûm ji Araratan heya Torosan dirêj dibe. Gelê Kûtî di ezmanên wan deman da wek stêran diçirîsin. Ne bitenê di zîweriyê da, lê di mêranî û wêrankeriyê da jî bi nav û deng bûn".

Rohilatzan Dr. Spayzar ewha dibêje : "Kûtî di van kişweran da berî Sargonê yekim bi cî bûbûn. Eger em rind çav li hinek nîşaneyan bigerin em dê bibînin ku Kûtî, ji wan deman bi gelek sedsalan bertir, pir caran kişwerên Akad vegirtine".

Nivîswara dîrokê ya Ibrahîm Heqqî, derpêça yekim, rûpel 66, 71 û 74, dibêje : "Gava ku Misriyan dirêj dikir - ano dirêjî Sûrya - ev geve di destê sê hawîşan (*) da bû : li aliyê bakur Kûtî bi cî bûn. Kûtî milletekî mêr û dilîr (cesûr) e. Kûtî heya deryayê Ege daketibûn, ji êrîşên Misriyan ra demeke dirêj ber danîn.

Di hengama ezbeta 19'im da, mîrê Kûtî hatine Misrê, bi Firewnan ra peymanên êrîş û parêziyê girêdane. Mîrê Kûtî keça xwe ji Firewn ra mahr kiriye".

FERWERIYA ANZAN

Me berê nivîsandibû : Gava ku di 2800 Berî Mîladê da Kûtîyûm li ber Asoran şikestin, padîşahê Kûtîyûm, Sarlaq, pîraniya Kurdan hilanîn û birin Zagrosan û bakurê Elamê û ji nû va ferweriyekê danî. Kurdan navê vê ferweriyê kir ANZAN.

Anzan bi kurdiya kevn çiya ye, bi kurmancî zozan e. Ferweriya Anzan nêzikî du hezar sal payidar bû. Paşê Anzan ji gellek birrên Kurdan ra rûniştgeh bû : Kûtî, Kasî, Amerdî ...

Di van salan da, li heldorên Bextiyarî, di sê cîyan da : Mala Mîr, Gola Fireh û Şkefta Suleyman, hin nivîstek peyda bûn. Ev nivîstek ên sedsalên 12 û 13 Berî Mîladê ne. Ji padîşahê Kûtî Amerdî, Texî-Xî, mane. Rohilatzanê hollandî, Profesor SAYIS, ditine. Vî padîşahî, di nivîstekên xwe da, ji xwe ra padîşahê Anzan gotiye. Ji Parastekên (Mabût) ku jê ra kişwerê Anzan bexş kiriye spas û şabaşan dike. Li ser pûtên ku ji bo navê parastekên xwe danîne û ji wan ra dîwan û surûde (qesîde) li dora dîwanên nimêjgehê dane kolan, dûr û dirêj nivîsiye.

Di van nivîstekan da, ji avakirina welatê xwe û çêkirina rîyan qîsse kiriye.

Li Anzanê, Texî-Xî Kûtî-Amerdî Padîşahê Xenî derket meydanê, nediyarî (tarîti) ji dora KÛRÎŞ rabû. Baweriya rohilatzanên îro bi nehrevaniya

(şehadet) nivîstekên padîşahên Anzan ev e : Pirsax Hexamênşî çewtnivîsa Texî-Xî padîşahê Xenî ye. Bi dem û gavan dîrokzanên Erebb û Ecem pirsax Texî-Xî padîşahê Xenî kirine Hexamênşî. KÛRÎŞ, padîşahê Anzan, jî malbata Texî-Xî Kûtî-Amerdî, padîşahê Xenî ye. KÛrîş ne padîşahê PASARGAD e, ne Ecem, ne jî Paris e.

Çawa ku - em dê paşê bibînin - gelê Kurd KÛRÎŞ kiriye padîşahê gişî Kurdistanê. Paşê KÛrîşê Mezin Lîbya û Babîl jî standin, împaratoriya Kurd anî meydanê, jî Kurdistanê gişî ra bû şahînaş.

ŞEHRIYARIYA KARDÛNYA

Berê jî me dîtibû, Kasî, Kurdên Araratan, jî bîrrên Zagrosan in. Kasî, di 1977 Berî Mîladê da, gava ku AMIZADOGAYê çarim ferweranê (hukumdar) Babîl bû, pir caran dirêjî Babîlistanê dikir. Wan Babîlistana Rohilat heya kenarê Dicle vesend (zabt kir).

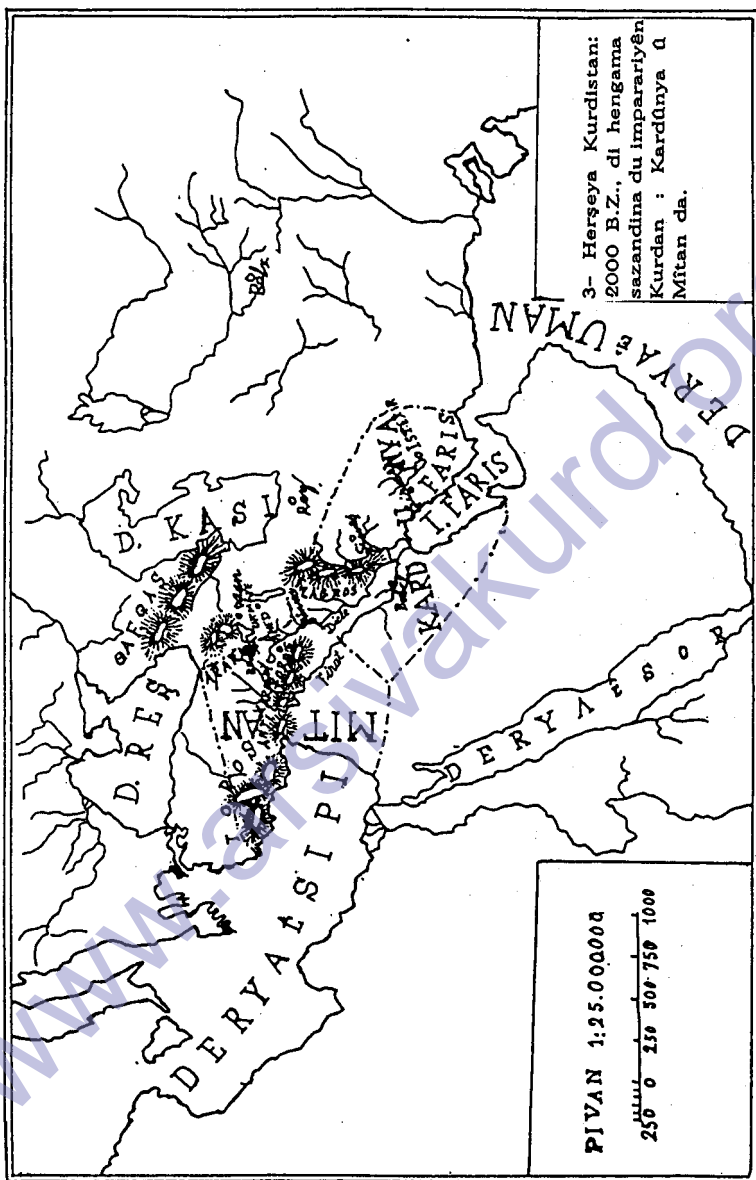
Ferweranê Babîl, AMIZADOGA, jî bo ku karibe li ber êrîşên Kasîyan bisekine, bi Elaman yekdestiya parêzî çêkir.

Kasîyan, di 1960 Berî Mîladê da, di dema ferweraniya SEMOILON da, dirêjî Babîl kir. Lê, jî vê dirêjkirinê tiştek ne bir serî. Pey 200 salên din, Kasîyan bi hevaltiya hemnejadên xwe, Kûtî û Lolo, di bin femandariya KANDIJ, Padîşahê Kasîyan, da cardin êrîş bir ser Babîlê. Îcar di 1760 B.M. da wan Babîl vekirand (fetih kir). Di 1760 B.M. da, Padîşahê Kasî li ferweriya AKAMIL, ku hêj nû li teniştax Sûmîr çê bûbû, dirêj kir û ew kişwer vekirand.

Çend sal şûn da, padîşahê Kasîyan AKUM-AKRIM kela Duraa, bajarê dawîtir ê Sûmîran, ku li ser Dicle mabû, dorpeç kir. Bajarê Duraa li ber xwe da, pêy dorpeçeke dûr û dirêj bajarê Duraa pes (*) kir.

Kurd, bi vî awayî, gava ku bûn xwediyên rexê avê,

Nexşeya E. Cemil Paşa, N° 3 : 2.000 sal Berê Îsa.
Du Imperatoriyeñ Kurdan : Kardûnya û Mîtan.

navê xwehermenda xwe kir xwehermenda KARDÛNYA, ano xwehermenda Kurdan.

Xwehermenda Kardûnya bû yek ji çar Împaratoriyên ku li cihanê hebûn. Ev çar împaratorî ev bûn : KARDÛNYA, MÎTAN, HITTÎT û MISR. Em dibînin ku ji çar împaratoriyên ku di van sedsalan da li cihanê hebûn dudu yên Kurdan bûn : KARDÛNYA û MÎTAN.

Kurdên Kasî ku Sûmîr, Akad û Elam bîndest kiribûn 700 sal li vê împaratoriya fereh, bi navê KARDÛNYA, ferweranî kir. firehbûna kişwer ji yê HAMORABÎ, Padişahê KILDAN, bêtir bû.

Li Babilê, 35 Padişahên Kasiyan şehreyarî ajot. Ji hemû padişên Kasiyan ê bi nav û dengtir KAKÛM-AKRÎM bû. Kasiyan pir caran ji Asor ra padişahî kir. Yek ji van Padişahan ADAS Padişah bû ...

Paşê, di 1171 B.M. da, di hengama TIKLATNÎN, Padişahê Asor da, ji netîceyên hin gerdişên (hadise) ku heya îro nivîswaran ji me ra ronî ne kirine, Kurd Babil û Babilistanê berdan, kişiyên çiyayê Zagrosê û Anzanê.

Asor seraser Babilistan vesend. Lê, Kurd li çiyê pir ne sekinîn, wan rind karê xwe kir, qenc xwe pêk anî û vegeyriyan ser Asoran. Leşkerê Asor şikand, Babîla rengîn ji destê Asoran deranî. Li Babil ji nû da bi cî bûn. Rohilatzan Mr. Hol, di nivîswara xwe ya Milletên Keynare yên Rojhilata Navîn da, nivîsiye: " SENEXRIP, Padişahê Asor, di 805 B.M. da dirêjî ferweraniya Kardûnya kir. Ew, ano Kasî, ji çiyê vegeyriyabûn, ji nû da Kildanistan vekirandibû, li ber leşkerê Senexrip şikiyan. Senexrip Babil talan kir, xelkê Babilê kire dîl û bi xwe ra bire Asorê. Kurd bi padişahê xwe va kişiyên Zagrosan û Anzanê. Lê Kurd, pey vegeyriya Senexrip, dageriyên Babilê û ji nû da ferweraniya xwe ajot".

Kurd ji wê demê û şûn da bi Kildan ra dostanî û

aşîti danîn. Dostaniya wan heya hevalbendiya Kildan û Mad ajot.

Em dê paşê bi givrikî (tefsîlat) bixwînin ku Kildan û Kurd bi hev ra yekîti danî û dirêjî Asor kir, paytextê Asor NÎNAWA dorpêç kir û vekirand. Xwehermenda Asor bicarek wenda bû. Pey van gerdişan, xwehermenda Kurdan "Kardûnya", mîna (*) hemî xwehermend û mîrên Kurdan, bi Madan ra yekîti danî. Kurdan giş xwe da dora MADAN, yek xwehermenda mezin serrast kir. KURDISTAN ! Imparatoriya KURDAN !

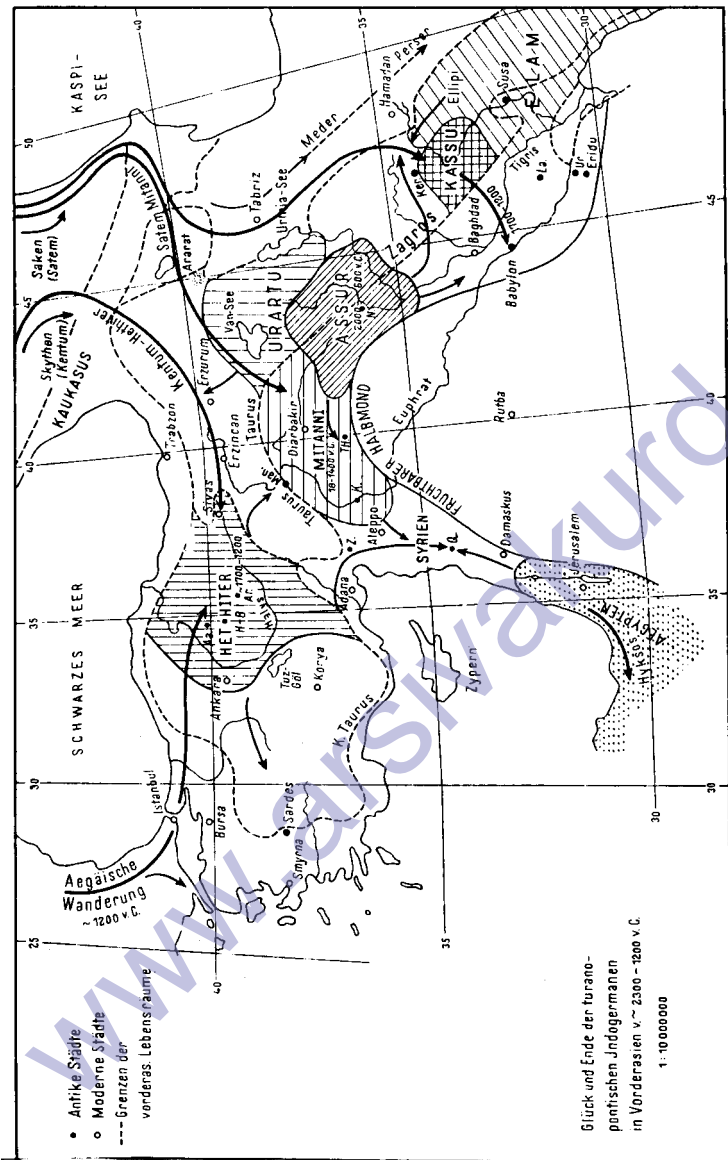
ŞEHREVANIYA KASIYAN

Ev çend rêzên jêrîn di şehrevanî û pêşveçûna Kasiyan da xweş nehrevan (şahid) in :

1- Serkargerîne (mudîrê umûmî) giştî yê Muzeya Tahranê, Mr. ANDEREK, di sala 1310 ya Îranî, ya salnama Tahranê da nivîsiye : Hûrmûrên ku li Kurdistanê ji bin erdê hatine deranîn kardestên (eser) wan kesên ku, li hengamên ku em jê ne agah in, li aliyê Deryayê Kaspîne bi cî bûbûn van çiyayan in. Ji ber êrişên ku herdem, ji bakur, li wan dihatin kirin, ciyên xwe berdane, berî 4000 sal hatine Loristanê. Ev Kasî ne, di dirokên da naskirî ne. Ev hawîş Babil vekirandîye, di Babilê da 600 sal fermanferma bûye, paşê vegeriyaye çiyayên xwe. Ew bi bazirganiya ters, nemaza bi firotina hespan ji Asoran ra, tuwanger (zengîn) bûne.

Ev hûrmûrên delal ên hundirên malan, ev çek û rext û zînen nazenîn, ev gewher û firaqên rengareng ji çesindari (zewq), tuwangerî û geşdariya wan, huner û pişevaniya wan, şarezayî û hunerweriya wan ra numûne ne".

2- Margueritte RUTTEN, Babilon, rûpel 27, Presses Universitaires de France : "Di van deman da, Hitîtan Babilî şikandibûn, Babil standibû û seraser wêran û talan kiribû, pûtê MERDÛX rakiribû, biribû. Padîşahê Kasiyan Akûm-Kakrîm putê Merdûx ji Hitîtan

Obersichtskarte 1: Die turanopontischen Indogermanen in Vorderasien im 2. Jt. v. Chr.

Schraffiert: Kerngebiete der Hethiter, Mitanner, Urarauer, Assyrer, Kassiten und Elamiter.

Abkürzungen: Aa = Alais Hüyük, Ar = Karkemisch, K = Karkemisch, Ker = Kermanschah, La = Lagasch, Mar = Maras, N = Niniveh, Q = Quadesch, TH = Tell Habaf, Z = Zencirli.

şûnda stand, bi ayinên giran û bi helehelan anî Babîlê.

Kasî, ji bo vegerandina nav û dengê Babîla kevn û ji bo avayiya wê pir koşiyar û xebitîn, Babîl rêzand. Babîl vegeyria û bû Babîla berê, çeleng û lewend.

Padîşahê Kasiyan, NAZÎ-MAROTAS, ji bo MERDÛXÊ PARAZTEK (mabûd) nêzîkî Babîlê, zevî û erd diyarî kirin û navên diyariyên xwe li ser abîdeyan kolan".

3- Ge. CONTENEAU, Les Civilisations Anciennes du Proche-Orient, rûpel 100 : "Bicîbûnên Kasiyan li Babîlê, di adetên Babîliyan da pir guhartin çê bûn. Li Babîlê, kincên neqşîn, ustupêçên rengîn xuya bûn. Ji berê, Babîliyan hesp kêr zanîbûn. Kasî hesp anîn Babîlê, li erebeyên şer hesp girêdidan. Erebekeşên Babîliyan ker bûn. Yek ji engîzên serdestiya Kasiyan li ser Babîliyan ev bû".

4- ÎRANNAME, yan Karname î Îraniyan der esrî Aşkaniyan, Derpêç 3, birrê yekim : "Kasî, ku di 1800 B.M. da li Babîlê ferweranî dikir, bapîrên Kurdên îro ne, ji nav wan merivne mezin, feylesof û zanayên xurt rabûne".

Lê dema zanayên ewrûpayî û yek jî ji zanayên Îranî ku di şehrevanî, tuwangerî, geşdarî (refah) û dilawerîya wan da, di gezdika (derece) pêşveçûna Kasiyan da nehrevanî dikir, em dê binêrin zanayê dîroka Tirkan, Ahmet REFIQ Beg, ji bo Kasiyan çi dibêje ? "Tûdeyên Mêzopotamya li nivro Sûmîr, li bakurr Akad bûn. Ev her du hawîş ne indoewrûpayî bûn, Tûranî bûn (7). Li aliyê din ê Dicle ji nejadê indoewrûpayî Kasî hebûn, yanî Kurdên nuha. Hîn berjêr jî Elam, yanî çiyayî hebûn. Paytextê vana bajarê Sûz bû. "Qissî" ta îro di hovîtîyê da mane ...".

Tirkê fêris rik û kîna ku ji bo Kurdan ji bapîrên xwe mîrate girtibûn nikarîbû veşêre û eşkere neke. Zanayên Fransîz û Îranî evçend Kurd pesinandine. Zanayê tirk jî Kurd bi hovîtî şermisandine (ittiham). Hatta nivîskarên dîrokan giş ji vî hawîşî ra Kasî

gotine, lê Refîq Beg Kasiyê narîn kiriye Qissî, ano kiriye stûr û kirêt.

Tirk dibêjin : "bi jêkirina şift (zebeş) dilê meriv hênik nabe" û Kurd dibêjin : "rim di têran da nayê veşartin". Ahmet Refîq Beg hingî eniriye, xwe ji bîr kiriye, di nivîswara xwe da ne nivîsiye ku Kurdan Babîl vekirand û 700 sal li Babîlê fermanferma bûn.

Hitîtên zorba ji ciyê xwe 2000 kîlometre dûr hatibûn, Babîl standibû, talan û wêran kiribû û pûtê Merdûxê parastek jî biribû. Gelek salan bi şûnda padîşahê Kasiyan, şahîşahê Kurdan, Akûm-Akrîm leşker kişand ser Hitîtan û ew şikandin, Pûtê serfiraz (muqeddes) ê Merdûxê parastek şûnda anî Babîlê û danî ciyê wî yê bilind û pir homan. Bi vî awayî, padîşahê Kurdan, Akûm-Akrîm, camêrî û çelengiya Kurdan eşkere kir, danî meydanê.

Kurd ne hov û kûvî ne. Kurd li pîrejîn û kalemêran, jin û zarokan, dil û birîndaran destê xwe bilind ne kirine, vê rûreşiya hanê bi ser xwe da ne anîne. Zanayê Tirk baş bîr dibe hov kî ye û kî bê dilovanî ye, bi sungiyan zikê diyan didirrîne ! keleşmêran, selûbejnî kî ji zinar û fîsan gêr dike, kadînan bi hezaran zarûkên yeksale û dusale tijî dike, bi ser wan da gaz dirijîne û agir berdide û dişewitîne ! Li Dêrsimê hivdeh şkeft ji jin û zarok û pîr û kalan tije dike û derê şkeftan bi çimento û keviran dihûne û dipêçe ! Ey zanayê Tirk ! Te îcar nas kir hov û cenawer kî ye ? Kurd e yan Tirk e ?

HÛRÎ : MÎRIYÊN HÛRIYAN

Hûrî birrekî Sûbariyan in. Bi nivîsandinên dîrokan ji gelên Kurdan ku bertirê gişan bajaran ava kirine, bûne xwediyên şehrevanî, Hûrî ne.

Hûrî li zozanên bakurrê Mêzopotamyê, li Amed (Diyarbakir), Xarpêt, Dêrsim cî girtibûn. Paşê Asor û Sûriya jî xistin bin destên xwe (8).

Ji hunera Hûriyan : Şerek ji bronz li ser nivîseke li ser kevira
a padîşahê Hûrî "Ûrkiş".

Nêrgiza Torî, Kûrtlerde sanat

Hûriyan ji 4000 sal B.M. heya 2000 sal B.M., ano 20 sedsal li wan derên ku navên wan li jor derbas bûbûn mîriyên bê jimar serrast kirin, jîneke bextiyar û geş derbas kir.

Di wan deman da, Mîtaniyan, ku ew jî birrekî Sûbariyan in, xwe da xuya kirin. Hûriyan xwe gihand birayên xwe yên Mîtanî û bi awakî nîv-serbi-xwe bi Mîtaniyan ra hemjîndarî kir.

Evçend ku Hûriyan bi Mîtaniyan ra yekîtî çêkiribû, cardin erdên xwe fireh kirin, li Sûriya û Filistinê pir ciyan vekirandin.

Gava ku di 1483-1466 B.M. da Fîrewnê Misrê Tûtmezê sêyim dirêjî Filistîn û Sûriya kir, mîrê Hûriyan ferweranê bajarê Kadeş, li Sûriya, li ser çemê Asî bi pêşberê Firewnan ra şer kir û bajarê Mécîddo 7 mehan ji Firewnan parast. Bajarê Mécîddo li Filistinê di bin ferweriya Hûriyan da bû.

Hûriyan bi Mîtaniyan ra wek yek xwehermend, heya sedsala 12yim B.M., bi yekîtî û xurtî hemindarî kir.

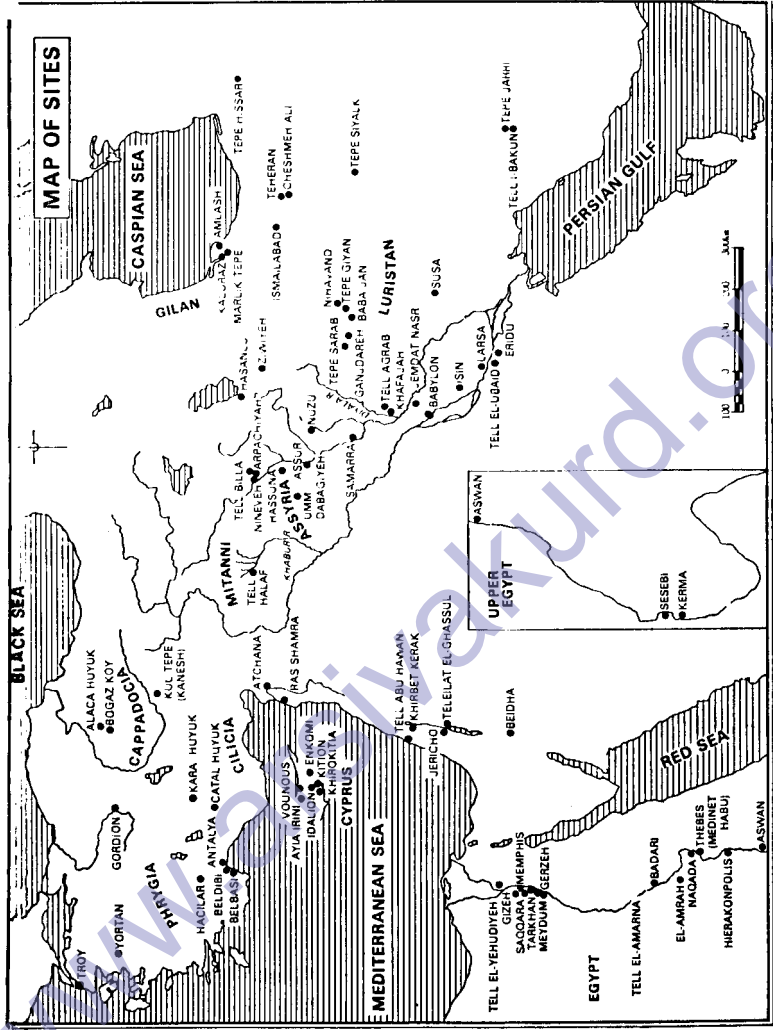
Pey Mîladê, di sedsala 12yim da, Hitît, hevsiyê (cîran) Hûrî û Mîtaniyan, pir xurt bûbû, hergav êriş li ser wan dibir. Van êrişên hergave xwehermenda Mîtan û Hûriyan wenda kir. Paşê, Mîtan û Hûriyan xwe gihand Araratan û xwe tevî Nehriyan kir. Nehrî jî birrekî Sûbarî ne, di van salan da li Araratan ferweriyeke bi nav û deng û xurt serrast kiribû.

ŞEHRIYARIYA MÎTAN

Mîtanî jî Kurdên Araratan in û birrekî Sûbarî ne. Bêtirê sedsala 20im B.M. belav bûbûn, gihajtibûn Antî-Torosan.

Ji sedsala 16im pêda, bi lez û bez bi pêşve çûn, di demeke dindik da împaratoriyeke xurt, ava û şehrevan

anî meydanê. Çawa ku me berê gotibû, Mîtaniyan di van sedsalan da yek ji çar împaratoriyên mezintir ên cihanê serrast kir. Ev dewlet Mîtanî, Kardûnya, Hitît û Misr bûn. Paytextê Mîtaniyan bajarê Waşqanî (9) bû. Rojhilatzan JONSON dibêje : "Mîtan navê ezbet e, navê hawişê wan Sûbarî ye".

Di van salên dawîn da, li Kerkûk, Hewlêr, Boxazkoy, Serê Kanî û Cerablûs kolanên arkêolojîk çêbûn. Bi van ger û kolanan, bi hezaran perçeyên eserên kevn ên Mîtaniyan peyda bûn. Hîn paştir, kaxizek li ser navê TOSARTA, Padîşahê Mîtan, derket. Ev kaxiz bi 600 rêze e, bi zaravê Mîtanî hatiye nivîsandin. Rojhilatzan POREKS ji bo wê kaxizê dibêje : "Zimanê ku di vê kaxizê da hatiye nivîsandin hevrêsi (terkîbî) ye, ango ji Kurdiya Ararat û Qafqas e".

Nivîswara Tarîxî Ûmûmî Muerrixîn dibêje : "Di 1600 B.M. da, ferweriya Mîtan jêhatî, şehrewan û pir xurt bû. Ji alîkî Kurdistana roava gişî : Sûriya, Amûra, Arafa (Ankara, Anadol) û Asor li bin destê Mîtan bû û ji Mîtan ra serfirû dibûn".

Mîtanî gelek sedsalan ferman-fermayên rohilat û roava bûn : Asor bicarek ji Mîtan ra serfirû bûn.

Hitît û Mîtan gelek salan neyartiya hev kir û di navbera wan da şerme dijwar çê bûn. Ji bo navçeya Sûriya, Misr û Mîtan ji hev pir xwîn rêtin. Mîtan, bi sedsalan, ji bo pêşhatina Misr ber bi rohilat bendeke xurt bû. Misr bi sedsalan nikarîbû rohilat bide ber xwe û bileyîne. Paşê, Misr û Mîtan bi hevra aşî, yekdestî û dostanî girêdan.

Di 1483 B.M. da, Fîrewn Tûtmêsê sêyim ket sewda vekirandina Rohilatê, bi leşkerine xurt dest bi êrişa Filistîn û Sûriya kir. Mîtanî, bi alîkariya Hûriyan, bi mêranî li ber êrişên Fîrewnan sekinîn. Lê, li ber piraniya leşkerê Fîrewnan, sekna wan heya dawiyê bê îmkân bû. Mîtanî ji bo ku karibin li ber êrişên Fîrewnan bendeke xurt deynin, li çareyên hevalbendiya ferweraniyên dorê geriyên, lê

Ji hunera Mîtaniyan : pûlên madenî, 1.200 Berê Îsa
Nêrgiza Torî, Kürtlerde Sanat

mixabin ! Mîrên dorê, ji bo ku mafê xwe biparêzin, bi diyarî û pêşkêşan xwe avêt dest û piyên Fîrewnan !

Ji Mîtaniyan pêva, berî gişan Hitît, paşê jî gir û hûrên xwehermendên dorê, giş heta Qibris bixwe li ber Fîrewnan stuyên xwe xwar kirin û çekên xwe danîn.

SOSATAR, Padişahê Mîtan, berî her tiştî bi Asoran kariwer (meşxûl) bû. Jixwe Asor li bin ferman û ferweraniya wî bûn. Sosatar Asor kirin bin rêzaneke tekûz û bawermend. Lek (tabûr) ên ku ji Asoran berbihev anîbûn kirin bîndestên fermanîdarên Kurd. Bi vî awayî, leşkerên asorî xistin bin rêzan, bin serfiruyê (îtaat) xwe (10).

Sosatar, gava ku bi vî awayî rewşa rohilatê navçeya xwe serrast û tekûz kir, ji bo ku bi Misriyan ra şer bike, ji wan ra yekdestî û hevalbendî pêşxwaz (teklîf) kir. Fîrewn Tûtmêsê çarim pêşxwaza Sosarta pezirand. Herdu xwehermend bi aşîti û xweşî li hev hatin. Sûriya Bakur ji Kurdan ra ma, Sûriya Nîvro bû ya Misriyan.

Paşê, Fîrewnê Misr, Tûtmêsê çarim, xwest ku vê yekdestiyê dostanîtir û xurttir bike û bi padişahê Mîtaniyan ra mervantî deyne. Tûtmêsê çarim, di 1405 B.M. da, bi neviya Sosarta, keça ARTAMA ra mêrjinî (zewac) kir. Ji vê mêrjintiyê Fîrewn AMÊMO-FÎSê sêyim hat cihanê. Paşê, ev Fîrewn jî bi mîreke din a Kurdan ra mêrjinî kir. Navê mîrê JÎLÎ-HÊPA bû. Ber bi dawiya jîna xwe mîreke din anî. Navê vê mîrê TADÛ-HÊPA ye. Ev şabanû NEFERTÎTÎ ye. Nefertîti di dîrokan da nav û deng standiye. Fîrewn navê wê kiribû Nefertîti. Îro li ser navê Nefertîti, li Misrê, kulukparsuyek (ehram)

heye. Di mirina wê da, ji bo wê ava kiribûn.

Zaf muxabin ! Ji van yekdestî û merivantiyan tu berxwedari çê ne bû ! Bi gav û deman, Hitît pir xurt bûn. Mîtan û Hûriyan li ber leyîya Hitîtan

Tadû-Hêpa, yan Nefertîti. Mîreke Mîtanî.
Jina Firewnê Misrê, Amêmfîs III. Sedsala 14. Berî Îsa.

nikaribû bisekinin. Fîrewn ji Kurdan ra alîkarîke xurt ne dikir.

Mîtan êdî ber bi nişîv bûbûn. Ji aliyê din, Asor hişyar bûbûn, serê xwe bilind kir, şoriş ji nav wan kêr ne dibû. Evçend malmîratî ne bes bû. Li Serayê Mîtan jî dolavgerî, entrîka û hevdukuştin dest pê kiribû.

Dawiya dawîn, ji van bûyerên cigersuz xwehermenda çarsed salî ya Mîtan, împaratoriya zorawer û şehrevan a Kurdan ji meydanê rabû !

Di van deman da, ano di 1200B.M. da, cardin ji Sûbarîyan ferweraniya NEHRÎ nav û deng stand. Bermayên Mîtanîyan xwe gîhand Nehriyan.

FERWERANIYA NEHRÎ

Me nivîsandibû ku birrê mezin ê Araratiyan Sûbarî ne. Nehrî birrekî Sûbarî ne. Pey Mîtanîyan, Nehrî ferweraniyeke din li Araratan serrast kir. Nehrî di 1500 B.M. da, ji Araratan heya Torosan ferweriyekê saz kiribû û navê Nehrî ketibû dewsa navê Sûbarî.

Rojhilatzan MAJERSON ji bo Nehriyan ewha dinivîsîne : "di sedsalên 15im û 12im B.M. da, eger em rind li heldorên Kurdistanê temaşa bikin, em dê bibînin ku Nehrî berî Madan hatine van heldoran". Û cardin Majerson dibêje : "Navçeya Nehriyan ne bitenê dora çemê Zab e. Padîşahê Asoran Tiklat Palazarê yekim û neviyên wî dibêjin ku gelê ku li serê kaniyên Dicle û Ferêt û bakurê çiyayê Nîfast - Bedlîs, Diyarbekir, Xarpêt, Dêrsim - û çiyayên Torosan ferweranî dikir ..." "ev welatê Nehriyan e, di hengama Iskenderê mezin da navê Kurdûwan standibû. Nehrî bapîrên Mad û Kurdên îro ne".

Padîşahê Asoran TIKLAT PALAZARê yekim ku di 1128 B.M. da xuya bûbû şerine dijwar bi Nehriyan ra kirin, şerrên han di dîrokan da bi nav û deng in.

TĪKLAT PALAZARê duyim di 1278 B.M. da împaratoriya Asor vejand. Ev padîşahê Asor jêhatîtir, diwartir û binavûdengtirê Padîşahên Asor e. Di hengama xwe da, ji cihanê ra şahîşahiya xwe bang dabû, ji serkaniyên Dicle û Ferêt heya dora Şamê xistibû bin destê xwe, daketibû kenarên Deryayê Sipî, Kurdistana bakurr di wan hengaman da ji Asor ra bac dida. Lê bi Nehriyan ra pişo-pişo dikir.

Dîrokzan ZAGOJIN dibêje : "bi Nehriyan ra xweş derbaskirina padîşahê Asor Tîklat Palazar tiştêkî pir haykêş e. Hîç dudiliyan mekin, guhartina Tîklat Palazar ne ji dilpaqijiya wî ye, ew bitenê li benda kêys û fesala xwe ye".

Ev nivîsandina jorîn gezdika xurtî û tuwandariya Nehriyên zorbazû xweş nîşan dide. Şahîşahê cihan Tîklat Palazar ji Nehriyan ra pişo-pişo dikir !

Bermayên wan Nehriyên cengawer û ciwanmêr li dora Hekkarî heya îro bi zindeganî paydar in.

Padîşahê Asor TOKOLTÎ-NÎNÎB, di 890-884 da, bi Nehriyan ra şerine dijwar kirine. Gelek padîşahên Asoran bi van Nehriyên şerevan ra li meydana mêranîyê cengbazî kirine.

Di 740 B.M. da, Nehriyan ji bakurê rojhilat dirêjî Asor kir û ketin hundirê kişwerê Asor. Tîklat-Palazarê duyim bi zorê Nehrî ji sînorên xwe derxistin.

Senexrîb ji vî şerî ra geştecega (sefer) pêncim gotiye.

Nehrî, heya wendabûna Asor bi destê Medan, ji Asoran venegeriyane, tim bi Asoran ra şer û ceng kirine.

Pey wendabûna Asor di 612 B.Z. da, Nehrî jî tevî yekîtiya Mad bû. Nehrî bû perçeke imperatoriya Kurd.

FERWERANIYA MÛŞKÎ

Mûşkî jî, wekî Nehriyan, Kurdên Araratan in û Sûbarî ne. Dîrokên kevn nivîsandine ku Mûşkî B.M. bi 1100 sal û virda li Kurdistana bakur ferweranî kiriye, heya Kapadokya û Kîlîkya xistine bin destê xwe. Bajarê Mûşê ji Mûşkiyan yadîgar maye. Tewratê navê Mûş Maş nivîsandiye. Bi gotina Tewratê, Mûşkiyan li bakurê Mêzopotamya jî ferweranî kiriye.

Di van salan da, ji kolanên arkêolojîk hin kevnerêç (asar) ketine dest. Ji van kevnerêçan xuya dibe ku di 1800 B.M. da navê Padîşahê Lîdya Mîtayê Mûşkî bû. Di wan salan da, Mûşkiyan li Kapadokya û Lîdya hukumdarî dikir. Çawa ku Mûşkî û Mîtanî ji yek gel, ji yek hawiş in, Kurd û Sûbarî bûn, ewha jî yekdest û dost bûn.

Mûşkiyan, di 770 B.M. da, bi Kurdên Araratan ra bûn yek, şerê Sargonê duyim, padîşahê Asor, kir.

Zanibûna me li ser Mûşkiyan ev çendik e. Em hêvidar in ku ji nû da xebat û kolan û xepartinên din çêbibin û dîroka Mûşkiyan çêtir ronak bibe.

FERWERANIYA XALTÎ

Xaltî jî, wek Hûrî, Mîtanî, Nehrî û Mûşkî, Sûbarî ne, Kurdên Araratan in. Xaltî di 1500 B.M. da li Araratan û Kurdistana navîn ferweraniya Xaltî serrast kir. Ferweraniya Xaltî jêhatî, tûwana, hişdar û cengawer bû. TOSPA WAN paytextê Xaltiyan bû.

Paş ku Xaltî li Araratan û li Kurdistana navîn bi cî bûn, pir ne çû baş xurt bûn, erdê xwe fireh kir, gihiştin Antî Torosan û milekî wan xwe gihand Deryayê Reş. Îro bixwe li Kurdistanê, li gelek ciyan, bermayên Xaltiyan hene.

Dîrokvanên rohilat û roava di Sobarîbûna Xaltiyan da yekdest û yekdeng in. Lê, vê rastiya eşkere Ahmet Refîq Beg, Dîrokzanê Tirk, napezirîne (qebûl

nake), ew nabêje erê. Ahmet Refîq Beg di nivîswara xwe ya dîrokê "Büyük Tarihi Umumi" da, derpêç I, rûpel 346, ewha dibêje : "Asoriyan ji vê heldorê ra ORARTO, Israîl jî ARARAT digot. Ermenî ku ji nejadê endo-ewrupayî ne, berî ku li van deran bi cî bibin, hawişkê din li van doran rûdinişt. Navê vî hawişî Xaltî bû. Ev hawiş bermayê Hitîtan bû".

Ahmet Refîq Beg ji alîkî ji Xaltiyan ra bermayên Hitîtan dibêje, ji aliyê din jî pirsên Heredot (11), dîrokzanê yewnanî yê bi nav û deng, dipezirîne û dinivîse : "Xaltî bejndirêj, zînde, tendurust û xurt bûn".

Cardin ev Ahmet Refîq Beg di nivîswara xwe da, derpêça yekim, rûpel 330, ewha dibêje: "rûçikê Hitîtan ne dîlkêş bû, bejna wan kin, hestiyên hinarokên ruyê wan derketî, lêvên wan ên jorin daketî ...".

Gotinên dîrokzanê Tirkan hevdu nagirin : ji alîkî ji Hitîtan ra bejnkî, lêvdaketî, rûçik ne xweşik dibêje, û paşê xwe ji bîr dike, ji bermayên Hitîtan ên Araratan ra bejndirêj, zînde, tendurust û xurt dibêje ! Ev nîşanên han li Hitîtan tên ? Tukes bi Hitîtan bejndirêj bihistiye ?

Dîrokzanên cihanê hemî Kurdbûna Xaltiyan pezirandine. Îro Xaltî li Kurdistanê hene û li Kurdistanê wek berê zînde û çalak dijîn. Lê dîrokbêjê tirk Ahmet Refîq Beg pirsê kurdî nikare bîne devê xwe ? Ev çi hişkbawerî (taassub) e ? Ev çava serhişki ye ? Ew bi Hitîtkirina Kurdan bitenê qîma xwe nayne, Ermeniyên jî tîne Araratan ! Li niştimanê Kurdan ê deh hezar salan bi cî dike ! Ya Ahmet Refîq Beg ! Dîrokzanên cihanê gişan nivîsandine û pezirandine ku Kurd berî Mîladê bi 6000 sal, dibe ku bi 8000, 9000 yan jî 10.000 sal, ji Iskandinavya hatine û li Araratan bi cî bûne.

Cardin wan dîrokzanan - hetta Ahmet Refîq Beg jî di nivîswara "Büyük Tarihi Umumi" da - nivîsandine ku Ermeniyên ji TRAKYA berî Mîladê bi 600 sal

koçûbar kiriye û derbasî Bosforê bûne û hatine Asya biçûk, li dora Qars û Eriwanê bi cî bûne.

Ahmet Refîq Beg di nivîswara xwe ya dîrokê da, derpêç I, rûpel 347, dinivîsîne : "ber bi sed sala şeşim a berî Mîladê, Ermenî, ku ji nejadê endo-ewrupayî ne, gava ku tev Firîkyayê derbasî Asya biçûk bûne, hatine van heldoran, tevî hawişê Orarto bûne. Wuha ye. Pey sed sala şeşim, kesên Orarto ji Xaltiyên kevn û ji Ermeniyên, ku ji roava hatine, çê bûne ...".

Di van gotinên Ahmet Refîq Beg da yek pirs rast heye. Ev pirs jî hatina Ermeniyên li vî erdê Berî Mîladê bi 600 sal e. Pirsên mayîn, giş Ahmet Refîq Beg ji ber xwe gotiye, ano ne rast in, neyartiya Kurd in ! Ahmet Refîq Beg yekî bawerhişk e. Wî biryar stendiye ku pirs "Kurd" ji nivîswaran derxîne. Lê ew wek me agah e û baş dizane rastî çawa ye : ew dizane ku Xaltî Kurd in. Ermeniyên ku ji rojava hatine tevî Xaltiyên ne bûne. Cardin ew dizane ku Xaltî iro li Kurdistanê hene û xurû Kurd in !

Ahmet Refîq Beg bi vî awayî bi kevirekî du çivîkan dîkuje : 1- Xaltiyên Kurd dike Hitît, Kurdan pê qels dike. 2- Ermeniyên dureh dike, xwîna Ermenî û Hitîtan tevhev dike !

CÎBÛNA ERMENIYAN LI ARARATAN

Dema koçûbarbûna Ermeniyên ji Trakyayê, "Sît" — ku ji nejadê Kurd in — di wan salan da ji rohilat ber bi Kurdistanê hatibûn û ta Lîdya vekirandibûn: wek leyyek serejêr bûbûn ji jorê Deryayê Kaspîn, hin ciyên Qafqasan û Araratan, Gurcistan û ciyên ku Ermenî nû tê da bi cî bûbûn — Ermenî nû hatibûn, hêj Ermenistan çê ne bûbû —, Pont, Kapadokya dabûn ber xwe, dest pê kiribûn Lydia jî bistînin.

Sît tu rêzan û rêdar (qanûn) nizanîbû, çaralî dabûn ber xwe, talan û wêran dikirin. Ermenî ku ji Trakya koçûbar kiribûn û nû hatibûn van deran hê rind bi cî ne bûbûn, gund û bajar ava ne kiribûn, kel û

burc çê ne kiribûn. Loma ji bo Sîtan nêçîreke pir hêsan bûbûn.

Paşê hûn dê bixwînin, me di zûla Ermenî û Kurdan da ser vê çîrokê dûr û kûr nivîsiye.

FERWERANIYA ALAROD

Di nivîswarên dîrokana da, ji xwehermenda ALAROD ra ORARTO, ORARDO, ARARAT jî dibêjin. Xwehermenda Alarod, ano xwehermenda SÛBARÎ. Ev xwehermenda ha bi gihandina hemî birrên Sûbariyan serrast bûye : Hûrî, Mîtanî, Nehrî, Mûşkî, Xaltî.

Li gel vî çendî, di nav van xwehermendan da, di wan demên dawîn ên navpêketî da, Nehrî û Xaltî bûn. Pir caran padîşahên Araratê ji xwe ra padîşahên Nehrî digot. Paytextê xwehermenda Alarodê bajarê Tospa-Wan bû.

Xwehermenda Alarod her gav bi xwehermenda Asor ra şer dikir. Di sala 829 berî Mîladê da, padîşahê Alarod, Mînwaş, nivro û rohilatê Urmiyê vesend, hawişên Kurd ên Parsuwa û Mannaî, ku li van deran cî girtibûn, xistin bin parazta xwe û bi vî awayî bendeke xurt li hemberê Asoran tekûz kir.

Di 773 Berê Mîladê da, padîşahê Alarod, Sardorîsê yekim, bi padîşahê Asor Salmanazarê sêyim ra şer kir. Navê padîşahê Alarod ê paşîn Mina-Ari bû. Gava ku di sala 612 B.M. da Key Aksar Nînwa vekirand, hemî xwehermendên Kurdan kirin yek, Imperatoriya Mezin a Kurd serrast kir. Xwehermenda Alarod jî, wek xwehermendên din ên Kurdan, bi xwehermenda Mad ra bû yek.

Ji hunera Urartu : mixfera padîşah Sardûrî.
Nêrgîza Torî, Kûrtlerde sanat.

FERWERANIYÊN KURD ÊN KASPIYÊN MANNAÎ, MADÊ BIÇÛK Û MADÊ MEZIN

FERWERANIYA MANNAÎ

Mannaî bixwe birrekî ji Mad in. Ji kevn da, li dora Urmîyê bi cî bûne. Paytextê wan bajarê Urmîyê bû. Mannaî, Parsuwa, Kimrî û Sît gihîştibûn hev, ferweriyek çê kiribû. Ew hawişên ku li dora Mannaiyan xwe dabû hev ji Mannaiyan ra pir bi kêr dihatin. Padîşahê Araratan Mînwaş bi wan ra yek dest bû. Di 829 B.M. da, padîşah Mînwaş şerê Salmanazar, padîşahê Asor, kir, ew şikand û li "Geliyê şîn" ji bo yadîgara vî şerî stûnek daçikand.

Di nivîswarên dîrokan da navê 5 padîşahên Mannaî nivîsandine : ARTSARI, IRANZO, ARA, LOSUNA û DIAKU (DOGO). Diakû di 715 B.M. da bi padîşahê Asor Sargûn ra şer kir. Sît ku hevalbendên Diakû bûn dereng hatin meydana şer, leşkerê Diakû loma şkest û Diakû dîl ket destê Asoran. Asoran ew dûrand (nefî kir), şand aliyê Şamatê. Di wan salan da, bakurê Sûriyê di destê Mîtanîyan da bû. Bi hêsanî, Diakû xwe gihand nav Mîtanîyan. Wan Diakû şand û ew çû, gihîşt welatê xwe.

Ihsan Nûrî Paşa, Qehremanê Çiyayê Agirî, di nivîswara xwe "Dîroka Rîşeî Nejad î Kurd" da, nivîsandiye ku Diakû Key Kubbad bixwe ye. Lê, gelek nivîswarên dîrokan nivîsîne ku Key Kubbad ne Mannaî ye, Madî ye. Diakû ferweranê Mannaiyan bû. Key Kubbad mîrekî Mad bû.

FERWERANIYA MADÊ BIÇÛK

Birrek ji Mad li "ATOPRATKA", ano li Azerbaycana îro, bi navê Madê Biçûk ferweraniyekê serrast kiribû. Di nivîswarên dîrokên da ji bo ferweraniya Madê Biçûk zanîneke aşkere û ronak tu neye. Madê Biçûk pey padişahiya Key Kubbad xwe tevî imperatoriya Madê Mezin kiriye.

ŞEHRIYARIYA MADÊ MEZIN

FERWERANIYA KEYANIYAN

Berî ku em dest pê bikin bişkartin (îzahat) xwehermenda Mad, em çend pirsan li ser Medan bibêjin. Mad, hê paştir Kurdên Kurtî, di wan salan da, ano ji hindikî 4000 sal B.M., erdê ku xistibû destê xwe pir fireh bû : ji sînorê Hindistanê heya Zagrosan, ji Urmiyê heya Deryayê Umman giş Madistan bû, kişwerê Kurdan bû.

Di nav vî erdî da Faris hebûn. Faris jî Arî bûn, pismamên Kurdan bûn.

Hinek ji dîrokzanan gotine ku Kurtî ji aliyê Hindistanê hatine wan doran. Lê, baweriya pirtirên zanan û koş û xebata me ev e ku Kurtî, wek birayên xwe yên Kûtî, raste-rast ji Iskandinavya hatine çiyayê Agirî. Di koçbariya giştî da, ew berê hatine Çiyayê Agirî, paşê, ji bo peydakirina çêgehên fireh, ji keriyên xwe yên giran û bê jimar berê xwe dane rohilatê, dora Deryayê Kaspîne û heya Deryayê Paris û Umman belav bûne. Ev kişwer bûye rûnişgeha Kurtiyan.

Ev hatina Kurtiyan ji Araratê û belavbûn û firehbûna wan heya Ummanê hêdî bûye û bi sedsalan çê bûye. Li gel vê yekê, hin rojhilatzan xwe dispêrin nişane û kevnerêçan, û gotine ku çend tîrên Medan (Kurtiyan) li bakur, li zozanên serê kaniyên Dicle û Ferêt cî girtibûne.

SAZMANIYA XWEHERMENDA MAD

Kevnerêç û nîşaneyên dîrokî ji me ra didin zanîn ku Mad berê Mîladê 4000 sal di navbera Kaspîn û Dicle da ferweranî kirine. Lê nivîswarên dîrokan hebûna ferweraniya Mad bi awakî vekirî di sala 2800 berî Mîladê da nîşan didin: 3700 B.M. da Kûtî. Akad wenda kiribû, lê di 2800 B.M. da ji nû da Akad bûn xudan zordarî û cengawerî, û bi alîkariya Asor êrîş bir ser Kûtîyan, welatê xwe ji destê wan derxist. Gava ku Akad serdestî li Kûtîyan kir, dest avêt ferweraniya Mad jî. Di navbera Akad û Mad da şerên dûr û dirêj çê bûn. Li dawiyê leşkerê Mad şkest. Madistan jî ket bin lepê Akad. Mad bi salan ji Akad ra bac da. Bi vî awayî, cara bertir nav û pîrsa ferweraniya Mad bi aşkaftî û pejilandî di sala 2800 B.M. hatiye bihîstin.

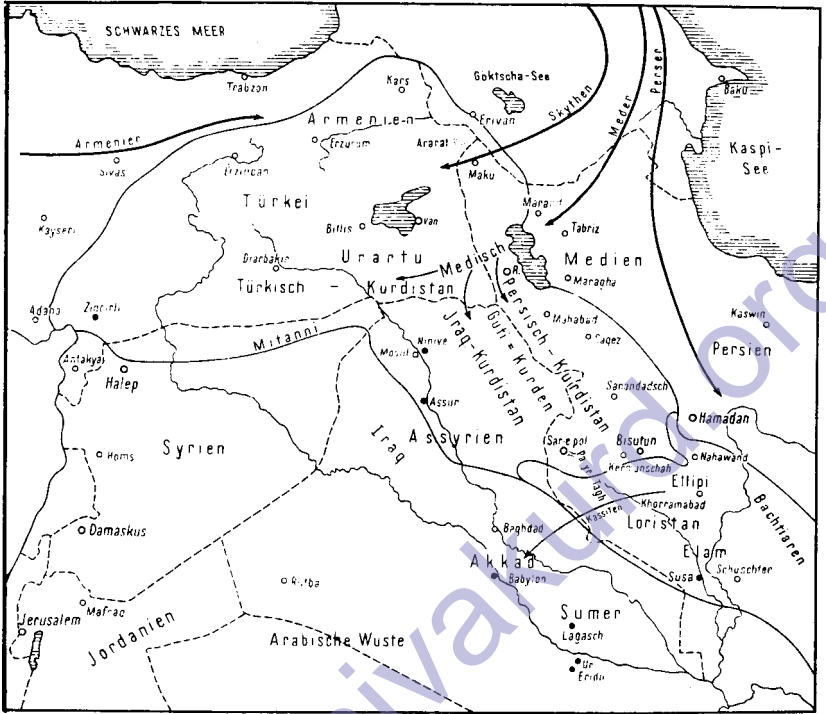
Cardin nivîswarên dîrokan nivîsîne ku di 2100 B.M. da di navbera padîşahê Asor, Nîne, û Mad da şerên dijwar bûne.

Ji van her du gertevan tê fehm kirin ku Kurdên Mad berî van sedsalan xwedî ferweranî û sazemendiyê bûn, ku di salên 2800 û 2100 B.M. karibûn bi ferweraniyên Asor û Akad ra şer bikin.

Gelo di hengamên kîjan padîşahên Mad da ev şer çê bûne ? Navê pêşberê padîşahên Mad çi ye ? Ev padîşah di kîjan hengamî da ferweraniya Mad daniye ? Dîrok ji me ra bersîvên van tiştan nade. Dîroka Mad a wê hengamê di nav tarîtiyê da ye. Em hevî bikin ku li hin deran nîşaneyên nû derkevin û di vî warî da me ronaktir bikin.

Ji 4000 heta 856 B.M., ano dema padîşahiya Key Kubbadê Kurd, ano ji 30 sedsalî bêtir ji Medan û ji gelên dora wan çî gertevên aşkaftî û ronak me berhev kirine, eva em dinivîsinin. Çawa ku em navê padîşahê yekim ê Mad nizanin, ewha jî em dema sazemendiya xwehermendiya Mad jî nizanin. Padîşahê bertir ê Mad ku Dîrok ji me ra gotiye Padîşah

Übersichtsskizze 1: Die sprachliche Indogermanisierung von Ostasien, Kurdistan und Iran im 1. Jt. v. Chr.

Erläuterung: dick umrandet die taurisch-armenisch-kurdischen Berglandzonen und die kurdisch-lorische (altmedisch-altpersische) Grenze. Unterbrochene Linien deuten die modernen Ländergrenzen an, ● antike Städte, ○ moderne Städte.

TOSE ye. Nivîswarên Yewnaniyan ji Tose ra DIYOKES gotine. Di 1878 B.M. da, bajarê BELX paytextê Padîşah Tose bû.

SAZIMANIYA XWEHERMENDA ASOR

XURTBÛNA PADÎŞAH KEY KUBBADÊ KURD Û WENDABÛNA ASOR

Xwehermenda Asor di 2400 B.M. da sazemend bû, bi sedsalan di bin destê Mîtan da ma. Paşê Mîtan bi êrîşên bê dawî yên Hitîtan qels ket, Asor ji bin nîrê Mîtan reha bû, ji berêva bû xwehermendeke xurt û zorawer. Çend sedsal şûnda bû şahînsahiyeke yekta û cihangir.

Padîşahên Asor pir rencdar û xwînxwar û xwedyên ordiyeke mezin û rêzan bûn. Ordiya Asor bi çekên bijare û tebûtên wê hengamê çekdar bû : bê jimar erebeyên ceng, lekên siwaran bi gurz, bi rim, bi şûr, bi tîr û kevan. Lekên peyan jî wek ên siwaran bi çek û rextan karûbar kiribûn. Leşker lek bi lek parkirî bû : fermandarê her leşkerî cihê bû, her cengawer fermandarê xwe nas dikir. Fermandar gezdik bi gezdik bûn. Di nav wan da biçûk û mezin hebûn. Her yek ji mezinê xwe ra serfirû bû. Bi yek gotin leşkerên Asor wek leşkerên îro bûn : bedenbaz, çekbaz ji mezinê xwe ra serfirû ...

Xwehermenda Mîtan û Mad û xwehermendên Kurd ku berî hînga me xwendibûn 2000 sal sîngên xwe dan ber vê ordiya zorawer û canbizar. 2000 sal şerkerê kurd zînê hespê xwe dananî, piştî xwe venekir, xencer û şûrê xwe ne kir kalê. Di van 2000 salan da xwîna Kurd wek leyîyan dişîçikî (diherikî). Qedxen û berxwedana Kurd, xurtiya Kurd, cengawerî û mêraniya Kurd ev ordiya Asor a fêris û zorbaz û zorawer hêdî hêdî, bi salan, bi sedsalan, êşand, birîn lê vekir, ji hev xist û paşê ew şikand û li dawiyê jî cihanê rakir û nabadîd kir!

Em vêya bêjin : ev kamwerî (serfirazî) bi lêrasthati-
nekê ne ketiye dest, bi fedakariyên mezin, bi
ponjên mêrxas ên bîrbir û dûrbîn, bi merdî û
xebatên bican û dil hatiye meydanê. Nemaza ji berî
Mîladê 900 sal virde, di hengama Asor Nazîrbal û
kurê wî Salmanzarê yekim da, Kurdistan di nav
xwîn û agir da bû. Di hengama her du Padîşahan
da mezinayî û xurtiya Asor gihîştibû bilindtira
gezdika xwe. Dawiya şer û cengên wan ne dihat.

Asor Kurdistanana roava kiribû bin baca xwe, pênc
caran êrîş biribûn Zagrosan. Kildanistan giş stand,
walîkî asorî danî Babîlê. Elam û Paris jî ketin
destên Asoran ...

Em werin dîroka Kurdên Kaspînê : gerdişên (hal)
Kaspînan jî ji Kildan, Elam û Paris ne çêtir bûn. Ji
xwe di vê hengamê da Madistan seraser li mîriyên
biçûk parkirî bûn (12). Ev mîriyên perakende li
hemberê Asorên yekdest û yekxwehermend bê nerx
û bê baha bûn.

Ji vê aşkaftina dûr û dirêj tê zanîn ku li Kurdistanê
Asoran bê perwa hespên xwe dibezandin, dikuşt,
talan dikir û Kurdistanê wêran dikir. Li meydanê,
li hemberî vê xwehermenda zorbadzû û wêranker
û herasawer (ditirsîne) bikaribe bisekine tukes tu
nebû.

Diva bû ku lez bikin, bilezînin, ji vê gerdişa herasawer
ra çarekê peyda bikin ! Eva ! Kurdê ciwanmêr ji vê
gijokî û malmîratiyê ra çareya dawîn peyda kir :
Kurdên Kaspînê civiyan, mîr û rîsipî, bîrewer û
kardîtî gihîştin hev, derdên dilsûz ji hev ra vekirin,
dûr û dirêj peyivîn. Civîna wan dirêj kir, axaftinên
hovnak û dilhejok bi rojan ajot. Berî gişî, diva bû
ji nav mîran peyakî hêjatir bibijêrin û paşê vî
prensê bijare ji xwe ra bikin Padîşah û bi sergedorî,
ano bi dilpakî û bi fermanberî, li dora wî bicivin.
Pey axaftinên pir dilhej û peyvîne kûrûdûr, bi
piraniya dengên mîr ARBAS, bi navê KEY KUBBADÊ
KURD, Padîşah bang kir. Bi vî awayî Kurd bûn
xwediyên padîşahekî wek Key Kubbadê Kurd.

XWEHERMENDA KEYANIYAN

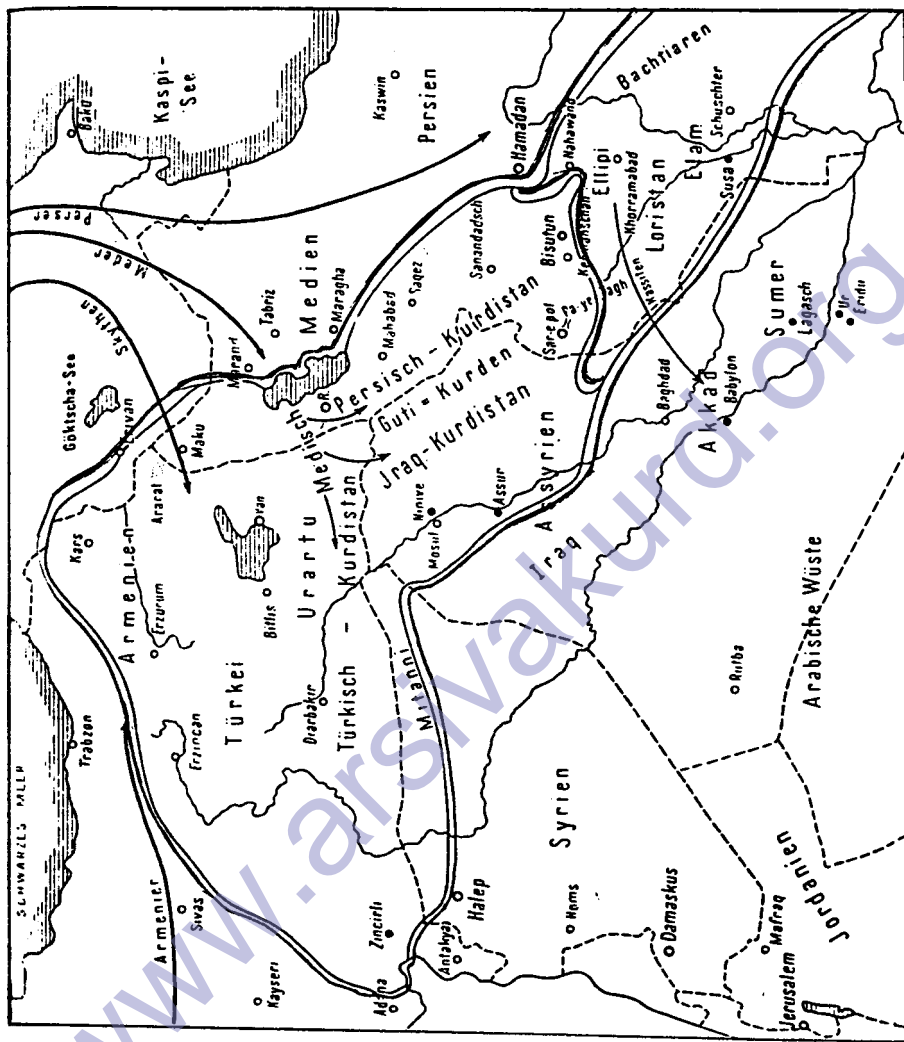
ŞEHRIYARIYA KEY KUBBADÊ KURD

Key Kubbadê Kurd padişahêkî zana, dûrendîş, bedenxurt û rewanxurt, mêr û xebatker bû. Di 853 B.M. da, bi dengê gişkî yê Kurdên Kaspînê, li textê şehriyariyê rûnişt. Berî hertiştî, wî merivên seguzeştger, tevhevîker û çepelkar ji meydanê rakirin. Gelê Kurd di bin fermandariya xwe da giş civand, rêdarên hêja rêzandin, di welatê xwe da dad û asayiş pêk anîn.

Paşê, bi van çareyên hişmendî û zîrekî Kurdistan seraser bû ava û gumreh, tuwanger û bextiyar. Key Kubbadê Kurd gava ev tiştên bingehî pêk dianîn, karê xwe yê leşkerî jî ji bîr ne kiribû. Dilxwaza wî ya mezin ev bû ku ordiyeke xurt, rapêçayî, karûbarkirî, bedenbaz, şûrhingêv û mertalgêr, tîravêj û gurzgerîn, lewend û kok û pir azmade, terube bîne meydanê, û bi vî awayî karibe li ber leşkerên zorawer ên Asor cengbazî bike, Asor bişkîne û tolên nû û kevn bistîne.

Leşkerên kurd ji berê da cengawer, mêr, zorbazû, çalak, lewend, şerevan, karzane, bedenbaz û mertalgêr bûn. Lê sazemandî û rêzana ordiya kurd wek Asor tekûz û tebût ne bû. Key Kubbadê Kurd ev pitika qels fehim kiribû. Loma wî dest pê kir sazemandiya ordiya xwe. Berî hertiştî, rahişt vê pitika qels. Armanca wî serrastkirina ordiyeke saz û tekûz bû. Diva bû bi şerevaniya leşkerê kurd rêzan û bend û best (disîplîn) jî tevê bibe. Ano, Kurd çawa şerker e, ewçend jî divê rêzvan, tekûz, tebût û bi disîplîn bibe. Key Kubbadê Kurd zanibû kîjan roj karibe ordiyeke bi disîplîn, bi rêzan û bedenbaz û bindestên serdarên pîrspor cengbaz bîne meydanê, wê rojê ew dê bigihîje armanca xwe. Wê gavê, ji padişahên Asor ên zorba û rencdar êdî pax nake.

Key Kubbadê Kurd bi vê projeyê bi salan koşiya. Ordiya wî ji sê birrên bingehî saz dibû : I- Lekên gerdûneceng. II- Lekên siwaran. III- Lekên peyan.

Lekên siwar û peyan jî bi birran beşkirî bûn :
birrên tîravêjan, ên gurzan, ên riman, ên şûr û
mertalan, ên kemendavêjan, ên kevirkaniyan.

Key Kubbadê Kurd ev ordiya xwe spart destên
fermandarên karzane, hunerwerên şeran û şebxûnan,
cengawerên rojên giran û meydanên mêran !

Key Kubbadê Kurd, gava bi van karûkoşan : şehrevanî,
bazirganî, dadkerî kariwer dibû, xebata balyozî (*)
û konevaniyê (*) jî ji bîr ne kiribû. Berî her tiştî,
veşartî, ji bin de, bi waliyê Babîlê ra yekdestiyê
danî. Paşê, Elam jî xiste nav vê yekdestiyê. Jixwe,
bi rûniştina Key Kubbadê Kurd li ser textê Mad,
Paris ketibû bin destê ferweraniya Mad.

Key Kubbadê Kurd ev karên evçend giran di 88
salan da anîn Meydanê ! Belê, Kubbadê yekta,
Padîşahê Mezin, 120 sal temen kir ! 94 sal Tacidarî
kir !

Berê paytextê Medan bajarê Tesfûn bû. Paşê, ji bo
ku welatê xwe çêtir bike, ji Asoran biparêze,
Hemedan kire paytextê xwe.

Kubbadê pîr gava van karûbarên giran bire serî, da
pêşiya ordiya xwe ya ciwan û 400.000 cengawerên
Kurdan riya Asoran girt. Babîlî, Paris û Elam ku
yekdestên Mad bûn, wan jî xwe tevê ordiya Kurdan
kir.

Gava padîşahê Asor, Sardanapal, vê peyamê stand,
bi ordiya xwe gişî derket derveyê bajarê Nînwa.

Her du ordî jî li hemberî hev rêzana cengê girt.
Her du alî jî êrîşine dijwar dikirin. Her du alî jî di
mêranî û hunerbaziyê da kêmanî ne dikir. Şerên
xwînrej pînc roj ajot. Lê, li paşiyê, ordiya Asor a
giran û xwînvexwar, ordiya du hezarsale şkest.
Asor ji neçarî ji meydana cengê vekîşiya, xwe avêt
paş bedenên Ninwayê.

Leşkerê Kurdran, teva leşkerên hevalbendan, Nînwa
dorpêç kir. Dorpêçiya ha du sal ajot. Sala sisiyan,

dema buharê, ava çemê Dicle û çend têkilên wî rabûbûn. Dorpêçkeran bend çê kirin, cuh vedan, ava Dicle û çemên din bi aliyê bedenê Nînwa berda. Bedenê Nînwa nikaribû li ser leyiyê çeman ber xwe bide. Cî cî, dîwarên beden herifîn û hilweşîyan.

Padîşahê Asor, Sardanapal, li ber vê gerteva cangizok (fecî) û malwêranîyê bicarek bê umîd bû û, ji pîrxunî, xwe tevî jin û zaruyên xwe, bi hemî ferman-dar û karweş û benîyan, bi rext û çekên giranbûha, kenzên gewher û almas û mirariyan ket serayekê û agir berda seraya xwe û gişkî merivên xwe, mal û kenzên xwe şewitandin.

Kurd, Kildan, Paris û Elam, hetta enzanên cihanê giş, ji van padîşahên xwînxwar û zordar reha bûn. Key Kubbadê Kurd di 759 B.M. da, rewanê (*) xwe yê pak da Homan (Xwedê), 120 sal temen kir, 94 sal bi ferweranî û serfirazî şehriyarî kir.

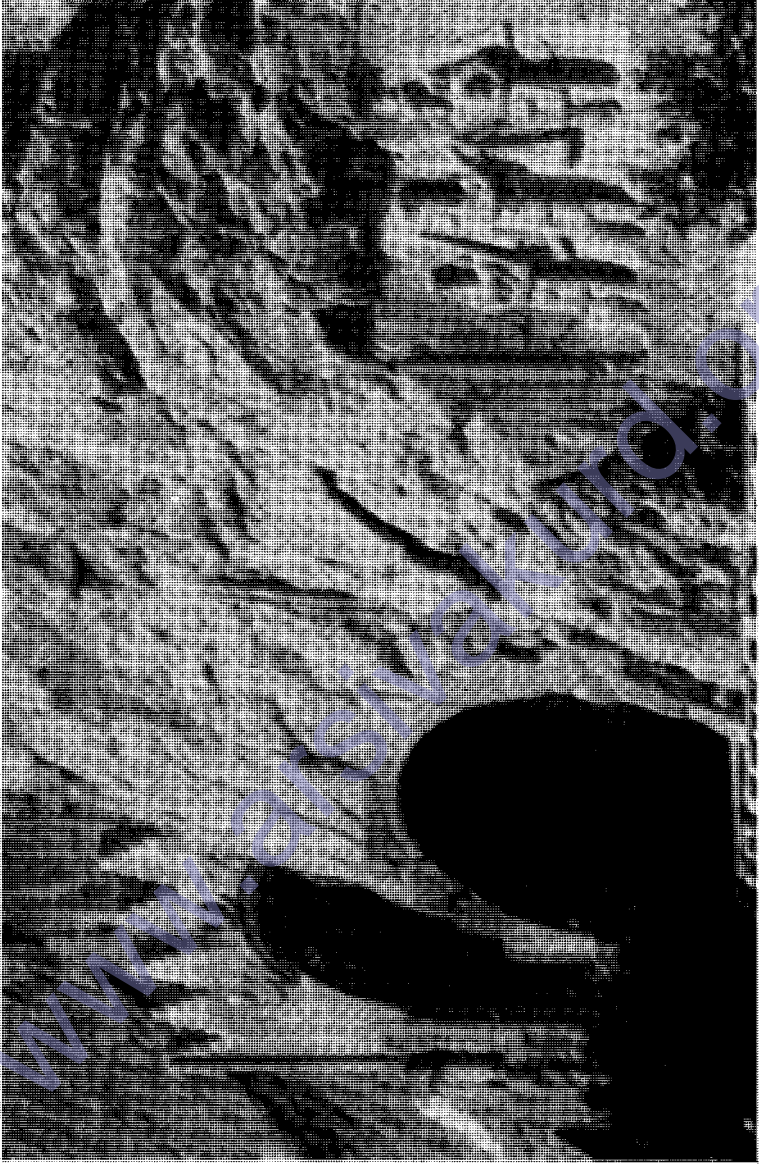
Key Kubbadê Kurd gava mir 5 kurên wî hebûn : Key Kawus, Keyapû, Key Arîş, Key Armîn, Key Pasîn.

ŞEHRIYARIYA KEY KAWUS

Di 759 B.M. da, kurê Key Kubbadê Kurd, Key Kawus, li textê Mad rûnişt. Key Kawus bilindkesekî pir noûmêr bû. Berê geşteçenga Hindistanê çê kir, ji Hindistanê gelek ciyan vesandin. Paşê, ber bi Hamawranê (Yemen) liviya. Pey gelek ceng û şeran, bi padîşahê Yemenê, Zu-El Azar, ra aşîtiyê danî, bi keça wî, Sudaba, ra mêrjinî kir. Paş çendakî, bi kara giranbuha Sudaba anî û vegeriya Kurdistanê. Key Kawus 44 sal bi berxurdarî û mezinayî şehriyariyê ajot. Di 725 B.M. da giha dilovaniya Xwedê.

PEY MIRINA KEY KAWUS

Key Kawus warwenda mir. Ji bo bijartina padîşahê

Ji hunera Medan : traşkêşî li ser zinaran, li Çiyayê Zagros.
Selaheddîn Mihotulî, Arya Uygarişiklarından Kürtlere.

nû, li navbera gel serêşaniyên mezin çê bûn : du mîr dilxwaziya padîşahiye kir. Her du jî ji malbata Key Kubbad bûn. Yek ji wan Mîr Tos bû û yê din jî Mîr Lehrasep bû. Mîr Tos ji padîşahiye ra hêjatir bû; dûrbîn, karzana û xebatker bû. Li ba Lehrasep ev nav û nîşan tu nebûn, lê ji aliyê mîratxuriyê Lehrasep kirasekî nêzîktir bû û zavayê Key Kawus bû.

Têkoşîna bijartina Şahane gelekî dirêj kir. Li dawiyê, bîrewer û rîsîpiyan ji vê karbenda dilgîvêş ra çareke munasib peyda kir : Lehrasep bajarê Belx ji xwe ra dê bike Paytext û li heldora Belxê ew dê ferweranî bike. Tos jî Hemedanê ji xwe ra dê bike Paytext û dê bibe ferweranê gişî Kurdistanê.

PADÎŞAHIYA KEYANIYÊN HEMEDANÊ ŞEHRIYARIYA KEY TOS

Key Tos di 715 B.M. da li textê Medan rûnişt. 60 sal bi tuwandarî, bîrewerî û mezinayî şehriyariyê ajot. Di wan deman da firehiya Kurdistanê ji sînorê Hindistanê digihîşt heya Deryayê Reş, ji Deryayê Kaspîne heya kenarên Deryayê Ummanê.

Dilxwaza mezin a Key Tos ev bû ku di vî kişwerê xwe yê fireh da bi dad û asayiş û aşîti padîşahî bike. Ji bo vê yekê, rêdar (qanûn), rêzan (nizam) û bernameyên (program) hêja danîn. Ji bo dîwana Padîşah ketina hundir, navesazekê (talîmat) ji bo rûniştin, rabûn, peyvîn danî.

Konevaniya Key Tos a balyozî pir bi hoşmendî bû. Key Tos aşîperweriya ku nîşanê xwehermendên hevsiyên xwe dikir heya wê gavê padîşahên din ne kiribû. Key Tos tucar dirêjî hevsiyên xwe ne dikir. Xwehermendên dorê jî ordiya Key Tos a xurt û rapêçayî û hergav amade ji ber çavên xwe dûr ne dikir.

Key Tos bajarê Tos, ano Xorasana îro, ava kir.

Bajarine din jî perdax kirin û xemilandin. Nemaza, ji paytextê xwe Hemedan ra pir emek dabû.

Semîramîs, Şehbanuya Asor, Hemedan ava kiribû. Paşê Key Kubbadê Kurd Hemedan xemiland û fireh kir. Key Kawus jî di hengama xwe da guh dabû Hemedanê, kolan û şeqam vekiribûn, serayine zîwer û bedew ava kiribûn. Lê Key Tos di bajarvaniyê da pêşiyên xwe şûnda hiştibûn : meydanên fireh vekirin, bi baxçe û gulistanên dilrevîn xemilandin, bajar fireh kir, kele û beden serrast kirin, serayine bêheval tê da ava kirin. Bi gel vana, dora paytextê fêris bi heft bedenên dorpêç kir. Ev heft beden nîşana heft birrên Kurtiyan bûn. Rengê her bedenekî cihê bû. Bedenê şeşim zîv reng bû, bedenê heftim rengzêr bû (13).

Di hengama Key Tos da, Kurdistan ava û Kurd gumreh û geş bûn. Di nav aştî û asûdegiyê da, çandvanî, pêşwerî û bazirganî gellek bişkivî bûn, pêşve çûbûn. Di van salan da, tuwangerî û dastê kurd ku ji keriyên terşên xwe didan hev bê jimar bûn. Di van deman da, Kurd xwediyên hezaran keriyên hesp û pez û çêlek bûn. Her sal bermayên terşên xwe difrotin hemsiyên xwe. Ji hezaran salan ve, hespên Kurdan di nav Akad, Sûmîr, Elam, Kildan û Asor da bi nav û deng bûn. Kurd her sal têra xwe ji çêtirên hespan ji xwe ra dihiştin, ên mayîn difrotin xwehermendên hemsî yên xwe. Kirîndarê meztir ê Kurdan Asor bû.

Gotina dawîn : Key Tos yek ji mezinên padîşahên Kurdan bû. Di hengama şehriyariya xwe da navê Kurdistanê gihandibû perê azmanan. Şahînsahê mezin Key Tos di 655 B.M. da gelê kurd purxun û pîrgirin hişt û çû ! Rewangehê wî ronak û rewanê wî şah be !

ŞAHÎNŞAHIYA KEY FERÎBREZ

Key Ferîbrez, kurê Key Tos, di 600 B.M. da li

Ji hunera Medan : taseke zêrîn. Sedsala 7mîn Berê Îsa.
Nêgiza Torî, Kürtlerde sanat.

textê Kurdistanê rûnişt. Ev padîşah jî padîşahekî bi nav û deng, pir dadker û hoşimend bû. Di hengama wî da sînorên Kurdistanê (Kurdistana Kaspîn) li rohilatê gihîştibûn çemê Ceyhûnê û Hindistanê, li roava gihîştibûn Mêzopotamya û Torosan. Lîdya, Kîlikya û Fînikya bac didan Kurdan. Ibran û Misr bi Kurdan ra yekdestî girêdabû û ketibûn bin parastina wan.

Key Ferîbrez ji ordiya xwe ra ji dil û can guhdar bû. Bajarê Hemedanê, paytextê wî, hîn çêtir xemilandibû. Sernîveka ola Zerdeşt li Bajarê Belx, ano Hemedan, bû.

Vê paşiyê Asor ji nû da serê xwe bilind kiribû. Key Ferîbrez dixwest ku wek kalê xwe Key Kubbad Asor şerde bike, bi ordîke mezin çû ser Asoran. Bext ji Kurdan ra nebû yawer. Ev padîşahê pehewan di meydana serfirazî û mêranîyê da bû goriyê Kurdistanê. 625 B.M.

ŞEHRIYARIYA KEY AKSAR

Di meydana mêranîyê da, kuştina Key Ferîbrez hindik mabû bobelateke mezin bîne serê gelê kurd.

Nêzîkî 2000 sal, Kurd bi şilfa xencera xwe, bi penc û neynûkên xwe êrişa Asoran şikand û gihîşt serxwebûna xwe. Bi sedhezaran canbêzar, pêşmergeyên kurd, di vê meydana pehewanî û mêranîyê da xwe kir goriyên Kurdistanê.

Kurd du 2000 sal pêsîr bi pêsîr, gewrî bi gewrî, cengbazî, şerevanî kir. Kurd wek çeman xwîn rijand û paşê Kurdistanê ji destê Asorên zorba stand. Ev Kurdistana evçend giranbeha dikira cardin ji dest biçûya ! Kurd careke din jî bibûya dîl û belengaz, girtiyê destê Asor !

Baş bû ku rîsîpiyan, camêrine dûrbîn û karaşîna, zû bi zû xwe gihand Key Aksar, kurê Key Ferîbrezê ronakrewan, û ew kir padîşah, li textê Madan

rûniştand. Ew karazmûdeyên niştimanparêz li dora padişahê xwe yê cuwan civiyan û wek hengama bavê wî, ji dil û can, bi rastî û camêrî ji fermana wî ra serfirû bûn.

Key Aksar di 625 B.M. da tacê Keyan danî serê xwe û bû padişahê Madistanê. Key Aksar bi yek endîşe rûdinişt û radibû, ku bi şev û roj ji bîr û hoşê wî dernediket. Bi tenê ev endîşe bû : çawa tola bavê xwe ji Asor bistîne !

Lê, ev tola serfiraz bi ah û fîganan, bi gazin û girînan ne dihat standin. Standina vê tola giran û cangudaz ne hêsan bû. Ev karekî giran û dijwar bû. Rakirina vê tolê girêdayî gelek tiştan bû : hoşmendî, pojnên karsaziyên giranber, canbêzariyên cuwanmerdan, koş û xebatên ji dil û can.

Çawa ku Key Aksar giranberiya vê tolstandinê baş bîr dibir, gewremerdên emekdar, serleşker û ferman-daran, heya giş ordî û gel giranberiya vê tolhildanê bîr dibir.

Gava ku di 625 B.M. da Key Aksar bû padişah, tevgera Madistanê wuha bû : ordiya gel, biçûk û mezin, yekgotin bû, can û mal, hertiştî dabû ber çavên xwe ! Diva bû Asor careke din jî pê li welatê wan neke. Dê Kurdistan heya roja piştdawiyê serazad bibe ! Bi serxwe be !

Padişahê ciwan jî vê dilgermiya giştî bi awakî hêja û bi merdî bersivand : taviil dest bi karûkoşên konevani û leşkerî kirin. Gel, bi gişî, yekdest û yekdeng bû. Di vî karûbarî da, tu tiştêkî dirix ne kir. Ordîya Key Aksar çi diva, gel xwe bi şûnda ne girt : çek û rext, zêr û zîv, mal û can ... Gelê kurd tiştine nedîtî anîn meydanê. Key Aksar di demeke hindik da ordiyeke giran berbihev anî. Ordîya Key Aksar di kok û rêzaniyê da, bedenbazî û hunerweriyê da, ji ordîya Asor bi gelekî buhart.

Ji bo ku em zanibin Key Aksar xebata xwe çiçend bire serî, ordîya xwe çiçend tebût û tekûz kir, em

Ji hunera Medan : xemla cil li Hemedanê (paytexta Medan),
du şêr di nav gilovereke ji tayê zêrîn. Sedsala 5mîn Berê Îsa.
Nêgiza Torî, Kûrtlerde sanat.

van rêzên jêrîn ji nivîswarên du dîrokzanan distînin û dinivîsîn :

Tarîxa Merdûx, derpêç I, rûpel 175 : "Siwarên Kurd ên rêzanî di hunerweriyê da ji siwarên Asor pêşvetir bûn, çima ku siwarên Kurdan di bezê da û di êrîşê da bi hunerbazîke mezin tîravêjîyê dikir. Û yek jî, hespên Kurdan di bedewbûn û bez û çalakiyê da li cihanê gişî naskirî bûn".

Tarîxa İbrahîm Heqqî, derpêç I, rûpel 120 : "Key Aksar, ji bo ku karibe kişwersendiyê bike, bi bingehî rahîşte kar û xebatê : Key Aksar leşkerê xwe pir baş rêzand û kok kir. Ji bo her çekî lekên cihê durust kirin. Ji bo her birrî fermandarên cihê danîn. Bi vî awayî, xwehermenda Mîdya ku mêraniya gelê wî ji berê da naskirî ye, di ser da jî bû xwediyê ordîke rêzan û tekûz".

Key Aksar, gava bi ordiya xwe evçend bi giranberî kariwer dibû, li meydana konevaniyê jî ji xebata xwe şûnda ne dima : ji ferweranê Babîl, Nabopalasar, ra şandî birêkirin. Xuya kir ku dîtînen Babil û Hemedanê weke hev bûn. Di navbera herdu xwehermendan da bi parêzî û êrîşî yekdestî çê kir. Ji bo ku vê yekdestiya xwe çêtir û xurtir bikin, Key Aksar keça xwe da Boxoto-Nesir, kurê Nabopalasar, ferweranê Babîlê.

WENDABÛNA ASOR

Gava Key Aksar kar û koşên xwe yê leşkerî û konevanî bire serî, ordiya Babîl tevî ordiya xwe ya giran kir û ajot ser Asor. Di navbera her du ordiyan da çend roj şerine xwînrêj û dijwar çê bûn û di dawiyê da ordiya Asor şkest û xwe avête paş bedenên Nînwayê. Ordîyên Mad û Kildan Nînwayê dorpêç kir. Di vê navê da, Key Aksar peyxamek stend ku Sîtan dirêjî Kurdîstana bakur kirine û ji berêva pêş ve tî (14).

SÎT ku Arî ne û ku birrekî Kurd in, ji Qafqas dest pê kirine, Kurdistan, Gurcistan, Ermenistan, Kapadokya û Lîdyaya dane ber xwe, gihîştine Deryayê Sipî.

Key Aksar dest ji dorpêça Nînwayê berda û çû Kurdistana bakur, alîkariya Kurdên Ararartî. Wî bi Sîtan ra cengine dijwar kirin. Lê, kir-ne kir, Sît giş ne karibû ji Kurdistanê derîne. Key Aksar bi salan derdên Sîtan kişandin. Li dawiyê, şevê, wî sergerdeyên Sîtan kire mêvanên xwe. Ji her celebî xwarin, mêze û meyên şahane danîn ber wan. Sergerdeyên Sîtan Key Aksar pir dilxweş bûn û ji wan xwarin û vexwarinên şahane gelek xwarin û vexwarin. Giş serxweş û bêhiş bûn, wek miriyan ketin û veketin. Key Aksar ferman kir merivên xwe ku serên wan gişan jêbikin. Sîtan mayîn jî ji Kurdistanê qewirandin û ji van çepelan pak bû.

Ji bo şahiya vê kamweriyê, heya îro, li Kurdistanê, di 31 Tebaxê da cêjna Agirdadanê çê dikin. Ji vê cêjnê ra "Cêjna Tolhildanê" yan jî "Cêjna Kurd" dibêjin.

Gava ku ev gertev çê dibûn, Şaraku-Sarakus bûbû padîşahê Asoran û keysa xwe li Babilê anî bû, çima ku ordiya Mad bi Sîtan ra şer dikir. Şaraku dikira Babil ji nû da bistîne. Lê gava ku Key Aksar ji serêşaniyên Sîtan wareste bû, zû bi zû çû alîkariya dost û yekdestê xwe Nabo-Palasar. Ordîya Babil tevî ordiya xwe kir û di bin femandariya xwe da dirêjî Asor kir.

Asor ji bo rehayiya xwe yek çare dît : xwe bavêje paş bedenên Nînwayê. Ordîya yekdestan Nînwa dorpêç kir. Dorpêçî pir ne ajot. Ordî beden cî cî qul kirin û herifandin. Padîşahê Asor Şaraku umîda rehabûnê birrî û wek pêşiyê xwe Sardanapal kete serayekê, xwe û jin û zarokên xwe tevde şewitandin.

Xwehermenda Asor a dijwar li ber bînfirehî û berpêdarî û zoraweriya cengawerên kurd ji bingeha xwe hilweşiya û nabadîd bû û di 612 B.M. çû.

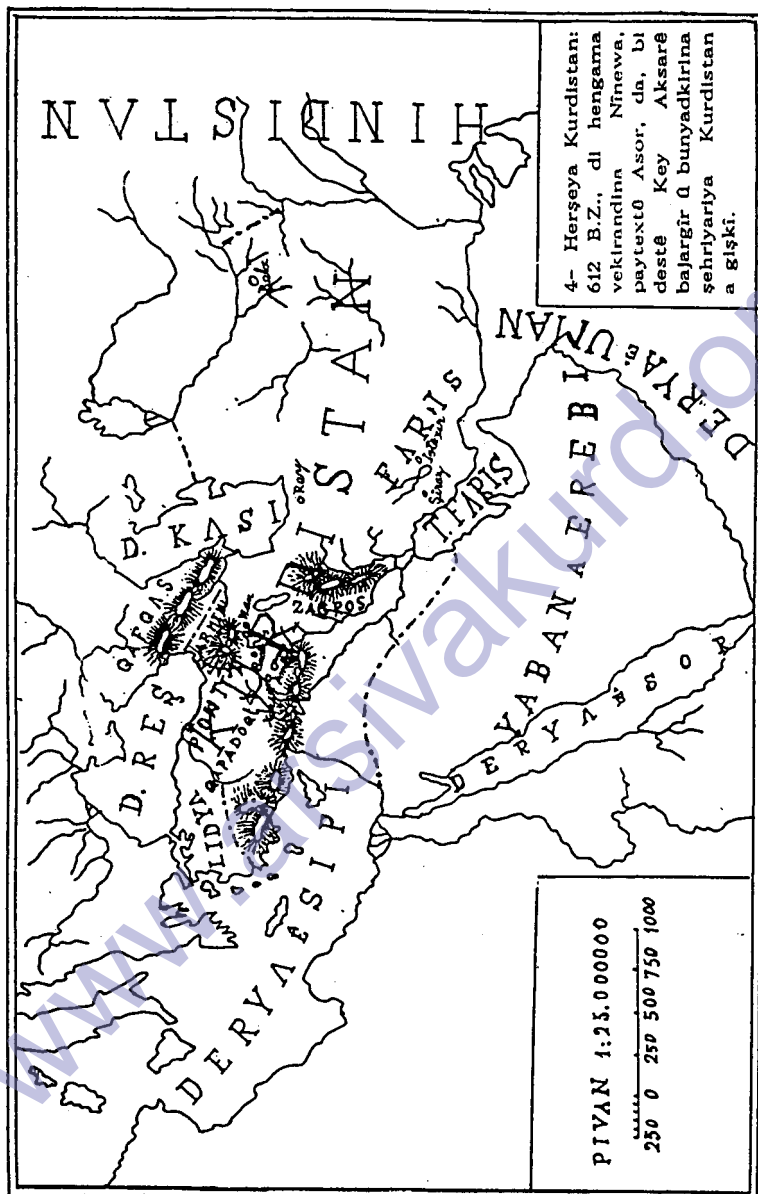

Ji hunera Sîtan : Xezaleke zêrîn, sedsala 7-6 Berê Îsa
L'Or des Scythes, Muzeya Qralî ya Huner û Dîrokê, Bruksel

Piştî ku xwehermenda Asor herifî û wenda bû, Mad û Babîl yekdestiya xwe ji hev ne xist, çêtir û xurtir kir.

Pey vê servebirina giran û dîrokî, Kurd tevde li hev civiyan, xwehermendeke yekta çê kir. Kurdên Araratan gihîştin Kurdên Kaspînan.

Kurd giş, Kûtî û Kurtî, navê Mad an navê Kurd stand. Ew imperatoriya dijwar û nû bû imperatoriya Kurdistan, an imperatoriya Madistan. Ji xwe ji bo vê yekê Tarîxa Merdûx pir caran nivîsiye : "Em dikarin li ciyê Kurd Mad bêjin, wusa jî em dikarin li ciyê Mad Kurd bêjin. Kurd Mad e, Mad jî Kurd e. Ji bo vêya tu gûman naxwaze". Em jî vê ponjê rast û li cî dibînin û carna Kurd û carna Mad dinivîsinin. Dîroknasên rohilat û roava giş ji vê rastiyê ra erê gotine : Mad Kurd e, Kurd jî Mad e. Çawa ku Madistan Kurdistan e, Kurdistan jî Madistan e.

Nexşeya E. Cemil Paşa, N° 4 : sala 612 Berê İsa.
 Imperatoriya Mad "yan Med" û hilweşana Asor.

FIREHKIRINA IMPERATORIYA KURD

Kurdên wan sedsalan jî vê rastiye bîr kir. Loma, Kurdên Kûtî û Kurtî tev bi hev ra li dora padîşahê xwe Key Aksar civiyan. Bi mejika wan hengaman Kurd dest bi firehkirina kişwerê xwe kir.

Kurdan Sît ji Ermenistan û Kapadokya qewirandin û derxistin. Ev her du kişwer bi ser Kurdistanê ve berdan. Bi vî awayî sînorên Kurdistanê gihîştin çemê Halis (Kizil Irmaq).

Gava Key Aksar Sît ji welatê xwe derxistin, hin serekên Sitan bûbûn penahvêjên (dexl) padîşahê Lîdyayê, Aliyat. Key Aksar ev bextekiyên Aliyat jê xwestin, lê Aliyat xwestina wî bi cî ne anî. Key Aksar bang li ceng kir, bi leşkerine pir ajot ser Lîdyayê. Lîdiyan bi mêranî bi Madan ra şer kir. Her du alî jî şerevanên hêja bûn, yek bi yekê din nikaribû. Şerên wan şeş sal dirêj kir, paşê di sala heftan da, rojekê, di germayiya cengê da, ro hate girtin, ruyê ezmên reş û tarî bû. Girtina rojê nîşaneke ne qenc bû. Ev şer ne dilxwaza Xwedê bû. Loma, her du ordî ji hev vekîşiyên, dev ji şer berda.

Padîşahê Babil, Boxoto-Nesir, di navbera xwehermendên da rûnişt, her du xwehermend li hev anîn. Çemê Halis bû sînorê wan. Ji bo ku aşti û dostaniya xwe xurtir bikin, padîşahê Lîdyayê keça xwe Artînî da kurê padîşahê kurd.

Pey van şeran, xwehermenda Kurdistan bû mezintira xwehermendên wê sedsalê. Hêrodot, dîroknasê yewnanî yê bi nav û deng, sînorên Kurdistanê yên

wê gavê weha nîşan dide : li rohilat Çemê Ceyhûn (Amoya); li roava Çemê Halis; li bakur Deryayê Kaspîn, Çemê Aras, Çiyayê Araratan, Deryayê Reş; li nivro Deryayê Paris (Faris), Deryayê Umman.

Çawa ku paşê em dê bibînin, Kurd ji van sînoren ku Hêrodot nehrevanî dike wêdatir jî çûne, Misr standiye, ji Hebeş û Yemen û Hind ra geşteçeng kirine. Kurd di dîroka cihanê da lîzine mezin lîstine. Îro bixwe, li welatê xwe yê kevnare da bi gilorkî dijîn û jimara wan jî gelek e. Li gel vê yekê, nivîswarên dîrokan li ser Kurdan kêman çar dinivîsin. Ji hin dîroknas û rojhilatzan pê ve, hayê kesî ji Kurdan tu neye. Em dixwazin engîza vê guhnedanî û nenêrtinîyê bi çend pirsan bidin zanîn : Key Kubbadê Kurd di 853 B.M. da bû padîşahê Mad. 94 sal li textê Kurdistanê şehriyarî ajot ! Welatê xwe ji keşmekeşî û bê ferûtabiyê reha kir û xwehermendekê mezin serrast kir, ji tunebûnê ordiyekê dijwar deranî, ordiyên Asor kişandin, Kurd bûn serazad û serbixwe.

Padîşahên kurd ku di pey ra hatin şopa Key Kubbad ajot, Kurdistan ava kir, jîndar kir.

Asor ku cardin serê xwe rakiribû, Key Aksar ew wenda kir, Nînwa bi axê ra kire yek. Babîl, Israîl, Kurdistan, hetta cihan giş ji destên padîşahên Asor ên zorba û xwînrej reha kirin.

Key Aksar Kurdistaneke yekdest, gumreh, geş, xurt û bextiyar serrast kir û di 584 B.M. da temenpayan bû. Key Kubbadê Kurd û paşatiyên wî heya temenpayaniya Key Aksar 269 sal di împêratoriya Kurdistan a mezin û fireh da, ku sînoren wê ji Hindistanê ta Deryayê Reş, ji Araratan ta Deryayê Ummanê digihîştin, bi serwerî û bîrewerî şehriyarî ajot.

Pir muxabin ! Ji van gertevên dîrokî yên Kurdan, kesên agah gellek kêman in. Di gel vê yekê, dîroknasên Yewnan, Asor, Kildan, Îran û yên digê gelan, ji van gertevan ra nehrevanî kirine. Rojhilatzanên

Awropî jî di nivîswarên xwe da ji van gertevên Kurdan ên bilind û dengîn qisse kirine.

Gelo çima ji dîroka kurdî herkes agah ne bûye ? Em dixwazin bersîva vê pîrsa han bi kurtî bidin zanîn. Padîşahên Kurdan, wek neviyên xwe yên îro, merivine zîravpaye bûn, mîna padîşahên Akad, Sumîr, Kildan, Asor, Hitît, Misr ... xwe ne dipesinand, payesuturî hez ne dikir. Loma, şikandinên dijminan, karkirinên şeran û cengan, stendinên kişwer û bajaran, şehrevanî û hunermendiyên xwe, dadkerî û dilovanî ku li bin destan re dikirin, jînên xwe yên hezaran sal ku bi mezinatî, bi serfirazî, bi paydarî derbas dikirin li ser kevir û zinaran, li ser çerm û qermîtan ne nivîsandin, stûnên şadimanî daneçikandin, pût û nîgar ne terişandin, şahîşahî û mezinatiyên xwe bi çar alî bang û qêr ne kirin. Ew li xwe bawer bûn, mêr bûn. Ew rastgo û dilpaqij û dilovan bûn ...

Ma evçend bilindayî û serfirazî ne bes e ? Deng û qêr û gazin ji çira ye ? Mezinatiya kerr û lal ne xweştir e ? Belê, ev mezinatiya kerr û lal tiştêkî pir xweş e, lê konevaniyêke çewt e. Paşhatî û neviyên wan şahîşahan, wan box û beranan ji vê konevaniya çewt îro zîyanên dijwar dibînin. Belê, payenexwazî (tewazu) tiştêkî xweş e, lê pirtirî (ifrat) hergav malwêraniya mezin tîne pêşiya meriv.

Bavpîrên Kurdên îro : Kûtî, Kurtî, Lolo, Kasî, Sûbarî, Hûrî, Mîtanî, Nehrî, Mûşkî, Xaltî, Alarod, Mannaî, Anzanî ... Paşê jî Mad li xwe daniyana, wek ên hemsiyên xwe : Misr, Hitît, Asor, Kildan, çend perçe kevir daçikandana, neviyên wan, Kurdên îro, evçend belengaz û malwenda ne dibûn, hebûna wan, şehrevaniya wan, zimanên wan ne dihatin şerandin (inkar kirin) : "bi navê Kurd gelek tune ! Zimanê kurdî ne tu ziman e ! Kurd çi gavê ferweraniyekê saz kiriye ? Kurd Tirkê çiyayî ye ! Kurd çengeke kûvî, rêbir û diz in ! ...". Gotinên ewha ne dibûn devgerkên nezan û kindaran û Kurd bi sedsalan

ne dibûn armanca kirêtiyê û bi sedsalan bindestên zordaran û bêbad û xwînrijan, ne diêşiyên, ne dinaliyên.

Di van salan da Tirkan, bê şerm û fedîkarî, ji ber xwe gotinekê derxistine. Goya Kurd Tirkên çiyayî ne !! Gelo bi wijdan bêjin, ma Kurd bitenê li çiyên dijîn ? Li deştan, li bajarên, li gundan ma najîn ? Ji hezaran salan da gund û bajar ava ne kirine ? Kilîs, Xozat, Erzerom, Xarpêt, Amed ... Mûş, Wan, Bedlîs ... Amedî, Hevlêr ... Medayin, Kermansah, Nehawend, Hemedan ... Rey, Qezwîn, Isfahan, Belx, berê ne bajarên Kurdan bûn ? Dibe ku van bajarên cenabê Tirk bi koçbariyên Qayxaniyan, bi xwe ra ji Tirkistanê anîn !!

Li Tirkîyê, li bajarên Bayezîd, Erdehan, Qars, Erzerom, Ezirgan, Dêrsim, Melete, Meraş, Entab, Ruha, Mêrdîn, Hekarî, Wan, Bedlîs, Sêrt, Amed, Mûş, Bîhngul, Xarpêt, Maden, gelo ne Kurd in ? Ev bîst satrap (wilayet) bi sernîvek (merkez) û qeza û gundên xwe va ne rûniştgehên Kurdan in ?

Ev milyonan kes ma ne Kurd in ? Japon in ? Alman in ? An Tatar in ? Ji van bîst satrapan pêve, Kurdên ku li pênc qezayên Sêwazê - Kangal, Gurun, Susehir, Zara, Koçgirî - û li satrapa Ankara - Konya, Kayserî, Adana, Iskenderûn - û di satrapên din ên Tirkan da bi piranî û gilori rûniştgeh girtine ma ne Kurd in ? Lê çi ne ? Qey Tirkên çiyayî ne ?

Ey kargerinên Tirk, Erebb û Ecem ! Ey konevan ! Wijdan bikin, veşerî ser rastiyê ! Ji Kurdan ra şepa (mecal) jînê bidin ! Bira ew gelê belengaz û pejmurde jî wek merivan bijî. Bira ew jî bibê xwediyê debistan, nivîsbar, ziman, wîje (edebiyat), çapxane, rojname, radyo ...

Bira Kurd jî bigihîje mafê xwe yê merivatî, şehrevanî, konevanî. Me di despêka nivîsbara xwe da gotibû ku di van çil salên dawîn da arkêologên Amerîkayî, Ingilîz û Fransîz di erdên împaratoriya osmanî ya

kevn da û di derên Îranê da, li gellek ciyan, geriyan, kolan û xepirandinên arkêolojîk çê kirin ... Xebatên wan pir meyardar bûn ji bo ronakkirina dîroka Kurdan, pir kevnerêç peyda kirin.

Ji van kevnerêçan pêva, nehrevaniyên din jî hene : stûnên yadigarî yên ku padîşahên Asor û Kildan daçikandine ji şerên Kurdan û ji tevgerên Kurdan pir tiştan dane zanîn. Hemj, gerdiş, şehrevanî, mêrxasî, cengawerî, bedewbûn û zîweriyên Kurdan pesinandine.

Hezretî Ayetullah Aqa Şeyh Muhamed Merdûxê Kurdistanî di nivîswara xwe ya dîrokê da çend nav nivîsîne. Ev kevnerêçên Mad in : li Hemedanê "Senge-şêr", li navbera Kermanshah û Qesrî-Şîrîn "Dukana Dawûd", li Loristan "Dexmeyê Duab", "Taqê Ferhad", nêzikî Kermanshah "Dexmeyê Dilo", li Awşarê "Textê Suleyman", li Saqiz "Kela Ma", li Pilingan "Dexmeyê Sirtaw", Kela Girîftew", "Kela Zerîm", Serwanser" ...

Bi awayê dilbaweriya me, ji bo ku buhêrka Kurd baş bête zanîn, divê di Kurdistana îro û di Kurdistana kevnare da jî ji xebatên arkêolojîk ra pir guh bidin. Divê bi sermayeyên xurt, arkêologên hêja, xebatker û jêhatî dakevin nexên (tabaqa) kûrtir û kevnerêçan derxînin, dîroka Kurdan ronak bikin.

Eger hin nîşane û kevnerêç ji bo ronayiya dîroka Kurdan di destê me da ne, ev qencî û camêrî ji zanayên Awrupayî gihîştine me. Ên ku çendikek ruyê me kenandine roavazanên biyanî ne. Kurd ji van zanayên rewanbilind û enzanperweran ra çiçend spas û şabaş bike hindik e.

Li gel vê yekê, tiştên ku Kurd dilxwaz e, evîndar e, umîdwar û bi diltengiyêke bê pîvan bendewar e, ne bitenê ev çendik e. Xwestina Kurd wekî din e :

1- Kurd divê mafê xwe bistîne, lê ne dereng, di demeke nêzik da divê bistîne.

2- Deverên ku îro piraniya wan Kurd in û di bin destên Erebb, Ecem û Tirkan da ne, divê vegeerîn ji Kurdan ra, xwediyên wan ra. Maf divê bigihîje xwediyên xwe ! û bê entrika, bê konevanî, bê lîzbazî, bê rik û bê kîn !

3- Kurd, di Kurdistanê xwe da, xwediyê serxwebûna xwe be ! serazad bibe ! dilşa û bextiyar be !

4- Kurd, bi vî awayî, ji her bendê azad, dest bi jînê bike, li avakirina Kurdistanê bi geşî û gumrehî - şênber û razber (maddî û manewî) - li qenciya welatê xwe bikoşe.

5- Di vê navê da, bi rêberiya zaroyên xwe yê kurd, ku ji universiteyên Emerîka û Awrûpa û Sovyetan guwahnave birine, bi hoste û şagirt û rênçberên kurd, hawcarên (alet) modern, bi bend û rêzan û zanayî, bi pîvaneke fireh, ger û kolanên arkêolojîk bikin, ji bin kûrayiya zerzemînan nîşane û kevnerêçan derxînin, kuncên tarî yê dîroka Kurd ronaktir bikin.

ŞEHRIYARIYA KEY AZDIYAK

Di 584 B.M. da, Key Azdiyak, kurê Key Aksar, pey mirina bavê xwe, tacê Keyanî yê Mad danî serê xwe û li ser textê Keyan rûnişt.

Lê sedhezaran muxabin ! Xûy û bunyadên bilind û hêja ku di malbata Key Kubbadê Kurd da hebûn, yek ji van xuyên paqij li ba Key Azdiyak nebû ! Pênc şahîşahên Keyaniyan ku berî Key Azdiyak şahîşahî kiribû - Key Kubbadê Kurd, Key Kawus, Key Tos, Key Firîbrez, Key Aksar - bi zanewerî, bi zîrekî, werzimedî (gayret) û mêrxasî, di karûbestên niştimanî yê xwe da - hundirî, derveyî, leşkerî ... - tiştine derberz (harika) anîbûn meydanê. Bi van kamweriyên xwe cihan giş mat û dilda hiştibû.

Azdiyak = Ixtoviko, di demeke hindik da, da zanîn ku ne hêjayê textê van fêrisan e. Ixtoviko li pey

gewz, serxweşî û zirbazîya xwe digeriya û ji gelê kurd ra jî ji renc û êş û zorbatî pêve tiştekan ne dikir.

Ixtoviko, dêlva ku, wek van cihangîrên ku berî wî hatibûn û şahînsahî kiribûn, di meydana mêranî û cengê da hesp bilizîne, di seraya xwe da dilber û dilbaz didan listin. Ixtoviko yekî kêmpaye bû, şev û roj di diwana wî da ji dildarî, evînbazî, meyxurî pêve tu karekî din tu nebû.

Ji alîkî hebûnên welat di rîya kirêtî û gemariyê da bela bela dikirin, ji aliyê din jî ordiya neyarheras û şêrlez, li ordiya zorawer û dengdar, li ordiya parzava a Kurdistanê mîhrivanî ne dikir. Ev mîrikê bedafêrde, meyxur û gewzeger berê gelê kurd dabû qîlafîskan, dikira gelê kurd ji zînanan werbike û wenda bike.

Pêştirî herkesî, serek gewremerd (wezîr) Alpag û gewremerdên din, serleşker, giş fermanîdar, rîsipî û gîregîrên welêt hemîyan, ji vê tevgerê ra li çarakê digeriyan. Gişan zanîbû ku dawîya vê rêçûnê malmîratî, malwêranî ye, wendabûna gel, gelê kurd e, wendabûna cîgehê kurd e. Diva bû ku ji vê serpêhatîna reş û tarî û purxun ra havîlekê bikin.

Mezin û gîregîr rûniştin û paşîkê, ji bo xweşî û candurustîya Kurdistanê, Ixtoviko ji textê Keyaniyan anî xwarê û neviyê wî Kurîş, ku padîşahê Anzan bû, kir tacîdarê Kurdistan, şahînsahê Kurdan, di 560 B.M. da.

Ev tevgera daxistina Ixtoviko ji tu tevheviyê ra meydan ne da, bi hêsanî derbas bû, çû. Key Xusrew = Kurîş li textê Mad rûnişt. Azdiyak jî hat avêtin zîndanê. Gel û ordî xweşgewz û dilşa bûn. Pîr muxabîn, ev şadîmanî pîr ne ajot - em dê paşê dîr û dirêj binivîsînin - hûn dê nankoriya Ecem, lîzbazîya Paris bibînin.

Serkar û karsazên wê hengamê, ku Azdiyak ji text xist, hîç gûman nîne ku di vê tevgera xwe da

dilaqij bûn, yegane dilxwaza wan camêran ev bû ku Imparatoriya Kurd ji qiyafiskê gjok rizgar bikin. Lê, hezaran esef ! Pirsê malê û çarşiyê li hev derneket. Paris paşê, dereng dereng, bi awakî werê çiv da xwe û hoqabaziyek lîst ku ev encam nikaribû bê bîr û bala tukesî. Imparatoriya Kurd, gelê kurd, şerevaniya kurd, navê bilind ê kurd, ji meydanê rabûn, li ciyê Kurdê fêris Parisê cotkar û pepûk rûnişt.

Lê Ecem ne şerevan bû. Kurdistan bê ordî û parastvan ma. Iskenderê Makedonî, Omer Ibn Xettab, Selçûkên tirk, Cengîz û Hulakû yên Tarar, Qayxanî û yên din û yên din Kurdistana pir pertav, xurt û ava leyand, wêran kir, wenda kir. Paris jî perîşan û şerpeze bû.

Paşê, ceng û xerpişîn û xebatên çar hezar sal ên Kurd, xwîna kurd, pehlewaniya kurd, giş bûn ên Ecem. Lê Ecem ji cî ne liviyan, dilopek ji xwîna xwe ne rijand ! Ecemên şivan û cotkar li ser cengawerî, ciwanmerdiya Kurd venişt ! Navê Kurdê qehreman hate ji bîr kirin. Belê, zanayên fêris, zanayên rohilat û roava yên dîrokê, mezinatiya Kurd, karûkoşên wî yên giran û firazbaz ji bîr kirin, mezinatî û firazbaziya Kurd li pelên dîroka Paris nivîsîn.

Eva me ponjên xwe yên canxipar li ser dek û fûtên dilsûz ên Eceman, ku ji bo Kurdan lîstine, nivîsandin. Lê, paşê, em dê cardin vegerin vê qissê, ji nû da bigrin destên xwe, kûr û dûr binivîsin. Û em dê li maf û vêrastê bigerin, em dê bi rêberiya nivîswarên dîrokan, bi nehrevaniya kevnerêçan, bi hiş û hayên weyîn (musbet), wek pişaftina qisseke aljêbrîk mafê Kurdan biaşkirînin, derînin meydanê.

Enzanîti ku, bi xwestin an bê xwestin, gêr bûye çewtiyeke dîrokî ya mezin, em dê wê ji vê çewtiyê reha bikin. Pirsên "Ancienne Perse", "Furs î Qadîm", "Eski Faris" efsane ne, mîna şapînozên pîravokan in. Ev "Ancienne, Qadîm, Eski", ano "kevnare", gelê

kurd e, ne şehriyariya Paris e. Parisê kevnare şivan bû, cotkar bû, tucar şerevanî ne kiribû û ji şehrevanî dût bû.

PADÎŞAHÊN KEYANIYAN ÊN BELX

Me hînga xwendibû ku Key Kawus, kurê Key Kubbadê Kurd, 44 sal padîşahî kir û warwenda mir. Ji bo bijartina padîşahekî, gel li hev ne kir. Li dawiyê, li ser sazkirina du padîşahiyan li hev hat : padîşahiyek bû Hemedan, a din jî bû bajarê Belx.

Padîşahên Hemedanê me xwendin. Padîşahên Belxê jî em dê nuha bixwînin.

KEYANIYÊN BELXÊ

ŞEHRIYARIYA KEY LEHRASEB

Key Lehraseb di 795 B.Z. da, li bajarê Belxê, li textê Keyaniyan rûnişt. Key Lehraseb di dirêjîya şehriyariya xwe da tiştê hêja ne kir. Navê ku di dîroka Kurdan da hişt ev e : ji Zerdeştê sêyim ra piştevanî kir, firehkirina ayîna Zerdeşt xurt kir û ji bo belavkirina ola Zerdeşt pir xebitî. Di 667 B.Z. da, wî text û tacê Keyaniyan ji kurê xwe Kîştaseb ra hişt.

ŞEHRIYARIYA KEY KÎŞTASEB

Key Kîştaseb di 667 B.Z. da, di jîndariya bavê xwe da, li Belxê, li textê Keyaniyan rûnişt. Çend sal bi şûn da, bajarê Belxê berda, bajarê Istexîr (Persepolis) jî xwe ra kire paytext. Li Istexîr şêst û çend sal bi firazbazî û kamwerî padîşahî kir, paytextê xwe fireh kir û xemiland û seraser kişwerê xwe ava û geş kir. Di hengama Kîştaseb da gelê kurd bextiyar û serazad û xurrem bû. Ev padîşah rêznave û rêdar (nizamname û qanûn) sazandin û durust kirin. Rêdar û saznavên Kîştaseb ên dadwerî (adli)

û şehrevanî (medenî) di nivîswarên dîrokan da bi xweşperî (husnu qebûl) nivîsandine.

Bi vî awayî xuya dibe ku Key Kiştaseb di avakirina welêt û sazandina rêdarên dadwerî û şehrevaniyê da ji Key Darayê yekim ra rêberî û mamostatî kiriye. Key Kiştaseb 150 sal berî Key Dara ji Kurdistanê ra, ji enzanîtiyê ra riya şehrevaniyê vekiriye. Hin ji avadaniyên Key Kiştaseb heya îro payîdar mane : Kela Semerqend û Dîwarê Xawer.

Kiştaseb 66 sal şehriyarî kir. Di 671 B.Z. da temen payan bû, li bajarê Şîrazê hat veşartin.

ŞEHRIYARIYA KEY BEHMEN

Key Behmen di 602 B.Z. da bû padîşahê Kurdan, li ser textê Keyanî rûnişt, bajarê Şewêş (tenîşt Bexdê) kir paytextê xwe. Ev padîşahê jêhatî xwediyê çend navan bû : Behmen, Erdîşêrê Dirêjdest, Axşewîros, Behmenê Madî.

Key Behmen li Kurdistana rohilat serxwebûneke tumî diajot. Ev padîşahêkî cihangîr bû. Nivîswarên dîrokê nehrevan (şahid) in ku Key Behmen ferweranê 127 kişweran bû (15). Ji Hindê heya Habaşistanê vekirandibû.

Ev Padîşah zana, hişdar, karaşîna, dadker û mêrxas bû. Di hengama xwe da, bi bendûrêzandarî û karsaziya xwe bi navûdeng bû. Key Behmen Israîl (Cihû) ku li Babîlê dîl bûn, di aşîti û gumrehiyê da hiştin. Kurê Buxtunnesir, Bileser, ku Key Behmen ew kiribû waliyê Babîlê ji Benî Israîl ra neqencî dikir û ew diêşandin. Loma Key Behmen ew rakir û di şûna wî da kurê Camas, Kûrîş, kire waliyê Babîlê ((16).

ŞEHRIYARIYA KEYBANÛ HÛMAY

Keybanû Hûmay keça Key Behmen e. Ji bo ku

birayê wê tu nebû, ew bû şahbanû û di 533 B.Z. da li ser textê Kurdistanê rûnişt. Keybanû Hûmay çil sal Banûşahî kir.

Weka ku dibêjin, Keybanû Hûmay ji bavê xwe keyidîbû û bajarê Şewêş berdabû, hatibû bajarê Tîsfonê. Navê Tîsfon paşê bû Medayin. Medayin nêzîkî Bexdê ye. Keybanû Hûmay zîrek bû, tebût bû, xebatker, xêrxwaz û dilovan bû.

Şehriyariya Keybanû Hûmay bi şahînsahiya Kûrişê Mezin hemdem e. Di 494 B.Z. da Keybanû gihîste dawiya temenê xwe.

ŞEHRIYARIYA KEYANIYAN LI HEMEDANÊ

ŞEHRIYARIYA KEY XUSREWÊ MEZIN

Gelê kurd di 558 B.Z. da Padîşahê xwe Azdiyak (Ixtovîko), ji bo ku çepelî û bêdadî dikir, ji Textê Keyaniyan anî xwarê û di şûna wî da neviyê wî Key Xusrewê Mezin kire Tacîdarê Kurdan.

Key Xusrew xwediyê çend navan e. Navekî wî jî Kûriş e. Awrupayî "Cyrus" dibêjin. Lê navê rast, navê ku bavê wî lê kiriye, "Agirdad" e. Agirdad navekî kurdî ye, ne parisî ye. Eger parisî ba, ê biba Ateşdad. Malbata wî jî Kurd e, ji Xandedana Texîxî- Xenî ye, Kûtî-Amerdî ye. Ew Kurd e, ne padîşahê Ecem e, ne jî Pasargad e. Ew Padîşahê Anzan e.

Me di qisseyaya şehriyariya Anzan da ji bo vê malbatê hûr û kûr nivîsiye. Em lê vegerin. Azdiyak kurê Madan bû. Kûriş neviyê Madan e. Azdiyak çepel bû, bêdad bû. Kûriş dadker bû, camêr bû.

Me xwendibû ku kargerînên wan deman di rakirina Azdiyakê meyxur û gewzende da tu neweyî (mahzûr) ne dît. Wan nizanîbû paşê çi bobelat û bedbextî dê bê serê gelê kurd ! Wan bîr ne biribû ji vê guhartina bêteşe (adî) çi gijokiya (wehamet) dijwar wê bê

meydanê. Tucar ne hatibû bir û bala wan ku ji vê guhartina sade û malbatî serxwebûn û serazadiya Kurd dê wenda bibe. Ev serxwebûna serfiraz û giranbûha ku Kurd bi şîlfên xencer ên Nêrizî û Soranî, bi şûrên devbixwîn û serfirîn, bi gurzên rustemî, bi ceng û şer û mêranî bi dest xistibû ! Kurd 2000 sal bê rawestan, bê bînedan, pêşîr bi pêşîr, gewrî bi gewrî, bi neyaran ra pev çûn. Carna bê xencer û şûr û çek, bi penc û neynûkan, bi dev û diranan êrîş biribûn ser neyaran. Berê xwe ji tutiştî, ji mirin û agir, ji talanî û wêraniyê ne guhart. Wek leyî û çeman xwîna xwe rêtibûn. Me berê jî gotibû Kurd şerên pir dirêj û bê dawî kiribûn. Ne rojek û dudu, ne salek û deh, 2000 sal ! Çar aliyê Kurd neyar bûn û neyarên xurt û pir xurt ! Akad, Sûmir, Kildan, Asor, Hitî, Misr...

Lê diwartirên wan Asor bûn. Asor neyarekî xwînrej, xurt û çavsor bû ! Lê paşê pehlewaneke Kurd derket meydanê ! Ev pehlewaneke ne Zalê bavê Rustem bû ! Ev pehlewaneke ne Rustemê kurê Zal bû. Ev pehlewaneke Rustemê Rusteman, mêrê mêran, şerê şêran bû. Ev Key Aksarê Dengîn bû, şahê şahan, padîşahê Kurdan ! Key Aksarê Cengû bû ! Key Aksarê şerevan û cengbaz bû !!

Ev Key Aksarê yekta û bê heval ordiyeke berbihev anî, ordiyeke nûjen û taze, kok û saz kirî. Ev ordiya Kurdan ji brûsk û bager û leyîyan, ji pola û mifriqan, ji zinar û goman çê bûbû. Nînwa li ber vê bobelatê, li ber vê sosretê ling ne da ber xwe ! herifî, hilweşiya, bû axpîng !! li nav pêlên Dicle wenda bû !

Kurdên Kûtî û Kurtî bi yekdestî û bi yekdilî ceng dikir, serxwebûn û serazadiya xwe û imperatoriya gewre û firazbaz û nûjen a Kurdistanê serast kirin. Lê gelo çawa bû ? Kurd bi wergerandina padîşahêkî gewzeger (sefîh) û payepes, bi gertevekeke bê teş ev firawanî (nîmet) çawa ji destên xwe revandin ?! Mafê xwe bi gişkî ji nû va wenda kir ?!!

Gelê Paris ku tengava kenarê Deryayê Paris rûniştgeha wan bû û ji şer û ceng û tol û dozan tim dûr bû, û ji cot û şivaniyê pê ve tutiştî nizanibû, yek dilop ji xwîna xwe ne rijand û rojekê xencer û şûrê xwe - eger xencer û şûrê wan hebû - ji kalan dernexistibûn !!

Lê çawa bû ? Kurd 2000 sal xerpişî, koşiya, ranewestiya, şev û roj şer kir, ceng kir, wek leyyan xwîna xwe ya sor rijand û di cihanê da imparatoriyeke mezin û bê heval anî meydanê. Navê Kurd bi serfirazî û bilindayî gihîşte felekan, navê Kurd ewçend brûskjen û gurîpaş bû ku padîşahên Asor bi van peyvên buhadar Kurd pesinandin : "Kurd wek stêrên ezmanan diçirisin, ne bitenê lewendî û zîwerî, bi xurtî û dijwarî û mêranî jî ..."

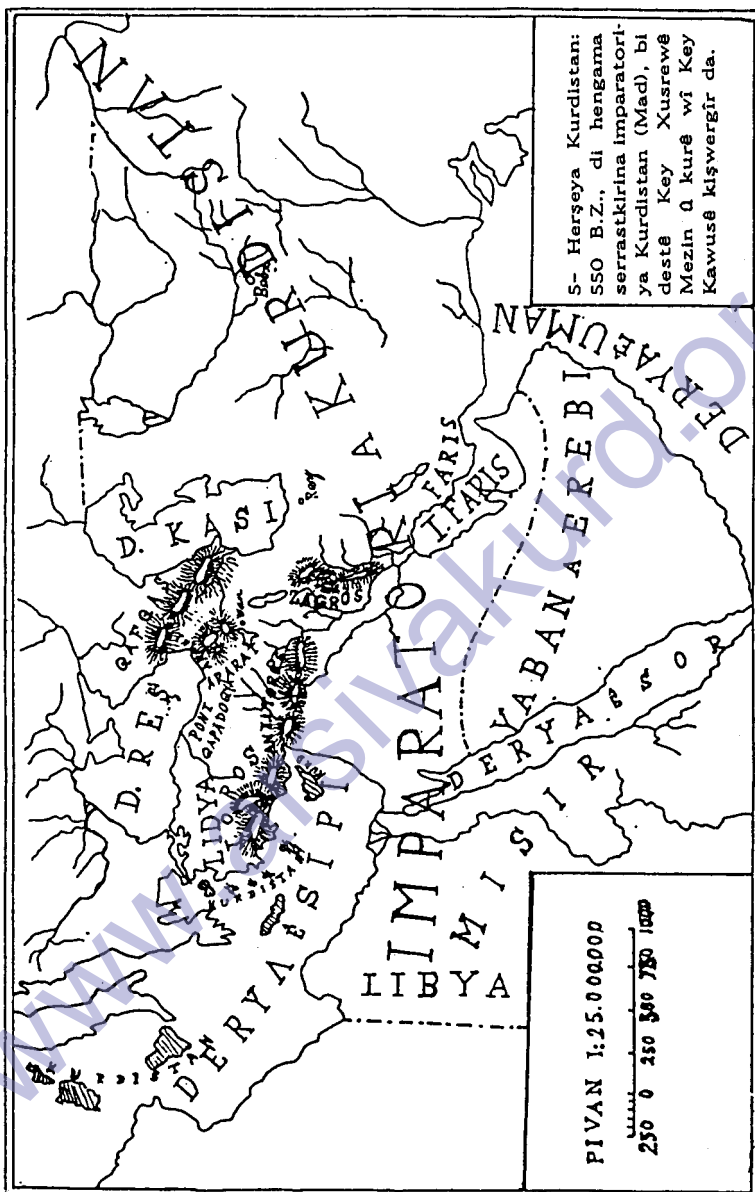
Îro Kurdan ev tiştên hêja, navên bilind : mezinayî, firazbazî, navbilindî, geş û gumrehî, şehrevanî ... giş wenda kirin !

Îro Ecem, Ecemê cotkar û şivan vê mêrxasî û cengawerî û cihangîriyê, hemî kiriye dastê (mal) xwe.

Me berê jî gotibû ku em dê paşê jî li ser vê qissê binivîsinin, em dê dûr û dirêj, bi pejilandin, mafê Kurd derxînin meydanê. Ecem biraderan em dê bînin ser rastiyê.

Me ji bo bedbextiya Kurdan, ji bo kul û derdên Kurdan têra xwe got. Em dê cardin vegerin li ser dîroka Key Xusrewê Anzanî, ji Malbata Texîxî-Kûtî-Amerdî-Xenî. Gava ku ew li ser Textê Mad rûnişt, tacê şahînsahiya Kurdistanê danî serê xwe, tucar ji bir ne kir ku xwîna ku di rehên wî da digere xwîna Kurd e. Ev şahînsahê Medan e, ano şahînsahê Kurdan e û padîşahiya Kurdan dike. Piraniya gelê wî Kurd in. Nemaza leşker û ordiya bin destê wî giş Kurd in. Key Xusrew gerdişên kevnare yên şer yên Mad ne guhartin, ayîn û rêzanên padîşahên Madan ji destê xwe bernedan. Kurê Azdiyak, Key

Nexşeya E. Cemîl Paşa, N° 5 : sala 550 Berê Îsa.
Firehbûna Imperatoriya Mad di bin Key Xusrewê
Mezin û Kurê wî Key Kawus de.

Aksarê duyim, kire Femandarê ordiya xwe, neviya Azdiyak, şahbanû Sipînûy, mar kir. Kûrişê Mezin heya mirina xwe bi navê Mad, bi navê Kurd şahînsahî kir (17).

Key Xusrewê Mezin zana, mêr, xuynerm, comerd, bilindpeyker, xebatkar û karaşîna bû. Textê imparatoriya ku li ser rûniştibû giranbarî û buhadariya wî qenc bîr dikir. Di karên hundir yên welat û derveyê welat da pisporiya xwe, sezawariya xwe xweş nîşan da.

Gava Kûrişê Mezin li ser Text rûnişt, karê wî yê pêşîn ev bû : Wek ên Bextereyî, Ermenî ... û yên din, ji berê da binestên Mad bûn, îcar serê xwe hildabûn. Wî ev giş sernîşiv kirin û anîn ser rê. Paşê, Key Xusrew haydar bû ku Padîşahê Lîdya, Krêzos, û Padîşahê Babîl, Nabonîd, ji bo neqenciya Mad yekdest bûne û Misr û Yewnan jî kirine hevalên xwe.

Kûriş bilez û bez, bi leşkerekî pir, dirêjî Lîdya kir. Gava gihîşt çemê Halis (Kizil Irmak), ordiya Krêzos ji çem derbas bûbû. Dema êvarê bû. Dereng bû. Leşkerê Kûriş mehek bû ku li rê bû, westiya bû. Lê, Kûrişê fêris bîhnek ne da Krêzos, tavil di tengayiya êvarê da êriş bire ser neyarê xwe. Di wan deman da, li cihanê, leşkerê Lîdya bi çekên xwe, bi bedenbazî û bendûbestên xwe, bi mêraniya xwe bi navûdeng bû. Lê vê ordiya yekta ya cihanê li ber êrişa nişkayî ya Kûriş û li ber cengaweriya mêrxasên Kurdan ling ne dan ber xwe û şikiya.

Ordiya Krêzos kişiya, xwe avêt paş bedena bajarê Sard, paytextê Lîdayê. Leşkerên Kûriş Sard dorpêç kir. Dorpêçiya Sard pir dirêj ne kir. Ordiya Kurd bajarê Sard - li cihanê yekta û dengdayî - bi êrişê stand. Lîdya bû perçeke imparatoriya Kurdistanê.

Key Xusrew Krêzos ne êşand, jê ra mihrivanî û nazenînî nîşan da, Krêzos li xwe hişt, ew kire bergeştmendê (şêwirdar) xwe. Pey vê kamweriyê,

sînorên Kurdistanê gihîştin Deryayê Marmara û Deryayê Sipî.

Ev kopişa (darbe) malwêranî ya Kûriş Yewnanî giş hejandin û mat kirin ! Giravên Deryayê Egê, ji girava Sîsam pêve, giş ketin destê Kurdan. Du bajarên kenarên Deryayê Sipî, Fûçê = Folêa û Mîlas = Mîles, ji bûn ên Kurdan.

Bi bîrewerî û karsazî, Krêzos kesên Lîdya bê çek kirin. Lîdî, ku heya nuha şerevanên zor bûn, ji vîr pêda bûn bazirganên dengdayî. Kûriş, ji bo ku karê vê kişwera nû bi hêsanî bigerîne, ji malmezinên xwe satrapvan bi nav kir. Kûrişê mezin gava ev karûkoş birin serî, vegeyriya, berê xwe da Babilê.

Israîlî = Cuhû yên ku ji salan ve li Babilê dinaliyan bi dilgeşî û şadimaniyên bê payan riya Kûriş dipan, bi bîntengî û dilhejî li benda ordiya Kurd a kişwergîr û Kûrişê firazbext (galib) û cihangîr bûn.

Padîşahê Babilê, heval û yekdestê Kurdan, Nabonîd, ji Kurdan ra bêbextî kiribû. Ji bin da bi Lîdya ra yekîti danîbû, diva bû ku Kûriş jimarteka vê gunehkariyê ji Nabonîd bipirse.

Kûriş rasterast ajot ser Babilê û Babîl dorpêç kir. Kûriş, bi dilovanî û mêranî, di nav çend rojan da Babîl ji Kildaniyan stand, bext da bajêr, tukesî ne êşand, Babîl ne herifand, ji parazgehan (mabed) ra pir firazî kir. Ji Israîlan ra jî bo vegeya welatê xwe destûr da û alîkariya wan kir, ew şandin Filistinê.

Kûriş çendakî şûnda, ji bo ku sînorên Kurdistanê yên rohilat bigihîne ciyên stratêjîk ên bi keys, berê xwe da Hindistanê. Hindistan tu şerê hêja bi Kûriş ra ne kir. Kûriş heya çemê Sendê vesend. Kûriş û Hind zûka li hev hatin. Kûriş bi vê geşteçengê sînorê Kurdistanê heya Sendê fireh kir.

Kûriş ji Hindistanê vegeyriya, berê xwe da Qafqasan û Deryayê Reş. Dilxwaza Kûriş ev bû ku çend

satrapên xwe - Armenya, Pond, Kapadokya - têke bin penah û baweriyê û ji Qafqas û Deryayê Reş ziyana tukesî negihîje wan satrapan. Kûriş Gurcistanê jî stend û kire satrapeke imparatoriya Kurdistanê. Bi vî awayî, sînorên Kurdistana xwe sparte çiyayên Qafqasan.

Key Xusrewê Mezin di şerê Masajêtan û çend mîrên din da birîndar bûbû. Çend roj bi şûnda, di 521 B.Z. da, temenpayan bû.

Key Xusrew enzanekî, şahînşahekî mezin bû. 29 sal bi serfirazî û bi kamiranî, bi kamwerî, şehriyarî ajot. Çawa ku cengawer û stratêj bû, ewçend jî dilovan û mihrîvan bû. Key Xusrewê Mezin Kurd firazbaz kirin, Israîl ji dilbûnê rizgar kirin û Yewnanî bindest kirin.

ŞEHRIYARIYA KEY KAWÛS

Key Kawûs di 529 B.Z. da, pey mirina bavê xwe Key Xusrewê Mezin, li Textê Mad rûnişt.

Key Kawûs di zarotiya xwe da baş şerde ne bûbû. Bavê wî hergav jê dûr, di şer û cengan da dikoşiya. Loma Key Kawûs li ber destên jinan mabû, pir nazenîn û rûstandî bûbû. Key Kawûs pir payxwaz (qurre) û tengxuy (asabî) bû, û hergav wek qîma xwe dikir. Çi biketa serê wî, jê venedigeriya.

ŞERÊ KEY KAWÛS BI MISRIYAN RA

Di dema Key Xusrew da, gava ku Krêzos bi Babil ra yekîtî danîbû, ferweranê Misrê, Amazîs, jî tevî vê yekîtiyê bû.

Key Xusrewê Mezin, hêj di jîndariya xwe da, pir dilxwaz bû ku tola xwe ji Amazîs, Fîrewnê Misrê, bistîne. Key Xusrew ji bo vê karbestê xebitîbû û xwe pêk anîbû. Bi kesên giravên Yewnaniyan ra yekîtî danîbû, girava Qibrisê ji Qibrisiyan bi zora

xwe standibû. Lê, Key Xusrew di dilxwaza xwe da kamiran ne bû. Berî ku şerê Misriyan bike temenpayan bû û çû.

Kurê wî Key Kawûs, gava bû Padişah, karê wî yê pêşîn ev bû : xwe zû pêk bîne û dirêjî Misriyan bike.

Key Kawûs di sala 524 B.Z. da, ano 5 sal pey rûniştina Text, bi ordiyeke mezin gešta Misrê kir.

Key Kawûs hêj ne ketibû erdê Misrê, Amazîs temenpayan bû. Di şûna wî da kurê wî Pîsamîndê sêyim bû Firewn.

Pîsamînd li Polozê çû pêşiya Mad. Lê Misriyan li ber êrîşên nû û dijwar ên Kurdan xwe ne girt. Misrî zû şikiyan û reviyar, xwe avêt paş bedenên bajarê Menfisê. Key Kawûs beyhûde rijandina xwînê ne xwest û ji Firewn ra encumenek şand, jê aştî xwest. Misriyan bêdadî û bêbextî kirin, şandiyên Key Kawûs kuştin û avêtin karên (bir) avê. Cengawerên Kurdan ji van çepelî û kirêtiyan ingirîn, dilreş û tengxuy bûn, êrîş bir ser birc û baruyên Menfisê. Bi zora gurz û xanceran bajarê Menfis vekirand.

Key Kawûs rewanbilindiya xwe nîşan da : Pîsamînd kirêti û bêbextî kiribû, şandiyên Key Kawûs kuştibûn. Lê, Key Kawûs kirêtiya Pîsamînd bi qencî lê veğerand : Menfis hilneweşand, ji Pîsamînd ra xweşdarî kir. Ji Misriyan 600 peya bijartin, bi Pîsamîn ra şandin Kurdistanê, bajarê Sûzê.

Key Kawûs livleşkeriyên (herekatî askeriye) xwe herdemandin (dewam kirin) û Misir seraser vekirand. Key Kawûs navmalbatên (leqeb) Fîrewnan girtin, ji Misriyan ra xweşdarî kir, tevger û rêzana Misrê ne guhartin. Bitenê di çend birc û baruyan da leşkerên Mad bi cî kirin. Lîdya û heldorên wê dîtin ku Key Kawûs padişahêkî dilnêrm û mihrîvan û enzanperwer bû, pê ra şer ne kir, bê ceng û teqereq ketin bextê Key Kawûs, welatê xwe spart wî.

Key Kawûs paşê ket sewdayê vekirandina Qartaca. Lê Fînîkiyên ku ji Key Kawûs ra deryavanî dikir, ne xwest şerê hemgelê xwe bikin. Loma, ev dilxwaza Key Kawûs ne çû serî.

Paşê, Key Kawûs leşker kişand Hebeşistanê. Hin ciyan vekirandin. Lê, di vegera xwe da pir tengayî kişand û pir zian gihîşt leşkerên wî.

Key Kawûs gava li Misrê karûbarê xwe bire serî, berê xwe da welatê xwe Kurdistanê. Dema ku gihîşt Sûriyê, di laşê wî da hin birîn çê bûn. Ji ber van birînan, di 521 B.Z. da, temenpayan bû.

ŞEHRIYARIYA KEY DARAYÊ YEKIM

Key Kawûs warwenda mir. Key Darayê yekim, ano Darayê Mezin, bi bijartin bû padîşahê Mad. Key Darayê yekim jî mîrekî Anzanî bû, ano Kurd bû. Darayê Mezin di sala 521 B.Z. da bû padîşahê Medan. Key Kawûsê kişwergîr ê Misr û Afrîka ji Dara ra imparatoriyeke mezin û ordiyeke bê heval û yekta hiştibûn. Di van deman da, sînorên Kurdistanê ji aliyê rohilat digihîşt pehna (wadî) Send, ji bakur digihîşt Deryayê Kaspîn, çiyayên Qefqasan û Deryayê Reş, ji roava digihîşt Deryayê Marmara û Deryayê Sipî, ji aliyê nivro kişwerên Misrê û Lîdya standibûn hundirê xwe û ketibû nav Hebeşistanê.

Le !! Ordiya Kurdistan ! li cihanê, ne li Rohilat û ne li Roava, ne jî li tu ciyan ordiyeke evçend xurt, evçend navdar û sazidar hebû ! Ev ordiya fêris, Asor û Babîl wenda kiribûn, bi bînekê Anadol û Misr vekirandibûn. Ev ordiya Kurd li cihanê bê heval bû, yekta bû. Lê, çi sûd ! Dara, Darayê Mezin vê firavaniya ku bûbû miratxurê wê rûmeta wê nizanibû. Dara serekanayî û xurtî û cangehê wî dezgehî li ku ye, çawa ye, ne didît.

Dara kete çewthîşî û çewtbinî : hinek gewremerdên Parisî û biyanî di seraya xwe da civandibûn, peyv û

şîretên wan gewremerdan kire serê xwe, riya şoveniyê girt, ji fermanîdar û gewremerdên kurd vekîşiya, veciniqî, ji Kurdan tirsîya, keça xwe li yekî ûrim mahr kir. Navê wî ûrimî Mardonyos bû. Paşê jî Mardonyos kire serekleşkerê xwe. Fermanîdarîyên gezdik biçûk jî dan Ermenîyan û biyanîyên din. Fermanîdarên kurd ku Key Xusrewê Mezin û kurê wî gihandibûn şahriya vekirandinê ji ordiya Dara bi dûr xistin. Dara fermanîdar û leşkerên Ermenî, Yewnanî, Kapadokî, Gurcî, Lîdî, Finîkî, Misrî, Hebeşî ji Kurdên qehreman çêtir girt û Kurd ji xwe bi dûr xistin.

Dara rêke xwar û çewt girtibû. Dara di bin destê gewremerdên parisî û biyanî da gûj bûbû, riya rast berdabû, berê xwehermendê dabû qilafîskan ! Dara bi bingeha xwehermendê dilîst ! Kandijê wendaker ê Sûmir û Akad û Elam. Key Kubbadê Kurd ê bingehdarê xwehermendê Mad; Key Aksar, bajargîrê Nînwa; Kûrişê Mezin û kurê wî Key Kawûs, her du kişwergîrên Rûm û Babîl, Misr û Afrîqa ev xwehermend ava kiribû. Dara bi bingeha vê bilindseraya gûripaş û ronak a şahînsahan dilîst. Lîstina vê bilindserayê çîçend malkuj û malwêranî bû, Darayê mezin ne didît !!!

Dara seraya xwe bi biyanîyan tije kiribû. Welatparêzên rast, welatparêzên bi dilûcan, xwediyên vêrastên wî welatî, ku giş Kurd bûn, ji wan tiştên cangudaz pir diêşîyan, bêzar û purxûn bûbûn. Bi rastî, gel giş ji van tevgerên çewt ên Dara dilşikestî bû. Dara ji şîret û hişyarkirinên rîsîpiyan û emekdaran ra, ji gewremerd, fermanîdarên karasîna ra guh ne dida. Li hundirê welat dilnexweşî ji berê va pirtir dibû. Lê, Dara ser riya rastiyê venegeriya, li ser gotina xwe serhişkî kir û ma !! Loma, pir ne ajot, li gelek ciyan şoreş û tevdaniyan dest pê kir. Dara şoreşên Babîl, Sûz, Belx, di du salan da vemirandin. Dara ji van serhîlanînan pir endîşnak ne bûbû.

Şoreşa ku Dara dilhej û pirxûn kiribû şoreşeke din bû. Ev şoreş li nîvekê welêt rabûbû : du mîrên

Mad ji rêçûna Dara ra qîma xwe ne anî. Dara ziyankariya welêt dikir. Loma, van her du mîran, Çetertexme û Ferwertîş, şoreş rakir. Ev her du mîr ji neviyên Key Kubbadê Kurd bûn. Dara ji bo vemirandina van şoreşan sê caran di bin fermandariyên ermenî leşkerine giran şandin. Her sê caran jî leşkerên Dara şikiyan. Dawiyê, Dara bixwe ket pêşiya ordiya xwe, leşker û cengawerên xwe giş bi xwe ra hilanîn, ajot ser her du mîrên Mad. Herdu mîr, ku ji bo rizgariya welatê xwe rabûbûn, şerine dijwar kirin, bi mêrxasî di meydana cengê da pehlewani û qehremani kirin. Lê, sêwlekên sedhezaran ku Dara dabûn hev bi kuştin û jêkirin ne diqediyên. Paşê, Çetertexme di meydana mêraniyê da bi serfirazî hate kuştin. Firawertîşê bedbext bi birîndarî ket destê neyarê xwe. Dara Firawertîş bire Hemedanê, bi renc û îşkence ew kuşt !!!

Ev tevgera Dara bêdadî û nakorî bû. Dara, bi van kirinên xwe yê ne enzanî, bingeha Kurdistanê hilweşand, împêratoriye davête qilafîskan. Lê, Dara ji çavsorî û payexwazî rîya rast wenda kiribû !! Diva bû Dara ji van mîrên Madan ra mihrivanî û nermayî nişan bida.

Dara ji bîr kiribû ku xwîna ku di rehên wî da digeriya xwîna kurd bû, tacê ku danîbû serê xwe tacê kurd, textê ku li ser rûniştibû textê kurd bû. Dara gewremerdên kurd ji seraya xwe, cengawerên kurd ji ordiya xwe dûr kirin, ne dîtin, xwe ji împêratoriya xwe jî, tac û textê xwe jî di zinaran da wer kir.

Dara wek padişahên pêşiya xwe - Key Kubbad, Key Aksar, Kûrişê Mezin - di ordiya xwe da li dildarî, bendûbest û fedakarî ne digeriya. Van tiştên ku rewan û canê ordiyê ne, Dara guh ne didayê. Dara digot qey bi gihandina jimara ordiya xwe li milyonan dikare cihanê gişî têxe bin lepê xwe. Dara pir xapiya !! Dara bû engîza wendabûna împêratoriyeke xurt û fêris. Ji ruyê Dara, ji bîrnebirina Dara, împêratoriya mezin a Kurd wenda bû.

Ji ruyê Dara Insekenderê Makdonî Kurdistan da ber lingê xwe ! Ji ruyê Dara Omer Ibn Xettab Kurdistan û Parisistana biçûk bê rûmet kirin û di xwîn û agir da hiştin. Ji ruyê Dara Mongol, Tatar, Tirk û Tacik Kurdistan talan kir, wêran kir !!!

Dara, pey vemirandina şoreşên her du mîrên Medan, Çetertexme û Firawertîş, dest pê kir karûkoşên hundir û derveyê welêt : şehrevanî, kargerînî, leşkerî, konevanî, bazirganî ...

Dara, berî hertiştî, ji bo ku imparatoriya xwe ya fireh, bi bawermendî, asûdegî û rêzandarî bigerîne, welatê xwe bi 23 satrapan, ano wilayetan, beş kir. Her satrap satrapdarekî wî hebû, di her satrapê da, ji satrapdar pêve, femandarekî leşkerî û jimardarek hebû. Ev her sê fermanberên mezin xwediyên serxwebûnê bûn, ano bi serê xwe bûn.

Satrapdar ji xebtûkarên hundir ên satrapa xwe û ji berhevdana derd û bela berpirsiyar dibû, bendekariya (wazîfe) femandarê leşkerî, nêrtin û xwedîkirina sînorên satrapa xwe bû. Jimardar jî di hundirê satrapa xwe da kargerînî, leşkerî, konevanî, bazirganî ... çî bibûya, çî biqewimiya, çî bidîta, çî bibihîsta, diva bû tavil ji Dara ra binivîsîne û Dara ji her gertev û bûnişan agah bike.

Dara, ji bo ku di imparatoriya xwe da xebtûkarên bazirganî û leşkerî û bajarvanî bi lezûbez û bi bawermendî, bi ewlemendî bigihîne, Kurdistan seraser bi riyan xemiland. Di cihanê da birîdevanî (posta) Dara saz kir. Di dirêjayiya riyan da seraser venîştegehên (menzîl) çêkirin, karwanseray, birîdegahan ava kirin. Li her venîştegehê fermanbir û peymanbir bi nav kirin.

Birîdevanî ku di şehrevaniya îro da rolekî mezin dilîze li cihanê bingehdarê wê yê pêşîn Darayê Mezin bû.

Dara, gava van xebtûkarên bergiran bire serî, dest pê kir sînorên imparatoriya xwe bigihîne derên

ewletir û tebûttir. Berê, ji bo ewlemendiya sînorên rohilat, karê geştecega Hindistanê kir. Endezvan (muhendis) û osteyên Finîkî anîn. Keştiyên cengê ku Finîkan çêkirin ji Babilê berê xwe dan Deryayê Hindê. Dara jî bi ordiyeke giran di reşayiyê ra gihîste sînorê Hindistanê. Pehnava çemê Sendê ji Hindiyan stand û berda ser kîşwerê xwe û çendakî bi şûn da vegeriya Babilê.

Pey ewlemendiya sînorê Hindistanê, Dara xwest sînorên roavayê imparatoriya xwe, ano aliyê Yewnanistanê, jî têke bin ewlemendiyê. Berî ku rasterast dirêjî Yewnanistanê bike, diva bû rêvegera xwe bixe bin ewlemendiyê.

Sît ji rohilata kenarê Daryayê Reş heya devê çemê Tunayê (Danûb) belav bûbûn û li van doran cî girtibûn. Van Sîtana ji bo Dara metirseke (tehlîke) mezin bûn. Sîtan, di hengama Key Aksar da, Kurdistan, Qafqasya, heya Lîdya girtibûn û ew der pir êşandibûn. Rohilatzanên îro bi nehrevaniyên nû Sîtan birrekî Kurd dizanin. Sît mêr bûn, dijar bûn, di bin dest û lepan da ne dihatin girtin, şerevanên bijare bûn. Lê, hij ji bendûbest û rêzan ne dikirin. Gava keys û şep û fesal diket destê wan, ji Awrûpa heya Qafqasya didan ber xwe û talan dikirin.

Dara, ji bo ku li geştecega Yewnanistanê ji Sîtan serêşaniyekê nebîne, xwest berê bajo ser Sîtan, wan şerde bike.

Dara, ji bo şerdekirina Sîtan, bi ordiyeke 800.000 leşker, ji Babilê berê xwe da geliyê Istanbûlê. Endezvanên Finîkî li geliyê Istanbûlê pirek danîn, gava pira Istanbûlê li ser sazkirinê bû, pireke din jî li ser çemê Tunayê girêda.

Ordiya Dara ji geliyê Istanbûlê derbas bû. Berê kîşwerê Trakya vekirand, paşê berê xwe da rohilat. Pira ku li ser çemê Tunayê ava kiribû, ordiya Dara jê derbas bû, heya çemê Dinyesper ajot. Dara ji

Sîtan ra wekî ku diva bû, şerdeke xurt nikaribû bide. Dara dev ji Sîtan berda, vegeriya Trakyayê, hin ji leşkerên xwe li Trakya hişt û berê xwe da Babilê.

Dara, bi standina Trakya, êdî bi firêqetî karibû dirêjî Yewnanistanê bike û ji Sîtan tu paxî neke.

Dara, piştî saleke din, di bin femandariya zavayê xwe Mardonyos, 100.000 leşker li keştiyan siwar kirin û ji bo vekirandina Yewnanistanê şandin. Keştiyên di bin femandariya Mardonyos da gihîştin Yewnanistanê. Li tengava Maratonê lengerendaz bûn û ordiya Mardonyos derket deştika Maratonê.

Ev şerê ku di dirokên da binavûdeng e di 12 Îlon 490 B.Z. da, di navbera Yewnanan û Madan da, çê bû.

Ordiya ku di bin femandariya zavayê Dara Mardonyos da bû diva bû Maratonê bistîne, paşê berê xwe bide Atîna û Yewnanistanê vekire. Ordiya biçûk a Yewnanistanê ! Ordiya mêrxasan ! Ordiya welatparêz û cengaweran ne hişt ordiya Dara ya sed hezarî ji Maratonê gavek pêş bavêje !!! Çengek cengawerên Yewnanî mîna şêrên ingirri êrîş bir ser ordiya Dara ya sed hezarî !!!

Ordiya mezin, ordiya Darayê Mezin ku ji heftê û du gelan berhevhatibû li ber kopa êrîşa dijwar û noyên qehremanan û canfeşanên Yewnaniyan ling ne da ber xwe. Ordiya Dara hezaran kuştî dan, bi şermsarî şikiya û bi perîşanî reviya ! Ev ordiya Kurd bi femandariya Mardonyosê ûrim navê bilind û serfiraz ê Mad hildigirt. Ordiya Mad heya vê demê bi kişwergîrî û bajargîriya xwe di şer û êrîşan da bi dilîrî, qehremanî, mêranî û canbêzariya xwe cihanê giştî tirsandibû û lerizandibû. Gîtî tev li mêrxasî û cengaweriya Kurd mat û lal û dilda mabû. Yewnaniyan jî digot qey li hembera xwe van Madên ku bi qêrîna xwe ya birûskasa û mifriqjen ku şêran dilerizandin dê bibînin, û bi rastî jî dilhej bûn û ponijî bûn.

Belê, Darayê Mezin Padîşahê Mad bû, Padîşahê Kurdan bû. Lê, ordiya Darayê Mezin ne ordiya Mad bû. Ordिया Key Kubbadê Kurd û Key Kûriş ne ev ordî bû ! Ordिया Dara ji 72 gelan û hawişan dahevdayî û ordiyeke geremolan bû ! Serfermandar jî Mardonyos bû ! !

Pey vê encama dilkuj û şermsariyê, Dara weherand (qerar stend) ku ew bixwe biçê geşteçenga Yewnanê. Darayê Mezin sê salan bi karê cengê koşiya, lê temenê Dara qîm ne kir. Ew di sala 487 B.Z. da temenpayan bû. Di rojên dawîn yên Dara da, Misr ser hildabû.

Key Serxes, kurê Darayê Mezin, di sala 487 B.Z. da li Textê Mad rûnişt. Karûkoşên pêşîn ên Key Serxes çûna şerê Misriyan bû. Di rojên dawîn ên Dara da Misr serê xwe rakiribû. Ji bo şerdekirina wê, geşteçengek ber bi Misrê çêkir. Di demeke hindik da Misrî şerde kirin û vegeriya Babilê.

Me berê nivîsandibû ku Dara, piştî şerê dilkuj ê Maratonê, weherandibû ku ew dê bixwe biçê şerê Yewnanistan. Ji bo vê yekê, sê sal bû karê xwe yê şer dikir.

Belê, Darayê Mezin di karê leşkerî da tu kêmanî ne hiştibû. Bi hezaran hezar leşker civandibûn, hespên siwaran bê heval bûn, enbarên çekên nûjen û bijare bi devê dagirtî bûn, xwarin, dirav, her tişt pir bû û pir bû. Lê, di ordiya Darayê Mezin da, di vê ordiya hezaran hezaran da, ku bi vî rengî pêk hatibû û karûbarikirî bû, gelek muxabin ! yek tişt jê kêmbû : rewanê cengawerî ya Key Kubbad.

Di ordiya Key Dara û Key Serxes da, navûdengê ordiya Mad ku qehremanî, pehlewani û canbêzariya wê li felekan belav bûbû, jê tu şop û nîşan ne mabû. Ordिया Kurd a karûbarkirî, bi rewanê bilind ê bexşîşên Key Kubbadan, Key Aksaran û Key Xusrewan, li meydanê tu nebû.

Ordिया Mezin ku Darayê Mezin di sê salan da bi xebateke germî û kel berbihev anîbû bi çendiya

(kemiyet) xwe ji ordiya Maraton pirtir bû. Lê, bi çewayiya (keyfiyet) xwe gellek kêmtirê wê bû û jê bedter bû. Ev ordî ji heftê û du gelan civandî bû û ji têxên (kom) enzanan pêve ne tişteke bû.

Ev Ordiya Mezin, ku Darayê Mezin bingeha wê danîbû û paşê ji Key Serxes ra mîrate mabû, ji Misrî, Habeşî, Lîdî, Ermenî, Yewnanî, Finîkî ... û ji gelên din civandî bû. Key Serxes ji bavê xwe, ji Darayê Mezin, mîratxurê ordiyeke di vî rengî da bûbû. Gava Key Serxes siwar bû, da pêşiya ordiya xwe ya giran û mezin, piraniya leşkeran, girêdanên rextûbendên siwaran, çelengan û lewendan, bi hezaran hezar cengawerên bi çek û cilên nûjend û gûrîpaş ew serxweş dikir, ji gewz û şadiyên xwe Key Serxes hişwenda bûbû !!

Key Serxes wer bawer bûbû ku bi vê ordiya dêwasa, ne bitenê Yewnanistanê, lê cihanê gişî dê vekirîne! Key Serxes, di 480 B.Z. da, li pêşiya ordiya xwe, bi firazbazî rîya Yewnanistanê girt. Pira ku li Dardanêl (Çanaqale) danîbû, jê bi rewşeke şahane derbas bû, kete Tirakyayê. Keştîcengên Key Serxes - pirtirên keştîyan û deryawanên finîkî bûn - paşê ji Deryayê Ege derbasî Deryayê Yewnanistanê bûn.

Serleşkerê Key Serxes cardin zavayê wan ê ûrim, Madonyosê binavûdeng, bû. Ev ordiya şeşelanî ya Key Serxes ji Derbendê Termopîl dê derbas bibûya û Yewnanistan gişî dê bida ber xwe !!

ŞERÊ CIGESÛZ Ê TERMOPÎL

Lêonîdas, padîşahê Isparta, li Derbendê Termopîl bi sêsed cengawerên canbêzar li benda leşkerên hezaranhezaran ên Key Serxes bû.

Di 480 B.Z. da, qehremanê qehremanan Lêonîdas, Padîşahê Isparta, bi sê sed kurên xwe yên dilawer, bi sehğura sibê ra êrîş bir, xwe avêt ser ordiya milyonan a Serxes. Lêonîdas, Padîşahê dilpola, welatparêzê zorbazû, û sê sed cengawerên dilîr û yekta û şêrêşêran xwe kir goriyên welatê xwe yê şîrîn û firazbaz !

ŞERÊ SELAMÎN

Yewnaniyan paytextê xwe Atîna vala kiribû, kişiyabûn girava Selamînê. Mardonyos bi ordiya xwe kete Atînayê, bajar vekirand û wêran kir, şewitand, ji belengazên ku ketin destên wî bilêc (qetlîam) kirin.

Kewteyê (Filo) - koma keştîcengan - biçûçik ê Yewnaniyan xwe pêk anîbû ku girava Selamînê biparêze. Kewteyê Key Serxes ku ji neyarê xwe deh çaran pirtir bû, dirêjî avtenga Selamînê kir. Li avtenga Selamînê cengeke mezin a deryayî çêbû. Li ber çavê Key Serxes kewteyê Medan bi awakî perîşanî şikiya. Key Serxes ordiya xwe stend, ji geliyê Dardanêl derbas bû, reviya Babilê !

Mardonyos bi sê sed hezar leşkerê xwe va li Yewnanistanê ma. Zivistana xwe li Trakyayê derbas kir. Yewnaniyan jî seraserê zivistanê bi xebtûkoşên cengê derbas kir. Buharê, Mardonyos dirêjî Yewnanistanê kir. Li Pilatê şerek kiribû. Di meydana şer da Mardonyos hat kuştin. Ordiya Mad bê serî ma, perîşan bû, şkest û reviya. Ên bersûrmayî li keştîyan siwar bûn, xwe reha kir. Li ser riya vegera xwe, li hemberî girava Sîsamê, li pozê Miraqê, ji nû da bi Yewnaniyan ra ketine şer. Ordiya Key Serxes a bê ser û bin cardin şkest û belabela bû. Keştîyên wan bicarek hatin şewitandin. B.Z. 479.

Pey van şkestinên bi rûreşî, Key Serxes di seraya xwe da, bê fedî û bê mejî, xwe da xwarin û vexwarin û gezendegî. Fermandarê ordiya bendewar (xas) a Key Serxes, Artabanos, jar da Key Serxes û ew jardadayî kir û kuşt. B.Z. 465.

Artabanos, Dara, kurê Key Serxes, bi kuştina bavê wî buhtan kir. Paşê mirarkeriya Artabanos derket meydana. Artabanos jî, zarokên wî jî giş hatin mirandin.

ŞEHRIYARIYA ERDIŞÎRÊ YEKIM

Key Erdişîrê yekim, kurê Key Serxes, di 465 B.Z.

da, gava li Textê Mad rûnişt, hêj zarok bû. Paşê ku mezin bû, xebe û karên kişwerê xwe girt destê xwe, ji bo avakirina hundirê welatê xwe koşiya, ne bi Yewnanistanê, ne jî bi hemsiyên xwe yê din ra şer kir. Rojên xwe bi aştî û şadimanî derbas kir.

Berî mirina wî, şerên Yewnaniyan ên hundirî - şerên Peleponîs - dest pê kiribû. Bi dîtina hevdukuştin û perçekirina neyarê xwe dilhênik bû.

Key Erdişîrê yekim di 424 B.Z. da temenpayan bû.

ŞEHRIYARIYA KEY DARAYÊ DUYIM

Key Drayê duyim di 424 B.Z. da du birayên xwe kuştin û li ser textê padîşahiya Mad rûnişt. Ji bo xweşgerandina welêt pir koşiya, lê bi tu awayî kamwer ne bû.

Lîdya û Misr fermanşikenî kir. Çend mîrên Mad jî ser rakir. Di 20 salên şehriyariya xwe da tu demên xweşbextî ne dîtin. Di 404 B.Z. da temenê xwe payan kir.

ŞEHRIYARIYA ERDIŞÎRÊ DUYIM

Key Erdişîrê duyim, kurê Key Darayê duyim, di 404 B.Z. da li Textê Mad rûnişt. Birayê wî Key Xusrew fermanşikenî kir, neyartiya birayê xwe kir, ji Yewnaniyan 13.000 leşker anîn.

Di navbera her du biran da şerine dijwar û xwînrej çê bûn. Key Xusrew di meydana şeran da hat kuştin û ordiya wî şkest, ji hev belav bû.

Erdişîrê duyim, pey kuştina birayê xwe, bi Yewnaniyan ra sê meh şer kir. Paşê, Erdişîr generalên Yewnani xandin (dawet kirin) saraya xwe, ew kirin mêvanên xwe. Hezaran muxabin ! Erdişîr di saraya xwe da bi bêbextî mêvanên xwe tevde kuştin (18).

ŞEHRIYARIYA ERDIŞÎRÊ SÊYIM

Key Erdişîrê sêyim di 358 B.Z. da li text rûnişt. Padîşahiyek xwînxwar, bêdad bû. Ezbeta xwe, jin û

mêr, bê dilovanî û mîhrîbanî bilêc kir. Key Erdişîr fermansîkeniya Finîkya û Misr vemirand, parastekê Misriyan (Boxêapîs) bi destê xwe kuşt, bajarê Seyda yê Finîkiyan şewitand, kesên wê bilêc kirin, ên ku ji ber şûr reha bûn kire dîl, di bajaran da firotin.

Key Erdişîr, dawiya dawî, gihîşte mafê xwe ! Bi destê Femandarê xwe Bogoasê Misrî jardadayî bû. Bogoas bi evçend jî qîma xwe ne anî, zaroyên Key Erdişîr giş kuştin.

Şehriyariya Key Erdişîr di 338 B.Z. da gihîşt dawiya xwe.

ŞEHRIYARIYA KEY DARAYÊ SÊYIM KEY DARAYÊ MADÎ

Key Darayê sêyim, pey Key Erdişîrê sêyim, li Babilê, di sala 338 B.Z. da, li textê Mad rûnişt. Ji Darayê sêyim ra Darayê Madî jî dibêjin.

Femandarê bendewar ê sarayê, Bogoasê Misrî, li çara wendakirina Key Darayê sêyim jî digeriya. Lê, Dara ji vî bêbextî ra fesal ne da, zûtir rahiştê û ew femandarê bêbext û çepel wenda kir.

Key Darayê sêyim ji ezbeta Key Kubbadê Kurd e, neviyê şahbanû Hûmay e, neviyê qehremanan e. Loma, di dîrokan da ji vî Padîşahî ra Darayê Madî dibêjin.

Belê, Key Darayê bedbext neviyê Key Kubbadê Kurd e. Lê çi sûd ! Textê ku li ser rûnişt ne textê nahej û tebût ê Key Kubbad e !!

Padîşahên Anzanî yên ji ezbeta Texîxî-Kûtî - Amerdî-Xenî pey Kûrişê Mezin û Kurê wî Key Kawûs li ser Textê Mad rûniştin. Tevger û xuyên Kurd ên sade, lê bilind, paqij û xurt berdan, xwe ji bîr kir ku ji reha Padîşahên Anzanan in, peyhatiyên Kûtî-Amerdiyan in. Hezaran muxabin ! Van Padîşahên peyhatî yên Key Xusrewan, pertewfiraziya sarayên xwe, xurtbûn, jêhatîbûn û tîravêjbûna pêştirên xwe girtin.

Tuwangerî û darayiya (dewlemendî) gel di sarayan da feşartin, hebûna gel giş dane gewzegerî û xweşşademaniyan. Tuwangerî, darayî û bazarvaniya welêt wenda kirin.

Padîşahên ku di pey Kawûs ra hatin navê Mad ku neyar dilerizandin ne dianîn bîra xwe. Van padîşahana pirtirên gewremerd û serleşkerên xwe ji biyaniyan dibijartin : Yewnanî, Ermenî, Misrî, Finîkî, Lîdî ... Gewremerdên Kurd û serleşkerên Kurd ji sarayên xwe, ji ordiyên xwe dûr xistibûn û ji bîr kiribû ku Key Xusrew û kurê wî Key Kawûs, ev her du şahîşahên ku navê Mad bi serfirazî li xwe girtibû, bi xebtûkoş û canbêzariyên gewremerd û serleşker û cengawerên kurd ji pîrozbexiyekê gihîştibûn pîrozbextiyeke din !

Lê, di ordiyên padîşahên mayîn ku pey Key Kawûs hatibûn da fermanدار û cengawerên fêris û şerevan ên kurd kêmkêmkê xuya dibûn. Mezinên Kurdan ên xeydan û purxun kişiyabûn koşe û tenhayê, bi kuldarî û dilbirîni li van tevger û gertevan temaşa dikirin.

Padîşahên ku pey Key Kawûs, kurê Key Xusrewê Mezin, li Textê Mad rûniştin bawer kiribû ku Key Kubbadê Kurd, Key Aksarê bajargîr, Key Xusrewê Mezin û gelê Kurd ê cengawer imparatoriyeke firazbaz û navê cihangîriya giran bi xebtûkoşan, bi dildariya Kurdistan, bi jîr û mejî û hunermendî, bi rêtina xwîna sor wek çem û leyîyan anîbûn meydanê. Darayê Mezin û peyhatiyên wî dê çawa karibin welatê giranbiha û serfiraz bi leşker û fermanدارên biyaniyan û bi dirav û zêran kirrî ji dijminan biparêzin ? Key Darayê yekim hêj di destpêka ferweraniya xwe da ji Mîrên Mad ku ji bo mafên xwe di nuxûna wî da rabûbûn tirsîya û pir dilhejî kir. Loma, saraya xwe û ordiya xwe bi biyaniyan û Parisiyan tije kir. Darayê Mezin ku ji Tacûttextê xwe pêva tiştê ne dianî bîra xwe ev awayê çewt û kirêt serrast kir û ji vê yekê jî şermsarî û rûreşî anî ji bo gelê Kurd, ji bo navê cengawerên Kurd. Lê,

hezaran efsûs û muxabin ! Padîşahên paşatî yên Darayê Mezin jî ev awayê çewt û kirêt ji hevûdu hevand (taqlîd kir) û çûn. Loma, Artabanosên Yewnanî, Bogosên Misrî, biyaniyan û bêbextan bilindayî, mezinayî û girancahiyên sarayan xistibûn, gerdişên pak û mêrane yên kevnare serûbin kiribûn. Saraya Keyaniyan êdî ne ew saraya girancah û pertewpaş a kevnare bû. Ev saraya pertewdar a gewre bûbû meydanê çepel û dilbixwîn : bêbextî, mirandin, kuştin, jehirandin.

Darayê sêyim - Darayê Madî - bû şehriyarê xwehermendeke rengparisî, padîşahê biyaniyan ! Ferweranê xwehermendeke kosmopolît !! Ev şahînsahî bi navê şahînsahiyeke Mad bû, padîşahiya Kurdan bû ! Lê, bi rastî, di vê şahînsahiyê da tu rewş û heykel û pêjn û xuyên Mad û Kurdên kevnare tu nebû !!

Darayê Mezin berî du sed salan rewan û peykera vê şahînsahiyê wergerandibûn, serûbin kiribûn, niştimanê Kûtî û Kurtiyan radestî (teslîm) Biyaniyan - ên wek Mardonyosan - kiribû ! Loma, hezar hezar leşkerên wî û yên kurê wî li ber çend Yewnanîyan şikiyan ! Rûreşiya revê li Maraton, li Salamîn, li Mîkal ... anîn ser ruyê ordiya Mad !!

Ji van gertevên tarî û bednav, ku di dirêjîya du sed salan da dîroka Kurdistanê bi şermî û bedbextî tijî kir, bi van kirêtiyan şeş padîşahên Anzanî ferweranî kir. Lê, pir muxabin ! Her şeş padîşah jî riya pirkujare û metirs û çewt û xwar berneda ! Çavkorî û nezaniyên xwe, serhişkiyên xwe bernedan ! Di du sed salan da, ordiya Keyaniyan, ên Anzanî, di destê biyaniyan da, li ser rêzanên kevnare û dûrbîn ên Keyaniyan venegeriyan ! Ordî di destê bêbext û nezanan da ma !!

Gava ku Darayê Sêyim tacê Kurdistanê danî serê xwe, hezar muxabin, ordiya ku ji Erdişîrê sêyim mirate girtibû, mîna ordiya Darayê Mezin, ordiyeke genî, pejmûrde û ji biyaniyan dagirtibû. Belê, Darayê sêyim, Darayê bedbext gava ku tacê Keyaniyan danî serê xwe bûbû Mîratxurê ordiyeke ewha !!

Darayê sêyim Padîshahekî dilrast bû, dilpaqij bû, xebatker bû, û kujarişê ku ji roava, ano ji Yewnani-
 stanê, bihata didît û jê haydar bû. Ji bo vê yekê jî,
 ji dilûcan rahişt xebtûkoşeke germ û hêja. Di
 kargerînî, bajarvanî, leşkerî da bihterîşeke zor
 pêşve dibir : satrabdar û bendekarên (memûr) ku ji
 xwarina xûgî û tazîkirina gel pêva tiştê ne dikir
 avêtin, guherandin, rêderketî û xwedî sûcan rind
 şerde kirin. Çandinvanî û bazirganî xistin bin
 parazmendiya xwe, pejilandina (israf) sarayê jî
 rawestand. Paşê, rahişt bihterîşa ordiya xwe. Key
 Darayê sêyim, gava bi van karûkoşên bergiran
 kariwer (meşgûl) dibû, hergav di hiş û bala wî da
 ev qisseyaya bergiran hebû : vegerandin û vejandina
 xurtiya kevnare ya ordiya Mad !!

Du sed sal berî padîşhiya Key Darayê Mezin, Darayê
 yekim ruyêke (usûl-awa) pir çewt û çepel serrast
 kiribû ! Ordîya xwe ji gelên rengareng, ji heftê û
 du gelan, bi zora dirav û zêran anîbû meydanê, û
 ev ordiya heftê û du reng kiribû parazvanê impato-
 riya Kurdistanê. Dawiya vê çewt û çepeliyê çawa
 bû me dît û me xwend. Her du kopên (darbe)
 dijwar : Maraton û Salamîn, ji bo Kurdan çi şerm-
 sarî ! çi rûreşî bûn !! Parazvanên welatekî kurên
 wî bixwe ne. Kurên biyaniyan di meydana ceng û
 mêraniyê da ji bo welatê kesan xwîna xwe narijînin.
 Paraztina welêt ji biyaniyan hêvî kir. Nîgaş (xeyal)
 siya daran e. Darayê sêyim dixwest wek bapîrên
 xwe, Anri-Daprizan, Kandijan, Key Kubbadan,
 Minwaşan, Sardonişan, Key Firîbrezan, Key Aksaran,
 Key Xusrewan, Key Kawûsan, Key Ferhedan ...
 ordiyekê bine meydanê : xurt, girancah, berzavêj, bi
 bendûbest, bedenbaz û şerevan. Darayê sêyim qenc
 bawer kiribû ku bi ordiyeke di vî babetî da ew
 karibû rizgariya welêt bike, welatê giranbiha ji
 neyaran biparêze. Key Darayê sêyim kujarişa ku ji
 roava, ano ji Yewnani-
 stanê, tê dîtibû û bîr dibir ku
 ev metirs ji bo Kurdan malmîratbûn e, gijokiyêke
 dijwar e, lê Dara ji vê metirsê ra tu berbend û

çare peyda ne dikir. Maraton û Salamîn hergav di bîra wî da bûn : ev şermsarî, rûreşî karibû bicare (tekrar) bibe. Dara, ji bo ne carandina gijokiyeye ewha, li çarekê digeriya û çare jî peyda kiribû : vejandina ordiya Mad !! Lê, vejandina ordiya Mad ne hêsan bû. Diva bû berî hertiştî biyaniyan ji ordiyê derîne û ciyê wan bi kurên welêt dagire, ano, bi Kurdan. Di imparatoriya Mad da du pejikên (unsur) bergiran hebûn, Kurd û Paris. Di imparatoriya Kurdistanê da jimara Paris pir hindik bû, bi zorî 10%ê gel Paris bûn. 90%ên mayîn Kurd bûn. Dara vêrasta hanê ji herkesî çêtir zanibû. Loma, Dara dixwest ku, mîna dema bavpîrê xwe, Kurdên cengawer bibin mejî, movikên piştê û bingeha ordiya wî. Muxabin ! Pirtirên Kurdan ji dema Darayê Mezin, ano ji du sed sal ve, ji karûkoşên xwehermendê destên xwe kişandibûn. Darayê Madî ne karibû Kurdên xeydan û purxun aş bike û bine ser karê xwehermendê. Êdî ji vê xwehermendê ra baweriya Kurd ne mabû, pirên wan kişiyabûn çiyayên xwe. Dawiya dawîn, Darayê sêyim digel xebtûkoş û dilpaqijiya xwe ne karibû têra ordiya xwe Femandar û cengawerên Kurd peyda bike. Ji aliyê din jî, ji berê da jimarên Parisan di ordiyê da pir hindik bûn. Parisî hawuşekî kêm bûn. Li bakurê rohilata kenarê Deryayê Paris, Şîraz û Pasargatê cî girtibû. Ji xwe Parisiyan ne merivine cengawer bûn. Şer û pevçûn ne bi dilê wan bû û hij jê ne dikir. Parisiyan cotê xwe dikir û pezê xwe diçêrand. Di van demên dawîn da, carna xweşbesteyên (şîir) dilrevîn û xweşaheng digotin.

ŞERÊN DARA BI ISKENDERÊ MEZIN Ê YEWNANÎ RA

Darayê sêyim digel xebtûkoşa xwe ya bi canûdil kadroyên ordiya xwe bi qîma dilê xwe ji kurên welêt nikaribû dagire û serrast bike. Leşkerên ordiya Darayê sêyim jî, mîna pêşhatiyên wî, ji heftê û du gelan berhevbûyî ma. Ordiya Darayê sêyim jî,

mîna ordiyên pêşhatiyên wî, bê bendûbest, bê bedenbaz, bê zanewerî bû, gilorek merivên tevlihev bû ! Lekên Darayê sêyim ên rêzandî û bedenbaz û zanewer pir hindik bûn.

Eger paşimtê (reqîb) Dara çend salên din jî hilmvereyî bikira û ji Dara ra weşan (firsat) bida, dibe ku Dara têra xwe lekên rêzane û bedenbaz serrast bikirana. Lê, pir muxabin ! Paşimtê Dara jê ra vê weşanê ne da. Berî ku Dara têra xwe lekên sazdar, tebût û karûbarkirî ber bi hev bîne, paşimtê wî ji Dardanêl derbas bû, dirêjî imparatoriya Kurdistanê, kişwerê Darayê sêyim, kir. Evê ku dirêjî Dara kir Qralê Yewnanî Iskenderê Mezin bû (20).

Lê, ordiya biçûk a Iskender mêr, canbêzar, çekbaz û hunerwer bû. Leşkerên Iskender ji zarotiya xwe da her celeb libatgerî (jîmnastîk), bedenbazî dikirin û zanewerî, şerevanî hîn dibûn. Leşkerên Iskender şûrhingêv, mertêlgêr û tîravêjine zor bûn. Di her awayên şerhînî (manavra), şerevanî, şebxûniyê da pispore bûn ! Leşkerên Iskender di cihanê da yekta bûn.

Ji vê aşkaftinê xweş xuya dibe ku dawiya kopandina her du ordî dê çi bibe !! Di navbera her du ordiyan da - di sê demên cihê da - sê şerên mezin çê bûn: yek di sala 334 B.Z. da, nêzîkî Deryayê Ege, di rexê çemê Nîfos da. Ê duyim di sala 333 B.Z. da, li Kilîkyayê, li deşta Edenê, nêzîkî Ipos-Tersûs. Ê sêyim di sala 331 B.Z. da, li Kurdistanê, li deşta Hewlêrê - Erbil -.

Ordiya Darayê bedbext li her sê cengmeydanan bi perîşanî şkest. Di cenga Iposê da, diya Dara, jina wî, du keç û kurekî wî ketin destê Yewnaniyan. Iskender ji kesên Dara ra nermdilî û mihriwanî nişan dan.

Pey şerê Ipos, Iskender ne ket pey ordiya Dara, bi standina bajarên kenarên Deryayê Sipî kariwer bû. Paşê, berê xwe da Misrê. Misr seraser girt, avakirina bajarê Iskenderiye ferman kir. Iskenderê Mezin

evçend kişwer û bajaran di du salan da vekirandin. Wî li Misrê ordiya xwe mestir kir, xurttir kir, karûbarê xwe tekûz kir û vegeriya ser Dara.

Darayê sêyim li deşta Hewlêrê li benda Iskender bû. Ordiya Dara îcar jî li ber kopandina ordiya Iskender ling ne da ber xwe. Ordiya Darayê bedbext şkest, perişan bû, ji hev belav bû. Du leşkerên Hemedanî yê bêbext Dara kuşt.

Iskenderê Mezin ji Hindistanê heya Deryayê Reş û Deryayê Sipî Kurdistan û Parisistan vekirandin. Paşê, hin ciyên Hindistanê jî girtin. Lê, leşkerên wî ne xwest pêşvetir biçin. Iskender ji neçarî vegeriya Babîlê. Iskenderê Mezin, Iskenderê cihangîr, gava ji Babîlê bi planên vekirandina gişî cihanê kariwer bû, nexweş ket, di nav şeş rojan da temenpayan bû. B.Z. 323.

www.arsivakurd.org

PEY MIRINA ISKENDERÊ MEZIN
XWEHERMENDA SELEKOS LI KURDISTANÊ

Kişwerên ku Iskenderê Mezin vekirandibûn pir fireh bûn : ji Yewnanistan heya Hindistan, ji Deryaçê Aralê heya Beyabana Mezin a Afrîqayê dirêj dibûn. Pey mirina Iskender, ev kişwerê fireh di navbera generalên Iskender da bi sî û çar ciyan parvebû. Jixwe, berî rakirina termê Iskender, generalên wî rahiştibû hev û di nav wan da berberî dest pê kiribû. Paşê, pey van xerpişînan, şerine dijwar û cengine xwînrêj çê bûn. Li nav generalên pirxwaz û çavbirçî yên Iskender ên binavûdeng ev bûn : Pêtolêmêos-Batlanyos, Pêrtikas, Lêonidas, Antigonos, Lêonatos, Aleksandros, Kiyoyas, Lizimakos, Nêarkos, Sêlêkos, Omoyis. Navê van generalan "Diyaduk" bû, ano paşhatiyên Iskender.

Generalên pirxwaz ên Iskender bîst sal ne westiyan, bihn ne da xwe, xerpişîn û şer kirin. Kişwer talan kirin, wêran kirin, şewitandin, bajar hilweşandin, herifandin. Di gellek ciyan da, mezin û biçûk ne gotin, bilêc kirin. Carna kesên bajarekî giş, jin û mêr, keç û kur, dîl kirin, di bajaran da firotin.

Ev keşmekêş û xwînrêjî bîst sal ajot. Pirên wan generalên pirxwaz û bêdad an di şeran da, an bi destên leşkerên xwe, hatin kuştin. Dawiya dawîn, sê general ev kişwerê fireh di nav xwe da par kir: Antigonos bû Qralê Yewnanistanê û Makêdonya, Pêtolêmêos-Batlanyos Misr ji xwe ra bir, Sêlêkos dest da ser kişwerên ku Iskender li Asya vekirandibûn û xwehermendeke nû serrast kir. Navê vê xwehermendê bû Selefke. Di sala 312 B.Z. da Sêlêkos bû Qralê Selefke. Ev kişwerê gewre û

buhuştasa ku Sêlêkos dest da ser welatê giranbuha û pîrfiraz ê Kûtîyan û Kurtîyan bû (21).

Sêlêkos li Babîlê rûnenişt. Li ser çemê Diclê bajarekî nû ava kir, navê wî kir bajarê Selefke û ji xwe ra kire paytext. Bajarê Selefke di demeke hindik da bû bajarekî mezin û xemilandî. Babîl, paytextê Sûmîr û Akad û Kildan, paytextê Hamorabî yê Nebexe, paytextê Anrî-Dapriz ê Kurd, ê Kandij, padişahê Kasiyan, paytextê Kardûnya, ano Kurdan; Babîl, bajarê Merdûxê pîrfiraz û fisûnkar, xwedan û parazgehê Sûmîr û Akad û Kilde; Babîl, bajarê gewre û rewşen; Babîl, bajarê bazirganan, tuwangeran, roj bi roj kêmbû, vemirî, hêdî hêdî hilweşiya û herifî ... !!

Sêlêkos kişwerê xwe yê fireh û ji gelên rengareng dagirtî nikaribû dûr û dirêj di destê xwe da bigre. Pîrên Kurdan di demeke hindik da ji bindestiya Sêlêkos derketin. Ferweraniyeke Mad a biserxwe çê bû. Çend mîriyên din jî serrast bûn. Bitenê hin bajar û deştên Kurdistanê di destê Sêlêkos da man.

Di sala 280 B.Z. da, gava ku kurê Sêlêkos, Antokyos, bû qral, li ser çemê Oront (Asî) bajarekî nû ava kir û navê wî kire bajarê Antokyos (Antakya), paşê ferweraniya xwe ji Selefke rakir, anî Antakya. Antakya bû paytextê xwehermenda Selefiye. Ji bo vê yekê, aliyê rohilatê kişwerê xwe di demeke hindik da wenda kir.

Di destê ferweraniya Selefkiye da bitenê Anadol û Sûrya man. Ji sînorê Hindistanê heya Deryayê Reş cardin vejeriya ji xwediyê xwe ra, ano ji Kurdan ra. Kurdistan ji nû da gihîşt serxwebûn û azadiya xwe : Kurd du xwehermend çê kirin :

- 1- Xwehermenda Mad, di Kurdistana navîn da.
- 2- Aşek, neviyê Key Kubbadê Kurd, jî xwehermenda Aşkaniyan li Kurdistana rohilat serrast kir.

Xwehermenda Selefkiye li Antakya 250 sal ferweranî kir.

WENDABÛNA ŞEHRIYARIYA SELEFKE
LI KURDISTANÊ
XWEHERMENDÊN KURDAN

Me nivîsandibû ku kişwerên fireh û bêpayan ku Iskenderê Mezin li Asya vekirandibûn bûbûn para generalê wî Sêlêkos. Ev erdê hanê ji ber çend xwehermendan ma bû, gelên bê jimar tê da dijîn, zimanên rengareng dipeyvîn, ol û gerdişên wan jî ji hev cihê bûn.

Gelo li vî erdî Sêlêkos dê kariba dûr û dirêj ferweranî bike ? Ev ne tiştêkî hêsanî bû. Evçend zordestî ji her merivî dûr bû. Vê qisseyê, Antokyos, kurê Sêlêkos, baş bîr biribû. Loma, Antokyos paytextê xwe ji bajarê Selefke rakir, bir Antakyayê (li Sûrya, li ser çemê Asî). Aliyê rohilatê kişwerê Antokyos, ano Kurdistan, bi vî awayî ji paytextê nû, ano ji Antakyê, bi hezaran kîlometre dûr ma. Kurd jî bi hêsanî keysa xwe li Antokyos anî û rabûn ser xwe, li hev civiyan, dirêjî ordiya Antokyos kir, leşkerê Antokyos şikand û du xwehermendên mezin ên Kurdan serrast kirin. Yek ji wan xwehermendan navê xwe xwehermenda Mad danibû, 255 B.Z. Xwehermenda din jî li rohilatê Kurdistanê serrast bûbû. Navê wê jî bû xwehermenda Aşkaniyan.

Antokyos nema dikaribû ev kişwerê fireh dûrûdirêj di destê xwe da bigirta. Jixwe di hengama Iskender da jî Kurdistan seraser ne hatibû vekirandin. Ciyên dûr ên derbasok ên leşkerî serxwebûnên xwe ji dest bernedabûn, li pir cayan Mîriyên serazad serrast bûbûn.

XWEHERMENDA MAD LI KURDISTANA NAVÎN

Di Kurdistanana navîn da, di sala 255 B.Z. da, li nixûna ferweraniya selefke rabûn, fermanşikênî kir, bi Selefkiyên Yewnanî ra şer kir, ordiya wan şikand û xwehermendeke mezin a kurd serrast kir. Navê vê xwehermendê kir Xwehermenda Mad.

Ev xwehermend ji destpêka xwe heya du sed sal çî kir ? Çî hat serê wê ? Çî wergerek hatin serê wê ? Ev 200 sal çawa derbas kirin ? Çend padîşahên wê hatin ? Navên wan çî bûn ? ... em nizanin.

Em di nivîswarên dîrokan da rastî zanegiyê ne hatin. Lê, çend serhatiyên wan ên dawiyê, ano ji bingehdanîna xwehermenda wan 200 sal bi şûnda, ket destê me : Mirata Iber, Saîd Paşa, rûpel 316-318: Venûn, kurê Ferhadê çarim, Padîşahê Xwehermenda Aşkaniyan, di sala 35 B.Z. da li ser textê Aşkaniyan rûniştibû, lê padîşahekî bedxuy û kargerînekî çewt-çepel bû. Kesên welat tevde di nuxûna wî da bûn. Rojekê, bi hev ra fermanşikenî kir, xwest Venûn ji Text daxînin, di şûna wî da padîşahê Mad Erduwanê sêyim li textê Aşkaniyan bidin rûniştandin. Padîşahê Mad, Erduwanê sêyim, bi ordiya xwe ajot ser Venûn. Ordîyên her du padîşahan ketin meydana şer. Şer dirêj kir, cengawerên her du aliyan jî ji yek xwîn û ji yek malbatê bûn. Lê, çî sûd ! Îro roja mêraniyê bû, roja mêrxasî û pehlewaniyê bû ! Bira ji birayê xwe ra rûmet ne dikir ! Gome û zinar rastî hev hatibûn ! Guştîriya şêr û pilingan bû. Siwar miqlacî û hunerbaziyên xwe, peya şûrhigêvî û mertalgêrînen xwe nîşan didan ! Çingîna kalmisriyan, xuşîna şûrikên rîman, qêrînen box û beranan erd û ezman dihejandin ! Ev roj çî roj bû ! Roja kurê bavan, roja canbêzaran û canfeşanan bû ! Kuştin û mirin di bîra kesî da ne bû ! Ev hezaran qehreman û pehlewaniyan ji yek dê û ji yek bav bûn, kurên Kûtî û Kurtiyan bûn. Ji bo çî hevûdu dikuştin ? Ji bo çî xwîna hev dirijand ? Dilxwaza wan çî bû ? Armanca wan çî bû ? Ev hezaran qehreman û pehlewaniyan ji bo yek dilxwaz û armanc, ji bo yek

tişt bi erzanî û bi herweyî xwîna xwe dirijand, can û rewanên xwe didan ! Vî tiştî herkes ji xwe ra dixwest ! Her yek dixwest keç û bûk jê ra bilîrînin, lê jê ra bitenê !!!

Çerxa felekê, bîşkê bext bi Venûn ra ne keniya ! Evçend kuştî û nalîn û ax û wax beyhûde çê bûn, leşkerê Venûn şkest, du tac û du text ji Erduwan ra man !!

Erduwanê sêyim bajarê Medayin stend. Medayin di wan hengaman da paytextê xwehermenda Aşkaniyan bû. Lê wê gavê, Medayin bajarekî biçûk bû û pir ne ava bû. Erduwanê sêyim ji bo avakirin û xemilandina medayin pir xebtûkoş kir, pir guh dayê. Paytextê xwe fireh kir û xemiland. Lê, her du kurên Erduwanê sêyim, Wardan û Baqûr, di hengama padîşahiye xwe da ji bavê xwe bêtir xebtûkoş kir, bajarê Medayin bi sazkarî û canfeşaniyên salan kir paytextê ronak û zîwer, mezin û çeleng.

Erduwanê sêyim û padîşahên peyhatiyên wî her du xwehermendên Mad û Aşkanî gihandin hev û yekandin. Ev xwehermenda yekandî li Medayinê ferweranî kir.

Di hengama van Padîşahan da, sînorên Kurdistanê ji Hindistan digihîştin heya Deryayê Reş û Sipî.

XWEHERMENDA AŞKANIYAN

Kurd di sala 2055 B.Z. da, ji bindestiya xwehermenda Selefke rizgar bûn. Di Kurdistana navîn da bi serxwebûnî xwehermendeke Kurd anî meydanê. Navê vê xwehermendê kir Xwehermenda Mad. Bi danîna vî navî rewanê pak û Key Kubbadê Kurd kir şad û xurrem.

Sî sal bi şûnda, ano di sala 225 B.Z. da, li aliyê rohilatê Kurdistanê, li sînorên Hindistanê xwehermendeke din a Kurd serrast kir. Navê vê xwehermendê kir Xwehermenda Aşkaniyan.

Xwehermenda Aşkaniyan di sala 225 B.Z. da hat serrast kirin. Qehremanek ji ezbeta Key Darayê

Madî, Aşek = Arşek, ji aliyê bakurê Belxê ala serxwebûnê rakir û kete pêşiya Kurdan, dirêjî ordiya Selefkiyan kir û ew şikand, bajarê Damexan xist bin destê xwe, ji xwe ra kire paytext. Bi vî awayî bingeha xwehermenda Aşkaniyan danî.

Di destpêkê da paytextê xwehermenda Aşkaniyan bajarê Damexan bû. Paşê Medayin kir paytextê xwe. Ferweraniya Aşkaniyan 451 sal di kişwerê Key Aksarê Bajargîr ê Nînwâ da ajot. Sînorên kişwerê xwehermenda Aşkaniyan, wek hengama Key Aksar, heya Deryayê Reş dirêj dibû. Kesên vî kişwerê fireh 90% Kurd bûn. Şahînsahê wan Kurd bû, zimanê gişkî Kurdî bû. Imparatoriya Aşkaniyan imparatoriya Kurdan bû.

Kesên vê imparatoriya fireh û firazbaz giş yek nejad bûn, giş ji nejadê Endo-Awropayî bûn : Kurd, Paris, Sexdî ... Ev hawiş tevde pismamên hev û yeknejad bûn. Lê çawa ku me berê gotibû, piraniya mezin 90% Kurd bûn, şerker û cengawerên wan bitenê ji Kurdan bûn.

Belê, evên ku bi Sûmîr, Elam, Kildan, Asor, Hitît û Misr ra şer kir, xwîna xwe rijand û di meydanên ceng û şeran da canfeşanî û canbêzarî kir kurên Kurdan bûn. Parisiyan, di van çend hezar salan da, yek dilop ji xwîna xwe ya şîrîn ne rijand ! Rojekê bi tu kesî ra ceng û pevçûnek ne kir ! Li dora Deryayê Paris û Şîraz û Pasargat cotê xwe kir, pezê xwe çêrand. Ev meriv cotkar û şivan bûn, ew (Aştîperwer) bûn ! Bac didan, ji şer û cengan dûr diman ! Dixwar, vedixwar, gewzûsadî dikir (22).

Key Darayê Mezin sûcekî mezin kir, Parisî û biyanî anîn, li ser karê xwehermend û ordiya xwe danîn. Paşê jî ji heftê û du milletan ordiya xwe tijî kir û bi şermsariya Maraton meyweyê sûcê xwe çinî. Peyhatiyên Darayê Mezin jî şopa Dara berneda. Loma rûreşî û malmîratiya mezin a Erbîlê çê bû ! Imparatoriya ku Key Kubbadê Kurd ber bi hev anîbû, Iskenderê Mezin di sala 331 B.Z. da da ber lingê xwe. Paşê jî, di sala 312 da, generalê Iskender,

Sêlêkos, destê xwe danî ser welatê pîrfiraz û giranbiha yê kurd.

Lê pir ne ajot, Kurdên canfeşan û canbêzar wek şêran qûriyan, dirêjî Selefkiyan kirin. Hêj ji bingehdanîna xwehermenda Selefke 57 sal derbas ne bûbûn.

Di Kurdistana navîn da, di sala 255 B.Z. da, Kurd fermanweriyeke Mad vejand. 30 sal bi şûnda, di sala 225 B.Z. da, neviyê Key Kubbadê Kurd, Aşek, ala serxwebûnî bilind kir û xwehermenda Selefke ji Kurdistanê avêt, di şûna wê da xwehermenda Aşkaniyan a Kurd anî meydanê.

Awrûpayî, bê mafî û çewtî, ji xwehermenda Aşkaniyan ra xwehermenda "Part" dibêjin. Ecem, Ereb û Tirk jî "Fursî Qedîm" nav lê dikin û jê pak dibin.

Bingehdarê xwehermenda Aşkaniyan Aşek e. Aşek neviyê Key Kubbadê Kurd e. Ano, Aşek bi xwe Kurd e. Leşkerên Aşek jî giş Kurd bûn. Ji bo azadiya Kurdistana xwe ya şîrîn û rengîn xwîna xwe rijand, Imparatoriya Kurdistan ji destên peyhatiyên Iskender derxist. Di van şeran da, yek dilop xwîna Ecem û Paris ne rijiya. Ecem û Paris li Şîraz û Pasargadê bi gewzûşadî dema xwe derbas dikir, serê xwe ji xaniyê xwe dernedixist.

Ev kisse eşkere ye, wek rojê xuya ye : xwehermenda Aşkaniyan xwehermendeke Kurdan e, ne xwehermenda Ecem e, ne jî xwehermenda Parisan e. "Ancienne Perse", "Fursî Qedîm", gotinên vala ne, pirsên saxte ne, xweşbestên (şair) nîgasperest (xeyalperest) ên wekî Firdewsî ji ber xwe derxistine. Şehrevaniya Ancienne Perse û Fursî Qedîm jî pirsên nezanan in. Carê xwehermendeke Faris çê ne bûye. Şehrevaniya wê ya kevnare ji ku çê bû ?

Şehrevaniya kevnare, şehrevaniya Kurd a kevnare ye, şehrevaniya Kasiyan e. Wan Kasiyên ku di sala 1765 B.Z. da Kildan vekirandin, di Babîl da 700 sal fermanferma bûn. Avayiya Babîl, xemla Babîl, şehrevaniya Babîl duta û çarta kirin. Şehrevaniyên kevnare yên Lolobûm, Hûrî, Mîtanî, Nehrî, Mad,

Mannaî ... bû. Ev şehrevanî şehrevaniyên van xwehermendên kevnare yên Kurdan bûn.

Padîşahên Asor, endazvan (muhendis), pîşewer (senetkar), hunerwerên Kûtî, Kasî, Lolo, bi dirav û zêran dilxweş dikirin, dibirin Nînwayê û bi van zana û hunerweran Nînwa dixemiland. Bi saya van Kurdan Nînwa ronaktir, rewşentir û dilrevîntir dibû.

Padîşahên Asor bîrnave (xatira), stûn û beryadên (abîde) ku daçikandin, pir caran li ser van keviran pesna zîwerî, mêrxasî û hunermendiya Kurdan nivîsandine.

Rojhilatzan û arkêologên awrûpayî li Kurtdistanê, bi ger, bi xepir û kolan, li ser Kurdên Kevnare pir kevnerêç derxistine. Ev kevnerêçên Kûtî û Kurtiyan in, ano yên Sûbarî, Hûrî, Mîtanî, Lolo, Kasî, Madî, Mannaî, Kûtî-Amerdiyan in. Ano, giş ên Kurdan in. Yek kevnerêçeke Parisê Kevnare derneketiye meydanê. Gelo çima ? Çima ku Farisên kevnare "Fursî Qedîm" carê di cihanê da tu nebûn.

Di dawiya nivîswara me da, hûn dê pirsigoyekê (meqale) bixwînin. Em dê, di vê pirsigoyê da qisseyaya Fursê Qedîm û Kurdistana Kevnare rind û pejilandî, rastiyê derînin meydanê.

Ji Padîşahên Aşkaniyan, di 450 sal da, 37 Padîşah li Textê Kurdistanê rûniştin. Navên van Padîşahan ev in : Arşek, Tîrdadê yekim, Erduwanê yekim, Feryapantosê yekim, Mihirdadê yekim, Ferhadê duyim, Erduwanê duyim, Mihirdadê duyim, Menûçehr, Senaradîç, Ferhadê sêyim, Mihirdadê sêyim, Hûrdê yekim, Ferhadê çarim, Ferhadê pêncim, Hûrdê duyim, Venûnê yekim, Erduwanê sêyim, Tîrdadê duyim, Sînay, Wardan, Xudrey, Mihirdadê çarim, Pelasê yekim, Venûnê duyim, Pelasê duyim, Erduwanê çarim, Bakurrê yekim, Xusrew, Akisdar, Pelasê sêyim, Bakurrê duyim, Pelasê pêncim, Pelasê şeşim, Erduwanê pêncim.

Ji van 37 Padîşahan, bitenê ji tevgerên sê Padîşahên hêja û mêrxas em dê xwendevanên xwe agah bikin.

Padîşahên jêhatî, camêr, xebatker, dûrbîn û mêrxas ev her sê Padîşah in :

- 1- Mihirdadê yekim, padîşahê sêyim.
- 2- Ferhadê duyim, kurê Mihirdadê yekim.
- 3- Hûrdê yekim, padîşahê panzdeyim.

ŞEHRIYARIYA MIHIRDADÊ YEKIM

Padîşahê Aşkaniyan, Mihirdadê yekim, di sala 157 B.Z. da bû Padîşahê Aşkaniyan. Mihirdadê yekim padîşahê sêyim ê Aşkaniyan e û ev padîşah pir rahiştmen (mutesebbis), xebatker, karaşîna û dûrbîn bû. Kirdariya (icraat) wî ya pêşîn ev bû : di wan deman da, li Baxterî, Hemedan, Babîl û Mêzopotamyayê, mîrên serkeş hebûn. Ev mîrên serkeş yek bi yek bindest kirin û yekîtiya Aşkanî bi cî anî. Paşê, bi dadkerî û mihrivanî rahişte avakirina welêt, pêşvebirin û gumrehkirina kişwerê xwe. Di gel van karûkoşan, ji bo paraztina sînorên welêt, rahişt çare û karûxebtan : Selefkiyên roava yên Anadolê ku paytextê wan Antakya bû - herçend ku Kurdistan ji destê wan çûbû - hêj kişwerekî mezin di destê xwe da digirt û ferweriyeke zor diajot.

Ev qralên Antakya, ev qralên Yewnanî, peyhatiyên Sêlêkos, kopê mejîrêj ê dijwar ji destên Kurdan xwaribûn, hêj êşa xwe ji bîr ne kiribû. Ji canûdil dixwest heyfa kevn a bav û kalan vegezin. Ji bo vê yekê, ji salan ve, karûkoşeke zor dikir. Ordiyeke bê jimar û xurt berbihev anîbû. Li roja keys û fesalê digeriyan.

Mihirdadê yekim, padîşahê Kurdan, ji van xebtûkoşan, ji van karûbestên Selefkiyan haydar bû. Mihirdadê cuwan û canfeda rîsipiyên germûsar dîtin, fermandarên kevnare yên şerûcengan derbaskirî, emekdarên karaşîna û xudanbext, şîretkerên zana û nebexe dabûn çarnikarên xwe.

Vê encumena şîretkeran, ercumend (fadil) û nebexeyan, serleşker û fermandarên bijare, bi rojan û

mehan bernaveke (program) durust û tebût berbihev anî. Bi vê bernaveyê dest bi xebtûkoşeke zor giran kir. Armanca wan paraztina sînorên welêt bû, paraztina bilindayî û serfiraziya imparatoriya Kurdistan bû. Bi van xebtûkoşên meh û salan, şev û rojan, ordiyeke xurt, cuwan, bedenbaz, hunerwer û bi bendûdest anî meydanê. Vê ordiya Kûtî û Kurtiyan çav dibilbisand û dil dikutand ! Peyayên vê ordiyê tîravêj, kemendirêj, şûrhingêv, mertalgêr û rimbazine bê hawe bûn. Siwarên vê Ordîyê miqlac, çerxîz, gurzkop, şûrkêş û rimlîzên yekta bûn. Dawiya dawîn, roja kurên bavan, roja pehlewanan û canbêzaran hat. 147 B.Z.

Qralê Selefkiyan, Dîmîtriyos, ji paytextê xwe, ji Antakya ordiyeke giran û bêjimar, ordiyeke sed hezaran, ordiyeke şexûnan dîtî, têr çekkirî, rapêçayî dabû dû xwe, êrîş bire Kurdistanê.

Mihirdad ji Pêşdarên Ordîya xwe, ji tevgera neyar her dem û gav agahdar bû. Ciyên stratêjîk girtibûn, bi agahî û hişyarî ordîya Dîmîtriyos dipa.

Pir ne ajot, du Ordî dirêjî hev kir. Her du alî jî cengawer û hunermend bûn. Pir ji hev kuştin, gelek xwîn rijand. Lê, paşê kemendavêjên Mihirdad padîşahê Selefkiyan dîl girt. Ordîya Dîmîtriyos şkest û perîşan bû. Mihirdad bi gewz û şadî vegeriya Meydanê, Dîmîtriyos bi xwe ra anî, ew dilxweş kir û jê ra mihrivanî nîşan da.

Li sînorên Hindistanê serkeşî û tevhevî çê bûbû. Mihirdad berê xwe da Hindistanê, bi Hindiyan ra çend ceng çê kirin, hergav leşkerên hindî şkestin. Mihirdad ket hundirê Hindistanê. Bi vî awayî sînorê xwe fireh kir û vegeriya Medayînê.

Mihirdad, pey van kamweriyan, şahînşahiya xwe li çar kenarên xwe bang kir. Mihirdadê Şahînşah 14 sal imparatoriya Kurdistanê kir, hengama xwe bi firazbazî, kamwerî, bedxwarî û mêrxasî derbas kir. Di 138 B.Z da temenê xwe payan kir.

PADÎŞAHIYA FERHADÊ DUYIM

Padîşahê Aşkaniyan, Ferhadê duyim, kurê Mihirdadê yekim, Padîşahêkî bijare yê Aşkaniyan bû.

Ferhadê duyim di sala 139 B.Z. da li ser text rûnişt. Padîşahê heftim ê Aşkaniyan bû. Ev Padîşah jî wek bavê xwe xebatkar, canfeşan û dadker bû. Ji bo avayiya welêt û gumrehî û geşiya gel pir koşiya. Ferhad jî, mîna bavê xwe, baş bîr biribû : serxwebûnî û bextiyariya welêt berî her tiştî ordiyeke xurt dixwaze. Loma, ordiya ku ji bavê xwe mîrate girtibû li ba wî pir giranbuha bû. Ev ordî perçak ji canûcîgerê wî bû. Ordiya Ferhad hergav amade, li benda neyaran bû.

Ferhadê duyim ji zû da agah bû : Antokyosê heftim, qralê Selefke, li vegerandina tolan digere. Dîlbûna bavê xwe, pelişandina ordiya Selefke ji bîr ne kiriye. Loma, Antokyos xebtûkoşên giran dike, ordiyeke mezin dike bîne meydanê.

Antokyosê heftim pir dereng ne ma, bi ordiyeke mezin, xurt û rind karûbarkirî dirêjî Aşkaniyan kir.

Çend cengên no, dijwar û xwînrej di navbera Kurdan û Selefkiyan da çê bûn : di cenga pêşîn da, ji cuwanî û kêmpisporiya Ferhad, Selefkiyan zor da Kurdan. Lê, Ferhad ji vê şkestinê bê umîd û purxun ne bû. Ordiya xwe xurtir, bedenbartzir û karûbartir kir.

Pir derbas ne bû, şer ji nû da xweş bû. Di cenga duyim û sêyim da Selefkiyan pir kuştî dan, meydana cengê berda, bi şûnda kişiyên. Di cenga çarim da, ordiya Selefke bicarekê ji hev ket, şkest û perîşan bû. Qral Antokyos di meydana cengê da hate kuştin.

Ferhadê duyim ê mêrxas û dilpola 12 sal padîşahî kir. Di sala 127 B.Z. da, di nav ordiya wî da serkeşî û tevheviyek çê bû. Di hengama vekuştina tevheviyê da hat kuştin.

PADÎŞAHIYA HÛRDÊ YEKIM

Hûrdê yekim di sala 55 B.Z. da li ser Text rûnişt. Hêj nû bûbû Padîşah, Ordiya Romanî şep (keys) ne dayê, ji nişkava dirêj kirê (23).

Roma di bin femandariya Krêzos, Serhengê dengîn, bi ordiyeke giran hatibû ser Aşkaniyan. Hûrd hiç dudilî ne kir, ket pêşiya ordiya xwe, ber bi Krêzos lezand. Krêzos berê xwe dabû Mêzopotamyayê, ber bi rohilat dişûşikî.

Hûrd Sûrnay kiribû serleşkerê ordiya xwe. Sûrnay serleşkerekî zor zana û hunermend bû. Hêj di destpêka şer da, bi mêrxasî û zorbaziyên leşkerên xwe û bi hunerweriya xwe ordiya fêris a Roma şand. Krêzos ji bivênevî (neçarî) ordiya xwe paşpaşkî kişand. Krêzos jî, wek Sûrnay, di danîşmendiya leşkerî da hunerwerekî zor bû. Krêzos bi zanayî û hunermendî ordiya xwe ji pelîşandin û wendabûnê rizgar kir. Bi rêzanî û bendûbestî ber bi roava ordiya xwe paş ve bir. Bi saya manewra û taktîkan, di navbera her du ordiyan da - Kurd û Roma - minizîş (temas) ne ma. Lê, Sûrnay ne dixwest bi hêsanî nêçira xwe ji destê xwe berde. Bi firebînî, bi ewleyî û tebûtî ket pey neyarê xwe.

Paş du heftan, li deşta Hewranê, cardin her du ordî ketin pêsîra hev, ji nû da cengên dijwar pê kirin. Her du alî jî bi mêranî û hunerbazî dirêjî hev dikir. Dawiyê, bext bi Kurdan ra kenîya, li meydana cengê serleşkerê Roma Krêzos hat kuştin. Kurd ordiya Roma bi dijwarî kopand, ji hev jend û herifand! Pey vê kamweriyê, Hûrdê yekim heldorên Antakya bi kişwerê xwe va girêda û vegeriya Medayînê. Paşê, dema xwe bi avadaniya welatê xwe derbas kir. Di sala 37 B.Z. da temenpayan bû.

ROJÊN DAWÎ YÊN XWEHERMENDA AŞKANIYAN

Me bi awakî kurtebirî çîroka xwehermenda Aşkaniyan xwend. Ev xwehermend, çawa ku pir rojên pertewdarî û mezinayî dîtin, ewha jî yek caran tengî, tevhevî jî

derbas kirin. Nemaza, gava di sala 220 B.Z. da dubendî ket navbera xanedana padîşahî. Pelasê sêyim di nixûna birayê xwe Erduwanê pêncim da rabû, Tac û Text ji birayê xwe bi darê zorê stand. Lê, her du bira bi hêsanî ji hev ne geriyan. Gel bû du tîş : tîşekê hevaltiya Pelas dikir, tîşa din jî bû hevalê Erduwan. Ji bo lihevanîna her du biran tu çare peyda ne bû. Ceng û pevçûn bi salan dirêj kir. Ji bo vê yekê, xwehermenda Aşkaniyan qels ket, perîşan bû.

Erdeşîrê Babekî keys xist destê xwe, di nixûna her du biran da rabû, bi wan ra ceng kir, leşkerên her du biran jî şkandin. Erdeşîrê Babekî Tac û Text kire destê xwe. Bi vî awayî bingeha xwehermenda Sasaniyan danî û dawiya xwehermenda Aşkaniyan di 226 B.Z. da anî.

XWEHERMENDA KU AŞEK BINGEHA WÊ DANÎ XWEHERMENDA PART AN A AŞKANIYAN E ?

Aşek, ji bo ku ji Teberistanê di nixûna Selefkiyan da rabû, dîroknivîsên awrupayî navê xwehermenda nû ku Aşek bingeha wê danîbû kir Part, çima ku bi gotina Awrupayîyan Teberistan welatê Partan e.

Generalê Iskender ê mezin, Sêlêkos, pey Iskender, di 312 B.Z. da, dest danîbû ser welatê Key Kubbadê Kurd. Xwehermenda Selefke li Kurdistanê 87 salan ferweranî kir. Aşek, neviyê Key Kubbadê Kurd, di sala 225 B.Z. da, ala serxwebûnê bilind kir, Kurd giş - Kûtî û Kurtî - xwe da dora Aşek, bi leşkerên Selefke ra ceng kirin, Selefki ji ber Kurdan reviyên. Kurd imperatoriya Kurdistanê vejand. Kurd ji destê Selefkiyan rizgar bûn û navê xwehermenda nû ji bo pîroziya Aşek kir Xwehermenda Aşkaniyan.

Hin dîroknivîsên awropayî xwehermenda Aşkaniyan kirine xwehermenda Part. Eşkere xuya ye, ev guhartina nav ne rast e : carekê bingeha xwehermenda nû Aşek daniye. Divê navê vê xwehermenda nû bi navê bingehdarê wê bê gotin. Paşê jî, bitenê Part li dora Aşek ne civiyabûn, Kurdistan giş, Kûtî û Kurtî, bûbûn leşkerê Aşek û ketibûn bin ala wî, neyar ji welatê xwe qewirandibûn. Yeka din jî, Partan ne bitenê li Teberistanê cî girtibû. Part li her aliyên Kurdistanê rûdiniştin :

Padişahê Asor, Salmanazarê duyim, di sala 759 B.Z. da, gava li Kurdistanê şer dikir rastî Mad û Part hatiye. Di van hengaman da Mad, Part, Mannaî, Kimrî ... li dora Urmiyê rûdiniştin. Arkêlogan di van salan da kevnerêç ji bin erdê derxistin. Ev kevnerêç nehrevanî dikin ku Part birekî Kurd in.

Di nivîswarên dîrokan da pir nav li Partan danîbûn.

Parth, Partûwa, Partûwah, Parsûwas, Partek ... Ev nav giş hevnav in, giş yek pirs in. Ev nav giş ji pirsra Partas tîş bûne. Mad heft ezbet bûn. Navê yek ji van ezbetan "Partas" bû. Partên dora Urmîyê her gav alîkariya Mannaiyan dikir : di sala 825 B.Z. da, padişahê Mannaiyan, Mînwas, bi padişahê Asor, Salmanazarê duyim şer dikir. Salmanazar şkest. Di vî şerî da, Araratî, Mannaî, Part, Sît, Kemrî, Amerdî ... giş di bin femandariya Mînwas, Padişahê Mannaiyan, da şerê Asor kir û Asor şikand. Ji van nivîsandinan eşkere dibe ku Part birekî Mad in, ano Kurd in, Kurtî ne. Di wan hengaman da, ji Urmîyê heya Teberistanê belav bûbûn.

Bi guhartina navê Aşkaniyan bi navê Part, ev xwehermend ji kurdbûnê dernakeve. Xwehermenda Part jî ya Kurdan e, xwehermenda Aşkaniyan jî ya Kurdan e.

Lê, Aşek bitenê bi alîkariya Partan ev xwehermend serrast ne kir. Kurd giş - Kûtî û Kurtî - li dora Aşek bûn yek û xwehermenda Selefke wenda kir, imperatoriya Kurdistan vejand (24).

PADIŞAHIYA ARŞAKIYAN (25)

Aşek, di sala 225 B.Z. da, xwehermenda Selefke şikand û wenda kir. Xwehermenda Aşkaniyan serrast kir. Di van hengaman da Armînya satrapeke Selefkiye bû, paşê jî bû satrapa xwehermenda Aşkaniyan.

Padişahê Aşkaniyan, Mihirdadê yekim, di sala 157 B.Z. da bû Padişah, pismamê xwe Agirşak kire satrapdarê Armînya. Agirşak ku ji ezbeta Aşkaniyan bû, bajarê Erdîşê kire sernîveka xwe. Pey mirina, kurê wî Arşek li şûna bavê xwe bû satrapdarê Armînya û li Erdîşê rûnişt.

Arşek di sala 132 B.Z. da bi xwehermenda Pont ra şer kir û leşkerê Pont şikiya. Kişwerê Pont kire bin destê xwe û tevî satrapa Armînya kire ferweraniyeke nû û navê xwe lê danî. Ev ferweranî bû ferweraniya Arşakiyan.

Bingehdarê vê ferwaraniya nû, Arşek, neviyê Akirşak bû. Ew jî wek pismanê xwe Mihirdad, neviyê Key Kubbadê Kurd, bû. Ano kurê Kurdan bû. Wuha ye. Ferweraniya Arşakiyan ferweraniyeke Kurd e.

PADIŞAHIYA ERDEŞÎS

Arşek gava di sala 114 B.Z. da temen payan bû, kurê wî Erdeşîs ket ciyê bavê xwe û bû padişahê Arşakiyan. Erdeşîs padişahêkî mêr û cengawer bû, bi senca (nisbet) mêraniya xwe jî, pirxwaz bû û ji heftê û du gelan ordiyekê berbihev anîbû. Ev Erdeşîs zû ji bîr kir ku ew ji ezbeta Aşkaniyan e û neviyê Key Kubbadê Kurd e. Ew rabû di nixûna Aşkaniyan da serkêşî kir, fermansikenî kir, dirêjî xwehermenda Aşkaniyan kir, bi Aşkaniyan ra şer kir û ordiya wan şikand. Amed (Diyarbakir), Nisêbîn, Serê Kanî, Ruha ji Aşkaniyan standin. Bajarê Nisey-bînê ji xwe ra kire Paytext.

Çendaki bi şûnda, vê ordiya ku Erdeşîs ji heftê û du gelan, ji serserî û pêxwasan dabû hev û ku evçend ew kamwer kiribû, ku evçend bajar û kişwer jê ra vekirandibûn, di nixûna wî da serkêşî kir û padişahê xwe Erdeşîs kuşt.

PADIŞAHIYA DIKRANÊ MEZIN

Dikranê Mezin, pey kuştina bavê xwe Erdeşîs, di sala 89 B.Z. da li Textê Arşakiyan rûnişt.

Dikran bi zavayê xwe, padişahê Pont, ra yekdestî danî. Ji vê yekdestiyê ordiyeke xurt berbihev anî, di çend şeran da kamwer bûn. Paşê dirêjî Selefke kir, paytextê wan, bajarê Antakya, vekirand.

Dikranê Mezin, pey vê kamweriyê, bi Ordiyeke Roma şerekî dijwar kir û ordiya Roma şikand.

Dikranê Mezin ku Padişahêkî pir payexwaz û bêdad bû, pey van kamweriyan, payexwaziya xwe pir kir û israfa seraya xwe bêtir kir. Di ordiya Dikran da tu bend û best tu nebû. Jixwe Dikran ordiya xwe ji

hevsiyên xwe gişan, ji heftê û du gelan dabû hev. Di van deman da, ji bo ordiya Dikran wuha digotin: "Ordîyeke xurt, lê ordîyeke bê ser û bin".

Payxwaziya Dikran ewçend pêş da çûbû ku bi firazbazî û mezinayî û zordariya Romayê fêris tinazê xwe dikir. Carekê Konsulê Roma, Sokkullas, bi yazdeh hezar leşkerên xwe dirêjî ordiya Dikran a bi 150 hezar leşker kir û ordiya fêris a Dikran şikand û ji hev jend !!

Di sala 71 B.Z. da, li dora Amed ordiya Roma du caran ordiya Dikran şikand. Ordîya Roma Amed talan kir û şewitand. 10 sal pey vê şkestinê, ano di sala 61 B.Z. da, Dikranê Mezin bi Pompeyûs, fermandarê Roma, ra şerekî giran û pir bi xwîn kir û bi perîşaniyeke dijwar şkest.

Pey vê şkestinê, ferweraniya Arşakiyan pir kêmtir ket. Roj bi roj qelstir bû. Dawiya dawîn, ferweraniya Arşakiyan wenda bû.

Bitenê ferweraniya Arşakiyan wenda ne bû. Çawa ku em dê paşê bixwînin, Roma, Ereb, Mongol, Tatar û Tirkmen imperatoriya serfiraz a Kurdistanê da ber xwe, leyand, wenda kir. Kurdistan seraser wêran kir, herifand.

Di van hengaman da, çawa ku li hundirê kişwrê Aşkaniyan tevheviyên mezin hebûn, di navbera xanedana padişahî da jî paşimtî (reqabet), dexsî, dilnexwazî û geremolî hebûn. Roma ji vê qelsiya Aşkaniyan keys xist destê xwe, kenarê Deryayê Reş û bakurê Mêzopotamya leyand. Lê Roma bi hergavî ev kişwer di destên xwe de ne digirtin. Li van deran Aşkanî û Romanî du sed sal lîzê "satranc" dilîst. Gava di sala 226 B.Z. da Sasaniyan Kurdistan kir destê xwe û xwehermendiya Sasaniyan serrast kir, îcar ev kozîbazî di navbera Sasaniyan û Roma da dest pê kir û 400 sal dirêj kir. Paşê, bi leyandina Islam û Ereban, Sasan jî, Roma jî ciyên xwe ji Ereban ra berdand. Pey Ereban, leyiyanê Mongol, Tatar, Tirk û Tirkmen li pey hev hatin.

ŞEHRIYARIYA SASANIYAN

Bingeha Şehriyariya Sasaniyan Erdişîrê Babekî di sala 226 B.Z. da danî. Erdişîrê Babekî jî, wek Aşek, ji ezbeta Key Kubbadê Kurd e, ano Erdişîr jî, wek Aşek, Kurd e (26) û piraniya gelê wî jî, 90%, Kurd e..

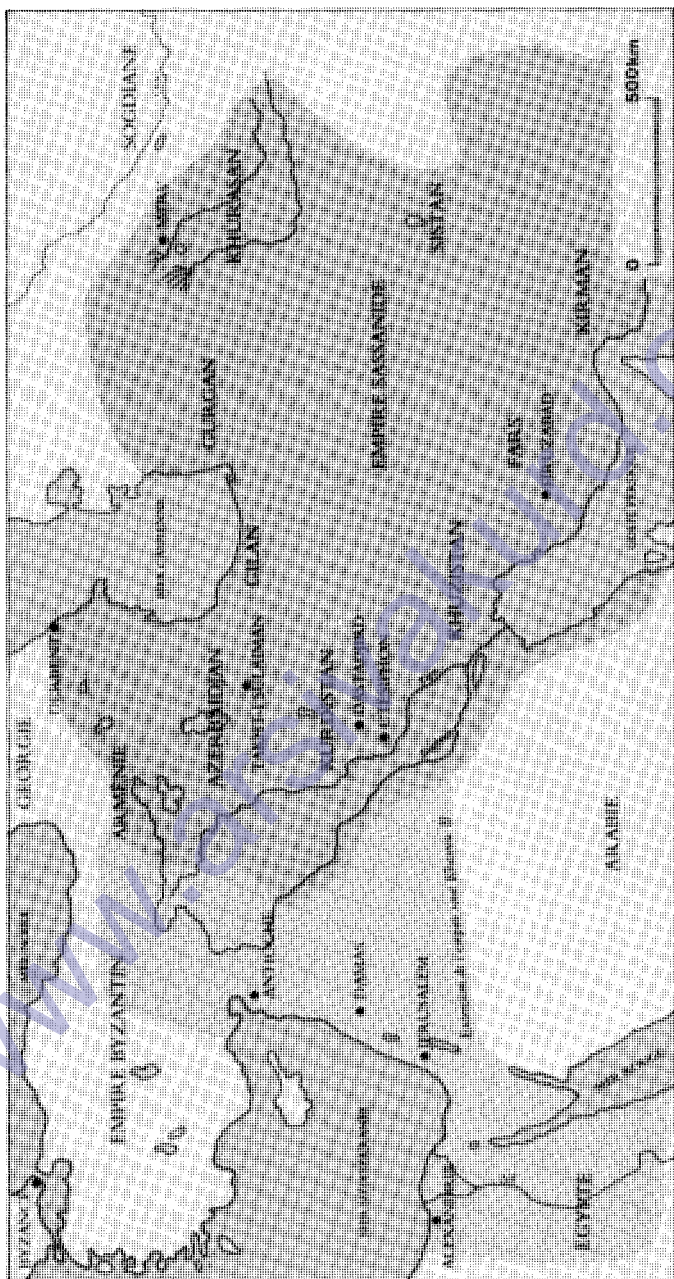
Wuha ye, xwehermenda Sasaniyan jî, mîna xwehermenda Aşkaniyan, xwehermenda Kurdan e, ne ya Faris û Eceman e.

Şehriyariya Sasaniyan 422 sal bi kamwerî û firazbazî Ferweranî kir. Ji xanedana Sasaniyan 28 padişah şehriyarî kirine. Erdişîrê Babekî, Şapûrê yekim, Hurmuzê yekim, Behramê yekim, Behramê duyim, Behramê sêyim, Tersî, Hurmuzê duyim, Şapûrê duyim, Erdişîrê duyim, Şapûrê sêyim, Behramê çarim, Yezdîgurdê yekim, Behramê pêncim "Behramê Gurr", Yezdîgurdê duyim, Hurmuzê Şeşim, Fîrûz, Pela Kubbad, Nûşîrewan, Hurmuzê çarim, Xusrewu-perwîz, Sîrûye, Erdişîrê sêyim, Pûranduxt, Azramî duxt, Ferrûxzad, Zerdîgurdê sêyim.

Ji van 28 Padişahan, em dê bitenê şehriyariyên çar padişahên Bergiran binivîsin. Çar padişahên gewretir û hêjatir ev in : Erdişîrê Babekî, Şapûrê yekim, Şapûrê duyim, Nûşîrwanê dadker (adil).

ŞEHRIYARIYA ERDIŞÎRÊ BABEKÎ

Me li jor jî derbend (qeyd) kiribû, di 226 P.Z. da Erdişîrê Babekî ezbeta Sasaniyan serrast kir. Erdişîrê Babekî jî berî her karî li hundirê welat asayîş (emniyet) tekûz û tebût kir : di hengama şehriyariya Erduwan da, hin sergerde û tevhevker peyda bûbûn. Wî ew ji meydanê hilanîn. Paşê ji imperatorê

Nexşeya Imperatoriya Sasanî. Splendeur des Sassanides, Muzeya Qralî, Bruksel.

Roma, Iskender Sêwer, xwest ku çî erdê Keyaniyan ku di gevera Asyayê da ne û îro ketine bin destê Roma divê ku Roma van ciyan giş vegeerîne ji Sasaniyan ra. Û pir ne ajot, Erdişîr dirêjî Romayîyan kir. Imperator Iskender Sêwer bixwe femandariya leşkerê xwe girt ser xwe û bi ordiyeke pir xurt li Sasaniyan wergeşt (muqabele) kir. Ordiya Sasan şkest û Mêzopotamya seraser ket destê Roma : 233 P.Z.

Erdişîr ji vê şkestinê gelek êşîya û pir li ber xwe ket, sond xwar ku tola xwe ji Roma bistîne. Erdişîr ji bo sazandina ordiyeke xurt û mezin dest bi xebtûkoşê dijwar kir. Heft sal, bê rawestan, ji bo pêkanîna ordiya xwe ji dil û can kariwer bû.

Lê çerxa felekê bişkê ! Erdişîrê Babekî ne giha miradê xwe, di sala 240 P. Z. da temen payan bû.

ŞEHRIYARIYA ŞAPÛRÊ YEKIM

Şapûrê yekim, pey mirina bavê xwe di sala 240 P.Z. da, li ser Textê Sasaniyan rûnişt. Şapûr berî her tiştî karûbarên kişwerî, dadkerî û diravwerî çêtirandin (islah) û tekûz kirin. Paşê, ket pêşîya Ordiya xwe ku bavê wî bi xebteke germ û bê aram, di heft salan da, anîbû meydanê. Dilxwaz û armanca Şapûr ev bû : tola bavê xwe vegeerîne, ordiya Roma bişkîne. Mêzopotamya û deverên ku di destê Roma da ne ji wan bistîne, welatê xwe paqij bike û tola keynare ya bav û kalan ê Keyaniyan bistîne. Şapûr bi dilxwazeke germ û tin, bi awakî nosûr, dirêjî ordiya Roma kir.

Imperatorê Roma Gordiyan û serleşkerê wî Fîlîp bi ordiyeke pir mezin û gellek xurt li Şapûr wergeşt. Di gellek meydan-cengan da, Şapûr ordiya Roma şkand. Lê, Gordiyan bê aram ji Roma leşkerên taze anîn û umîda xwe ji karkirina cengê ne dibirî. Lê di demeke nazik a cengê da Serleşkerê Roma, Fîlîp, ji mezinê xwe ra nankorî kir, bi bedbextî Imperator Gordiyan kuşt, xwe imperator bang da û

Ji hunera Sasaniyan : Padişah Şapûr II.

Splendeur des Sassanides, Muzeya Qralî ya Brukselê.

bi dijwarî şer kir. Çi fayde ! Şapûr û ordiya Sasan, ev cengawerên Kurdan, ev çêjikên qehreman û şêran ne yên şkestinê bûn. Dawiya dawîn, leşkerên Filîp li ber êrîşên Kurdan xwe ranegirt, şkest, bela bela bû û Filîp reviya Romayê.

Şehriyarê Sasan, Şapûr, Mêzopotamya, Ibîrya, Armînya û Kapadokya, giş ji Roma bi şûnda standin. Û Şapûr bi evçend jî qîma xwe ne anî, Antakya û Hums ji Roma stand : 244 P.Z.

Şehriyarê Kurdan Şapûr bi pêdarî û xurtî ku xurê (layiq) Keyanan e, di kişwergiriya xwe da tim pêşve çû û demand (dewam) : Kilîkya (Adana) û pir ciyên Sûriya vesendin.

Pey van kamweriyên gewre û hêja yên Şapûrê fêris, di sala 260 P. Z. da, Valaryan, imperatorê Roma, xwest ku radara (manî) kişwergîriya Şapûr bibe. Loma, bi leşkerekî pir giran derbasî Asyayê bû. Şapûr ji dilxwaza Valaryan pir zû agah bûbû. Tawil, bê wendakirina bîstekê, Şapûr ordiya xwe ya amade hilanî û pêrgiya Valaryan bû. Her du neyar li deşta Ruhayê gihîştin hev. Meydancengeke pir xwînrej û dijwar çê bû ! Ordiya Şapûr ordiya Valaryan şikand, ji hev jend, perîşan kir û Şapûr neyarê xwe Valaryan dîl girt.

Şehriyarê Kurdan Şapûr, pey vê pîrozbextiya gewre, 11 salên din jî jîndariyeke pir mezin û bextiyar derbas kir. Di sala 271 P. Z. da temen payan bû.

ŞEHRIYARIYA ŞAPÛRÊ DUYIM

Şehriyarê Sasaniyan, Şapûrê duyim, kurê Hurmuzê duyim e. Di sala 310 P.Z. da, gava bavê wî temen payan bû, hêj ew ne hatibû cihanê. Piştî çend mehan, dema ku ji diya xwe bû, giregirên Sasanî vî şahzadeyê nazenîn bi navê Şapûrê duyim şehriyarê Sasaniyan bang kir.

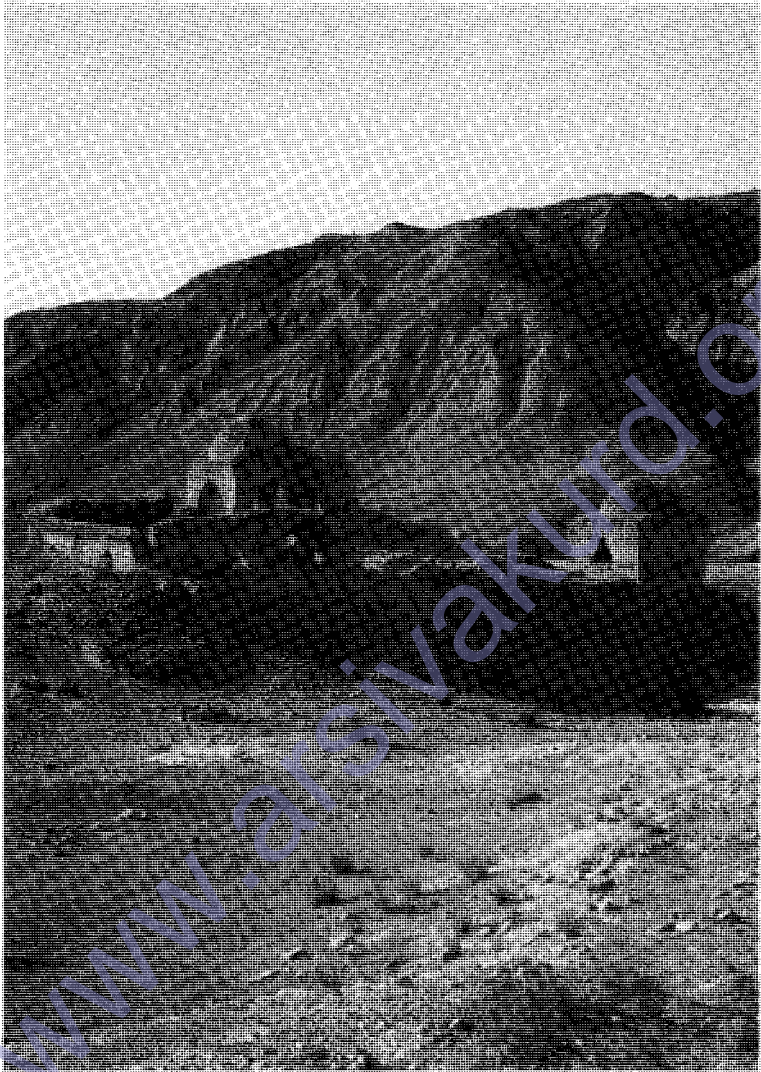
Di zarotiya Şapûrê duyim da, rîsipiyên Sasanî kargerîniya imperatoriya Sasan kir. Di hengama

zarotiya Şapûrê duyim da, Iraq, Mêzopotamya Ibîrya, Armînya, Kapadokya ... hemî aliyên roavayê imperatoriya Sasaniyan giş di nav tevheviyê da bûn. Ji alîkî imperatoriya Roma, ji alîkî din jî hawişên reng bi reng ev welatê bedbext wêran kiribû.

Şapûrê duyim, dema ku bû xort û celewa imperatoriya kurd kire destê xwe, di demeke hindik da sergerde û tevhevkerên ziyankar şerde û zîbade (terbiye) kirin û ji meydanê rakirin. Ordiya xwe rind karûbar kir, mestir kir. Leşkerên wî giş di bedenbazî û miqlaciye da hunerwer bûn. Şapûr û serleşker û fermandarên wî baş baweriya xwe anîbûn ku ev ordî hempeyker, hemnîgara ordiya Keyaniyan e. Ordiya ceng û şeran e, ordiya doz û tolan e.

Şapûrê duyim, Şapûrê lawîn, dê îcar Roman ji axa Kurdistanê bike der û Roman ji niştimanê Kurdan biqewirîne. Êdî roja hejmartanê hatibû. Şapûr êdî bi Roman ra hejmartaniyê dê bikira.

Şapûr cara pêşîn bi Roman ra di hêşiyên Çiyayê Şengalê da şer kir. Di êrişa pêşîn da ordiya Roma pêdarî ne kir, ji ber Kurdan reviya. Şapûr heya Nisêbînê da pey Ordiya Roma, Nisêbîn dorpêç kir. Di hengama dorpêçê da, Imperatorê Romayê, Kostantînê duyim, bixwe bi ordiyeke giran derbasî derya bû û hat gaziya Nisêbînê. Kostantîn bi Şapûr ra çend şerên mezin çê kirin, ji van şeran tu derjê (netîce) ne ket destê wî, paşpaşkî vegeriya Romayê. Lê pey Kostantîn, imperatorekî din, Imperatorê nû Yolyanos, bi ordiyeke hîn mestir derbasî Asyayê bû. Bi Tudmur û bi Erebên dora wê ra yekdestî danî û xwe hîn xurtir kir. Di şerên destpêkê da, ordiya Şapûr heya Mûsilê xwe bi şûnda kişand. Lê, Şapûr ev paşpaşkî bi hozanî û konetî çêkirin. Şapûr bi pevçûn û xerpişkên cî cî û biçûk bi neyarê xwe ra çitliskî dikir û bi vî awayî dem û gav kar dikirin. Şapûr ji van şeran (*) behremend dibû û li ciyên dûr ên pêşanî yên cengê leşkerine taze berbihev dianîn û amadeyê şer dikirin.

Ol û hunera Sasaniyan : nimêjgeheke zerdeştî ku tê de agir dihat dadan. Splendeur des Sassanides, Muzeya Qralî, Bruksel. Di dîroka hendesê de, ev cara pêşîn bû ku avahî çarkoşe û li ser wê qubbeke gilover dihat çêkirin. Piştî Sasaniyan, Filleyên Yûnanî (Bîzans) dêrên xwe û Erebên Misilman mizgeftên xwe bi vî stîlî ava kirin.

Gava ku Şapûr ev leşkerên xwe yê nû û taze tekûz û tebût kirin, ew anîn meydana cengê. Yolyanos gijotiya (wexamet) paşhatiya xwe rind nas kir, aşîti xwest. Her du şehriyar, Şapûr û Yolyanos, li hev hatin. Nisêbîn ma ji Sasaniyan ra, Diyarbekir bû ya Roma. Lê pir ne ajot, şer ji nû da dest pê kir. Şapûr dirêji Diyarbekir kir, vekirand, şewitand û talan kir.

Di van demand da, imparatoriya Roma bû du tîş : imparatoriya Roma ya Roava û imparatoriya Rohilat. Imparatoriya Rohilat li ber devê geliyê Bosforê (Istanbul Boğazı) bajarek ava kir, navê wî kir Konstantinopl (Istanbûl) û ew bû paytextê vê imparatoriya nû. Paşîkê, vê imparatoriyê navê xwe kire imparatoriya Bîzans û ji imparatorên wê ra jî digotin Qeyserê Rom "ûrum".

Şehriyarê Sasan, Şapûrê duyim, gava Diyarbekir vekirand, li Istanbûlê Qeyserê Rûm rûniştibû. Û îcar dora êrîş û şerê Qeyserê Rûm bû. Qeyserê Bîzans, Qeyserê Istanbûlê, bi sed hezaran leşker ve, bi ordiyeke giran ve derbasî derya bû û riya Amed da ber xwe, ber bi Kurdistanê hat. Pêşdarên Kurdan ji mêj ve ji van tevger û gertevan haydar bûbûn û şehriyarê xwe agah kiribû.

Şapûr tavil têgihîşt ku nêrû (quwwet)ên Qeyserê ûrim ji yê wî gellek caran pirtir in, bi wan ra pêşîr bi pêşîr şer nabe. Divê bi konevaniya leşkerî, bi hostatiya stratêji û taktîkan şer bike. Jixwe berî çend salan Şapûr leşkerên sedhezaran ên imparator Yolyanos bi hunerweriya leşkerî, bi pisporiya stratêji şikandibû, perîşan kiribû û Nisêbîn û Diyarbekir jê standibûn.

Îcar dora Qeyserê ûrim e : Şapûr piraniya nêrûyên xwe, bingeha ordiya xwe ber bi jêr şand. Sed hezar leşkerê Şapûr hêdî hêdî ber bi jêr bûn, bê lez û bê west riya Medayinê girt. Şapûr bi çend hezar siwarên miqlac û çerxîbaz, gurz li ser milan, şûr li nav piştan, li pêşberê sed hezaran leşker û pehlewanên Qeyser ên ûrim rawestiya.

Şapûr, neviyê Zal û Rustem, çêjikê Key Kubbadê Kurd, Key Aksar, Kûrişê Mezin û Key Behmen bi çend hezar siwarên xwe yên bijare, bi gurz û şûran, bi rim û tîran û bi kemendan karûbarkirî, her roj berî rohilat, berî sipîtala sibê, wek baz û êloyan dirêjî refên kevok û kewan dikir, êriş dibir ser siwar û peyayên Qeyserê ûrim. Van sedhezaran leşkerên ûrim ji hev tîştîtîş dikir. Ji ûriman pir kuşt, pir jî birîndar kir. Ji Kurdan jî yekayek kuştî çê dibûn, yek birîndar jî dibûn. Ma ev ne şer û ceng e ? Di şer û cengan da, kî guh li kuştî û birîndaran dide ?

Ev çend hezar siwarên bijare û padîşahê wan Şapûrê qehreman û çend fermanarên gernas ên yegane di nav xwe da dor kir, şer û ceng sar ne dikir, her roj ji sibê heya êvarê dikuşt û şer dikir. 50 roj bi vî awayî pevçûn û xîrpişkên xwe sar ne kirin. 50 roj ji sipîtayiya sibê heya tarîtiya êvarê, bi gurz û rîman, bi şûr û tîran û bi kemendan, diajotin ser cengawerên Qeyserê ûrim, bîn ne dida wan, ew diwestandin, diêşandin, birîn dikirin û dikuştin.

Rojekê, serê sibê pir zû, hêj ku tarîtiya şevê ne çûbû, Kurdên ingirî, wek gurên dev bi xwîn ên meha Sibatê, şebxwîn bir ser neyarê xwe : carna li dora neyarên xwe ziz dibûn, carna wek pîj û xenceran di nivê germîçanka wan da diçikiyan, ev leşkerên sed hezaran tîştîşî dikirin, ji hev dijendin, tu bîn û asûdegî ne didan wan.

Her sibe, Şapûr û çend hezar bijareyên wî bi rohilat ra, bi tîrêjên tava sibê ra, berên xwe didan rojê û ji Xudan û Yezdan û Hurmuz ra spas dikir.

Şapûr, ku hergav di pêşiya siwarên xwe da, gurzên şahane di destan da, wek piling û şêran diqûriya û dirêjî neyaran dikir, dikopand û dikuşt, ji siwarên xwe ra şop, rê û rêçan vekirin. Hêj birîn ne bûbû, geware (durusten) bû. Ji siwarên wî yên bijare jî kuştî û birîndar kêmbûn ! Spas ji Hurmuz ra !!

Ev cenga Şapûran e, ev cenga mêran û şêran e. Bi vî rengî, bi vî babetî 50 roj ajot.

Di van 50 rojan da, Şapûr û bijarên wî ji alîkî ceng û pevçûn dikirin, ji alîkî jî ber bi Medayin dişemitîn: deşta Diyarbekir ji zû da berdabûn, Nisêbîn û Mûsil bi şûnda hiştibûn, nêzikî Medayin dibûn. Sê rojên karwanî jê dûr bûn.

Xwejber 50 rojên ku ordiya Şapûr jê cuda bûbû, berê xwe dabû Medayinê, padîşahê xwe, fermandarê xwe yê gewre bê peyam ne dihişt. Padîşah her roj ji bûniş û gerteva ordiya xwe agahdar bû. Her roj nûçe û peyman didan û distendin. Şapûr her roj bi birîde (posteyan ferman û rêwerz (talimat)ên xwe ji ordiya xwe ra dişandin. Ordî jî bi xwezişa (mûcib) fermana Şapûr di nêzikayiya Medayin da deverên stratêjîk digirtin û livger (hareket)a taktîkî ya xwe jî bi dilxwazî berbihev dianî.

Şapûr, gava sê rojên karwanî nêzikî Medayin bû, bi xwezişa buxuşjimar û taktîka xwe êdî diva bû ku lîza xwe ya dawîn bilîze : wê sibê, wek her rojan, bi sipîtayiya rojê ra, Şapûr dîsa da pêşiya siwarên xwe yên bijare û êriş bire Ūriman. Siwarên Qeyserê Ūrim wê rojê ji her rojan bêtir şer dikir û tu şop û rê ne didan Şapûr. Şapûr ev tişt kire behane û berê siwarên xwe serbijêr kir û ber bi Medayin reviya. Ūrim got qey Şapûr şikiya, tirsiya û bi rastî reviya. Qeyserê Bizansê bi hezaran siwarên xwe va da dû van revokan.

Şapûr reva xwe sar ne kir. Bi yek bîne ajot Medayinê. Şapûr û siwarên wî yên bijare ji Ūriman pir dûr ketibûn. Qeyserê Ūriman bi hezaran siwarên xwe va ketibû pey Şapûr.

Ji wî tirê ew dê Şapûr û siwarên wî yên bijare bi hêsanî dîl bigre. Lê, Şapûr û siwarên wî yên bijare wek baz û başbaşikan difiriyan, wek xezalan bi çindikan baz didan û wan zû, pir zû, xwe gihand Medayinê.

Ordiya Şapûr ciyên stratêjîk girtibûn, bendewarên

neyarên xwe, bi werzanî û gerwerziyan (manewra) kariwer bûn.

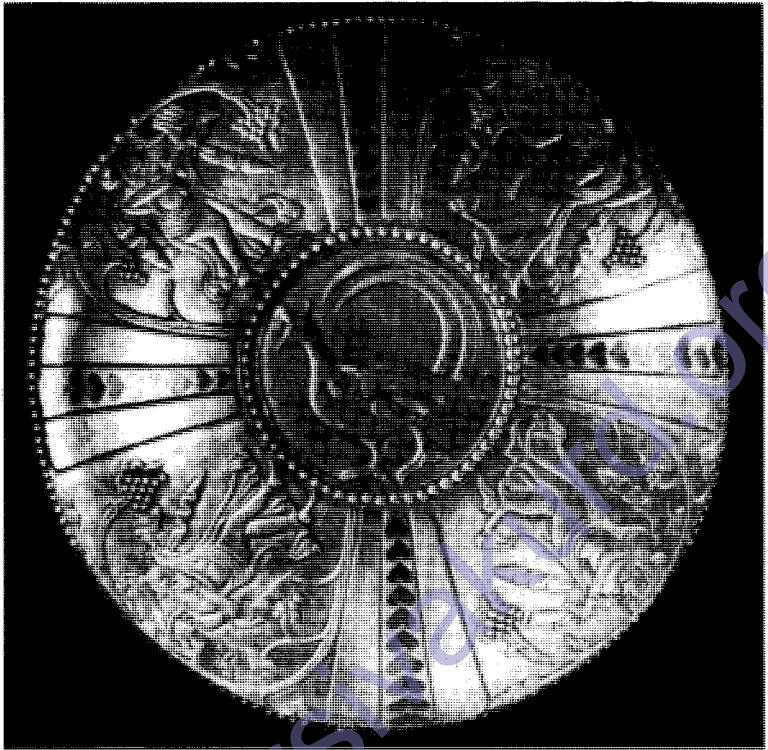
Şapûr û siwarên wî yên bijare gava ku gihîştin Medayinê, ew û hespên wan bê tab û tûvan bûn. Riya sê rojên karwanî, bê xwarin û bê razan di bîhnekê da hatibûn. Hezaran kes baz dan, hatin pêşiya van mêrxasan û pehlewanan. Tawil zîn ji hespan kirin, bi naz û niwaziş û mizdan li dora hespan geriyar, xweydana wan pak û paqij kir, li pêşiya wan ka û ceh û nefel tijî kirin. Şehriyarê gewre, qehremanê yekta û siwarên wî yên bijare û gurz, kop û şûrhingêv rext û çek û kinc ji xwe kirin, bi ava germ şa bûn û bi destê nazenîn û nermîn ew şuştin, miz dan û niwazîxandin, kincine nû û paqij li wan kirin, ew bi goşt û xwarin û nan û çeşnîyan têr kirin û giş xistin nav nivînên germ û nerm, di xewa şêrîn ve kirin.

Qeyser û hezaran siwar û sed hezaran leşkerên wî dabûn ser piştê şehriyarên Kurdan û siwarên wî yên bijare. Lê Qeyserê ûrim siwarên Kurdan zû ji ber çavan wenda kirin. hespên vana wek hespên ji bê bûn, mîna refê çivîkan zûka ji ber çavan wenda bûn. Qeyserê ûrim bi zor di roja çaran da li pêş Medayinê xuyanî kir. Deşt û Newal û Mesîl bi leşkerên Qeyser tijî bûbûn. Lê roşîmana (hal) Qeyser û leşkerên wî ne tu roşîman bû : ji riya dirêj êşiya bûn, westiya bûn, kêmxew bûn, nivtêr û nivbirsî bûn.

Şapûrê stratêj, Şapûrê qehreman û miqlac û pehlewan bi siwarên xwe yên bijare û dilîr û mêrxas, bi fermandarê yekta û bêheval têr razabûn, têr xwaribûn, west û êşa 50 rojî ji bîr kiribûn, bûbûn ter û taze, xurt û zîwer û çeleng.

Du roj bû, Şapûr bi serleşker û fermandarên xwe va li pêşanîceng, li nav leşker digeriya, bi xebtûkoşên cengê kariwer dibû.

Me berê dîtibû, Şapûrê duyim pir caran ordiyên imparatôrên Roma çawa şikandibûn û çawa ji hev

Ji hunera Sasaniyan : firâqek ji zîv : di nivê wî de tawûsek
û li dora wî jinên muzîsyen.

Splendeur des Sassanides, Muzeya Qralî, Bruksel.

jendibûn. Şapûr îcar jî ev bobelat anîn serê Qeyserê ûrim : ordiya Qeyserê Bizans a ku gihîştibû dora Medayinê pir bê tab û derbeder û perîşan bû. Şapûr jixwe ji bo vî tiştî 50 roj koşiyabû. Şapûr pir qenc ponijîbû, gellek qenc buxûşa xwe kiribû. Şapûrê pehlewan 50 roj xwe û can û rewanê xwe û çend hezar siwarên xwe ji bo vê demê heba kirin. Şapûr bi gutlek siwarên bijare 50 roj şerê sed hezaran leşker kiribû. Dawiya dawîn plan û xapên Şapûr meywedâr bûn. Şapûr gihîşt dilxwaza xwe, neyarê xwe xist tora xwe.

Şapûr ji Qeyser ra bîn û dem û şep ne dan. Bi leşkerê xwe yê ter û taze û jînde êrîşeke diwar bire ser sedhezaran leşkerên Qeyser. Êrîşên han ji êrîşên şêran, şepalan, pilingan û boxan diwartir bûn. Ev şerê xwînrej pir dirêj ne kir. Leşkerê Qeyser bi hezaran kuştî û birîndar û dîl dan û ji hev belabû. Qeyser reviya, bi zor xwe gihande Istanbûlê.

ŞEHRIYARIYA NÛŞÎRWANÊ (ADIL)

Nûşîrwan, şehriyare Sasanîyan, padîşahê bîstim ê Sasanîyan e. Nûşîrwan hêjatir û pîrfiraztirê padîşahên Sasanîyan e.

Nûşîrwan di sala 531 P.Z. da li ser textê Kurdistanê rûnişt. Ji mirina wî heya îro, ano heya sala 1972, 1372 sal derbas bûne. Gel vê yekê, dadkeriya wî û comerdiya wî destanê her zimanî ye.

Nûşîrwan çiçend bi dadkerî û comerdî û enzanperweriya xwe bi navûdeng e, ewçend jî bi kişwer û bajargerîya xwe jî bi navûdeng e.

Nûşîrwan bi Ūriman, bi Tirkan, bi Hindîyan û bi hemsîyên xwe yên din ra pir şer kiriye. Pîrozbext û kamwer bûye û bi vêrastî şayesteyê bernavê "Mezin" bûye.

Nûşîrwan Şam, Ambar, Qafqasya vekirandine, sînorên xwe ji Hindistan, Tirkistan heya kenarê Deryayê Sipî fireh kirine.

Di sala 562 P.Z. da, Qeyserê Istanbûlê Yustiyanos ordiyeke giran hilanî, ji derya derbas bû û êrîşî ordiya Nûşîrwan kir. Lê, di destpêka şer da ordiya Qeyser şikiya, ji binî da wenda bû. Qeyserê ûrim neçar bû ji bo pêncî sal, 30.000 zêr di salê da, bac bide Nûşîrwan. Nûşîrwanê Adil di sala 579 P.Z. da ronakrewan bû.

Gewremerd "wezîr"ê Nûşîrwan, Buzurcumhûr, bilindkesek bû. Hozan, hoşîmend û pir karsaz û karaşîna bû. Dema xwe bi Nûşîrwan ra derbas kir û di van kamweriyên navdar da xudan pare, homan jê xweş be.

Di hengama Nûşîrwanê Mezin û dadmend "Adil" û gewremerd "wezîr"ê wî Buzurcumhûr da, Kurdistan bi şehrevanî, bi nêrûmendiya xwe navûdeng dabû, mezinatiya Imparatoriya Kurdistan di wan deman da digihîşt felekan.

Sasaniyan ji rojên bertir sînorên xwe li aliyê rohilat û li aliyê bakur gihandibûn sînorên hengama Keyaniyan. Ev sînor bi gellek kamwerî di destên xwe da digirtin. Lê, li aliyê roava xwehermendêke nû ya Roma peyda bûbû. Di van deman da xurtirê xwehermendên cihanê Roma bû. Sasaniyan û Roma her gav di şer û ceng û xerpişandinê da bûn. Ev her du xwehermendên mezin Jorjiya, Armînya, Pont, Kapadokya, Lîdya, Mêzopotamya nîkaribûn di navbera xwe da par bikin.

Carna ordiyên Sasaniyan xurttir derdiketin û Roma heya Deryayê Reş diajot û ev kişwer giş jê digirtin, dikirin bin destê xwe. Carna jî berovaj Roma xurttir derdiket, ev kişwer distandin.

Gel vê yekê, xwehermenda Sasaniyan di pir deman da ji çiyayên Qefqasan heya Yemen, Anadol, Sûriya, Filistîn û Misr vekirandibûn. Di vê Imparatoriya Mezin da şahînsahî dikir. Gava Islam derket meydanê, dawiya van şer û keşmekeşan hat. Kurd û Roma ji hev geriyen. Meydan ma ji Islamê ra !! Emperyalîzma Ereban ev welat giş kirin bin lingên xwe.

Di hengama Yezdîgurdê şeşim da, di 652 P.Z. da, Xelîfeyê duyim ê Islamê, Omer Ibn Xettab, di bin femandariya Se'd Ibn Ebî Weqqas da, ordiyek şand ser Sasaniyan. Vê ordiya Ereban dirêjî Sasaniyan kir. Li navbera Sasaniyan û Ereban du şerên dijwar çê bûn : Qadisiye û Nehawend. Ordîya Yezdîgurdê bedbext di her du şeran da jî şkest û perîşan bû.

Ereb Imparatoriya Kurdistanê giş leyand û da ber xwe. Welatê giranbiha û şêrîn û hirazbaz ê Kûtî û Kurtî û Perîsan ket bin destê Ereban !

KURDISTAN DI HENGAMA LEYANDINA EREBAN DA

Omer Ibn Xettab, Xelifeyê duyim ê Islamê, di sala 15 ya Koçbariya Pêxember da, ano di sala 637 P.Z. da, di bin femandariya Se'd Ebî Weqqas da, ordiyek şand ser xwehermenda Sasaniyan. Di navbera Sasaniyan û Ereban da du şerên giran çê bûn : şerê Qadisiye û şerê Nihawend. Di van her du şeran da jî leşkerên Sasaniyan şkestin û perîşan bûn !

Xwehermenda Sasaniyan, pey van her du şeran, bicarek wenda bû. Padîşahê Sasaniyan Yezdîgurd hat kuştin. Pey perîşaniya ordiya Yezdîgurd, jî Parisan tukes îcar jî xwe ne da pêş û bi Ereban ra şer ne kir. Carek din jî di nuxûna Ereban da mêrên Ecem dest hilanî, dilopek jî xwîna xwe ne rijand, tavil bû, Islam (27) û "eger xahî selamet der kenar est", ano "eger tu rehayî (rehetî) dixwazî, li kenarê rûnê", got û li quncikê rûniştin.

Lê Kurd, ku movika piştî xwehermenda Sasaniyan bûn û jî 90%ê gelê Sasanê bûn, sî sal bi Ereban ra şerine dijwar kirin. Belê, gava Paris û Ecem li mala xwe rûniştibûn û bi tîzbî û nimêjan kariwer bûn, Kurdan sî sal bihn ne da xwe, koşiyar, xerpişîn, ceng kir, wek çeman xwîna xwe rêt.

Bi rastî, şerê Kurdan bi Ereban ra pir dirêj kir. Li pêş Ereban sê sed sal pêdarî kir. Di hengama Ebbasiyan da jî Kurd du sed sal cî, cî şer kir.

ŞERÊN ŞEHREZOR Î PAWE

Pey şkestina ordiya Yezdîgurd, di imparatoriya Sasaniyan da cengine yeman, li Şehrezor û Pawe, çê bûn. Xelifeyê duyim, Omer Ibn Xettab, di sala

18 ya Koçbariya Pêxember da, ano di 640 P.Z. da, ji nûva du ordî şandin ser Kurdan - Ecem û Paris islam bûbûn, li mala xwe rûniştibûn - loma ev her du ordiyên Ereban ji bo Kurdan şandin. Ordiya yekim a Ereban di bin femandariya Imam Hesên, Hazîqe î Yemanî Qasêm Ibn Ebbas, Ebd Ibn Muttelib bû. Ordiya duyim a Ereban bi femandariya Abdullah Ibn Omer, Ebû Ubeyd El Ansarî bû.

Ordiya yekim dê biçûya ser Kermansah, Hemedan, Rê, Mazenderan. Ordiya duyim jî dê biçûya ser Şehrezor û Pawe.

Ev her du ordiyên Ereban, gava gihîştin Kurdistânê, cengawerên Kurdan ên pêkhatî li hemberê xwe dîtin.

Çend cengên giran û xwînrej çê bûn. Di destpêkê da Kurdan berra Ereban dan, femandarê wan, Ebû Ubeyd, li meydana şer hat kuştin.

Lê, Kurd paşê li her alî şikiyan û perîşan bûn. Gava ku Ereban bicarek serdestî li Kurdan kir, rahişt bextreşî û bêdadî, bobelatîne mezin anîn serê Kurdan. Zerdestîbûna Kurdan ji Ereban ra bû behaneke baş. Hertîştê Kurdan - can, dast (mal), namûs - ji Ereban ra fêhil (helal) û herwe bûbû. Pîr û ciwan bilêc kirin, bajar, bajarok û gund sewitandin. Welatê Kurdan seraser wêran kir, dastê Kurdan giş - jîndar û ne jîndar - talan kir : jin, keç û zaro tevde wek kerî û garanên dan ber xwe û birin. Wan tiştên dilxiras, kirêt û çepel li Şehrezor û li Pawe ji her alî diwartir kirin (27).

Femandarê Ereban, Abdullah Ibn Omer, li ser xwestin û fermana Xelîfe Omer Ibn Xettab, li dora Pawe avadaniyên fireh çê kirin. Hezaran keç û bûkên nazenîn û dawpaqij û xudan namûs li van avadaniyan tije kirin. Paşê, li bin serdarî û çavnêriya Meaz Ibn Cebel, Ereben bedewî dianîn teniştên van keç û bûkên Kurdan û dixistin paşilên nazenînan, keçperî û keçezalan !!

Ev dezgehên rûreşî yên Omer Ibn Xettab, ev çepeli-

yên bê şermî, bi salan ajot. Ji vê genîtiya dilşewat, bi hezaran zaroyên "bêjî" çê bûn ! Ji van bedbextan êl û ezbet hatin meydanê. Îro, êl û ezbetên van bedbextan li Pawe û li heldorên Pawe cî girtine û jîndariyê dikin û ji "dureh" û "bêjî" bûna xwe şermsar in. Îro jî ji bo dadkeriya xurû ya Omer Ibn Xettabê paqij û pakrewan û pakpeykeriya wî ra nehrevanên candar in !!

Ev cenawurî û xwînxwarî û gengemari û çepeliyên pûrtgij û mejîderwerger (hercûmerc) bi daxwaz û fermanên Omer Ibn Xettab çê dibûn. Wî ji Medîne ferman û bernave dişandin ! Belê, kirdekarê evçend dujûnî û kirêtî Omer Ibn Xettab bixwe bû ! Ev Omer Ibn Xettabê navdayî bi dadkerî, rastgerî, dilovanî û mihriyanî !!

Omer Ibn Xettab evçend cenawurî, xwînrêjî û genîwerî ji bo firaziya Yezdanê pak û dilovan, ji bo mezinayiya Xuda, Xudayê tean, kir ! Mirarkerên (canî) wek Hulakû bixwe mêrkujî û xwînrêjî dikirin, lê dest ne diavêt dawpaqijan, xudan namûs ên ferîşteran. Xelîfeyê duyim, Omer Ibn Xettab, ji herkesî çêtir li sûda (mana) Qur'anê agah bû. Wî zanibû Islam ola Ereban e. Loma ji bo belavkirina wê ne dikoshiya. Omer xwîn dirijand, mêrxas bilêc dikirin, ezbet vedimirandin, emperyalîzma Ereban serrast dikir !!

Deverên ku hêzên Ereban ne dikaribûn xwe bigihîninê, ne tê da bin, her cî, ciyên din ên Kurdistanê ku hespên wan lê dibeziyar, tu cenawurî û kirêtî bi şûnda ne hişt. Bêdadkerî, xwînrêjî û genîweriyên Ereban bi sedsalan dirêj kirin. Nemaza ji bo belavkirina ola Islamê, ji zimanê Ereban pêve tu zimanekî din ne hişt. Ji hezaran salan di vî kişwerî da, di Kurdistana mezin da, di Kurdistana hengama Iskenderê Makdonî da, ji Hindistan ta Sûriya, kurdî zimanê gişkî bû (28). Lê Parisî, Efganî, Masajêt ... jî hebûn. Axaftina van zimanan giş nadar kir. Kî ji zimanê Ereban pêva bi zimanekî din bipeyiviya, bi cawbir (meqes) zimanê wî bedbextî, bê dilovanî, diçirpand.

Nivîswarên dîrokên kevnare, nemaza nivîswarên kevnare yên Ereban, ev cenawurî û çepelî dûr û dirêj nivîsandine.

Pir muxabin ! Îro welatên misilman, mîna Pakistan, Efganistan, Îran, Tîrkiye, Ereban ... , giş bûne peşinxwanên Ereban. Di nivîswarên xwe da, di rojnave û kovar û pelikên xwe da, ev vêrastên dîrokî û ev serhatiyên dilxepêr û dilsûz pir bi kul nanivîsîn ! Nivîsandina van maf û vêrastan nadar dikin ! Ji bo vê ye ku ji 1400 sal virde bobelat û sosretên dilgijok ên mejîhej ku hatine serê Kurdê belengaz tukes jê agah ne bûye. Tukes nizane ji bo bilindiya navê Xwedê, ji bo ola Muhammed, ji bo ola Islamê çi rûreşî, çi şermsarî, çi cenawurî anîne serê Kurdê perkende.

Em dikarin wuha bêjin : hin gernasên dîrokzan û dîroknivîs hene ku ji van rastiyên ku me bi kurtebirî nivîsandin, ji wan ne haydar in, ne dîtine û ne xwendine !!!

Xweşber (tebîî), fermeriyên Ecem, Ereb û Tirk, ev her sê Imparatoriyên xwînmijên Kurdan, ji bo feşirandin (xeniqandin) û wendakirina Kurdan ling kutane û wehirandine (israr kirine). Rastiya dîrokê bê perwa vedişêrin û, wek di hengama destpêka Islamê da jî, di nixûna Kurdan da her celeb stemkerî rewa dibînin û, ji bo veşartina van stemkeriyên cangudaz ji ber çavên cihanê, çi ji destê wan bê dirix nakin.

KURDISTAN DI HENGAMA EMEWÎ Û EBBASIYAN DA

MËRXASIYA "EBA MUSLIM"Ê XORESANÎ

Pey Omer Ibn Xettab, di sala 646 P.Z. da, Osman Ibn Effan bû Xelîfeyê Islamê. Di xebtûkarê xwe da, çewtî çêkir. Kesên Medîne ew kuşt.

Pey Osman Ibn Effan, ji bo bijartina xelîfekî nû, di navbera Ereban da pevçûn û tevheviyên dijwar çê bûn. Dawiya dawîn, Meawiye Ibn Ebî Sufyan bi xap

û fûtan berra paşimtê xwe, Elî Ibn Ebî Talib, da û bû xelîfeyê çarim ê islaman, li Şamê, di 661 da, gihîşt payeya Xelîfetiye.

Ezbeta Meawiye paşê navê xwe kir Xilafeta "Emewiye". Emewiyan 89 sal xelîfetî kir. Di sala 759 da dawiya wan hat.

Çawa ku di hengama xelîfe Omer da ji Kurd û Paris û biyaniyan giş ra stemkerî û bêdadî dikir, xelîfeyên Emewiyan jî tu kêmanî ne xist, tu mirdarî û çepelî ji Kurdan ra dirix ne kirin.

Emperyalîzma Emewiyan 89 sal bi dijarî û bi noyîtî dirêj kir. Emewiyan, çawa ku ji Kurd û Paris ra zebûnkerî û şikencdariyên nedîtî û celeb celeb kirin, wusan jî ji kur û neviyên Elî Ibn Ebî Talib ra jî dikir. Loma, ev her du berên hemderd û hemneyar gihîştin hev û bûn yekdest. Digel givaj û şikenceyên bê awa yên Emewiyan, Kurd û Paris û ezbeta Elî di nixûna wan da xebtûkoşek zor dikir.

Ezbeta Elî Basra û Kûfe ji xwe ra kiribûn sernîvek. Lê heldorên Basra û Kûfa olrêya (mezheb) şîitî û elewîtiyê rast kiribû. Kurdan û Parisan jî ji vê berberîtiya Ereban fesal xist destên xwe û Partiyên konevanî sazandin (teşîs kirin) û dilreşiya gişkî li Emewiyan gurr kir, agirê kîne geş kir ...

Roja ronayiyê, roja Eba Muslimê Xoresanî. Xelîfeyên Emewiyan zor dabûn bêdadiyên xwe, cenawurî û mirdarkeriya xwe. Roj bi roj zorkeriyên xwe notir dikirin. Jixwe, bilêcvaniya xwe carê sar ne kiribû. Lê, ji nişkava, bextruyê xwe ji Emewiyan zîvirand û çerxa felekê ji bo wan çep geriya !

Xweşmêrek, mêrxasek derket meydanê ! Eba Muslimê Xoresanî, Kurdê niştimanparêz ê yekta ! Pehlewanê çargurçik xuya bû !

Eba Muslimê Xoresanî ji Kurdên Xoresanê ye (30). Di sala 749 P.Z. da, li bajarê Merû ala rizgariyê rakir. Armanca wî azadiya gel bû. Dixwest ku renckêşan ji bêdadiyên Xelîfeyên Emewiyan reha bike !

Gelê Kurd giş, bi Parisan, bi Erebên şî û Elewîyan, li bin ala Eba Muslimê Xoresanî civîyan. Ji Xoresan heya Mûsil, Kurd bicarek hevaltiya wî kir.

Eba Muslimê Xoresanî ordiyeke gewre saz kir : berbihev, rapêçayî, bi bend û best serrast kir û dirêjî Emewîyan kir, leşkerên Emewîyan şikand, ji Xoresan heya Mûsil kir bin destê xwe. Paşê, Eba Muslimê Xoresanî bi Xelîfê Emewîyan ê dawîn, Xelîfe Merwan, ra cengeke mezin li dora Mûsilê kir, ordiya xelîfê jî ji hev jend û belabela kir. Merwan reviya Filistînê. Elî Ibn Ebdullah bi ordiyekê kete pey Merwan û li Filistînê Merwan kuşt, ordiya wî ji hev xist. Di van şeran da, yên ku pir alîkariya Eba Muslimê Xoresanî kiribû, yek jê Elî Ibn Ebdullah, apê Xelîfeyê nû, bû.

Merwan, Xelîfeyê Emewîyan, hat kuştin. Ordîya wî bela bû. Îcar dor hat bijartina xelîfekî nû : ji neviyên hezretî Elî, Ebû Ebbas Ibn Ebdullah kir Xelîfeyê Islamê. Navê xanedana wî kir Ebbasî û xelîfetiya Ebû Ebbas li çarmedoran bang kir.

Pey van gertevên bergiran û kujdil, Xelîfeyê nû ji bo kuştina Emewîyan futû da. Li Şam, Filistîn, Sûriya, Iraq û Kurdistan bi hezaran Emewî kuştin ! Ter û hişk bi hev ra şewitîn : tola Elî, Hesen û Huseyn vegerand.

Di sala 750 P.Z. da, bi mêrxasî û camêriya Eba Muslimê Xoresanî şehriyariya Emewîyan hat herifandin. Li cîyê xwehermenda Emewîyan xwehermenda Ebbasîyan hat danîn.

Germîçanka Ebbasîyan bû Iraq. Bexdad ji xwe ra kir paytext. Di hengama Ebbasîyan da, hişkbaweriya (teassub) Ereban dest bi sistbûnê kir. Kurd û Paris û hawîşên din hinek azadî dît û bihna wan fireh bû. Êdî bi axaftina kurdî û parisî zimaê kesî ne diçirpand. Gel vê yekê, hişkbaweriya Islamê bicarek ji meydanê ranebûbû. Ev marê heft serî yê hişkbaweriyê di xew da bû. Carna ji nû da hişyar dibû û dora xwe jardadayî dikir. Nemaza di Kurdistanê

navîn da, li Suleymaniye û Erbilê, cardin xelîfeyên Bexdê pir xwîna Kurd rijand. Li van doran hinek Zerdeştî mabûn. Erebên xwînxwar ev bê gunehan tevde kuştin.

Digel van gertevên cenawurî û çepelî, Kurd, Kurdên islamkirî, pir caran digihîştin payeyên bilind û dibûn destûrmend (sahibî imtiyaz) di seraya Xelîfê da. Di ordiyên wî da gelek gewremerd, fermanदार, serek û serkanên Kurd hebûn. Ji van payeyên bilind pêva, di erdê fireh ê Kurdistanê da, bê jimar mîrî çêbûn. Ev mîriyên Kurdan bûn xudan kel û burc û baruyan. Paşê, Kurd padîşahî, şahî û şahînsahî jî anîn meydanê.

PADÎŞAHIYA MÎRÊN KURDAN DI HENGAMA EBBASIYAN DA

Padîşahiyên ku di hengama Ebbasiyan û pey wan da serrast bûbûn, bi rêzên demên sazimaniyên wan, em dê yek bi yek ji we ra binivîsin :

Di hengama Ebbasiyan da, heft Padîşahên Kurdan hatin. Em dê berê du dîrokçeyên van heft padîşahan binivîsin; paşê jî, em dê mîriyên Kurdan pêş we bikin.

DÎROKÊN HEFT PADÎŞAHIYÊN KURDAN DI HENGAMA EBBASIYAN DA

1- Padîşahiya Lorê Mezin di sala 922 P.Z. da bingeha xwe danî. Ereb di sala 652 da Kurdistan leyandibû. Pey leyandina Ereban 170 sal derbas bûbû ku cara pêşîn Kurdên Lorê Mezin serxwebûna xwe ji Ereban bi zora darê xwe stand.

Ev xanedan, ano xanedana Fedlewî, 500 sal bi serxwebûniyeke tumî padîşahî kir. Ji vê xanedanê 35 padîşah hatin.

2- Padîşahiya Axşadiyan :

Padîşahiya Axşadiyan di 993 P.Z. da li Şamê serrast

bû. Li Sûriya û li Misrê 40 sal padîşahî kir. Ji vê xanedanê 4 padîşah rabûn.

3- Padîşahiya Dîlemiyên-Peweye :

Elî Imad El Dewle ji Kurdên Dîlem e. Li Bexdê, di sala 940 da, bingeha padîşahiya Peweye-Dîlemiyên danî.

Ji bo padîşahiya xanedana Peweye, dîrokzanê osmanî, Sedrî Azam Haqqî Paşa, di nivîswara xwe da, "Ibrahim Hakki Tarihi", derpêç 7, rûpel 6, 22, 24 da dinivîsîne : "Di hengama Xelîfe Mustafî Bîllah, di 334-338 Hicrî da, Meaz El Dewle Ibn Ebû Şuca' yê Peweye leşker kişand ser Bexdê, şer kir û Bexda bi zora şûrê xwe vekirand û gihîşte payeya Emîr El Umera. Payeya Emîr El Umera sedsalek li ba xanedana Peweye, ano li ba padîşahiyeke serxwebûnê, ma".

Meaz El Dewle bi standina Bexdê hertiştî kir ê xwehermendê : leşkerî, kişwerî, kenzedarî û her tişt gihîşte destê Meaz El Dewle; ji bo xelîfetan tu çare û fer (taqet) ne ma. Xelîfe bes xutbe dixwend û li mizgeftê dida pêşiyê, di ayinan da dibû mezinê olê. Bi vî awayî xanedana Peweye li Îran û li Iraqê heya hatina Selçûkiyan padîşahî kir.

4- Pdişahiya Hesnewiyan :

Ereban pey Islamê Kurdistan leyandibû. Hesnewî kurê Huseyn ku yek ji mezinên Şehrezorê bû di sala 981 da ala azadî û serxwebûnê bilind kir. Xelîfeyê Bexdê ordî şandin ser Hesnewiyan, lê Hesnewî her çar ordiyên Xelîfê Bexdê şikandin û ji hev jendin.

Hesnewiyan bingeha padîşahiya xwe di sala 981 P.Z. da li kişwerên Demar û Şehrezorê danî. 141 sal di vî kişwerî da bi kamwerî û bi dadkerî padîşahî kir. Paşê Tatar hatin, li şopa xwe tu awayî ne hişt, talan û wêran kir. Padîşahiya Hesnewiyan wenda kir. Ji Hesnewiyan 11 padîşah rabûne.

5- Padîşahiya Merwaniyan :

Ehmed kurê Merwan (Nasir El Dewle) di sala 1009 P.Z. da li Amed (Diyarbakir) Padîşahiya Merwaniyan serrast kir. Vî Padîşahî 52 sal bi serxwebûnî padîşahî kir. 80 sal temendirêj bû. Di seraya xwe da hergav 366 nazenîn xwedî kirin. Her 366 dîlber jî xweşdeng û sazende bûn.

Ji vê xadenadê 5 padîşah rabûn : Ehmedê Merwan, Nasirê Ehmed, Seîdê Nasir, Mensûrê Nasir. Padîşahiya Merwaniyan 91 sal ajot.

6- Padîşahiya Eyyûbiyan :

Şahê şahan, Salaheddînê Eyyûbî, qehremanê şerên Xaçparêzan, di sala 1177 P.Z. da bingeha şahînsahiya Eyyûbî ya Kurd danî. Kurdistan, Ermînya, Sûriya, Misr û Yemen di bin destê Eyyûbiyan da bû. Şahînsahiya Eyyûbiyan 305 sal ajot.

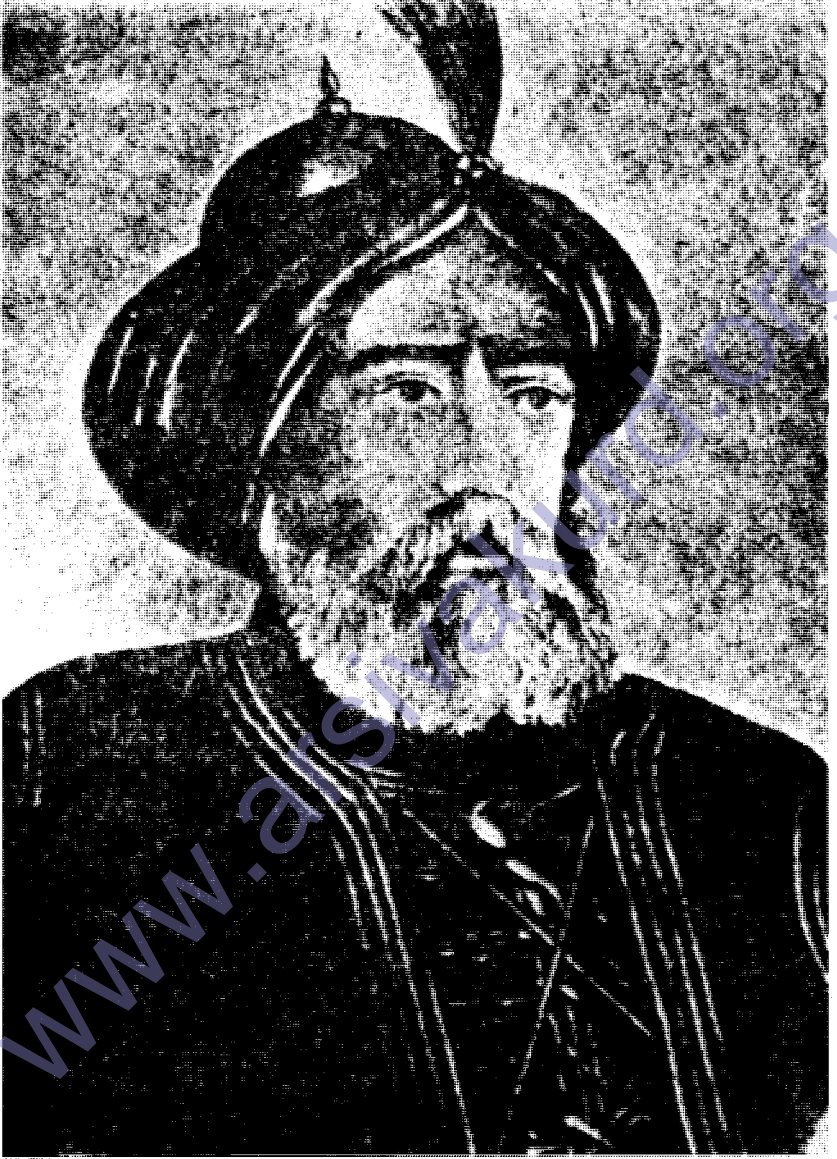
150 sal berî şahînsahiya Salaheddîn fileyên Awrûpa Quds vekirandibû, Filistîn seraser standibû, padîşahiyeke mesîhî di nivê Islamê da serrast kiribû. Heya ber deriyê Şamê dirêj dikir, dora Heleb û Hums keleşî û nejdivanî dikirin. Dilxwaza Qralê Qudsê û siwarên wî eşkere bû : Sûriya û Msr bistînin û di nivê Islamê da imparatoriyeke mesîhî serrast bikin.

Lê Salaheddînê qehreman, Salaheddînê kurd hat ! Nigaşa (xeyal) qralê Qudsê ne çû serî ! Salaheddînê kurd ê pehlewaniyan bi salan şerê heft padîşahên Awrûpa kir, ordiyên her heftan jî şikandin !! Salaheddîn bû "Pîrozbext" û serfiraz !

Pey nivîsandina van çend rêzan ji dîroka Salaheddîn ku engîza (sebeb) firazweriya (ihtîşam) Islamê, nemaza ya gelê kurd e, em dikin hinek zanînen dîrokî yê pejilandî (mufassal) jî binivîsin.

Ji bo ku em vê dilxwaza xwe bi awakî qenc û durust bibin serî, me gellek nivîswarên (kitab) dîrokê yê ku di gihaja (heqqê) Salaheddîn da

Selaheddinê Eyyûbî

hatine nivîsandin xwendin : bi kurdî, tirkî, farisî, erebî, fransizî û inglîzî.

Me ji nav van çend nivîswaran a dîrokzanê fransiz, Albert Champdor, pêşirand (tercîh kir).

Mîrza Albert CHAMPDOR li ser cengên Selaheddîn û Xaçparêzan û li ser xuy û wafirên (exlaq) berguzîn (mumtaz) ên Selaheddîn û di gihaja jîn û tevgerên wî yên vîjetî (xusûsî) da û li ser nêrûmendiyên (menaqib) gûrîbaş û bilind ên wî zanînen pir pejilandî nivîsîne. Bi xwendina nivîswara Mîrza Albert Champdor baş eşkere dibe ku ew fillekî olparêz e û katolîkekî hişkbawer e. Gel vê yekê, Mîrza Albert hiç dudilî (tereddud) ne xistiye nivîswara xwe ya 350 rûpelî, bi nêrûmendiyên berguzîn û bi wafirên bilind ên Selaheddîn tije kiriye.

Tiştêkî din ê hêja jî heye : Mîrza Albert Champdor ji bo nivîswara xwe navekî bercuste (mustesna) lê kiriye : navê nivîswara xwe kiriye "Saladin, le plus pur héros de l'Islam", ano "Selaheddîn, xurûtirê (safitir) qehremanên Islamê". Yekî din jî : di derpêça nivîswarê da, bi tîpên girs ev peveka (cumle) ha nivîsandiye : "Saladin, après Mahomed, la plus haute figure de l'Islam".

"Saladin", nivîswara Albert Champdor, rûpel 32 :

"Hengamekî (dewr) tije bi şan û firazwerî (şeref) dest pê dike. Ji îro pêda navê Melik Nasir guherî, bû "Selaheddînê Mezin". Selaheddîn di şepên (firset) bi fesal û bi endiz (munasib) da xurtî û zoraweriyeke mezin kire dest, û ji cihanê ra aşkart ku ew kare gellek kisse (mesail) û gertevên pir zor û bergiran bibe serî; û ew xwehermendkesekî (şexsiyeta dewlet) yekta ye û bi nejadekî derberz (fewqelade) hatiye aferandin".

"Heya wê rojê Selaheddîn ji rêgeha cengaweriyê ra tu berxwarî nîşan ne dabû, heya ewçend ku di geştçengê Misrê da, ji bo ku hevaltiya mamê xwe Şêrkuh bike, mamê wî bênev (mecbûr) bûbû ku ji Selaheddîn ra zordarî û şûrgivajî nîşan bide. Ji bo

Selaheddîn çêtir û xweştir ew bû ku di aram (sukûnet) û aştîyê da bi kisseyên zanişolî (ilmê dînî) û bi zanişmendiyê kariwer (meşxûl) bibe û neçe şeran, di meydana ceng û pehlewaniyê da çerxbazî neke. Lê, paşê xuya bû ku ew di kargerîniya werzişan (umûr) da serdarekî derberz e û gêndişwe-rekî (şexsiyet) bercuste (mustesna) ye".

"Selaheddîn bi baldarî û pêdarî (sebat) xwe girêda xebtûkoşên pir bergiran (muhim). Wî armanc û riya xwe bi awakî xuyadar û aşkaftî didît : olriya (mezheb) sunnî di Misrê da bi cî bike, herkesî bi pitik û pitik li rêdarê (qanûn) serfirû bike, bê wendakirina yek duyik (saniye) Xaçparêzan bişkênîne, xurtiya gêndîşa xwe û ya ezbeta xwe sazdar bike, ji bo avayiya welêt konevaniyeke kişwerî (mulkî) serrast bike".

"Li bin penaha Selaheddîn misilmanî dê bigihîje gûrîpaşîyeke (geşbûn) nûjen".

Rûpel 42, 43 :

"Qralê Bîzansê ji Qralê Qudsê ra 220 perçe keştîceng (gemiyên herbê) dan. Qralê Qudsê bi van keştîyan tavil dest bi xebatê kir. Bajarê Dimyatê ku kilîta pehnava Nîl e dorpêç kir (muhasere). Dorpêça Dimyatê pênc roj ajot. Lê, Xaçparêzan tu havil ne kir. Selaheddîn ji bo Dimyatê çêtirên leşkerê xwe , lekên Kurdan, bi cî kiribûn. Dorpêçkiriyên Dimyatê bitenê bi herwandina (aqîm) xebatên Firingan qîma xwe ne anî, bi şev û roj ji Firingan ra bîn ne dida, ew diwestandin, keviravêjên (mencenîq) dêwasa ku ji Yewnanistanê anîbûn şewitandin".

"Xaçparêzan ku dilîrî (cesaret) û mêraniya xwe wunda kiribûn bêjgotina (muzakere) aştîyê xwest. Li dawiya bêjgotê ziyancegeke (tezmînatê herbiye) giran da, Misr vala kir û çûn".

"Selaheddîn ji van serhatîyan bi serfirazî û bilindî derket".

"Ew rewana parastina Dimyatê bû. Neyarên wî yên hundirî dixwest ji par ra li wî xin. Lê Selaheddîn

bi carekê Misr ji destê wan reha (xelas) kir”.

Rûpel 46 :

”Selaheddîn gava sî û pênc salî bû, li ser textê şehriyariyê rûnişt û malbata Eyyûbiyan anî meydanê. Êdî xwîneke nû, xwîna Kurd li Islamê ferweranî (hukum) dikir.

Selaheddîn bi tevbûna dîrokê dê biaşkirîne ku ew hêja û şayeste (layiq) ye û di temaşagehê da dê roleke mezin bilîze.

Ferweriyên (hukûmet) Latîni yên Rojhilatê di pêş xwe da dê konevanekî hunerwer (mahîr) û ronak bibînin. Ji vir pêda, di hemberî xwe da ferweranên rojhilatê naçîz û nehêja û ji sûdişa dîrokê ra ku bi bedid (wedî'e) di destê wan da ê ne agah ew dê ne bibin”.

Rûpel 48 :

”Pey tevheviyên ku bi kêketin û qelsiya xanedana Fatimiyan li Qahirê çê bûn û pey birçîtî û tîbûnê, pey wergerkên (inqîlab) ku serheng (qumandan) û gerceng (zabit) li pey hev disazandin, pey zorbatî û stemkariyên hergav, pey tevdanên noker û nazenînan li hundirê serayê, Selaheddîn hat.

Selaheddîn bi dilxwaziya xwe ya qenc, di demeke hindik da, tiştên ku bi tevgerên çepel û çewt û xwar ên xelîfeyên Fatimiyan hatibûn meydanê nûvandin û çêtirandin, pojnên çelq û tund ên gel nermijandin û neşimandin (tehwîn), bawermendî da dara û tuwangeran, bazirganî haland (teşwîq) û xurt kir, medrese û xwendegehên nû vekirin, ji bo ewlemendî, aşti, asûdegî û asayîşa paytext pir baldarî kir, ji bo vê yekê hindikek dudilî (tereddud) ne kir, tu endiz (tedbîr) û çare şûnda ne hiştin.

Misr bi sîdariya Selaheddîn, Mîrê xwe yê nû, gihîşte jîneke candar û teze û bextiyariyeke bê pîvan û meywedar.

Ev kamweriyên (muweffeqiyet) han di pêçpelxaneyên (defterxane) Misrê da bi navbilindî nivîsandî ne”.

Rûpel 11 :

Bi vî awayî Misr li bin femandariya bingehdar (muessis) a Eyyûbiyan a ronak hengameke dirêj û pir gûrîpaş vejiya : li kişwerê Misrê seraser aşî û asayiş cî girt, zanişmend bûn xudan rûmet û çare, û meydana koşîyê peyda kir. Pişewerî (senet) û spehpîşe (fennîcemîl) bi azadeiyeke vêrast (heqîqî) bişkivîn û lezûbez pêşve çûn. Xebtûkoşa bazirganî ji nû da dest pê kir, sermiyan û bermeyweyên (mehsûlat) biyaniyan bi firawanî (pir) hatin Misrê.

Di hengama xelîfeyê Fatimî El Edîdê bêkêr û ne hêja da, ji ruyên keşmekeşên civatî û ji vajferwerî (anarşî), ji tunebûn û birçîtî, ji bêdadî û stemkarî (zulm), Misr ku hebûna wê hatibû kujarişê (tehlîke) demeke firawanî û gumrehî û şadimanî ajot".

Rûpel 77 :

"Selaheddîn ji bo pezirandina şehriyariya Şamê tu lezandin nîşan ne dida. Wî ne dixwest ku dilxwaza wî ya wergerandina kurê Nûreddîn (parastvanê wî yê kevn) di nav kesan da dengîn bibe. Wî diçêtirand (tercih dikir) ku pezirandina şehriyariya Şamê jê bê niyaz û hêvî kirin. Bi ravajişên (israr) germûsûr (pir xurt) ên hevalbendên xwe yên Şamê ber bi Sûriya bi rê ket.

Selaheddîn bi heft sed siwarên Kurd Qahirê berda. Ji bo ku dej (kele) û barû (birc) û singerên (şato) dora Sinayê bazresîne (teftîş), berê xwe da tengava (mîna, xelîc) Aqebê.

Bê serêşanî ji navberên giloreyên (post) Firingan û ji pehnava Aqaba derbas bû û di sala 1174 da, roja Sêşembê, di 27 Çiriya Paşîn da ji navberên kesên ku hêj wê gavê jê ra bi çavê qehremaniyê dinihêrt, bi çepik û lîlişan derbas bû, kete Şamê".

Rûpel 81 :

"Dema ku Salaheddîn bi Kurdên xwe va li pêş Helebê xuya bû, bajar di nav awayî, gumrehî û firewaniyê da bû. Wêranazarê ku Tirk di nav pêncî salan da têx kiribûn, ji meydanê rabûbû".

Rûpel 92 :

"Selaheddîn payîzê vegeriya Misrê, di nepeydeya xwe da birayê xwe Tûranşah li Sûriya danî şûna xwe.

Selaheddîn avayîsazê gewre, kar û xebe ten ku berê çend salan li Qahirê dest pê kiribûn rahişte payankirina (intac) wan.

Tuwandarî û xurtiya (quwet û qudret) Eyyûbî, ku bingehdarê wî yê pêşîn Selaheddîn e, di dîroka Islamê da hengameke nû vekir : darayî û hebûna xwe ya berdest danî peykandinê (mewqî û tetbîq) û di meydana ceng û leşkeriyê da gihîşte kamwerî û pîrozbextî, Xaçparêz şkandin û "Erdê pîrfiraz" (muqeddes) ji destê Xaçparêzan rizgar kir.

Di spehpîşeyê da, di avayîsaziyê (mîmarî) da, peyker (saql) û nigarên (neqş) nûjen û pîrxeml nûvandin (îcad kir). Ji bo wundakirina rêola (mezheb) şîitîyê, mîna dej û baruyan, xwendegeh û xaneqah serrast kirin. Van avadaniyên han, ku di konevaniyê da roline mezin dilîst, ewçend navûdeng da ku Prensên Qahirê di navberên xwe da, ji bo lêkirina van avadaniyan, ji hev ra paşimti dikir. Bi vî awayî bajarê Qahirê bi avadaniyên gewre û xweşhevisandî xemilî.

Selaheddîn bi sernavê xwe dirav da kopandin (derb). Li ser diravan vîneya (sûret, resim) Sultan nigarkirî (menqûş) bû, Sultan li ser Text, bi çarmêrgî xuya dibû.

Selaheddîn, gava sî û neh salî bû, li Qahirê gihîşte şan û payeyên pîrî hevraz û bilind. Gava, cara pêşîn, Selaheddîn hate Qahirê, tukes ew nas ne dikir".

Rûpel 93 :

"Rûpen, Qralê Ermenistana Piçûk, çend deverên Padîşahê Konyayê vesandibûn (zabt). Kiliç Arslan, Padîşahê Konyê, ji bo qewirandina van leyandkeran (mustewlî), ji welatê xwe alîkariya Selaheddîn niyaz kiribû. Selaheddîn ku di konevaniyê da huner-

wer e, şandina ordiyeke bitenê ser jimara xwe, li ser qralê Ermeniyen çêtirand. Ev qralê Ermeniyen bi alîkarîkirina Xaçparêzên Awrûpayîyan xudan sûc bû.

Selaheddîn kişwerê Rûpen leyand û pelixand, paytextê wî dorpêç kir û bi êrişê vekirand (feth), talan kir û bazarîşa (muşarete) xwe ya aştiyê bi zorê da pezirandin. Rûpen erdê ku stendibû - bivê nevê - vegerand û bi ser da ziyancengî sencand (te'yîd).

Padîşahê Qonya ji Selaheddîn ra pir spas kirin û ji Selaheddîn gellek niyaz kir ku ji bo bergaftina (hellî mesaîl) neliheviyên di navbera Ferweranên (hukumdar) Islam ên biçûk ên van doran da bibe Ferwerde (hekem).

Ji vir pêda, ji bo ku aştiya hergave û gişkî paydar bibe, parastvaniya bilind a Selaheddîn ji aliyê gişî Ferweranan hat pezirandin. Bi vî awayî, li Anadolê çî kisseyên ku ji bo yekîtiya Islamê karibin ziyandar bibin bi "Ferweriya Yeganetî" ya Selaheddîn bên encamdan.

Qenc xuya bû ku êdî Selaheddîn dê xwe bispêre van mîrên Islamê û Heleb, Şam û Qahirê; û ji vir bi şûnda bi hunerwerî û agahî konevaniyeke pir mezin bilîze.

Selaheddîn di sala 1180 da, li kenarê Ferêt, nêzîkî Crablusê, bi hin ferweran û mîran ra peymaneya (mu'ahede) dostanî girêda. Ev peymaneya ji aliyê van mîrên jêrîn hat navişandin (imza) : Padîşahê Konyayê, Kılıç Arslan; Ferweranên Şengal, Erbelan, Mêrdîn û Diyarbekir; Femandarê Sipahên Mezin û Qralê Ermenistana Biçûk Rûpen III ku Kurd ew vê paşiyê şikandibû.

Ji bo şan û firazweriya vê aştiya gişkî, êl û hawişên Mêzopotamya beran û kavir ser jê kirin û nan danîn û govend û dîlan gerandin, cêjn û şadmaniyeke zor kirin.

Selaheddîn, pey ku lekên xwe perwendin (izn da), vejeriya Misrê. Weşbestan, ji bo xelat û comerdiya

vî siwarê herasawer ê Xudê, destan dinivîsandin, pesn û aferîn dixwendin".

Rûpel 131 :

"Selaheddîn ferweranê Mûsilê, Izeddîn, li bajarê Mûsilê dorpêç kiribû. Selaheddîn, di dema dorpêçê da, nexweş ket. Bijîşên wî jê ra şîret kir ku biçê Herranê (Urfa), çima ku Herran bi rindî û paqijiya xwe binavûdeng e.

Selaheddîn di nivîna bîmareyê da bê tabûtûwan razabû. Ferweranê Mûsilê Izeddîn encumenek şand Herranê, ji bo ku bi Selaheddîn ra "bêjgoya aştî" bikin.

Selaheddîn guh ne da bîmariya xwe. Zordestî li bîmariya xwe kir, encumenê Izeddîn pezirand diwana xwe. Li şîpanderê mirinê li aştîyê qîma xwe anî. Lê bi Izeddîn aştîyeke wusan çêkir ku goya Izeddîn, mîna dilekî bi zincîran girêdayî, di bin destê wî da girtî ye. Ji Izeddîn paytextê Kurdistan û Mêzopotamyê stend. Di vî kişwerî da Ferweraniya Eyyûbiyan pê da nas kirin. Rojên Înê "Xutbe" bi navê Selaheddîn dê bihata xwendin".

Rûpel 146, 147 :

"Gewretira Kamweriya Islamê li hemberî Xaçparêzan, Hattîn :

Xelife, cîniştê (wekîl) Peyxember, di nixûna Xaçparêzan da koşîsceng (cihad) bang dabû. Loma, li Sûriyayê şadmaniyeke zor çê dibû. Tûde giş di gewz û şadiyê da pûyan bûbû. Erebên koçer ji her alî dikişîyan ber bi Filistînê. Weşbestên (*) Ereban war bi war, kon bi kon digeriyan, ev gertev û peyxamên bergiran li çar nîkarên Erebanê belav dikirin.

Selaheddîn leşkerên xwe yê rêzanwer (nizamî) li bin femandariya birayê xwe Melik Efdel, li bakurê Hewranê, di nehê Adarê da, di sala 1187 da civand. Melik Efdel ji birayê xwe ferman girtibû ku ji bo geştecegeke (sefer) dirêj xwariş (erzaq) û çekan bide hev. Ev amandişên (hazîrî) ku li Şamê çê bûn

li Qudsê deng da. Qralê Qudsê, Guy de Lusignan, dest pê kir bi şorindên (we'iz) homanwer (mubarek) û bi qayîşkêşê xwe, Comte de Tripoli, li hev hat. Bi piraniya dengê gel, leşkerên xwe li Galîlê civandin. Li deşta Sofarê 2.000 siwar û 18.000 peya gihandine hev.

Di vê geştecenga Firingan ku bi lezûbez hat çê kirin da tiştek heye ku divê em di bîra xwe da bihêlin : li bajarên Filistîne û keleyên wan ji jin û zarûk pêva tukes ne ma bû. Belê, Qralê Qudsê kare biangişîne (iddi'a) ku wî li Sofarê bergirantira ordiyên Xaçparêzan daye hev. Lê, eger Kurdê kişwergîr (fatih) kamwer bibe û Qralê Qudsê bişkîne, paşê li ser riya Selaheddîn kî dê şer bike? Qralê Qudsê giş gertevên ku karibûn bîn pêşiya wan ne dîtibûn. Servehata (muqedderat) filleyên gûrîpaş û gumrehên Rohilatê di yek meydancengê da lîztin tu caran rêt (efû) nabe".

Rûpel 148 :

"Selaheddîn berî ku rahêle femandariya sipahê xwe, bi hin paşimtên xwe va dostanî girêdabû : bi Qralê Antakya, Bohêmon, ra, bi riya konevanî li hev hatibû, dostanî girêdabû. Bi vî awayî, sînorê bakurê Sûriyê xistibû bin ewlemendiyê. Loma, Selaheddîn karibû, bitenê, bi gertevên Filistîne karwer bibe.

Selaheddîn di sala 1187 da, di meha Gulanê da, li rohilatê Teberiyê, li dora kaniyên Astara şergeha xwe danî. Li vir, li benda "leşkerên alîkar" (ihtiyat), ên ku ji Mêzopotamya û ji Misrê dê bihatana, bû. Ev leşkerên alîkar li bin femandariyên Mîrên bijare yên rohilatê bûn. Gava ev leşker hatin û li ser hev civiyan, Selaheddîn ew bazres (teftîş) kirin. Ev bazrese çiçend firazbaz (muhteşem) û gûrîpaş (geş) bû ! Çav dibilbisandin, dil xur û şadan dikirin!

Dîrokzan El Imad vê alayîşa leşkerî (resmi geçit) bi vî awayî dinivîsîne : "Deşt û çiya bi piraniya

siwarên Yezdan hatibûn niximandin. Şergeha me bi kîlometran dirêj dibû. Şêst hezar leşker di şevê da li bin ba û bager, bazres bûn".

Rûpel 149 :

"Selaheddîn şeva 26/27ê Hezîranê li Xifînê derbas kir. Paşê, ji bo pênc rojan, şergeha xwe rakir û bir, li deşta Teberiyê danî. Li 30ê Hezîranê, roja Sêşembê, ji bo ku li Teberiyê, bajarê şanfiraz, karibe xweş temaşa bike, li ser girekî bilind bi cî bû.

Selaheddîn, di yek deme (saet) da, Teberiyê vekirand. Leşkerên wî bajar talan kir û şewitand. Gava gûriya agir bajêr da ber xwe, Selaheddîn êrîşên beyhûde li kelê dikirin. Jina ferweranê bajêr, Raymond de Tripoli, qedxena (mudafaa) kelê dikir, radestkirina (teslîm) kelê ne pezirand û dizîka merivek şand ba Qralê Qudsê û jê lezûbez gazî xwest.

Xaçparêzan li ser kaniyên Sofarê 20.000 leşker civandibûn. Qral, gava peyxama şewatê şûnawerê Teberiyê bihîst, encumeneke bergeştmandan (muşawir) civand.

Bêjgoya (muzakere) wê encumenê pir dirêj û pir bi hengeme bûbû. Paşê, dengên encumenê bûn du cî, nemaza Raymond de Chatillon û Gérard de Ridefort dixwest tawil dirêjî serê misilmanên ku agir berdane Teberiyê bikin. Lê, Raymond de Tripoli pir hoşwer (maqûl) diponijî û got : "Divê di kelakela germa havînê da em dora kaniyên avê bernedin, xwe navêjin beyabanên bejavê, xwe ji tînan nekujin !".

Qral ku kêmmeram (irade) bû, ne karîbû wehrîşekê (qerar) bide. Paşê, qral wehrîşa xwe da ku li ber avê bisekine. Lê, nivê şevê serekên ordiyê hatin çarderê Qral û ew qîmand (iqna' kir) ku serê sibê zû dirêjî islaman bikin. Ev serek bûn engîza (sebeb) wendabûna ordiya Xaçparêzan bi destê Selaheddîn".

Rûpel 152 :

"Çend deme (saet) bi şûnda, bi rohilat ra ordiya Fillan serê kaniyên Sofarê berda, bi rê ketin û berê xwe da mirinê.

Selaheddîn bi dorpêçkirina kela Teberiyê fillan dizorandin ku kanî û çêrên Sofarê berdin û ber bi wî bên; û ji alîkî din jî rîya gola Teberiyê ji wan digirt û ew dikişandin erdekî hişk û bê dilopek av. Di yekê Temûzê da, du ordî hatin hemberê hev. Selaheddîn gava dît ku qralê Xaçparêzan, ji bo cengê, tê ciyê ku wî bijartiyê, ji dilşabûna xwe wuha qêr kir : "Xudê wan dispêre destê min". Sibetirê, kopişa (musademe) pêşîn li Lîbya çê bû, ji serekaniyên Sofarê neh mîl dûrtir. Her du alî jî ji hev ra dilovanî ne dikir.

Behaeddîn ji bo vî şerî wuha dinivîsîne : "Di dîrokên jîlên pêşiyên me da, cengên wek vê rojê tu caran ne hatine dîtin".

Şev hat, herkes çek bi dest, di şergeha xwe da kire sibe. Bûnişa (hal) fillan dibû bûnişeke dijwar û dilkuj, meriv û hesp dest pê kiribû li berketina tîbûnê.

Rojeke germ û bi tin û kizroke bû. Heyîşa avê dikira biqede. Sibetirê bi rohilatê umîdeke fillan mabû : ji navbera misilmanan buhurek vekin û benda dijwar a misilmanan bişkînin. Lê, di vê dojeya sîlik û tavê da, leşkerên Selaheddîn ku li ber rexê avê gewza xwe dikir, şep (firset) ne dane wan. Vê rojê seraser fille di nav ewrên axpîngan da û li pey hev êrîş birin misilmanan.

Behaeddîn ewha dinivîsîne : "Xudê dilê gawuran bi tirs û herasê tije dikir".

Ordiya Firingan ji çar alî ketibû nav çenberê. Ev çenber bê dilovanî, ji berêva teng dibû. Selaheddîn hêj gişî sipahê xwe ne avêtibû meydanê, êrîşa mezin hiştibû ta ku neyarê wî ji tînan bicarekê bêtab bikeve.

Tiravêjên Selaheddîn carna germiçanka neyarê xwe, carna hêlekên neyarên xwe, didan ber tîran. Tiravêjên hunerwer ên Selaheddîn ziyankariyên hovnak (mexîf) çê dikirin. Firing xurtî û mêraniya xwe wenda kirin. Lekekî Firingan xwest ku bireve, giş hatin hûr kirin. "Berşûrmayiyên" ordiya gûrîpaş a Firingan bi awakî pejmurde hilkişiyên serê girê Hittînê. Qralê Qudsê xwest ku li leşkerê xwe bendûbest bide. Lê beyhûde !

Guzîdetirên leşkerên wî bawermendiyên xwe wenda kirin, bîr ne dibir ku di vî girî da - ku ew hildikişin - dê bêne dorpêç kirin û giş ji tînan, ji birçûnan û ji german dê bimirin.

Filleyên bedbext dest pê kiribû îşkenceyên tîbûnê bikişînin, ev tîbûna ku mejiyê meriv çelq dike û ber çavê meriv reş dike.

Îşev ji fillan hindik kes xew kir, çima ku Selaheddîn heya sipîtayiya sibê ew di tirs û herasê da hiştin.

Paşiya paşîn, roja çarê Temuzê, sala 1187 ku ji gişî filletiyê ra rojeke reş û şîndar bû hilat.

Sultan, ji bo ku dirêjî fillan bike, li benda ba bû, bayê kizrok ku ji aliyê Teberiyê tê. Gava ku ba rabû, giya û istiriyên ku ruyê erdê girtibû, agir berdanê û şewitandin. Şewat zûka girê Hattînê girt. Imadeddînê dîrokzan ewha dinivîsîne : "Fille, ku sê xudanên wan hene gihîştin sê agiran : ê ezmên, ê erd û ê birînê".

30.000 leşkerên Firingan li girê Hettînê wenda bûn. Selaheddîn çardera (çadir) xwe di nivê meydana cengê da kutta. Mezinên dîl ên cengê jê ra Qralê Qudsê Guy de Lusignan, de Giblet, du Boutron, de Maraclée, Ofroi de Toron, de Montfferat, Guillaume III û Renaud de Chatillon anîn.

Selaheddîn ev sendin çardera xwe. Li serê çardera wî alek daçikandî bû. Li ser alê bu sîmên zêrîn ev nivîsandin dihat xuya kirin : Selaheddîn, şahînsahê

şahînsahan, kişwergîrê kişwergîran, wek her kesî beniyê Xudê ye û li benda mirinê ye.

Selaheddîn qralê bedbext bi firazbazî pezirand, li aliyê xwe yê rastê da rûniştandin, ew niwazt (tesellî), dilê wî xweş kir, pê ra dest bi peyvê kir, jê ra ava tezî, berfa çiyayê Hemrînê, gulav û xweşav peşvekirin. Qral çend qurt vexwarin, paşê piyale dirêjî Renaud de Chatillon kir. Tawil Selaheddîn ji wergeşk ra wuha got : "Ji Qral ra bibêje, ji vî mêmîkî ra ew av dide, ez nadim". Selaheddîn veşerîya, berê xwe da Renaud de Chatillon û bi dengêkî tûj û hişk lê qêriya : "Te pir caran sond xwar û paşê te peymanşkenî kir; te gotina xwe da, lê tu li ser gotina xwe ne ma. Ji çavnetêrî û ji diravparêziya xwe te pir caran di nivê aştiyê da peymannav çirandin, sond û gotinan ji bîr kirin". Selaheddîn, pey van pirsan, li ruyê Renaud de Chatillon awirne tûj da û qêr kir : "Xudê, ku ji stemkeran dadê belengazan distîne, tu xistî nav lepê min, Prensê nebekar ! Di nav aştiyê da, bêdadî, stemkerî û zorbatiyên ku te li islaman dikirin bîne bîra xwe ! Çêr û dijûnên ku te li Peyxemberê me dikirin bîne bîra xwe ! Xudê nefrînan li te bike ! Paşiyên gişan, tiştne kirêt ku ji bo Meke û Medîne te xistibûn mejikê xwe bîne bîra xwe ! Ji bo evçend mirarkerî û gendgemariya te, divê sezayê te ez bi destê xwe bidim û sonda xwe binim cî ! Ev rast e! Ev dadkerî ye ! Min sond xwaribû, ez bi destê xwe te bikujim !".

Selaheddîn şûrê xwe kişand û kopek dawêşand li Renaud de Chatillon û milê wî ji laşê wî cuda kir, anî xwarê. Çend efserên (zabit) ku li dîwanê amade bûn li bin lingê Qral - ku ji tirsan dilerizî - Renaud de Chatillonê birîndar kuşt û cendekê wî avêt dervayê çarderê. Selaheddîn di cî da berê xwe da qralê ku ji serê xwe ditirsiya û jê ra got : "Qralek qralekî nakuje. Ev meriv ji endazeyê nebekarî û bêbextî, ji zû da bider kiribû. Loma min bi vî awayî sezayê wî da".

Rûpel 175 - 180 : Vekirandina Quds :

"Di sala 583 Hicrî da û di 16ê hîva Recebê da, ano di sala 1187 Mîladî, 20ê Eylûnê da, li pey meydancenga xwînê a Hettînê, Selaheddîn li pêşberê bajarê Qudsê xuya bû û tavil bajêr dorpêç kir. Ev gertev ji bo Islamê bû hengameke ne ya jibîrkirinê. Baliyan d'Ibellin, qedxendarê (mudafî) Qudsê bû. Selaheddîn ji fillan ra radestkirina (teslîm) bajêr û bêgoya (muzakere) serbê (muqedderat) a tûde pêşirand (teklîf) û bazarişne (şert) sivik û hoşwer (maqûl) li pêş wan kirin û ji wan ra got : "min ji bo bilindayiya navê Xudê evçend bajar vekirandin. Lê min bacên giran li wan bar ne kirin. Min tu stemkarî li wan ne kir, ji bo Qudsê ez dê çêtir û nermtir bibim. Ez dê qîma xwe bi 30.000 zêr bînim û filleyên ku li hundirê bajêr in di çûna xwe û di mana xwe da dê serbest bin".

Baron û keşeyên Qudsê dil ne dikir li hev bîn. Wan dixwest Kurd bixapînin, zexelî lê bikin û çend dem û rojan behredar (muteneffi) bibin.

Ew pir umîdwar bûn ku di nêzîkan da leşkerên dilîr ên Awrupayî bi zinarvejan (mencenîq) û bi "bombard"an, bi keştîyên Cinevîzan li kenarên deryayê Lubnanê dê xuyanî bibin. Wan pêşirandişên (teklîf) Selaheddîn ji xwe ra bêrûmetî difamand û digot : "Bajarê ku Xudanê me tê da miriye, çawa radestê Selaheddîn bikin ? Em vê cîgeha pîrfiraz û yezdanî çawan bifiroşin ?".

Selaheddîn enirî û ji wan ra got : "Hûn dê nefrînan li serhişkiya xwe bikin û, pir najo, hûn dê xwe bavêjin bextê min. Ez dê di çend rojan da bikevim hundirê Qudsê. Lê, wê gavê, ez dê çi bêjim ji hevalên xwe yê pîrozbext ra ? Ev hevalên min ên bajargîr dê bînin bîra xwe ku di sala 492 ya hicrî da we çi anîbû serê islaman. Ez dê çawa karibim nehêlim ku hevalên min heyfa xwe ji filleyên Qudsê venegerînin ? Baş bînin bîra xwe ! We li hundirê Mescid El Aqsa da 70.000 islam ser jê

kirin; û cardin bînin bîra xwe ku di sala 398 da Xelifeyê Misrê yê Fatimî hilweşandina tirba Îsa ferm kir û di hundirê wê da çî hûrmûr hebû da talan kirin. Û cardin tiştên kirêt û çepel ku dîtin û bihîstina wan dilan pir diêşîne, ku we anî serê Islamê, bînin bîra xwe !".

Filleyên Qudsê bazarên sivik ên Selaheddîn ne pezirandin û vegeriyan ciyên xwe. Selaheddîn ji nû da bi awakî xurtir û zortir rahişte dorpêça Qudsê. Bi keviravêjan cî cî bedenê Qudsê herifand. Roja dehê ya dorpêçê Baliyan d'Ibellin korpoşman xwe avêt torûbextê Selaheddîn.

Selaheddîn ku xweşxuy, xweşwafir bû duruştî û tundî jê pir dûr bûn. Ji bo ku Qudsê ji bobelat û wêrankeriya cengê rizgar bike xwîna beyhûde ne dirijand, jin û zarûk û bêguneh li ber lingan ne dipelaxtin, bi fermanadarê Qudsê, Baliyan d'Ibellin II li hev hat. Bazarên lihevhatinê ev bûn : filleyên Qudsê ji bo kirîna azadiya xwe, mêr deh dînar, jin pênc dînar û zaro jî du dînanan dê bidin, 20.000 bêçîz (feqîr) jî tiştêkî sivik, 30.000 "êku", dê bidin.

Di sala 1187 da, li duduyê Çiriyê Pêşîn, gava li Bexdê Xelife Nûriddîn, Imparatorê Rohilatê Issac l'Ange, Imparatorê Roavayê Frederic Barberousse, Qralê Fransa Philippe d'Auguste, Qralê Ingilîz Henri II şehriyarî dikir, Selaheddîn berê nimêja nivro kela Qudsê vekirand.

Şadimaniya islaman pir mezin bû : dawer (qazî), mafdad (hakim), weşbest (şair), derwers û naçîzan ji bo pîroziya şehriyarê gewre û navdar ji çar aliyên cihanê baz dida, dihatin.

Rûpel 182 :

Li Qudsê, ji darayî û dastûsamanên (serwet) ku ketin destê islamê û radestê Selaheddîn : zêr, zîv, gewher, pûrên (eşya) giranbuha, tu par ji vê gewerzê

(serwet) ji xwe ra ne bir. Gişî vê dastûsamanê di navbera kesên ku li Qudsê pê ra hevaltî kiribû : leşker, serleşker, dawer ... li wan par ve kir. Di gellek şepan da, ji belengaztirên fillan ra nermayî û neşmînî nîşan da, ji sivikkirina bûnişên wan ên nuh ra li çare digeriya. Bîmarên ku di bîmargehan da dihatin derman kirin û xwedî kirin, ferman da ku ew di nexweşxanan da bîn hiştin. Dêra "Saint-Sépulcre" ji Êrîman û ji filleyên Sûriyê ra hişt. Bi fermana wî û ya birayê wî Adil, 1.500 filleyên bêçiz ji dana bac reha bûn.

Gava ku fille Quds dihişt û diçûn, ji bo ku li wan tu stemkerî çênebe, Selaheddîn li her alî ji birleşkeran ra pasvan bi cî kiribûn. Bi vî awayî, dixwest radar (manî) bike ku tukes li tola kevn negerre û tu filleyî neêşîne. Selaheddîn merivên xwe dizorandin, dixwest ku pey kamwerî (muweffeqiyet) û serdestî, li neyarên dîl dilovanî û nermayî nîşan bidin. Selaheddîn di cengê da bilindrewanî ferman dikir.

Evçend endazên (tedbîr) dûrendîşî stendin ku fille bi ewlemendî û bê serêşanî ji Qudsê

derkevin. Paşê, ji deriyê Dawûd pêva deriyên din ên Qudsê dan girtin. Karwana nuxûnbextan (mexlûb) ji ber Selaheddîn derbas bû. Di pêşiya gişan da Patrick Heraclius xuya bû. Pey wî kesên din hatin.

Patrick hin hûrûpûrên giranbiha yên dêrê bi xwe ra dibirin. Dîrokzan El Imad Sultan hişyar kir û got : "Ev hûrûpûrên giranbiha bi peymannave divê gihajên pîrozbextan bibin". Selaheddîn ev ponja Imad guwaht, lê ji birinên van hûrûpûran ra destûr da û got : "Olparaztîşên vêrast ên xudannasan paqîjtir in ji zêrên li nav firaqên pîrfiraz (muqeddes)". Pey van keşîşan, Satrapdarê bajêr, prens û giregirên Firing û Sûrî derbas bûn. Jinên Xaçparêzan xwe avêt dest û piyên Sultan û bi gazî û girînan jê niyaz dikir: "Me hertiştên xwe wenda kirin : xanî, qafûqûr, hûrûpûr û welatê xwe. Ji vir pêda em dê derdê biyaniyan, serserî, sergerd û bedbextan bişûşikin.

Lê, tu karî şê û şikenc û derdên me yên evçend dijwar û giran sivik bikî. Mêr û kur û birayên me ku li ba te dîl in, girtî ne, van belengazan azad bike, bike seregerdora xwe, bide me; birînên me yên kûr derman bike, bedbextiya me hinek sivik bike". Selaheddîn ev dîlên ku van jinan jê hêvî û niyaz dikirin azad kirin û dan wan. Selaheddîn ji wan ra hîn bêtir jî kir : ji wan ra xwarinî (erzaq) da, perû û xelat li wan kirin, dilovanî û mihrivanî kirin.

Selaheddîn, pey vekirandina Quds, daket kenarê Deryayê Sipî. Ji aliyê nivro dest pê kir û ber bi bakur hevraz bû, kel û bajêrên kenarên Deryayê hemûçkan vekirandin. Hin ji van kel û bajarên ku xwe diqedixand bi êrîşê ew standin. Hin ji wan jî dawiya serhatîşên xwe bîr bir, şer ne kir, zûbizû pes kir û xwe bi erzanî reha kir".

Selaheddîn di pirên van şeran da, şûrê tazî li destan, li pêşiya leşkerê xwe êrîş dibirin neyaran, bedenên û keleyan. Ji wan kelan yek a bergirantir, kela "Bûrziya" bû. Em vekirandina vê kelê ji dîrokzanê Fransîz, Albert Champdor, distînin û li jêr dinivîsînin:

Rûpel 196-197 :

"Li her cî, gava ku siwarên musulmanan xuya dibûn, bajarên fillan mîna meyweyên gihîştî ji xwe ber diketin. Li bakurê rohilata Apamê, li kela Bûrziya, karê germtir çê bû. Bi nivîsandina Behaeddîn, ji bo ku ev kela ha carê nayê vekirandin, xwejber (tebîet) û pişewerî (senet) yekaheng liviyane. Girên bilind û di tengalên hev da, çal û cuhên xweşberî çê kiribûn; hîn rasttir, fîsên heftê gaz kûr serrast kiribûn. Di nîveka van giran da, zinarekî girs û fêriz hebû; Kela Bûrziya li serê vî zinarî ava bûbû. Ev kel dora Apamê diparazt.

"Selaheddîn nêzîkî kelê bû. Hûr lê temaşa kir û rind ew bazresand (teftîş). Di gel nexwestina

fermandarên wî, bi êrîşgirtina kelê wehrîşa (qerar) xwe da. Prensên wî, bê perwa, ji vê pojna ha ra kustahiyeke mezin digot. Lê, karên giran şan û serfiraziyên giran tînin.

Sultan vejeriya ba ordiya xwe, keviravêj sazandin, pirên ji textan û pêpaskan (derence) dan çê kirin. Bi rojan kelê da kopandin, paşê ferman kir ku ji bo êrîşê hertişt amade bibe. Bi awayê taktîka xwe, birleşkerên xwe kire sê par. Ev her sê par li pey hev dê êrîş bikirana : mîrê Şingalê li birleşkerê yekim, Sultan li birleşkerê duyim, kurê Sultan jî li birleşkerê sêyim fermandarî dikir.

Gava nîşaneyê êrîşê da mîrê Şingalê, ji pirên darîn derbas bû, li hilkişîna kelê pêdar bû û çend deme (saet) xebitî, nikaribû pêpask bi cî bike û şûnda vejeriya. Selaheddîn ket şûna wî, şûrê xwe kişand, "Allahû Ekber" got û qêr kir, ket pêşiya leşkerê xwe. Ordî giş ev qêrîna Selaheddîn, qêrîna cenga Islamê, bi dengê bilind qoriya, bi êrîşeke wusan ku li cihanê tukes nikare xwe li ber bigre - di bin barana tîran da, şûrê tazî li destekî, li destê din jî mertaleke sivik - dirêjî kelê kir û berî herkesî hilkişîya ser dîwarê bedenê û xwe avêt meydana kelê. Bo demeke hindik, fille dora Selaheddîn girt, jîna wî kete kujarişê (tehlîke); lê bi hunerbaziyên leşkerên xwe zûka ji fillan reha bû. Neyarên dorpêçkirî dildayên nêrûmendîya Selaheddîn bûn û jê ditirsiyan, xwe avêt dest û lingên wî û jê bext xwest. Selaheddîn ji dorpêçkiriyan ra bext da û ew niwaztin (lutf) û fermandarên wan bi hin siwaran şandin Antakyê".

Rûpel 257 - 285 :

"Êdî dorpêça Ekka ji bo herkesî bêdawî dirêj dikir û diçû. Kêmaniya xwarinî, nemaza di vê germê da, nexweşiyên leyok û hovnak û bi xwarinên kirêt û

gemmar, ordiyên fillan diherifîn û homanweriya (manewiyat) wan ro bi ro qelstir dibû. Serhengan, ji bo demandina pêjnişa şerevanî ya leşkerên xwe, nikaribûn yekcaran şexbûn û xerpişan bikin, çima ku di van xerpişan da leşkerên Xaçparêzan ne dianî bîra xwe ku di riya olê da bimrin û herin buhuştê. Wan ji peydakirina xwarinî û talankirina neyarên xwe bazdida. Prensên Firingan baş fehm kir ku ev bûnişa han heya demsala baranê nikare dirêj bike. Loma wehirandin ku çî dibe bira bibe, divê ber bi Heyfa derbasokek peyda bikin û xwarinî bi dest xînin, leşkerên xwe ji birsîtiyê reha bikin.

Fireng, gava bihîst ku Selaheddîn nexweş e û di nav ciyan da dinale, gewzxweş bûn û ev şep di destê xwe bernedan. Sala 1190, 13 Çiriya Paşîn, bi sipîtayiya rojê ra, ordiya Xaçparêzan bi rê ket. Leşkerên Firingan xwe da teniştê hev, wek diwarekî yekperçe xwe avêt pêş; û wek baran tîr û zobîn (rim) barandin. Di germîçanka ordiya fillan da girdileyek (erebe) ala Xaçparêzan hildigirt. Fille bi dirêjayiya çemê Bêlûsê diçûn.

Selaheddîn nikaribû siwa bibe. Ferman kir, bi çardarê ew bir ser girê Xarûbê. Selaheddîn ji vî girî tevgera neyar nehêdarî (kontrol) dikir û li leşkerê xwe rêdarî dikir ...

Cenga hanê bi harî û dijwarî sê rojan dirêj kir. Lê, Xaçparêzan nikaribû ji navberên rêzên neyarên xwe derbas bibin.

Selaheddîn pir qels ketibû. Xwe li ser piyan nikaribû bigre. Çima ku ne di nav leşkerê xwe da bû û hevaltîya kujarij a wan ne dikir, ji kulê dilan digiriya. Kurên xwe yên ku lê nehêrtî dikir û li dora wî kar dikir şandin meydana cengê, ji wan ra digot : "Divê hûn bibin nimûne ji leşkerê Islamê ra. Çawa ku ez ne nexweş bûma, min dê xwe bikira nimûne". Paşê ev pirs li ser gotinên xwe efunandin : "Divê kurên min hergav bînin bîra xwe, kujaretirên ciyan ciyê wan e".

Di vî şerê pir xûnrêj da, ji her du aliyan yek jî kamwer ne bû. Lê, Firing ku bivê nevê vegeriyan Ekkayê, şikestin, wuha ye, bû para wan.

Ji mezinên Firingan gelek dîl ketibûn destê Selaheddîn. Rojekê, Selaheddîn yekî pîr û bêtab di navbera wan da dît û jê pirsî : "Tu ji kîjan welatî yî ? Kal lê vegerand : "Welatê min pir dûr e, ji bo ku tu bigihêjî wî divê ku tu bi mehan rê biçî. Selaheddîn cardin ji kalo pirsî : "Tu ji wî welatê evçend dûr û tu evçend pîr î, çawa û çima hatî û çima bi min ra şer dikî ?". Kal ji Selaheddîn ra vegerand : "Ez ne hatim bi te ra şer bikim. Ez hatim Qudsa Homanwer dorger bikim". Selaheddîn wuha lê vegerand : "Wusa ye here ! Dorgera xwe bike ! Min tu azad kirî. Here temenê xwe yê mayîn di nav zaroyên xwe da derbas bike ! Û ji bo nehrevaniya dilpaqij a min van diyariyan ji wan ra bibe !". Selaheddîn ferman kir, ji kal ra hespek da, diyarî dan wî û ew bir şergeha Xaçparêzan.

Selaheddîn ji dîlên din ra hindiktir niwazîş ne kir. Li aliye tenişt çardera xwe, ji wan ra çarderek da vekirin, wekî ku jê ra bi mêvanî hatine rûmet kir û ji wan ra xweşdarî û ciwanmerdî nîşan da. Çend roj bi şûn da ew şandin Şamê.

Rojekê, leşkerekî Selaheddîn zarokê sê mehî ji himêza diya wî girt û revand. Dayika bedbext û pepûk bi girînan çû ba Qralê Ingilîz, derdê xwe giliyê wî kir û peydakirina zarokê xwe xwest. Qralê Ingilîz jê ra weha got : "Ev kisse ji mefera min dere. Here, derdê xwe ji Sultanê Islamê, Selaheddînê Kurd, ra gilî bike ! Ew merivekî dilovan e. Bivê nevê, ew dê çarekê ji derdê te ra bibîne". Dayika derdinak havilek peyda kir û xwe gihand dîwana Selaheddînê Kurd, giliyê xwe jê ra kir. Sultanê dilovan ê dadker di nav ordiya xwe ya fêris - ordiya sedhezaran - da, berî ku roj here ava, zarokê gunekok peyda kir, da destê diya wî û bi diyarî û xelatan ew şand şergeha Xaçparêzan".

Rûpel 274 - 275 :

"Conrard de Mont Ferrat xeyidî, dorpêça Ekkayê hişt û çû Tîr. Evçend engizên ku nuxûndariyên (ihtilaf) prensan demandin ne bes bû, Qralê Ingilîz, Richard Coeur de Lion, û yê Fransîz, Philippe August, her du jî di rojekê da nexweş ketin. Her du jî bi yek dengî yekûdu bi jarandinê xist bin buhtanan. Van çivanokan dilê Selaheddîn hênik dikir. Selaheddîn camêrî û bilindrewaniya xwe bi awakî enzanperwerî eşkere kirin.

Lê, filleyên Ekkayê hînî tiştine bilindfiraz ên weha ne bûbûn. Filleyên dora Ekkayê ji rik û kînan pêve tu karekî din ne dizanibû. Li vira pir behreyên nixûndar hebûn. Wan berkeşiya hev dikir û di nixûnên hev da gellek dek û pîk digerdin.

Selaheddîn, gava ku bihîst ev her du qralên Xaçparêzan di nav nivînan da ji ber tayê (malarya) dinalin û dilerizin, ji wan ra mirîşk, berf, gulav û xoşavên tezî (sar) şandin. Roj bi roj, ji bûnişên tendurustî yên herdu ferweran agahdarî dixwest".

Rûpel 334 :

"Selaheddîn gava bawermend bû ku keştiya Ingilîz a dawiyê berê xwe da roava û ji ber çavan wenda bû, birrleşkerên Şingal û Mûsilê perwandin.

Ji kurê xwe Melik Zahir ra - ku amadeyê çûna Helebê bû - wuha şîret kir : "Ez te dispêrim mezinatî û tuwandariya Xwedê. Ez te dispêrim wî Xudanî ku serekaniya giş qencyê ye. Ji fermana Xwedê ra serfirû bike, çima ku riya aşî û rehayê ev e. Rind baldar bibe ! Bira xwîna beyhûde nerije, çima ku xwîna rijiyayî tucar bi şûnda venagere ! Bixebite ! Dilên merivên xwe bi dest xîne. Bi hişdarî, sûd û qencyên hawişê Islamê biparêze. Çima ku te ev ustubar (wezîfe) ji min û ji Xwedê stendiye, bitenê ji bo gihandina misilmanên rastîn

bi jîneke bextiyar. Cardin, ji bo ku tu karê xwe rind bigerînî, divê tu dilên prens û gewremerdên xwe kar bikî. Min mezinatiya Xwedê bi karkirina dilên merivên xwe bi dest xist. Di tu demî û di tu warî da, di nuxûna tu kesî da ponjên bedxwedî meke”.

Rûpel 336 :

“Paşiya paşîn, pey xuyanekirina çar salan, Selaheddîn di sala 1192 da, di 14yê Çiriyê Paşîn da, di navbera şadiya kelakelên tûde da vegeyriya Şamê.

Bajar bi tevayî di şadmaniyê da bû. Cejn bi hefteyan li pey hev dirêj kir. Ev şadmaniyên ku ji bo “Qehremanê Islamê yê paqijtir” çê dibûn, Şamî giş bi carekê xwe tevê kir. Pey Muhammed, tu meriv ne gihîştîye evçend şan û rûmet û payeyên bilind. Selaheddîn, gewretir û bilindnavtirê pîrozbexttir ê Islamê bû. Selaheddîn bi karkirina şerê Hettînê deriyê Qudsê vekir û perdeke reş di navbera Roava û Rohilat da girt. Ji wendakirina Qudsê, li gundên biçûk ên Firingan jî digiriyan û li van deran jî Selaheddîn ra nefrîn dikirin ...

Lê, li van doran (Şam, Sûriya, Misr), Selaheddîn di jîndariya xwe da û ji bo nejadên mand (istiqbal) bû şûrê Islamê. Ew bûbû minîşa (timsal) nebexetiya (deha) Islamê. Ew bûbû rewş û nîşneyê Islamê.

Wanên ku dianî bîra xwe ku di mandê da serê xwe rakin navê Selaheddîn bi tenê ew dilerizandin.

Ji bo aşandina (selam) Selaheddîn, ji her alî, ji quncikên tenha yên Satrapan, mîr, serek, zanîşmend, dawer ... dişûrikîn, dihatin Şamê. Weşbestan (şair) di weşbeste û dasistanên xwe yên derberz da ji siwarê Xwedê Selaheddîn ra distira û dilorand ...

Li bin azimanê Erebestanê yê ronak û gûrîpaş, li ser riyên Deryayê Kaspînê, yan li derbasokên hundir ên avşûnkirî yên Asyayê û li her cîyan : li bin

konên bedewiyan, li kaşaneyên Isfehanê, li holên Berberan, li cîgehên (kamp) Mongolan; belê li her ciyan : li şîpanderên Tîbet, li çiya û zozanên Hebeşistanê yên bilintir, weşbestên ku dîrokên qehremanan distirên ji Cihanê ra serhatiyên "Qehremanê Islamê yê paqij" didan bihîstin".

Rûpel 337 :

"Hêj di destpêka sala 588 a koçbarî (Hicrî) da, ano di 1193 P.Z. da, tendurustiya (sihhat) Selaheddîn pejrokî (perîşan) bû. Xizmetçî derî li Şamiyên ku lezûbez dihatin pirsyariya Selaheddîn digirt. Bijîşkên (doktor) Selaheddîn bi birrayî (qet'î) ne dihişt ew derkeve derva. Lê Selaheddîn di sala 1193 da, di destpêka meha Sibatê da, çû pêşiya Heciyên ku ji Mekkê vedigeriyan. Li geliyê sar ê Bereda serma girt, li ser hesp tevziyên tayê ew pir diêşand. Selaheddîn bi zor xwe li ser zînê hesp digirt. Bi awakî perîşan gihîşte Şamê û îcar bi rastî kete nav nivînan. Nexweşiya wî - tayê tîfo - zor lê da. Di 21 Sibat, roja yekşembê, serê sibê da Behaeddîn bi du kurên Sultan ve - Fadil û Melik Fadil - hat ji bo pirsyariya Sultan. Lê, ew di bûnişeke bê tab da bû. Selaheddîn gava kete "koma", Şam seraser şîn girêda, çarsû (bazar) giş hatin girtin.

Gava ku Melik Fadil nêzîkbûna dawiya bavê xwe - di bin nalîn û qêrînên aliyê malê da - fehm kir, Satrapê Şamê, gişî mîran, atabegên kurd ên ku li Şamê amade bûn bang kire Kelê. Li pêş Melik Fadil giş civatê sond da, gerdorî (qesema sedaqetê) kir.

Sonda ku Qazî nivîsandibû, xurbêja (metn) wê ev bû : "Ez, ji nuha da sond dixwum, jîndariya Selaheddîn ez dê jê ra gerdor û serfirû bimînim, hergav ez dê ferweraniya wê biqedixînim (mudafaa) û piştadariya wê bikim, jîna xwe, darayiya xwe, şûrê xwe û merivên xwe ji bo pişekariya wî amade bikim. Pey

wî ra, ez dê vê bawermendiyê ji bo kurê wî Melik Efdel û peyhatiyên wî ra bikim. Bira Yezdan ji min ra nehrevan bibe; ez xebata xwe, hebûna xwe, jîna xwe, şûrê xwe, merivên xwe, bitenê ji bo parastina ferweraniya wî deynim. Ez sond dixwum ku xebtûkoşa min dê wek peymanî min bibe, çima ku ji gotinên min ra Yezdan nehrevan e. Eger ez van sondan ji bîr bikim, bira jinên min berdayî bibin, beniyên min serazad bibin û ez xwas herim dorgera (tewaf) Kabê”.

Rûpel 339 :

“Paqijtirê Qehremanên Islamê” pir naçiz mir. Giş darayiya ku hişt çil û heft dînar û zêrekî (Tîr) bû.

Diravê ku bo şuştina wî divabû, bi bedih (deyn) hat peyda kirin. Qerqer û karûbarên wî qaziyê Şamê Fadil berpêş kirin. Lê, Sultan Selaheddîn di jîndariya xwe da, ji bo tuwangerbûnê du şep - şepêk di mirina xelîfeyê fatimî El Adîd û şepêk din jî di mirina Atabeg Nûreddîn - ketin destê wî. Kenzine Xelîfeyê Misrê ji leşker û serleşker û merivên bin destê xwe ra par kirin. Ji hebûna Nûreddîn ku wek gir û çiya bû tiştêkî biçûçik ji bo xwe ne girt û ev darayiya fêris radestî kurên Nûreddîn kir”.

Rûpel 340 :

“Şîn bû gişkî, çima ku pey mirina çar Xelîfeyên Awist (meşrû) Islam kopeke evçend dijwar ne xwaribû. Ji bo şadiya rewanê wî li Mekkê û li Medînê hêviş (dua) xwendin. Bi rêzimana Islamê, ev ayinên firazbaz bitenê ji bo Xelîfeyan çê dikirin. Cendekê wî leşkerê olperwer paş nivro bir baxçeya seraya havîngehê. Paş çend salan, jê ra di nêzikayiya Mizgefta Mezin, di teniştê xwendegêha Azîziye da tirbeke nû hat çê kirin. Ev tirb bû cîgeha wî ya herdemî”.

7- Xoristan û Sîsistan :

Pey êrîşên Cengîzخان çend sal bi şûnda, li Xoristan û Sîsistanê padîşahiyeke Kurd serrast bû. Ev padîşahî di xuyakirinê da di bin siya Cengîz da bû; lê bi rastî padîşahiyek serbixwe bû. Ev padîşahî 130 sal ferweranî kir. Paşê Tîmûrleng hat û ev padîşahiya Kurd wenda kir.

Di hengama vê padîşahiyê da, zanistî û xwendevanî pir pêş da çûbûn. Padîşah Maziddînê Muhammed di alîkarî û halandana zana û xwendevanan da gellek nav û deng bû. Zanayê nebexe û bi nav Saîduddînê Tevtenamî di bin parastina vî padîşahî da bû (29).

MÎRIYÊN KURDAN DI HENGAMA ABBASIYAN DA

Werzişcuyê (mucahid) Mezin ê Kurdan, Eba Muslimê Xoresanî, di sala 750 P.Z. da Xelîfetiya Emewîyan wenda kir, di şûna wê da Xelîfetiya Abbasiyan danî. Bi vî awayî Kurd ji wendakirinê reha kirin. Pey vê wergerka sosretbexş, li çar aliyên Kurdistanê bê jimar Mirî serrast bûn.

Bi rastî, van mîriyan û her heft padîşahiyên Kurdan ku me nuha navên wan nivîsandin ronakî û mezînatî û yekîtiya Kurdan a berê venegerandin. Bi çewtî û gunehkariyên Azdiyakê gewzeger û Darayê yekim ê payexwaz û çavnetêr Imperatoriya Kurdistan a fêris firazbaziya xwe wenda kiribû. Wergerka Eba Muslimê Xoresanî bilindayî û xurtiya Kurdistan a kevnare bi cî ne anîn.

Lê gava ev mîriyên bê jimar serrast bûn, li her aliyê Kurdistanê hezaran kel, burc, barû û şato ava kirin. Bi sîdariya van kel û baruyan, Kurdan xwe ji Mongol û Tirk û Tataran parast. Leyandinên van barbaran hinek erzantir derbas kirin.

Belê, di sedsala 13im da, leyandinên Mongol, Tatar û Tirkan dest pê kir. Ev leyandina van barbaran

300 sal bê aram dirêj kir. Ji Hindistanê heya Anadolê, bi sedan kişwerên ava û gumreh wêran bûn, milyon û milyon enzan bi destê van cenawuran hatin kuştin !!!

Kurdan xwe spart kel û şatoyên xwe, xwe parast. Penahên wan birc û barû bûn. Çiçend ku ji wan hat, xwe bi erzanî ji van barbarên cenawur û talanker reha kir. Kel û barû û şatoyên bê jimar, mîrên mêrxas û dilpola, cengawerên çekbaz û canbêzar gelê Kurd ji wendabûnê rizgar kir.

Kurdan hebûna xwe ji van kel û şatoyan ra, ji van mîran ra, cengawerên Kurd ên çekbaz û cengbazan ra bedihkar in. Lê paşê bobelatên din çê bûn ! Ji sedsalan ve, Ereban, Eceman û Tirkan Kurd dorpêç kirine. Dilxwaza wan ev e ku Kurdan parî parî bikin, di nav xwe da bipişifinin û wenda bikin û Kurdistanê daqurtînin. Ji bo gihîştina vê armancê, di destên wan da çekine bê awa hene. Lê, xurttirên çekên wan Islam e. Ji keyn da ola Islamê ji xwe ra kirine destik, bi durûtî û planan û dek û dolavan xwestine Kurdan tune bikin ! Kurdistan, niştimanê Kurdan, bikin dastê (mal) xwe. Kurdan bi werzişên mêrane li ber xwe da, mêrxasî û qehremaniyên mezin kirin. Pir muxabin ! Dilîrî û canfeşaniyên ku Kurdan ji bo maf û azadiya xwe kirin, di dîrokan da, di tu nivîswaran da ne hatine nivîsandin; di cihanê da ne hatine bihîstin û dîtin. Nemaza, di vê sedsala paşiyê da, ji bo parastina hebûna xwe canfeşaniya ku Kurdan kirin cihanê giş dilda û mat kir. Kurdan bi şilfa xenceran êrîşî topan û mîtralyo-

zan dikirin ! Kurdan bi van behadiriyan neyar mat
û devekirî hiştibûn.

Evçend camêrî û mêrxasî ! Evçend pesnaxan û
dasitan ! Heya îro mana Kurd û hebûna Kurd ji
ruyên van birc û baruyan, ji van mîriyên bê jimar
in. Ev tişt bi sîdariya Eba Muslimê Xoresanî yê
nebexê hatiye meydanê ! Rehakarê Kurd, ev pehlewanê
yekta ye.

Belê, hezaran muxabin ! Ev mîrên bê jimar ên
Kurd nikaribûn dev ji xudbîniya xwe berdin, giş
gotinên xwe bikin yek, ji bo rizgariya Kurdistan
yekîtiyekê çêkin, ji nav xwe Padîşahekî bibijêrin,
Padîşahiya Gewre ya Kurdistan vegezin, Şahînsahiya
kevnare ya Kurdistan vejin.

Belê, ev camêrî ji van mîran çênebû; vê mezinayiyê,
vê dilgermiyê nikaribûn nîşan bidin.

Lê ev mîrî, digel sûc û gunehên xwe yê pir mezin,
di paydarbûna Kurdan da bûne faktorekî bergiran,
bûne engîza hebûna Kurd. Loma, em jî ji bo vê
qenciya wan navên mîriyên ku me karibû bida hev
li jêr dinivîsin.

Di nivîsandina van navan da, me ji rohilat dest pê
kiriye û ji berê va em hatine ber bi roava :

- 1- Erdelan (Kelhor) : a) Pilingan. b) Derteng.
- c) Tahîdest. 2- Siyahmensîr. 3- Cengî. 4- Zengene.
- 5- Pazûkî. 6- Somay. 7- Sehran (Soran). 8- Mahmûdî.
- 9- Mukrî. 10- Baban. 11- Biradost. 12- Behdînan.
- 13- Hekkarî (Sîno). 14- Mikis. 15- Bedlîs. 16- Mûş.
- 17- Sipayerd. 18- Sasûn (Herzo). 19- Botan :
- a) Azîzan. b) Gurgîl. c) Fenik (30). 20- Hesenkêf.

21- Sêrwan : a) Kufra. b) Kefrî. c) Iron. 22- Xerzan.
 23- Farqîn. 24- Zirkî : a) Derdin. b) Gurdîkan.
 c) Hatax (Licê). d) Tercil. 25- Batman. 26- Qulp.
 27- Cebaçqûr. 28- Gênc. 29- Mirdasî : a) Egil.
 b) Palo. c) Çêrmûk. 30- Siwêrek. 31- Çemişgezek :
 a) Mencîkurd. b) Pêrtek. c) Sekman. 32- Koçhîsar.
 33- Dûrik. 34- Egîn. 35- Rişwan. 36- Entab.
 37- Kilîs. 38- Mendêlan : a) Mêrdîn. b) Qesrîk.
 39- Sorikan.

Ev navên mîriyên Kurdan ku me li jor nivîsandin
 pirên wan me ji Şerefnameya ronakrewan Şeref
 Xanê Bedlîsî standine. Hinek ji wan jî me ji nivîswarên
 din dane hev. Ji van mîriyan pêve, îro li Kurdistana
 nê gellek mîriyên din jî hene ku navên wan ne
 hatine nivîsandin û ne ketine nivîswarên dîrokan.
 Lê, mîriyên ku me navên wan li jor nivîsandin, îro
 bi navên xwe yên kevnare li Kurdistanê paydar in.

Ji van mîriyan pêve, birekî din heye ku di sed sala
 13im û 14 da, bi leyandina Mongol û Tirk û Tataran,
 bicarekê wenda bûne. Hinek mîriyên din jî bi şerên
 hundirî nabadîd bûne.

Pey van berjendişan (îzahat), divê ku em hin zanegî
 û zanişmendiyên dîrokî yên çewt û çelwer (mubalaxa)
 ku di gihaja Mîrê Azîzan, Mîr Bedirxan, da hatine
 nivîsandin û feşandin durust bikin û rastiyê bibêjin:

Di van salan da, di gihaja Mîr Bedirxan da bi
 rojnave, kovar û nivîswaran pir tiştne bê bingeş û
 bê serûbin hatin nivîsandin. Ev nivîstekên han giş
 ji serapa, çîrok, efsane û nîgaşên (xeyal) bê sûd
 pêve n tiştê in. Ev rîzeyên (neşriyat) nîgaşwer
 bicarek ji vêrastê dûr in. Di van nivîstişan da ji
 sedî yek rast tu neye.

Bi nivîsandinên van rojnave, kovar û nivîswaran,
 Mîr Bedirxan, mîna Carê Mosqofan, Petroyê Mezin
 ê bi nav û deng, xebatkar, rahijmend (muştêşebbis),
 dûrbîn, dûrendîş û pêşvexwaz bû. Mîr Bedirxan di
 gola Wanê da geştêceng sobandiye (sebih), ji bo

hînbûna zanişên zanişmendî, hunerwerî û pişeweriyên (sen'et) modêrn xwendemend şandine Awrupayê, li Cizîrê karxaneyên top û tivingan sazandine, barûdxane serrast kiriye. Ji van rahijmendiyên bergiran pêva tiştên din ên hêjatir û gewretir - leşkerî, konevanî, şehrevanî - jî çê kirine û kamwer bûye : ji Urmiye ta Siwêrekê, ji Mûsilê ta Mûşê yekdestiyeke gelî û leşkerî pêk aniye. Di vî erdê fireh da, bi ordiyên Osmanîyan ra şerne dijwar kirine ...

Lê di dawiya van meydancengan da felek bi pîrozbextî bi Bedirxan ne keniyaye ! Ordiya Mîr şikiyaye, Mîr xwe avêtiye kela Erux, heşt meh di kelê da bi Osmanîyan ra şerne bê hawe kirine.

Me zanişweriyên jorîn bi kurtebirî nivîsandin. Ev zanişweriyên han di gîhaja Mîr Bedirxan da, bi awakî pejirandî, bi hengan û timare (tarîx û erqam) li Awrûpa, Misr û Sûriya, di rojnave, kovar û nivîswaran da hatine nivîsandin.

Lê, di gel xeptûkoşên me yên bi germî, em di tu nivîswara dîrokê da rastî zanişweriyên wusa ne hatin. Dîrokzanên rohilat û roava yek jî ji van angaşt (iddia) û nivîzîşan ne gûwahtîye (tasdiq). Ji van dîrokzanên yek jî di nivîswara xwe da ji bo mezinatî û hozanweriya Mîr Bedirxan yek pirs ne nivîsiye. Nemaza dîrokzan giş di gola Wanê da ji sobandina keşteçenga Mîr Bedirxan ra keniyane. Nivîswarên dîrokan bi yek demî, ji aliyê Mîr Bedirxan, şandina xwendemandan li Awrûpayê, sazkirina fabriqayên top û tivingan, çekirina karxaneyên barûdê li Cezîrê, yekdestiya gelî û leşkerî di erdê fireh û fêris ê di navbera Urmiye û Siwêrekê da, Mûsil û Mûşê da, jî napezirînin. Van engîşan giş ji rastiyê pir dûr dibînin, dibêjin û dinivîsînin. Ev engîşên han derjêyên (netîce) bişkavtinên nêrûnîgaşên (texeyyul) rapirî (mufrit, zêde) ne, yaxut bermeywêyên bêhişbêjiya (heyecan) mejikî ne ...

Bi zanişên nivîswarên dîrokê, Şoreşa Mîr Bedirxan heft, heşt roj dirêk kiriye. Paşê, Mîr Bedirxan xwe

avêtiye penaha kela Erûxê, di vê kelê da sê roj pêdarî kiriye û li dawiyê radestî (teslîm) Tirkan bûye. Tirkan ew bi malî biriyê Istanbûlê.

Mîr Bedirxan li pêş Padîşahê Osmanîyan, Sultan Mecîd, çarîna jêrîn a Omerê Xeyyam xwendiyê :

Nakerde guneh der cîhan kîşt bugo !

An keskî guneh ne kerd çûn zîst bugo !

Men bed kunen tu bed mukafat dihî,

Pes ferqî meyanî men û tu çîst bugo !

Gava ku Mîr Bedirxan wegeha (itîraf) sûcê xwe kir, Sultan Mecîd ew bexşand (efû) û payeyê paşatî dayê.

Mîrê Kurdan bû Paşayê Tirkan. Pey mirina Bedirxan Paşa, goya çend zarokên wî çûne Kurdistanê û li Çiyayê Madenê bi Tirkan ra dûr û dirêj şer kirine. Ev qisseyê hanê ji nîgaş û efsane û çîrok e. Li Misrê, neviyê Bedirxan Paşa dema ku li kenarê Nîlê gerûgeşt dikir, hate cûş û xurûşê û şerê Madenê wek romanekê, wek çîrokekê nivîsî.

ÇEND GOTIN JI BO EBA MUSLIMÊ XORESANÎ YÊ REWANPAK

Nuha ku me dawîya Dîroka Abbasiyan ne aniye, divê em çend gotinan ji bo Eba Muslimê Xoresanî binivîsîn :

Kurdên ku Omer Ibn Xettab, Xelîfeyê duyim ê Islamê, kopandibûn û mirandibûn - berê ku sedsalek û niv derbas bibe - bi nebexeyî, bi dilgermî û mêrxasiya Eba Muslimê Xoresanî ji nû da derketin meydanê.

Belê, ê ku Kurd vejandin Eba Muslimê Xoresanî ye. Mezintirê Kurdan ku ji bo payedariya Kurdan li cihanê xebtûkoş kiriye Eba Muslimê Xoresanî ye. Bi halandana vê bawerbûna han, li ser wergerka ku

Eba Muslimê Xoresanî afirandiye, em dê çend pirsên din jî bêjin : Wergerka ku Eba Muslimê Xoresanî afirand gertevêk pir mezin e. Ev wergerka pîrfiraz ji Kurdan ra can da, Kurd vejandin, Kurd ji tunebûnê, ji malmîratbûnê reha kirin.

Wendakirin û ji ruyê cihanê bicarek maltina Imparatoriya Emewî ya bi destê Eba Muslimê Xoresanî wek herifandina Nînwî û wendakirina Xwehermenda Asor bi destê Key Kubbadê Kurd û Neviyê wî Key Aksar bergiran e.

Ev wergerka gewre li Endelus, Afrîqa Roava, Misr, Yemen, Hicaz, Sûriya û Filistînê ji aliyê civatî û konevanî guhartineke bingehî û tevheviyeke diwar çê kirin. Ev wergerka fêris Kurdistan vejand, geş kir, zînde û ava kir.

Pey vê wergerkê, li Kurdistana fireh mîriyên bê jimar hatin meydanê. Li çar aliyên Kurdistanê kel û burc û şato hatin ava kirin û, bi sîdariya van burc û baruyan, Kurdan bi erzanî xwe ji leyandina Tirk û Tataran reha kir.

Ev burc û baruyên rehadar îro jî ji Belxê heya Deryayê Reş, ji Araratan heya Sûriya û Filistînê, di van kişwerên fireh da şopeyên wan hene û îro jî xuya ne.

Ev kel û şatoyên bê jimar ku li devgeliyên teng û çepokaşan, li kotên bilind, li çiyayên sîdar û serkişiyayî, li ser zinaran, li pozê herfaz û tûj yên birrekan ava bûbûn. Di roja tengasiyê da, ji Kurdan ra bûn parazgeh û penah. Di sîdariya van kelên bilind, tebût û tekûz da, di sedsalên 13yîm û 14yîm da, gava ji Tirkistanê Mongol û Tirk û Tataran, mîna leyîya bobelatan, dirêjî Kurdistanê kir, Kurdan hinek erzantir xwe ji destê wan reha kir.

Cardin Kurd ji se sal bêtir devgirtî û destgirêdayî mabûn. Bi sîdariya wergerka ku bi bîrewerî, karmendî û camêriya Eba Muslimê Xoresanî serrast kiribû, Kurd bûn xwediyên şepa dest û zimangirêdanê :

weşbestên Kurdan dest bi nivîsandina weşbeste, destan û mersiyeyan kir. Dengbêj stran nuhurandin, kur û keçên nazenîn bi dîlan û govendan şayî, dilgeşî û gewzewerî li çar aliyên xwe feşandin. Çerbaziya siwaran, tîravêjî, mertalgêrî û behadiriyên xortan ji nûva bi çapikî û çalakî candar bûn. Kurdistan hêdî hêdî ax û birînên dilan, şîn û girînên huduran dest bi jibîrkinê kir. Ji berê va vedigeriya kamraniya berê, xurremî, şadmanî û bextiyariya xwe ya kevnare.

Emperyalîzma Ereban bi tumî 110 sal Kurd ji mafên xwe yên enzani, niştimanî û gelîtî bêpar kiribûn. Emperyalîzma Ereban bi rik û kîn û zorê Kurd dikirin Ereban ! Armanç û dilxwaza wan wendakirina Kurdan bû !

Lê, Eba Muslimê Xoresanî vê bêdadiya duruşt (xesîn) û şikolek a Ereban ne hişt here serî. Wî, bi yek kopandina yeman, ev şep ne da Emewiyan ! Eba Muslimê Xoresanî di meydana şer û cengan da "Emperyalîzm"a Ereban pelaxt ! Di bin lingên xwe da pelçiqand ! Eba Muslimê Xoresanî ev fer û taba wêranker û xudkam bicarek ji binî wenda kir!

Hezaran şabaş, Eba Muslimê Xoresanî ! Gelê kurd û niştimanê kurd ji bin zorbatiya Ereban rizgar kirin.

BÊBEXTIYA EREBAN Û ABBASIYÊN ÇILVERK

Eba Muslimê Xoresanî şehriyariya Emewiyan nabadid kir, ji gelê Kurd ra wêtê (deyn) xwe bi cî anî. Kurd di bin barê emperyalîzma Ereban da çûbû ber mirinê; Eba Muslimê Xoresanî ew vejand, zînde û candar kir. Lê, bi Kurdan ra hemgaveyên (eynî zeman) wan : Elewî, Haşimî û Abbasî jî ji mirinê, ji zindanê, ji malmîratiyê reha kirin. Xweşber, ezbeta Hezretî Elî giş divabû spasdara Eba Muslimê Xoresanî bibe. Wî ev Ezbet ji bin zerzemînan deranî, li hevrazên bilind danî, ji zindanan reha kir,

li ser postê xelifetiyê, li ser Textê şehriyariyê rûniştand.

Lê, Xelîfeyê duyim ê Abbasiyan, Ebû Cafer Muhammed El Mansûr, nankor û bêbext derket ! Qenciya Eba Muslim zû ji bîr kir ! Spasdariya xwe ji vî camêrê mêrxas ra bi awakî bêbext û telaqreş, bi kuştina wî, vegerand ! Belê, Xelîfe Muhammed El Mansûr bê tirs û şerm ev fêris, ev nebexe di hundirê Seraya xwe da kuşt, cendekê wî yê pîrfiraz parî parî kir û avêt çemê Diclê ! ! Ev bêbextê Ereban, Xelîfe El Mansûr, gava bi bêbavî Eba Muslimê Xoresanî di Seraya xwe da kuşt, Weşbestê wî, Hebeşî Ebû Duleyme, şerm ne kir, ruyê xwe yê reş cara duduyan jî reş kir û bi Kurdbûna Eba Muslim jî yariya xwe kir û di hengama kuştina wî da weşbesteyên jêrîn gotin :

أبا مجرم ما غير الله نعمه   على عبده حتى يغمرها العبد
أفي دولة المنصور حاولت غدرة   ألا إن أهل الغدر آبارك الكرد
أبا مجرم خرفتني القتل فانتخى
عليك بما خوفتني الأسد الورد

WERGERKA VÊ WEŞBESTÊ BI KURDÎ :

Bavê mirarker, Xwedê firawana (*) xwe li ser hulûlkê (*) xwe naguhere,

ta ku ew kes ji riya qencyê danegere.

Ma tu di bin siya Xwehermenda Mansûr da dikî bêbextî bikî ?

Lê rast e. Kesên bêbext bavpîrên te yên Kurd in.

Bavê mirarker ! Te ez tirsandim û te zirt li min kir.

Lê, tola min şêrê mezin ji te hil kir.

MANSUR, XELÎFEYÊ DUYIM Ê ABBASIYAN
RIYA XWÎN Û BEDBEXTIYÊ VEKIR

Xelîfeyê duyim ê Abbasiyan, Ebû Cafer Muhammed El Mansûr, di destpêka şehriyariya Abbasiyan da xwîna mêrxasekî bêguneh rijand, bi bêbavî qencxwazekî Abbasiyan kuşt, nankoriyeke mezin kir û bi awayê han riyêke çewt û çepel nişanê xanedana Abbasiyan da. Ev riyê çewt û çepel li xanedana Abbasiyan ne hat. Ev riyê xwînrijandin û bêdadkerî û bextreşiyê bû engîza wendabûna xanedana Abbasiyan. Abbasi bi xwîn û telaqreşî xopan bûn, malmîrat bûn :

Harûnê Reşîd ku ji bijareyên Xelîfeyan bû destê xwe, wicdanê xwe bi xwîna bêgunehan lekedar kir! Gewremerdê xwe Caferê Bermekî da kuştin. Bermekî ku hem gewremerd û hem hevalê wî bû, ji hogirê rewanê wî bû û bi salan ji bo pêşveçûna xwehermenda Abbasiyan ra ji canûdil karûkoşên zor kiribûn. Harûnê Reşîd evçend xebat û emekdarî ji bîr kir û bê mihirdadî û bê dilovanî ji kuştina Caferê bedbext û bêguneh ra ferman da. Serê Cafer hat firandin, ji ezbeta wî pir bêgunehên din jî hatin kuştin.

Kurê Harûnê Reşîd; Xelîfe Memûn, Textê şehriyariya xwe li ser cendekê birayê xwe, Emîn, vegirt !!

Gotina dawîn : di 528 salan da, ji Abbasiyan 37 Xelîfe hatin. Ji van 37 Xelîfeyan, bi tenê 9 Xelîfe di nivînên xwe da, bi hêsanî mirin. Ji 28 Xelîfeyên mayîn, 3 Xelîfeyên bedbext çavên wan hat deranîn, kor bûn !!

Ev her sê Xelîfeyên bedbext, di kuçan da, li Bexdê, ji bo kerîkî nan pars kir, bi salan naliyan û mirin. 25 Xelîfeyên mayîn, her yek bi awakî hat kuştin ! Hin ji wan bi dek û planên birayên xwe hatin mirandin, hin ji wan bi destên gewremerdên nankor hatin jehrandin, çend ji wan bi bêdadiya Emîrul-Umera di zindanan da ji tîna, ji bîrsîna temenê xwe gihand dawiyê !

Ev e dawiya dilkuj a Xelîfeyên Bedbext ! Dawiyeke reş û kirêt ! Islam pesn û sitayîşên van Xelîfeyan gihandine perê ezmanan, ji bo van Xelîfeyên gendû-gemar, genîwer, pespaye û xwînxwar çi efsane û çîrok ber bi hev anîne ! Ji bo wan çi dastina û pesnave û çi bêjelaw (xezel) stirane ! Rastiyê ji gelê nezan veşartine. Rûreşiyên Xelîfeyan eşkere ne kirine ! Ev Xelîfeyên bedbext û kêmbext ku di Serayan da keys û fesal dixist destên xwe, bi gewz û şadî li teniştên gulperiyên, bi xwarin û vexwarin, bi mey û meygeran, bi çerez û mîzeyan, bi lîz û gewendan, bi saz û stran û hayhuyan serxweş dibûn !

Eva ! Vêrastên nivîswarên dîrokan ! Eva ! Ruyên vêrastên Xelîfeyên xudan şan û cî û payeyan ! ...

Em dîroka Kurd û Kurdistanê dinivîsînin. Em dîroka Islamê, dîroka xanedana Emewîyan û Abbasiyan nanivîsînin. Lê, ji bo Xelîfeyên pêşîn - Xelîfeyên Raşîdîn -, yê Emewîyan û Abbasiyan û Xilafeta Osmanîyan ku vê paşiyê, di sedsala 16im da, bi zora şûr ji Ereban gihastibû Tirkên û 450 sal "Meqami Xilafeti Ulyai Osmanîye" li Istanbûlê paydar bûbû, divê em çend pirsan bibêjin :

Xelîfeyên Islamê ku me berê ji bo wan nivîsandibû li Asya, Afrîqa û Awrûpa, ji bo bilindayiya navê Xwedê, ji bo pêşvebirina Islamê pir kîşwer û der û ber vekirandin, welat û bajar talan kirin û şewitandin, meriv kuştin, bilêc kirin, xanûman wêran kirin û vemirandin û ji destdirêjiya namûsa dawpaqijan xwe ne parast. Keç û bûkên perîpeyker wek keriyên tarişan ajotin bajaran, di çarçiyên da firotin.

Te digot qey şeştarî û bêdadiya Ereban ne bes bû. Tirkên Selçûqî, Tirkên Kayhanî jî xwe tevî guruhên talankeran kir. Ji bo rîya Xwedê, ji bo ola Peyxember, kujtin, bilêc kirin, şewitandin, talan kirin, dil girtin, kurên bavên di zindanan da rizandin ... Ev xwînxwarî bi sedsalan dirêj kir ! Nemaza li Balkanan,

li Bulgaran, li Sirban, li Yewnanan ... xwîn rêjî û cenawuriyên ku Tirkan çêkirin !!!

Roj roja Ereba û Tirkan bû ! Ji alîkî mal û talan, ji aliyê din jî keç û bûkên dilber ! ... Paşê jî li Seray û baxçeyên buhuştê, horî û periyên bê jimar ! ...

Di van hengamên cangizok û dilherêf da, kopa dijwar li Kurdan xistin : Xelîfeyê duyim ê Islamê, Omer Ibn El Xettab, cenawurî û xwînxwariya dijwar li Kurdan kir. Rûreşî û sermsariyên gijok bi serê Kurdan anîn. Xelîfeyên Emewiyan jî şopa Omer ajot. Xelîfeyên Abbasiyan yekfesal xistin destên xwe û Kurd kuştin û êşandin. Lê, Xelîfeyên Osmaniyan 400 sal tiştê nemayî anî serê Kurdan : kuştin, talankirin, namûsa wan lekedar û paymalkirin, debistan û medreseyan Kurdan hilweşandin, Kurd nezan hiştin. Wan Kurdistanê kir wêranekar.

Ecem jî ji Emperyalîzma Ereban pir êşiyar. Lê kopa dijwar li serê Kurdan ketibû. Ereba kopek ewçend bi bêbavî û dijwarî dawêşandibû ku îro 1400 sal e ku Kurd ji hejandina wê pak ne bûne !

STANDINA BEXDA Û WENDABÛNA ABBASIYAN
BI DESTÊ HULAKÛ

PADÎŞAHIYA ISMAÎLÊ SAFAWÎ
Û SERHATIYA KURDAN

Di sala 1529 P.Z. da, li Îranê, Şeyx Ismaîlê Sawafî - ji Ezbeta Hazretî Elî, neviyê Mûsa Kazim, kurê Şêx Sefaeddînê Erdebîlî - bû Şahê Kurdan.

Ji bo ku em bizanin bingeha padîşahiya Safawîyan li bin werêç (tesîr) gertevên bi çi rengî hate danîn, divê em ji standina Bexdê bidestê Hulakû, ji wendabûna Xelîfetiya Abbasiyan û leyandina Mongol, Tatar û Tirkan hinek agah bibin :

Me berê nivîsandibû, xwehermenda Kurdî ya Peweye = Dîlemiyên di sala 942 P.Z. da li Bexdê bingeha xwe danibû. Xanedana Dîlemiyên li Bexdê û li tuma Iraq, Kurdistan û Parisistanê 127 sal padîşahî kir. Paşê, ji Tirkistanê Tirkên Selçûq hatin. Mezinê wan, Turxul Beg, di sala 1070 P.Z. da dirêjî Bexdê kir, ordiya Dîlemiyên şikand, Turxul Beg bû Emîrî Umera, ano wek Dîlemiyên bû padîşahê Iraq û Bexdê. Padîşahiya Selçûqîyan 208 sal ajot.

Mîna hengama padîşahiya Dîlemiyên, di dema padîşahiya Selçûqîyan da jî, Xelîfeyên xwediyên tu karmendiyê ne bûn. Xelîfeyên bes roja Înê li mizgeftê xutbe dixwend û têkilî tu karê din ne dibûn. Xelîfeyên bê nêrûmendî, bê karmendî û bê xebtûkoş li Serayan û Kaşaneyan bi çeng û saz û aheng, bi meyên reng bireng, bi bejnên selwan û hîvrûqan, bi gulav û misk û emberan, bi xwarin û vexwarinên

meyxweş gewz û şadî dikirin. Bi kamranî û şadmanî xweşdem dibûn û bi van hawana bedbextî, belengazî û rebeniya xwe ji bîr dikirin !

Dawiya dawîn, di sala 1258 P.Z. da, Xanê Tataran - Neviyê Cengîz Xan - Hulakû Xan dirêjî Bexdê kir, bi ordiya Xelîfê ra şer kir, ew şikand, Xelîfeyê pepûk kuşt û kete Bexdê. Bexdê talan kir, bilêc kir, 800.000 bê dilovanî kuştin, ji şûr derbas kirin. Hulakû bi vî awayî "rêkor" a merivkuji û xwînxwariyê şikand !

Hulakû Xan, pey vê kamweriyê, di welatê Kurd û Farisan da - ji Hindistanê heya Deryayê Reş - bi navê "Ilhaniyan" xwehermendeke Tataran serrast kir.

Hulakû pir jîn ne kir, heft sal bi şûnda mir. Xwehermenda Ilhaniyan pey Hulakû paydar ne bû, vemirî, di nav çend salan da wenda bû.

200 sal bû ku kişwerê Îran - welatê Kurd û Paris - di nav geremolî û tevheviyê da bû. Weke ku kevanjenek bijene, Împaratoriya Kurdistan hatibû jendin, ji hev bela bela bûbû : asayiş û ewleyî ne ma bûn, tukes asûde û bextxweş ne bû.

Tatar, Tirkmen û Tirk li Îranê - Împaratoriya Kurd û Faris -, Anadol û Sûriya çerx dibûn, çaraliyên xwe bilêc dikirin, wêran û kambax dikirin !

Ev koçerên Tatar û Tirkman û Tirk bi milyonan bûn, bê rêzan, bê bendûbest bûn. Gelek caran di navbera wan da jî şer û pevçûn hebûn. Xan û begên wan tim di nav xwe da qayışkêşî û pêşimtî dikirin. Xebtûkoşên van Xan û Began hergav talan û kuştin bûn.

Van gurûhên koçer - Tatar û Tirkmen û Tirk - ji du sedsalan bêtir Îran talan kir, xopan kir. Gava ku tu awayî li wan deran he hişt, êdî tu tiştên talankirinê li van doran ne man, berê xwe da roavayê.

Tatar li Gurcistan, Qafqasya û Qirim belav bûn. Tirkmen û Tirk jî kişyan Anadol û Sûriyê. Li van deveran "Atabegîti" û "Begîti" serrast kirin. Paşê, ji van atabegan du xwehermendên mezin çê bûn : Selçûqî di sala 1078 B.Z. da li Qonyayê xwehermenda Selçûqî ya Rûm saz kir. Tirkên Kayhanî jî ji qelsketina xwehermenda Selçûqiyî keys xist dest xwe, bûn mîratxurên Selçûqiyî û di sala 1300 P.Z. da bingeha Împaratoriya Osmaniyî danî. Di sala 1453 P.Z. da, Istanbûl bû paytextê Osmaniyî.

Di şerê mezin ê 1914 da, Împaratoriya Osmaniyî wenda bû. Di ciyê wê da, tûdevaniya (cumhûriyet) biçûk a Tirkiyê çê bû.

XWEHERMENDA SAFAWIYAN

Di dawiya sedsala 14im da, li Kurdistanê zordestiya Tatar û Tirkan dest bi sivikbûnê kiribû. Tatar û Tirk, ev gurûhên talankeran, pey talankirin û wêrankirina kişwerê Kurd û Paris, ji xwe ra - ji bo talankirinê - li devernê din geriyên. Tataran berê xwe da aliyê Deryayê Reş. Pirên Selçûqiyî jî ber bi aliyê Anadol û Sûriyê koçbar bûn.

Di van hengaman da, ano pey dûrketina Tatar û Tirkan ji Kurdistanê, kurê Şêx Sefaeddînê Erdebîlî, Şêx Ismaîlê Safawî, li aliyê Geylanê şêxê rêol, ano Şêxê Terîqet, bû. Şêx Ismaîlê Safawî paşê bû Şah. Şahîti çêtirî Şêxîtiyê dît û murîdên xwe, ano cengawerên Kurdan, li dora xwe civandin û dirêjî Gurcistanê - Gurcî Îsaparêz bûn -, Satrapdarê Sêrwanê kuşt û satrapa Sêrwan ji Gurcîyan stand. Paşê, di sala 1500 P.Z. da, dirêjî Akkoyunluyan kir, bi wan ra şer kir, padîşahê wan Elwend Mîrza kuşt.

Paş salekê, di 1501 da, dirêjî bajarê Tebrîzê kir, Tebrîz ji Tirkmenan stand û kir paytextê xwe û serxwebûniya xwe bang kir. Şah Ismaîlê cuwan û jêhatî di demeke hindik da Xoresan, Hemedan, Bexda, Diyarbekir û Meraş vekirandin. Pey van

kamweriyên mezin, bû xwediyê xwehermendeke fireh.

Xoresan û Hemedan û heldorên wan hêj rind û rind ji Tirkên Selçûqî paqij ne bûbûn. Şah Ismaîl bi camêriya xwe van ciyên buhadar ên Kurdistanê ji destê Tirk û Tirkmenan reha kir. Şah Ismaîl bi van kamwerî û xebtûkoşan niştimanparêziyeke mezin, xebateke hêja çêkir, di rizgarkirina welatê Kurd û Paris da şabaş û aferîna gelê Îranê giş kar kir û firazdariya xwe nîşan da.

Şah Ismaîl bi xebtûkoş û canfeşanî ceng û şerên din jî kirin, Tirkmen û Tirk ji Kurdistanê deranîn, Kurd û Paris ji bin destê neyaran reha kirin. Wî ji welatê Kurd û Paris ra xebateke hêja û mezin kir, bi van xebtên giranbuha firazdariya xwe eşkerand.

Muxabin û pir muxabin ! Şah Ismaîl paşê du gunehkariyên çewt û bervaj kirin : 1- Şiitîyê kire Ola Fermwer (resmî) a Kurdistanê. 2- Mîriyên Sînedej û Kirmanşahê bi zora şûr ji Mîrên Kurdan standin û kirin bin kargerîniya xwe.

Ev her du karmendiyên (icraat) Şah Ismaîl Kurd sil kirin û ji xwehermenda Safawî sar kirin; êdî baweriya wan ji Safawîyan ra nema.

Di van sedsalan da, sedsalên olbûnê, li her gertevî bi dûrbîna olê dihat nihêrîn. Piraniya Kurd sunnî bûn, şîitî ne dixwest û ne dipezirand (qebûl ne dikir). Gava Şah Ismaîl şîitî kire ola fermwer, Kurd pir tengjîn û dilşikestî bûn û ji Şah Ismaîl dûr ketin. Jixwe mîrên kurd, bi standina Sînedej û Kirmanşah û heldorên wan, li Safawîyan bi çavekî bedgûman û bi dudilî û rengwerî dinêrt. Şah Ismaîl bi pirxwaziya xwe û bi desthişkiya xwe ronak ne dît û kûr bîr ne bir. Loma, her du sûc û gunehên wî ji Kurdistanê ra renc û derdên giran anîn : nêzikî 50 mîriyên Kurdistanê serxwebûna xwe wenda kir, bi milyonan Kurdên azad bûn dîlên destê Tirkan.

YEKÎTIYA KURD Û TIRK
SERHATİYÊN DILKUJ ÊN KURDAN
LI BIN DESTÊN TIRKAN

Berî ku Şah Ismaîl li rohilatê padîşahiyekê bi cî bîne, Tirkan du sed sal bertir li Anadolê xwehermenda Osmaniyan serrast kiribû. Di hengama Şah Ismaîl da, padîşahê Osmaniyan Sultan Selîm bû. Sultan Selîm bavê xwe ji text anîbû xwarê û, li ciyê bavê xwe, li ser text rûniştibû, xwe kiribû Padîşahê Osmaniyan. Ji bo ku ciyê xwe tebût û xurttir bike, 12 birayên xwe kuştibûn ...

Ji van gertevan pir baş xuya dibe ku Sultan Selîm padîşahê çavnebar û gellek pirxwaz û xwînxwar bû ! Sultan Selîm bicarek xistibû serê xwe ku bibe cihangîr û cihanê tevde bixwe.

Sultan Selîm, ji Roava bêtir, çavên xwe berdabûn Rohilat. Kîşwerên vekirandinê li rohilat bêtir hebûn û firehtir bûn !

Li Rohilat, li hemberî Sultan Selîm xwehermendeke xurt hebû. Ev xwehermenda nû û cuwan xwehermenda Safawîyan bû. Şah Ismaîl di van salan da ji destê Akkoyunluyan Diyarbekir, Mêrdîn û Maraş standibûn û xwe gihandibû sînoren Osmaniyan. Sultan Selîm ji van tevgerên Şah Ismaîl pir ingiribû û veherandibû (qerar stendibû) ku li Ismaîl kopeke dijwar daweşîne û Îran - Kurdistan û Parisistan - gişî jê bistîne. Hêj wêdatir jî, here bibe Iskenderê Mezin, Hindistanê jî vekirîne !

Di vê demê da, di navbera Şah Ismaîl û mîrên

Kurdan da nexweşî û tevhevî dest pê kiribû. Mewlana Melle Idrîsê Bedlîsî şîretvanê xurû (xas) ê Sultan Selîm bû. Ew Kurd bû, zana û jîr bû, li ba Kurdan xudan cî û xudan nav bû. Sultan Selîm ev keys û wesana (firset) mezin ji dest berneda, xebtûkoşên zor kirin, Kurdên sunnî ji Şah Ismaîl cuda kirin. Mîr Şerefeddînê Bedlîsî 15 sal bi şûnda, di 1529 P.Z. da, ji Şah Tehmaseb ûdê (nav) Xanîtiyê stend. Bi halandana Melle Idrîs, ji Sultan Selîm ra çend merivên xwe yê şareza û reşbelek şandin. Mîr Şerefeddîn di reşbeleka xwe da tevgera Şah Ismaîl û leyandin û pêşveçûna şîtiyê dîr û dirêj dida zanîn û ji Sultan Selîm alîkarî dixwest.

Ev qîsseya bergiran di Dîwana Sultan Selîm da bi candilî hate peyivandin û, li dawiyê, Sultan Selîm çend Paşayên xwe, tevî Mewlana Idrîsê Bedlîsî, şandin ba Mîr Şerafeddîn.

Şandina encumena ha li Bedlîsê bû destpêka geştecega şerê Osmaniyan û Safawîyan.

Çendakî bi şûnda, di sala 1514 P.Z. da, Sultan Selîm ji Istanbûlê ordiya xwe rakir, derbasî derya bû, berê xwe da Rohilat. Ji Qeyserî û Sêwazê derbas bû, hat Amasyê. Amasya ji xwe ra kire sernîvek, ano ji ordiya xwe ra kire şergeh.

Mîr Şerafeddîn gellek dorevan (muhafiz) û şerevanên xwe hilanîn, bi Melle Idrîs ra hat Amasyê. Mîr Şeref û Melle Idrîsê Bedlîsî, her du jî, şîretvanên Sultan Selîm bûn.

Sultan Selîm li Amasyayê, bi her du şîretvanên Kurd û bi gewremerd û paşayên xwe, ji bo vê geştecega bergiran a Safawîyan bi rojan û şevan bêjgoyî (muzakere) kirin, rêzane û çare giş dan pêşberên xwe, xerşe (xerîte) û plan serrast kirin, bi her awayî xwe pêk anî û amadeyên ceng û şer bûn. Bi rêberî û pêşdariya Kurdan, padîşah, ordî, şîretvan û gewremerd ji bo şerê Çildêranê bi rê ketin.

ŞERÊ ÇILDÊRAN (31)

Mîr Şerefeddîn, Mewlana Idrîsê Bedlîsî, Cengawerên mîriyên Rojkan û hezaran siwarên Kurd ji êlên din ên Kurdan ji ordiya Sultan Selîm ra rêberî û pêşdarî kir.

Padîşahên Asoran, padîşahên zorker û nêrûmend, bi sedsalan bi Kurdan ra şer kir, wek leyîyan xwîn rijand, lê nikaribû ji van geliyên kûr û teng, ji van kaş û hevrazên tund û şîp derbas bibin. Du hezar sal deriyên Kurdistanê ji padîşahên cihangîr ên Asoran ra hiş û biring girtî man. Paşê, Asor bi destê Kurdan wenda bûn. Asor ne gihîştin vê armancê, bê mirad mirin, ev kul û birîn di zikê wan da ma. Lê, ev derên Kurdistanê ku du hezar sal ji padîşahên Asoran ra girtî mabûn, ev çiyayên bilind û dijwar ku Ksênofonê Yewnanî nalandibû, derdnag û perîşan kiribû, ji Sultan Selîm ra bi xahiş û dilxweşî, şayî û şadmanî vebûn. Sultan Selîm bi ordiya xwe va, barxwane û giraniya xwe va ji van derbendan, ji van geliyên kûr, ji van çiyayên tundûşîp bê serêşanî, bê tengahî derbas bû!

Padîşah û giregirên dora wî, paşa û leşkerên wî, hesp û olaq û topkêşên wî, evçend bê jimar enzan û çarpê bûbûn mêvanên Kurdistanê. Kurdistan, bi camêrî û comerdî, mêvandariya xwe bi cî anî. Bi xwarin û vexwarinên mêzxweş û çeşnîşîrîn xanên şahînaşahî rast kirin. Di derbasokan da, herkes, mezin û biçûk, bi çepikan û lîlandinan pêşçûyîya mêvanên xwe dikir.

Geşteçenga ha dirêj kir, hevraz û nişîvên Kurdistanê, çiyayên şîn û bilind ên serkişandî li ezmanan sergihandî ne diqedîyan. Çendakî bi şûnda, ew gihîştin bajarê Beyazîdê, û paşê berê xwe da rohilatê bakurr û rîya xwe ajot. Çend roj bi şûnda, serê sibakê zû, li pêşîya wan, li palên hemberên wan şergeha Şah Ismaîl xuya bû. Ev der deştika Çildêran bû.

Sibetirê, bi rohilat ra şer dest pê kir : her du alî jî, di destpêkê da, bi siwariyan dirêjî hev kir. Şerevanên her du cîyan bi mêranî cengine zor kirin. Di miqlacî û mêrxasî û hunerweriyê da tu kêmanî ne dihişt.

Di dawiyê da, Şah Ismaîlê Safawî di meydana şer da birîndar bû. Merivên wî bi zor ew revand. Ordiya wî şkest, ji hev belav bû. Şergeha Şah Ismaîl, tevî jina wî "Taclı Hanim", bicarekê ket destê Osmanîyan (32).

Sultan Selîm 13 roj bi şûnda, bê teqereq, bê şer û pevçûn kete Tebrîzê, paytextê Şah Ismaîlê Safawî. Sultan Selîm çend roj li Tebrîzê ma, paşê vegeheriya Amasyayê.

CIVANA SULTAN SELÎM Û MÎRÊN KURDAN LI AMASYAYÊ

Sultan Selîm, pey vegehera xwe ji Tebrîzê, li Amasya bi reşbelean mîrên Kurdan xwandin (dawet kirin). Bi halan û zirtên Mewlana Melle Idrîsê Bedlîsî, 28 Mîrên Kurdan hatin Amasyayê. Di dîwana Sultan Selîm da, bi rojan civiyan, hûrik hûrik peyv û gotin hîlanîn û danîn û teqilandin. Li dawiyê, 28 mîrên Kurdan bi zimanbaziya Mewlana Melle Idrîsê Bedlîsî û xweşgotin û şêrînpêyvên Sultan Selîm bawermend bûn, û di navbera xwe û Sultan Selîmê Osmanî da yekdestî danî û ji Şah Ismaîlê olşû dûr revîyan.

Padişahê Osmanîyan, Yavuz Sultan Selîm, û 28 mîrên Kurdan li Amasyayê, di sala 1514 P.Z. da, yekdestînavayek şeqil (mohr) kir.

Ev yekdestînavê ji sê Bendan pêk hatibû :

1- Mîrên Kurdan di erdê xwe yê bav û bavpîrên xwe da, bi serxwebûniya tumî, gerdiş (adet) û rêzanên kevnare yên xwe dê biparêzin. Mîrîtiya wan, wek rêzanên kevn ên berê, dê ji bav û dê bigihîje kurr.

2- Mîrên Kurdan, parazvanên sînorên Kurdistanê ne. Eger xwehermenda Osmanî bi xwehermendeke biyanî ra şer bike, Mîrên Kurd siwarên xwe yên çekkirî û karûbarkirî dê bişînin alîkariya padîşah. Leşkerên Kurd di bin Femandarên xwe yên Kurd dê şer bikin. Eger xwehermendeke biyanî dirêjî Kurdistanê bike, xwehermenda Osmanî, bi ordiya xwe, dê bê alîkariya Kurdistanê bike.

3- Mîrên Kurdan her sal, bi navê diyarî, hinek dirav dê bidin kenza Osmanîyan.

SERHATIYÊN KURDISTANÊ PEY YEKDESTIYA AMASYA

Sultan Selîm, bê west û bê xwînrijandin, bi xeft û jêhatdariya Melle Idrîs, bû xwediyê Kurdistana rengîn.

Sultan Selîm ji vê kamweriya hêja û bêbuha pir gezdar û dilxweş bû. Mîrên Kurdan jî ji yekdestiya xwe û padîşahê Tirk û Sunnî gelek dilşa bûn.

Hezaran muxabin ! Van mîrên bedbext nizanibû paşê dê çi bê serê peyhatiyên wan ! Melle Idrîs û 28 mîrên Kurd bi destên xwe çi malmîratî anîn serê gelê Kurd ! Van mîrên bedbext bêbavî, bêbextî û nankoriya Tirk nizanibûn ! Wan ne dizanîn ku rojek wê bê, padîşahên Tirkan û Sedirazamên wan û Talat Paşan, Enwer Paşan, Mustafa Kemal, Ismetan, Celal Bayaran ... dê çi bînin serê Kurdan!

Van mîrên nezan û çavnetêr, Melle Idrîsê şeqlavan nizanibûn ku Tirk 400 sal bi bilêckirin û kuştin û zindan û talan û agir ... dê Kurdistana nazenîn wêran bikin.

Şah Ismaîlê Safawî ji bêfehmiya xwe û bi hişkbawariya xwe ya olî, ano "Şîtî", perçake mezin û bergiran û hêja ya Kurdistanê wenda kir.

Yavuz Sultan Selîm, bê serêşandin, bê şer û xwînretin bû xwediyê Kurdistana fêris.

Paşê, Sultan Selîm Kurdên cengawer li sînorên rohilat kire parazvan û bi bawermendî, ewletî û asûdegî dest bi vekirandina Misrê kir.

Bi derjê (netîce) vekirandina Misrê, "Parazgeh"ên Islamê, Mekke û Medîne, ketin destê Sultan Selîm. Sultan Selîm gihîşt payeya bilind a xilafetiyê û pertaw û tawdariya xwehermenda Osmanî gihande felekan. Di gihîştina Osmanîyan vê serfirazî û mezinayiyê da, Kurdan rolên bê awa listine û alîkariyên hêja kirine.

Kurdan, di hengama Yavuz Sultan Selîm û kurê wî Qanûnî Sultan Suleyman da, di meydancengan da : vekirandina Misrê, girtina Belgradê, şerê Muhaç ê xwînî, cenga Bûdîn, dorpêça Viyana ... xebtûkoşine dijwar kirine. Kurdan, di van şeran da, bi mêranî, hunerbazî û cengaweriya xwe navûdeng birine. Mîrên Kurd, Cengawerên Kurd, ji bo Ol û Xwehermend, ji bo Padîşah û Xelîfetan, bi dilekî paqij, bi merdî û mêrxasî, wek çeman xwîna xwe rijand. Kurdan di dîroka Osmanîyan da roline hêja listin. Kurdan mêrine kêrhatî dane xwehermenda Osmanî: sergewremerd, gewremerd, zana, weşbest û ferman-dar ... Kurdan bi milyonan kurên xwe di rîya Padîşah û Xelîfeyan da kirine gorî !

Kurdan 450 sal bi Tirkan ra evçend canfeşanî kiriye, ji bo wan evçend koşiyane, xebitîne. Lê, li hemberê evçend xebtûkoş çi gihîştîye destên wan ? Malmîratî û zebûnî !!

WENDAKIRINA MÎRIYÊN KURDAN BI DESTÊ TIRKAN

Mîrên Kurdan, gava ku di sala 1514 P.Z. da li Amasyayê bi Yavuz Sultan Selîm ra yekdestî danî, wer bawermend bûn ku mafên ferweraniya xwe, serxwebûna xwe, avrû û ewlemendiya xwe xistin bin girewê.

Efsûs ! Ev bawermendiyên wan giş pûç derketin !
Kurd bûn goriyên şapînozî û xap û bêbextiyên
Tirkan.

Hêj ji yekdestiya Amasyayê nîv sedsal derbas ne
bûbû ku Padîşahên Tirkan ji ber xwe hezar behane
çê kirin û Mîriyên Kurdan ên serbixwe yekayek
wenda kirin.

Kurdê serazad ji hezaran salan ve, di hengama
Sûmîr, Akad, Hittît, Kildan û Asoran da, her dem
ji bo serxwebûn û azadiya xwe can da, xwîn rêt.
Kurdan îcar jî ji Padîşahên Osmaniyan ra bi hêsanî
serfirû ne kir. Kurdan, li pêş ordiyên Padîşahên
Osmaniyan mafên xwe yên awist (meşrû) bi mêranî
û canfeşanî qedxen (mudafaa) kirin. Nemaza di van
50-60 salên dawîn da, ordiyên padîşahên Osmaniyan,
ên "Jön Türk"an û yên "Atatürk"an bi çekên "Modern"
ên her reng û her celeb karûbarkirî bûn : top û
tingên lezagir, hawun û bombavêj û mîtralyoz,
tank û balafir ... Tirkan, bi van çekên dijwar, bi
van çekên agirrêj û mirinrêj dirêjî Kurdan dikir.
Kurdan, bê tirs û lerz pêsîra xwe dida ber gulleyên
topan û berikên tivingan; pir caran bi tena şilfên
xenceran li Tirkan vedigeriyan, wek pilingên ingirî
êrîş dibirine wan ! Kurdan şerine bê umîd dikirin!
Xwe dida kuştin, xwîna xwe dirijand, ji bo Kurdis-
tanê xwe dikir gorî !

Li Kurdistanê 400 sal şer û ceng û şebxwîn sar ne
bû ! Kurdan, ji bo serazadiya xwe, ji bo serxwebûna
niştimanê xwe yê pîrfiraz, ji bo rizgariya Kurdistana
şêrîn ji destê Tirkên nankor û bêbext, bê tirs û
endûh, xwe diavêt ber mirinê, niştimanê xwe yê
giranbuha gav bi gav, bihust bihust qedxen kir.
Kurdistan seraser bi xwîna rewanpakan hat sitirandin !

DÎLKETINA KURDISTAN

Divê em vê yekê, divê em vê rastiyê bizanibin :
Kurd ji çekên Padîşahên Osmaniyan, Jön Tirkan û

Atatürkan bêtir bi zexelî (*), bi nîrengî (desîse) û komployên wan şikiyan !

Tirkan, li Kurdistanê, ji Şêx û Melleyên afsûnker, bawervaj, çavnetêr û nezan hevalbend ji xwe ra ber bi hev anîbûn (33).

Pir caran, van Şêx û Melleyan, van kurtîlxuran, Mishefa Pêxember digirt destên xwe, dikir mortal, xwe digihand kel, çeper û baruyên Kurdan; ev burc û baruyên ku carê ne ketibûn destên tu xwehermend û neyaran. Van Şêx û Melleyên nizmpaye û bêbext ev sargeh û burc û şatoyan bi Mishef û sond û selawatan ji destên cengawerên Kurd dêrdixistin û didan destên Tirkan, ev Tirkên neyarên malbat û bingeha Kurd !

Van Şêx û Melleyên bawervaj û nezan û bedbunyad, bi ayetan, bi hedîsan, bi tifuyên şêx-islam û miftiyan Kurd dixapandin, Kurd didan bawer kirin ku kesê ku di nixûna Xelîfeyê Islamê da şer bike dibe bêbawer û bêol û rasterast diçe dogehê. Van Şêx û Mellan, bi van fend û fûtan, bi van firîb û zexeliyan çekên ku Kurdan pê maf û serxwebûn û namûsa xwe qedxen dikirin bi givaja Mishef û ayet û hedîs û tifû jê digirtin, radestî (teslîm) Tirkan dikirin !!

YENI ÇERI Û AKINCI

Tirk, hîn rasttir, Mongol, Selçûq, Kayhan, Tatar û Tirkmen, gava hatin Kurdistanê bindestê Abbasiyan, pûtparêz bûn. Wê gavê - di sedsala 11im û 14im P.Z. da - hêj ne ketibûn Ola Islamê. Paşê bûn musulman. Ji rêzanên bingehî yên Islamê, yek jî "Cihad" û "Xezû", ano "kuştin" û "talan" e ! Ev bîrok (madde) pir bi endaz (muwafiq)ê Tirkan bû, bi tumî bi keys û fesala wan bû. Em dikarin bêjin ku Tirk ji bo van her du pirsan, ano "Cihad" û "Xezû", hîn çêtir, em bêjin ji bo "kuştin" û "talan" Musulman bûn ! Ev Ol ji bo Tirk û Tatar û Tirkmenên talanker û xwînxwar pir bi kêr hatibû. Ev Ol

bicarek di endazê xuy û peykerên van barbaran da bû !

Tirk, gava bûn musulman, xwestibûn ku ji vê olê ra behremendiyêke zor bikin. Tirkên Osmanî, ji bo ku bigihîjin armanca xwe, du sazmanên (teşkîlat) şigewtwer (ecêb) anîn meydanê. Lê, li cihanê, li tu ciyan, li ba tu xwehermendan, wek vê sazmanê tutîştê sosret û şigewt û barbar ne hatiye dîtin : Yeni Çeri Ocağı ! Akinci guruhu !!

YENI ÇERI

Leşkerên Yeni Çeri bi sedhezaran bûn. Tirkên Osmanî ji berhevkirina Yeni Çeriyên ra "Devşirme usulu" digot, ano "Rêzana berhevkirina kurên Fillan".

Ji bo berhevkirina kurên Fillan, her sal bi hezaran leşkerên tirk êrîş dikir bajar û gundên Ulah, Bulgar, Sirb, Yewnan ... - ev kişwerên han di van deman da dîlên bindest ên irkan bûn - û cuwanên 14-15 salî bi zor û bi stemkerî didan hev, ji himêz û pêsîrên dê û bavan cuda dikirin û mîna keriyên tarişan didan ber xwe û diajotin, dibirin Istanbûlê. Paşê, ev ciwanên bedbext li leşkergehan dadikirtin. Berî her tiştî, bi lezûbez, hosteyên mîzokbir (sunnetçî) dihatin, kirîvanî datanîn, kurên fillan "pak" dikirin. Piştî, ev reben û pepûk radestên mellan û suxtan dikirin û Ola Islamê di guhên wan da dixwend !

Ev cuwanên bedbext bi stemkerî û bêdadî û zorbazî ji himêz û pêsîrên dê û bavan, ji ol û bawerî, dêr û welatên wan cuda dikirin; êdî heya mirinê, mal û ezbet û jin û jinkirin nabînin ! Ev xortên bedbext, ji vir pê da, bihna xweş û germ a paxilên dê û bavan napêjinînin, tu dengên şêrîn û nuwazişker nakeve ber guhên wan ! Ji bo van bedbextan, ji ezmanan nefrîn bariya ! Ji dê û bavan, ji naz û nazenîyan bêpar man ! Pir dûr ketin ji îro bi şûn da, bextiyarî û kamranî ji wan ra ne ma ! Ev

bedbext êdî bûn Yeni Çeri û çûn ! Ev êdî ne enzan in ! Ev êdî enzanîti, dilovanî, mihrivanî nizanin ! Ev êdî leşkerê Tirk in ! Ev ji vir pêda kuştin, talankirin, şewitandin û wêrankirinê zanin. Ev pasivanên Ola pîrfiraz û pîrpîroz a Islamê ne ! Ev pasivanên Xelife û Padîşah in. Ew dê "Cihad" û "Xezû" bikin, "Xenîmet"an dê bidin hev ! Welatan tarac (talan) bikin. Ew dê kişwer û bajaran vehirînin, welatan bistînin, talan bikin, keç û bûk û xortan dê dikin dîl, di bajaran da bifroşin ! Ew dê hêj pêşdatir herin; evçend xwînxwarî, gend û gemarî, genîwerî ne bes e ! Ew dê birîndaran, dîl û girtiyar serjêkin, bi dar vekin, singan bi wan da bikutin, mêran di sîtilan da bikelînin, zarok û keç û kurran di kadînan da tije bikin, gaz lêkin û agir berdinê. Ew dê çêliyên bê guneh bişewitînin ! Ev êdî bûn cenawur, bûn yeni çeri, bûn eskerên Tirk !!

GURUHÊ AKINCIYAN

Akîncî pêşdarên ordiya Osmaniyan bûn. Akîncî bi tu rêzan û rêdaran ne girêdayî bûn. Ev sazman ji yê Yeni Çeriyar hovnaktir û barbartir bû. Ev çend hezar siwar bûn, ji serserî û mirarker û hovên derûberan û ji kurtîlxuran hatibûn hevdan.

Gava ordiya Padîşah diçû cengê, van serseriyên cenawur û gûncenawur pêşdariya ordiya Osmaniyan dikir.

Ev bedxuyên merivxur, gava ku diketin erdên neyaran, ji her mirdarî û çepeliyê ra destûrdayî bûn, ji tu gunehkarî, ji tu gendgemarî û genîwerî berpîrsiyar ne dibûn. Ji bo wan, her bedkerî û mirarkerî û tevgerên kirêt fêhil (helal) bû ! Gava Akîncî, wek gurên har û devbixwîn, bi zûrîn û qêrînan diketin bajar û gundan, herkes hebûnên xwe dihiştin, bi tirs û heras, bi girîn û nalîn bazdida û direviya, canê xwe yê şêrîn reha dikir.

Bedbextên ku nikaribûn birevin diketin destên van xwînxwar û cenawurên ku sorseteyên giran, bi awayên dijwar, dianîn serê van belengaz û rebenan û ew işkence dikirin : kal û pîr û ciwan ne digot; kî biketa destên wan serjêdikir, bi satoran perçe dikir, dikişand çarmixan û sing dikir, agir berdida û dişewitand ...

Nemaza, van Akınciyên bê şerm û bê wijdan di destdirêjayiya namûsa jin û keçan da tu bêbavî bi şûnda ne hişt. Van Akınciyên bedbunyad û genîrewan, bê êşa wijdanî, zarokên heft, heşt salî jî lekedar û berbat dikirin ...

Dawiya dawîn, pey evçend xwînrêtin, rûreşî û stemkarî, talan û yaxmadest pê kir : Akıncı berî hertiştî Tirk e, ano talanker e ! Rewan û bunyadê Tirk talankerî ye ! Tirk, berî hezar sal, gava Tirkistan berda û koçbar bûn, berê xwe da roava, armanca wan talankerî bû. Tirk, ji bo tarac û talanê, ciyê xwe "Tirkistan" hişt, ber bi roava hat û bû bobelata serê Kurd û Kurdistan û hezar gel û hawişên din ! Kurdistan û hezar kişwerên din wêran kirin.

Belê, Akıncı berê hertiştî Tirk e ! Berê dıkuje, namûsa dawpaqijan lekedar dike û paşê jî dora talanê tê : Akıncı ji hûrûmûrên giranbuha, ji gewher û zêr û zûvan çiçend ku karibe hilgire diavêt pişt a xwe û agir berdida xanûmanan û diçû. Li paş xwe merin, agir, şîn, girîn dihişt, panî dida hespê xwe û diqeştiya û diteqizî !!

Padîşahên Tirk ku hem Padîşahî dikir, hem jî Xilafetî diajot û li ruyê erdê cînişê Xwedê bûn, li ser postê Pêxember rûniştibûn, şalika Pêxember li xwe werkiribû, neyartiya Kurdê islam dikir û xwîna wî vedixwar !

Ev Padîşahên Tirk ên bedbunyad, ku ji wan ra Emîrulumînîn dihat gotin, ji bo tarackirina mafê Kurdê stemkêş, ji bo bicarek ji ruyê erd rakirin û wendakirina yekdest û destbirayên xwe yê doyan,

vî Kurdê camêr, mêrxas û musulman ji tu kirêtî û çepelî, ji tu çewtgerî û fend û fûtên xwe şûnda ne dida !

Ev Padîşahên zorba, xwînxwar, bêbext; û paşhatiyên wan ên kirêttir û xwînxwartir - Talat, Enwer, Mustafa Kemal, Ismet, Celal Bayar ... - ji bo ku Kurd li cihanê nabadîd bikin, ji bo ku ji nav û dengê Kurd tu nîşan nehêlin, ji top û tiving û tangên xwe pêva, bi ayet û hedîs û fituyan jî neyartiya Kurdan kir, tiştê ku ji wan hat ne hêvişand (teqsîr ne kir) !

Nuha, ji bo piştekdan (teyîd) a engişên xwe, nivîsandina zanayê Rûsî yê bêalî, Alexandre Jaba, em dê li jêr rast bi rast binivîsinin, em dê dawîna vê qissê bînin :

"Berî ku Kurd xwe bigihînin Tirkan, li Kurdistanê pir debistan hebûn. Wan, li vir, ji zaniş ra pir berxwarî (qabiliyet) nîşan dida. Li Kurdistanê, li her bajar, bajarok û gund 1, 2, 3, carna jî bêtir debistan hebûn. Debistan di bin parastina ferweriyê da bûn. Li Kurdistanê zaniş û pîşewerî (senet) pir buhadar bû : li Cizîr, Amedî, Soran, Sêert, Bedlîs, Diyarbekir (Amed) û gelek ciyên din xwendeghên payebilind hebûn. Ji bo standina giwahnave (şehadet-name) divabû xwendevan ji 12 zanewerî azmayiş (imtihan) bibin.

Gava Kurd ketin bin destên Tirkan, debistan kêmbûn, xwendegh û xwendevan gelek kêman. Dibe ku hebûn û tunebûna wan êdî xuya ne dibû".

PADÎŞAHIYA SAFAWIYAN PEY ŞERÊ ÇILDÊRAN

Şah Ismaîlê Safawî, pey şkestin û perîşaniya şerê Çildêran, deh salên din padîşahî kir. Di sala 1524 P.Z. da temenpayan bû.

PADÎŞAHIYA TEHMASEBÊ YEKIM

Pey mirina Şah Ismaîl, kurê wî Şah Tehmasebê yekim bû Padîşah.

Şerên ku bi Padîşahê Osmaniyan, Sultan Suleymanê Qanûnî, kurê Yavuz Sultan Selîm, ra kirin, di gişan da şkest : Bexda û Wan wenda kirin.

Şah Tehmaseb bedsezayê (ceza) bavê xwe kişand. Pir ne ajot, temenpayan bû.

PADÎŞAHIYA ABBASÊ YEKIM

Şah Abbasê yekim Padîşahê çarim ê Safawiyân e. Şah Abbas, di hengama Padîşahiya xwe da, çend kamwerî bi dest xistin : li aliyê Kurdistana roava û li aliyê Qefqasê sînorên xwe fireh kirin. Tirkên Özbekistan ji aliyê Xoresanê hin cî standibûn; ev cî ji Özbekan vegerandin. Ji bo geş û gumhurî û avayiya kişwerê xwe xebtûkoş kir. Şah Abbasê yekim jêhatîtir û hêjatirê Şahên Safawiyân e.

PADÎŞAHİYÊN ŞEŞ ŞAHÊN BÊKÊR

Di hengama şeş şahên ku pey Şah Abbasê yekim ra hatin tu huner ji wan çê ne bû. Demên her şeşan jî vemirokî û çilmisokî derbas bûn.

Paşê Padîşahiya Safawiyân ket destê Nadir, Nadirê Tirk : di 1732 P.Z. da, di hengama Tehmasebê duyim da, sergerdekî Tirk peyda bû, navê wî Nadir bû, ji ala Havşar bû û kurê şivanekî bû.

Nadir 6.000 meriv gihandin dora xwe, dirêjî Xoresanê kir û bajar stand, li wan doran bû ferweran.

Di vê hengamê da, Afganistan dirêjî Safawiyân kiribû û pir ciyên wan xistibûn bin destên xwe. Tehmasebê duyim ji Nadirê sergerde gazî xwest. Nadir hat hawara Tehmaseb û bi Afganiyan ra şer kir û ew şikandin, da dû wan û Afganistan seraser vekirand.

Nadir, pey vê kamweriyê, ûdê Tehmaseb Kulu Han stend û bû gewremerd û şîretmendê Şah.

Lê, gava Nadir (Tehmaseb Kulu Han) ji Afganistanê vegeriya, Tehmasebê duyim ji Text anî xwarê, ciyê wî da Abbasê duyim ê heşt salî û evê dawîn kire şah. Abbasê duyim di 1735 da temenpayan bû.

PADÎŞAHIYA NADIR ŞAH

Nadir Şah di sala 1735 da li ser Text rûnişt, ordiyeke mezin berbihev anî û Afganistan û Belûcistan vekirandin. Di sala 1799 P.Z. da, dirêjî Hindistanê kir, ordiya Gurganyan (neviyê Timurlenk) şikand û bajarê Delhî vekirand, talan kir, tiştine zor giranbuha standin û vegeriya Îranê. Pertew û nêrûmendiya kevnare ya Îranê vegerandin.

Lê, Nadir Şah ji fêhma xweşgerîni pir dîr bû, stemker û bêdad bû. Loma, kargerîniyeke hêja ne bir serî, ji bedgerîniya (sûî idare) xwe Kurd ji xwe xeyidandin. Kurdan şoreş rakir. Nadir Şah leşkerên giran bi ser Kurdan da şandin. Lê, hêj ne gihîştibû meydana şer, temenpayan bû. 1747 P.Z.

Nadir Şah bîst sal Padîşahî kir. Ji ezbeta Nadir Şah çar Padîşahên din hatin. Lê, ji van Padîşahan yek jî ji zebûniya welêt ra tu çare ne dît. Gelê bedbext û perkende ji tevheviyê pak ne bû, jîneke asûde ne dît !

Paşê Kerîm Xanê Zendî rabû, di 1760 P.Z. da Tac û Text ji Nadiriyan standin.

PADÎŞAHIYA KERÎM XANÊ ZENDÎ

Kerîm Xan Kurd bû. Ji êla Zend bû. Di 1760 P.Z. da Padîşahî ji destên Nadiriyan derxist, bû Padîşahê Îranê. Bîst sal bi kamwerî Padîşahî kir.

Kerîm Xanê Zendî zanişmend, pişewer û hunermend parastin. Ji pêşveçûna çadvanî û bazirganiyê ra pir

guh dida. Bajarê Şîrazê kiribû paytextê xwe, ew pir xemiland û fireh kir, di dadmendî û gumrehgeşiyê da hişt. Di 1780 P.Z. da ji vê cihanê koçbar bû.

Di pey Kerîm Xan ra, Zekî Xan, Sadiq Xan û Elî Murad Xan padîşahî kir. Lê, pir muxabin ! Her sê Xan jî wek bavpîrên xwe jêjatî û kêrhatî derneketin, qelsî kir, pejmurde bûn, padîşahî ji destê xwe revand. Padîşahî di 1796 P.Z. da gihîşte Kacaran.

PADÎŞAHIYA KACARAN

Qacar Tirk bûn. Êleke mezin a Tirkan bû. Di sedsalên 12im û 13im da, gava Tataran Tirkistan leyand, Kacar ji ber Tataran reviyar, hatin roavayê Asya. Ji Xoresan ta hundirê Sûrya belav bûn. Gava di 1518 P.Z. da Şah Ismaîl bingeha xwehermenda Safawiyar danî, endişibû (fikirî) ku êla Kacar di ceng û leşkeriyê da jê ra bi kêr bîn. Loma, ji Kacarên Tirk bi jimareke pir anîbû dora Tehranê û dabû rûniştandin. Di sala 1796 P.Z. da, serekê van Kacaran, Aqa Muhammed, serdestî li Ezbeta Zendiyan kir û li ser Textê Îranê rûnişt. Anî, Kacarên koçer bûn xudan Tac û Textê Kurdistanê !

PADÎŞAHIYA XANEDANA PEHLEWÎ

Di sala 1925 P.Z. da, yek ji efserên ordiya Kacaran, ku navê wî Riza Xan bû û ji êla Mezindiran a Kurdî bû, wergerkeke leşkerî çêkir û dawîya Xanedana Kacaran anî.

Riza Xan xanedaneke nû, xanedana Pehlewî sazimand kir. Navê Ecemistan jî kire Îran û şahîtiya xwe bang kir.

Riza Xanê Pehlewî bi avêtina Kacaran tenê qîma xwe ne anî. Di hengama Kacaran da, Ecemistan ne xwehermendeke sezawar a van sedsalan bû. Ecemistan kişwerekî gelek şûndamayî bû, di nav nezanî û çewtbaweriyê da pûyan bûbû. Riza Xanê Pehlewî ji

bo pêşveçûna Îranê û "modernîzekirina" Îranê pir xebitî. Ji aliyê leşkerî, zanîşmendî, şehrevaniyê pir wergerkên hêja bire serî. Lê, Riza Xanê Pehlewî kêmaniyeke pir mezin, sûcekî pir giran, gunehêkî bê senc û pîvan kir ! Bêdadî, stemkerî û dijwariyên pir hofnak di nixûna Kurdan da çêkirin : wî ew kuştin, talan kirin, dûrandin, perîşan kirin ...

Em vê kîseyê naxwazin ducarînin, kula kûr û noyên dilê xwe nû bikin. Lê, em hêvîdar in, niyazkar û bendewar in ku kurrê Riza Xanê Pehlewî, Şahîşahê Îraniyan ê îro baş bîr bibe û sûda (mana) pîrsa Îranê rind fehm bike : Îran Kurd û Paris e. 90% Kurd + 10% Paris = 1 Îran e. Padîşahiya Paris + Padîşahiya Kurd = Şahîşahiya Îran e.

KURDISTAN Û MÎRÊN KURDAN DI BIN DESTÊ ŞAHÊ SAFAWIYAN DA

Çawa ku me di kîseyê Xwehermenda Safawîyan da nivîsandibû, Şah Ismaîl bi dilîrî û xebrûkoşên "mirîd"ên xwe yê Kurd li Tebrîzê li Textê Şahiye rûnişt. Lê, gava Şah Ismaîl bi xwîna Kurdan bû xudan kişwerekî fireh û ji Tebrîzê heya Meraşê xist bin destê xwe, êdî xwe ji bîr kir ku di Kurdistanê da Şahê Kurdistan e. Paşatîyên wî jî bicarek ne anî bîra xwe ku tacê Kurdistanê danîne serê xwe, li ser textê Kurdistanê rûniştine û dest bi terraneyên (nexme) Paris û Ecem kirin.

Çi gelê kurd, çi jî mîrên kurd guh da vê guhartinê. Kurdan Paris ji xwe cuda ne digirtin, Paris ji xwe dijimartin. Ma bi hezaran sal welatê Paris ê biçûkî ne perçeke Kurdistanê gewre bû ? Bi hezaran sal, ji Asor û Kildan û ji neyaran kê Paris diparastin? Jixwe ev dem ne dema gelîtiyê bû. Loma, di hêngama Şah Ismaîl da, Kurdan li terraneyên Paris û Eceman tu giranbuhayî ne dabû. Lê, li dawiyê, kîsse guherî, bû awakî din û derket meydanê. Şah Ismaîl dest bi dexisandina Mîrên Kurdan kir, xwest

ku Kurd û mîrên wan ji meydanê rake. Loma, kisseya şîtî û sunnîtiyê geş kir, şîtî kire ola xwehermendî û bi vî awayî Kurd û Paris ji hev cuda kirin. Ji cudabûna her du birran xwehermenda Safawîyan qels ket. Ji vê qelsiyê Şah Ismaîl jî têra xwe renc kişand. Kurdîstana roava, ji Tebrîz heya Meraşê, wenda kir. Bi ser vê jî jina xwe Taclî Hanim li ser kir, da destê Tirkan, destê neyaran. Endîşeya wî ya bi salan ku sazmeniya împaratoriyeke mezin bû ne çû serî, pelîşî, bû leylaneke derewîn û vemirî.

Ji aliyê din jî, Şah Ismaîl û paşatiyên wî, ano Nadirî û Kacar, li gel perîşaniyên xwe, li gel şkestina xwe li ber Osmanîyan, ji kirêtî û nebekariya xwe şûnda ne diman. Wan Kurd û Mîrên Kurdan ne dievînanandin. Li gel vê yekê, çepelî û stemkeriyên Safawîyan û Şahên din wek stemkeriyên Osmanîyan ne bûn. Li Kurdîstana rohilat danîşmendî û avadanî hindê Kurdîstana roava nizm ne ketibû.

DI SEDSALÊN 19im Û 20im DA,
KURDISTANA ROAVA
HENGAMÊN SULTAN HAMÎD, JÖN TÛRKAN
Û MUSTAFA KEMAL

Padîşahên Osmanîyan û Sadr Azemên wan, Paşayên van Padîşahan û peyhatiyên wan : Telat, Enwer, Cemal, Mustafa Kemal, Ismet, Celal Bayar ... bi topan, bi tivingan, bi tang û balafiran û bi fen û fûtan, bi bêbextiyên rengareng Kurdistan roava ya rengîn di 400 salan da seraser kir wêranekar û Kurdên bahadır kirin dîlên bin destê xwe.

Padîşahên peymanşiken ên Osmanîyan, ku bi Mîrên bijare yên Kurdan ra bi Peyman û şeşil û navîş û bazaran û bi ferman û sondan yekdestî danîbû, bi bêbextî ev mîr ji meydanê rakirin.

Belê, Padîşahên xudan Tac û Text, Sadr Azam û Paşayên bi paye û nav, bê şerm û bê fedî, namûs û rûmetên xwe firotin ! Peyman û sond şikandin !

Mîrên Kurdan ku bi "peymannave"ya Amasya yekbend û yekdestên Padîşahên Osmanîyan bûn, bi vî awayî, ano bi bêbextî û bi bêdadî ji meydanê hatin rakirin! Bi milyonan Kurd bê xwedî, bê serî, bê mezin man.

Ji vir pêda, Paşa û Walî û Qadî ... û bendekarên (memûr) zorba û bêdad, ku ji Istanbûlê - vê paşiyê ji Ankara jî - dihatin şandin Kurd, Kurdên bedbext, bicarek di bin fermanên wan da mabûn.

Paşa û bendekarên zorba bitenê bi du ustubarên (wazîfe) bergiran kariwer dibûn : berhevkirina

leşker û ya dirav ! Di vê navê da, bendekarên çavnetêr bi kisseke din a bergirantir kariwer dibûn: dagirtina bêrika xwe !

Asayîşa Kurdistan, tendurustiya gelê kurd, çandevanî, bazirganî, pîşewerî, nemaza zanişwerî ne dihatin bîra tukesî.

Jixwe, di van sedsalên dawîn da, imparatoriya Osmaniyan xurtî û gûrîpaşiya xwe wenda kiribûn : Cezayir, Tûnis û Misr ji destê Osmaniyan derketibûn. Romanya, Macar, Qaradax, Yewnanistan, Bulgaristan giş bûbûn Padîşahiyên xudan serxwebûn. Di 1879 P.Z. da, ordiyên Êrisan ji rohilat, ji Qafqasan, derbas bûbûn û Erdehan, Qars û Ezerom girtibûn. Ji aliyê roava jî Rûmelî bicarek leyandibû, çend kilometre hatibûn nêzîkî Istanbûlê. Lê, Ingilîz zû hatin gaziya Tirkan. Ingilîzan dil ne kir ku Êris Istanbûlê û geliyên Dardanêlan (Çanakale û Bosfor) bistînin.

Êrisan bivê nevê ji vekirandina Istanbûlê berda, ji erdê Osmaniyan gelek cî ji wan ra vegerandin.

Me li jor gotibû ku Imparatoriya Osmaniyan mezinatî û xurtiya xwe wenda kiribûn. Belê, Imparatoriya Osmaniyan di wan hengaman da ji tabûtuwan û pertewa xwe bêpar û cuda mabû. Ev xwehermenda fêris, wek reşê şevê, navekî mezin û warekî wenda mabû.

Xwehermenda Osmaniyan, bi saya qayîşkêşiya xwehermendên gewre pêdar dima. Roja ku ev qayîşkêşî ji meydanê rabe, ev xwehermend û ev gel dê biherife û ji meydanê wenda bibe.

SULTAN HAMÎD

Sultan Hamîd di sala 1903 P.Z. da bi Yewnanistana biçûçik ra şer kir, ew şikand û navê "Gazî" bir. Lê, ev ûda firazbaz ji Sultanê fêris ra tu pertew û helahela pir ne kir.

Sultan Hamîd bi van Gewremerd û Paşayên ku ji birayê wî Sultan Azîz ra çewtejetî (sûîqasd) kiribûn baweriya xwe ne dianî. Sultan Hamîd li dora xwe, ji peyayên çê û jêhatî bêtir, hulûlkên (bende) durû û bawervaj dabûn hev.

Sultan Hamîd, ji bo ewlemendiya canê xwe, li geliyê Istanbûlê, li kenarê deryayê, li raserê "Boğaz içi", li rastê Yıldızê, bi navê "Yıldız" sarayeke bi navûdeng ava kiribû û dora saraya xwe bi bendeke xurt çember kiribû û pêçabû. Sultan Hamîd, Padîşahê pir pertew û tacdarê fêris ji hundirê vê saraya bi bedenên çemberkirî "kişwerê tabidar û gewre" yê Osmaniyan didêra û kokûsaz dikir !

Li derva, li ba Awrupayîyan, tu paye û bergiraniya xwehermenda Osmanî ne mabû. Hundirê kişwerê osmanî jî di tevheviyê da bû. Jendumendiyeke (hercumerc, tevlihevî) dijwar fermanferma bû. Li Kurdistanê, Mîrên "ji ber şûr mayî", serek û giregir, nemaza axayên êlên giran ji bendekarên Padîşah ra serfurû ne dikir. Dêrsim her dem û gav ser radikir. Li Sasûn, Hekarî, Şemdînan û li gelek ciyên din ên Kurdistanê çiksmendiya ferweraniyê nema bû.

Li welatê Arnawûdan, li Yemen, Ibn Suûd, Çiyayê Durziyan tu caran geştêceng kême ne dibûn.

Di vê sedsala ku tê da Awrupayî di riya zanişmendî û hunerweriyê da bi gavên dêwane pêşde diçûn, Împaratoriya Osmanî jî di nezanîna reş û tarîtiyê da wenda bûbû : zanişwerî, bazirganî, çandevanî û pişevanî di nimûna (şekil) sedsalên kevnare da bûn.

Kes nezanê çawa bûbû. Li Istanbûlê çend debistan avakiribûn. Di bajarên din da, nemaza li Kurdistanê, zanişwerî bicarek hîç bû. Çawa ku zanişwerî li Kurdistanê hîç bû, li ba Arnawûd û Ereban jî hîç bû. Anadol û Rûmelî ji van deran hinek çêtir bûn. Sultan Hamîd û giregirên serayê sûd û behreyên xwe di hiştina gel di nezaniyeke kûr û tarî da dîtibûn.

Çar pisporên Sultan Hamîd, çar gewremerdên bergiran ên seraya Yıldız hebûn : Fehîm Paşa, ji bajarê Bursa; Çerkez Muhammed Paşa (nexwenda); Muhammed Izzet Paşa (Izzet Holo), ji Şamê; Şêx Ebûl Huda (Ufurukçu Ebûl Huda), ji bajarê Helebê.

Fehîm Paşa di pêşiya gişan da bû. Serekê sazmeniya "Jurnalci"yan bû, agahdarê razên (esrar) bergiran ên Sultan Hamîd û şîretmendê wî yê rûmetwer bû. Çerkez kaba sakal, Muhammed Paşa, nexwenda bû, lê peyakî girs û çeleng û kêrhatî bû. Karkerê bîndest ê Fehîm Paşa bû. Ustubarê bergiran ê Muhammed Paşa bi cîanîna asayiş û ewletiya paytext bû. Zindan û girtîgeh û dûrangeh di bin femandariya Muhammed Paşa da bûn. Kaba Sakal Muhammed Paşa destê rast ê Fehîm Paşa bû, berpêşgehê (merci') jurnalciyan bû.

Eger em ji hengama Sultan Hamîd ra hengama Jurnalciyan bibêjin, em tu neweyiyê nabêjin. Her roj, bi riya Fehîm Paşa, hezaran jurnal digihîştin destê Kaba Sakal û wî jî bi werbêja wicdanî werbêj dikir, qenc û neqenc ji hev dikirin û dibijartin : bedbextên aliyê neqenc sezayê xwe didît ! Her roj, bi sedan xanûmanê bêgunehan wenda dibûn. Sultan Hamîd û giregirên sarayê ji bo asûdeya xwe ev çare dîtibûn.

Fehîm Paşa bîrewer û jêhatî bû. Lê, behreya xwe ji behreya gel pêştir digirt. Fehîm Paşa ji Sultan Hamîd ra şeqlevanî dikir û bi milyonan berhev dikirin.

Izzet Paşa Holo bawermentirê peyayên Sultan Hamîd bû. Bicarek Sultan Hamîd pê baweriya xwe anîbû û xwe lê spartibû. Muxabin ! Izzet Paşa merivekî bi fend û fût bû, di zexeliyê da pir dijwar bû. Loma, bi fend û fûtan, bi lîzbazî û zexeliyan di navbera gewremerd û paşan da roleke yeman dilîst û bêrika xwe dadigirt.

Em werin ser Şêx Ebulhudayê Ufurukçu (pufînok). Sultan Hamîd pir ponjnevaj (wehham) bû. Çiçend

ponjnevaj bû, ewçend jî bawervaj bû, olparêzekî çavkor bû. Ebulhodayê zexel bûnişrewanê (haletî rûhiye) Sultan Hamîd baş nas kiribû. Sultan Hamîd dixiste dabê, dafê, jê paye û zêr dibirin.

Sultan Hamîd bawer dikir ku Ebulhuda Yezdanpaye (welî) ye, li tiştine veşare agah e ! Loma, Sultan Hamîd kisseya xwe ya bergiran bi şîret û şîretmendiya Hezretî Ebulhuda çê dikir.

Sultan Hamîd imparatoriya xwe ya gewre ku ji Yemenê ta Qafqasan, ji Basrayê ta Deryayê Adriyatîk pehn û frereh kiribû, bi vê mejikê (zihniyet) digerland. Lê, çawa ev imparatorî hilnediweşiya ? Çima ku Padîşahên Osmanîyan ji alîkî din jî Xelîfeyên Islamê bûn, li nik muslumanan pir xudan rûmet bûn, Textegehên (meqam) wan bilind û pîrfiraz bûn. Eger Sultan Hamîd xwe li vî ciyê bilind û pîrfiraz nesiparta, du rojan li ser Textê Osmanîyan ne dima, ne mabû !

Di hengama Sultan Hamîd da, ji her pitike (noqta) bûnişa xwehermenda gewre ya Osmanîyan perîşan û berbad bû : diravkodên (kasa) wan vala bûn, rê û şeqam pirr hindik bûn, pirên derbasokan pejmurde bûn, zivistanê rêwîtî heman, heman rawest dibûn. Xweşber, ji kêmaniya rîyan bazirganiyeke pêşvebirî û gumreh tunebû : çandevanî ji binî ne mabû. Sazmendiya jandarma pir kêmbû. Jandarma mehaneya (maaş) xwe tekûz ne distend, loma barê ustuyê bêçîz (feqîr) û zebûnan dibûn !

Em werin ordiya Osmanîyan : di hengama Sultan Hamîd da, ordiyeke mordern, bi karûbar, şipîl û bi werziş tu nebû. Kadroyê ordiyê pir kêmbû, serekcengên wan ku berdestên Almanan rabûbûn pir hindik bûn. Di ordiya Osmanîyan da, di hengama Sultan Hamîd da, hêj "binbaşi û kolağası"yên nexwenda hebûn. Ordî gerwerzî (manawra) çî ye nizanibû, werziş û perweriş û bendûbesta wê ne baş bû. Sazmenda tendurustî û barxane di bûnişeke perîşaniyê da bû.

Gelo di pitika tendurustiyê da bûnişa Osmaniyên çawa bû ? Berbadê berbadan bû ! Li bajaran bixwe jimarên bijîjkan pir kêr bûn. Derman û nexweşxane kêr peyda dibûn. Di gundan da bijîjk çî ye kes nizanibû, gundî gerdenxwarê şêx û melan bûn. Şêx û mela ev belengaz bi nivişt û avsûn û pivkirinê bimar (tedawî) dikirin.

Lê berbattirê giştikan bûnişa zanişwerî bû : jimarên dibistanan li bajaran bixwe gelek hindik bûn. Medreseyên kevnare cîgehên suxte yê nezan bûn. 90% ji gel ne xwenda bûn û 10% mayîn jî xwenda bûn, lê pirtirên van xwendayan jî bawervaj bûn.

Di hengama Sultan Hamîd da, têkilbûna xwehermendên biyaniyan hebû. Bi texlîtan behreyên xwehermendên mezin di erdên Osmaniyên da hebûn. Loma, wan jî li hundirê kişwerê Osmaniyên rengareng serêşanî û entrika çêdikirin û ji vê yekê di welatê Osmaniyên da tucar tevhevî û serkeşî kêr ne dibûn, tukes jîneke asûde derbas ne dikir. Di sedsalên 19im û 20im da tevgera xwehermenda Osmanî ewha bû. Belê, rastî ev e. Di van sedsalan da Împaratoriya Osmanî evçend pejmurde, evçend bê tabûtuwan bû !

Gelo çima Împaratoriyeke evçend perîşan, perkende û qels ne diherifî û ne diçû ? Bi mejîka me, ji bo nemirina vî nexweşê li ber xirexirê du engîz hebûn: yek jê hundurî, ya din jî derveyî bû.

Engîza hundurî bi yekdemî Xelîfebûna Padîşahê Osmaniyên bû. Engîza derveyî jî qayîşkêşiya Xwehermendên Awrupayîyan bû. Rastirê wî behreya Ūris û Îngilîz bû.

Em van her du engîzan hinekî kûr bikin :

1- Engîza hundurî :

Ji destpêka Islamiyetê, textgeh û Meqamê Xelîfetiye li ba Islaman bi konevanî û olî cîyekî pîrfiraz û bergiran bû. Berê Ereban ji Xelîfe ra "Emîr El-Mumi-

nîn" digot. Paşê Osmaniyan "Halifeyi Ruhi Zemin" digot.

Osmaniyan bi ser mezinayî û firazbaziya Xelîfeyên xwe ra xudayî û razberî (manewî), xurtî û pertav jî dikir. Osmaniyan di xelîfeyên xwe, raserên nîgerandina enzan, da hebûneke pertewdarî, bahadirî û zorawerî didît. Di nivîswaran da, di devê kesan da, li ser xelîfeyan hezar û yek çîrok, çîrçîrok, efesane û gotinên bêteşe hene : her Xelîfe xudanê çîkmendî (nufûz) û pertava 7 yezdanpaye (welî) ye ! Xelîfe li ruyê Deryayê digere, sola wî şil nabe ! Xelîfe şêran û dêwan digrin ! Xelîfe bi pîfîkirinê 40 "gawur" dikujin ! ...

Textgehê Xelîfetiya pîrfiraz zaf bilind bû, pîrfiraz û berguzîde (mubarek) bû ! Xelîfeyên mihrivan jî her kêmanî dûr bûn, jî her gunehî pak bûn, pîr paqij û yekta bûn !

Xelîfe parêzmendên Islamê yên li ser ruyê zemîn bûn ! Bav û Xudanên gel bûn ! Xelîfe jî her du çavên gel mihrivantir bûn ! Gel hemî bende û hulûlk û goriyên naçîz ên Xelîfeyên xwe bûn ! ...

Şoreşên serxwebûnê yên Kurdan, serkeşiyên Yemeniyan, rabûna Arnawûdan ... jî çî engîzî, lezûbez û bi hêsanî dihatin vemirandin ? Çima ku mêrê musulman zû bi zû bi leşkerê Xelîfe ra şer ne dikir. Cengkirin di nuxûna Xelîfan da gunehkariyeke mezin bû ! kufurbazî bû !

Çawa dibe ! Mîrên Kurdan maf û serxwebûnê dixwazin ? Ma imamên Yemenê jî Xwedê natirsin, pey azadî û mafê xwe digerin ? Begên Arnawûdan çî dikin ? Çima hildikişin çiyê, li rizgariya xwe digerin ? Tevgerên wusa ne bi cî ne, bêolî ne ! Ciyê kirdaran doje ye ! Çareya yegane ya rizgariyê serfirûbûna Xelîfe ye.

Li her goşeyên Împaratoriya Osmaniyan zanayên Olê, şêx û mela û şorindgo (waiz) giş bi yek dev û yek deng, jî sedsalan ve, jî gelê osmanî ra -

Ereb, Kurd, Tirk, Çerkez, Laz, Arnawûd, Boşnak, Pomak ... - ev rewan û mejîkên serfirû û tekapê (secde) kirin, ji Xelîfeyan ra şev û roj xwend û pif kir.

Gelên nezan û dilpaqij bi sedsalan ev deng û gotin û peyv godarî dikirin. Ev pesn û aferînxaniyên Xelîfeyan di mejî û hestiyên gelê nezan da bi cî bû û tê da çikiya !

Osmaniyên Musulman giş - Ereb jî tevî wan - wuha bawer dikir : qelsiya Xwehermenda Osmanî qelsiya Islamê ye. Islam bi hebûna Padîşah û Xelîfeyên Osmanîyan paydar e. Ev bawerî û ewlemendî qenc ketibû ser û mejiyê vî gelê olparêz û bawerhişk. Loma, Musulmanên Osmanîyan ji her renc û êşê ra : birçîbûn, tazîbûn, kêmasî û belengazî qîma xwe anî bûn. Wan sond xwaribû û peyman kiribû ku ta mirinê ew dê li ber xwe bidin û ji bin fermana Xelîfe dernakevin !

Ev bawermendiya Musulmanên Osmanîyan, Sultan Hamîd û Sultanên din, ta Mustafa Kemal û Ismet û Celal Bayar ... û yên din jî heya îro paydar hiştiye.

Belê, engîza nehilweşîn û neherifîna Xwehermendên Osmanîyan ên Tirkan ev bawermendiya tebût e.

Ev e ku di sedsalên 19im û 20im ên Islamiyetiyê da xwehermenda Osmanîyan, û vê paşiyê jî Cumhûriyeta Tirkan, ji hilweşînê reha kir. Hemsî (hetta) firazbazî û pertewdariya Yawuz Sultan Selîm û çend Padîşahên peyhatiyên wî jî sîdariyê bihevghiştina Xilafetî û Padîşahî bû.

Belê, Ola Islamê ji Xwehermenda Osmanîyan ra, paşê jî ji Tirkan ra, qenckariyên mezin kirin. Lê, Kurd û gelên din ên Musulman jî ji Osmanîyan û Tirkan ra kirin bende û hulûlk.

Nemaza serek û şêx û melleyên nezan ên behreger (menfeetperest) ên Kurd bi salan li nalandina Kurdan, li bin bîndestî û girtîtiyên Tirkan, guh ne

da. Gava di nav 400 salan da Kurd ji behadirên kurên xwe bi milyonan xort, ji bo maf û serxwebûna xwe, kirin gorî, gelek ji Mîrên Kurd bûn hevalbendên Xelîfe û Tirkan !

Mustafa Kemal bixwe jî di 1919 da, di şerê Yewnaniyan da, li Erzeromê ji bo xapandina Kurdan teylesana şêxan da serê xwe û cubbeya muftiyan jî li xwe pêça û bû hevalê şêx û melan û muftiyan; bi ayetan, bi hedîsan Kurd xapandin. Kurdan alîkariya Mustafa Kemal kir, Yewnani şikandin û şer kar kir. Mustafa Kemal bû "Gazi Paşa", bû Atatürk, bû Serekê Cumhur ! Lê Mustafa Kemal bêbext derket, tu maf û azadî ne da Kurdan, sond û peymanaxwe ji bîr kir.

Kurdan di 1925 P.Z. da şoreş rakir. Ji Şêx Seîd, Şêx Şerîf, Şêx Şemseddîn û çend hevalên wan pêva, bi hezaran şêx û melle bûn hevalên Mustafa Kemal û alîkariya birayên xwe yên xwînê ne kir, bi rovajî alîkariya Mustafa Kemalê xwînvexwarê Kurdan kir !

Van nezanan, bêbext û behregeran (menfeetperest), van şêx û melan, axa û began, li kuştina birayên xwe - bi rengareng êş û îşkence - temaşa kir.

Evçend mirarkerî ji bo rûmet û evîna şaşîk, cubbe, teylesan, ayet û hedîsan, û ji bo Xelîfeyan çê bû !

2- Engîza derveyî :

Di sedsala 19im û di nivê sedsala 20im da, Îris û Îngilîz ji bo Istanbûlê û her du geliyên wê (Bosfor û Dardanêl) qayîşkêşî dikir. Istanbûl û her du geliyên wê ji van her du xwehermendên mezin ra pir diva bû. Bosfor û Dardanêl ji aliyên Ceng û Bazirganî, ji aliyên konevaniya Balkan û Rohilata Navîn, ji her du xwehermendan ra ciyên pir bergiran bûn. Loma, her du xwehermendên emperyalîst ji bo Istanbûl û her du geliyên wê li hev ne dikir. Wek çareya yegane, Padîşahên Osmanîyan li van ciyan pasivan dihiştin !

Qayîşkêşiya her du emperyalîstan dibû engîza payedariya xwehermenda Osmanîyan. Di sala 1873 P.Z. da Êris di nixûna Osmanîyan da bangşer (Îlanî Herb) kir. Di demeke hindik da, ji rohilat gihîşt Erzeromê; ji aliyê roava Rûmelî giş leyand û bi çend kîlometre nêzîkê Istanbûlê hat. Lê, Geşteçengên Ingilîzan ji Dardanêl derbas bûn, li pêşberê Ayastafanosê lenger avêtin. Êrisan bivê nevê paş ustuyên xwe xurandin. Istanbûla rengîn careke din ji Tirkan ra hişt û çûn.

Di 1914 P.Z. da, di şerê yekemîn ê cihanî da, gava Alman û yekdestê wî yê Osmanî li ber Ingilîz û hevalên wî şikiyan, Amerîka, Ingilîz, Fransîz û hevalên wan di 1918 P.Z. da ketin Istanbûlê û gelek ciyên Anadolê ji leyandin. Çar sal Istanbûl di bin destê wan da ma. Çar sal fermandarê Istanbûlê serleşkerê (Haut commissaire) Ingilîz bû.

Lê, mana Ingilîzan li Istanbûlê tucar bi qîma Êrisan ne dihat. Êris alîkariya Mustafa Kemal kir. Alîkariya han ev kisseyê bicarek guhart. Ingilîz û hevalên wî paş çar salan - sala 1922 - Istanbûl vala kir û korûpoşman Istanbûl hişt û çûn !

Hazretê Mustafa Kemal Paşa bi saya Êrisan Istanbûl û Anadol ji nû da xistin bin destê xwe û hat li seraya "Dolma Bahçe" pal da !

Xwehermenda Osmanî ku di sala 1918 da bicarek hilweşiyabû bi xweşxwaziya (lutuf) Êrisên Bolşevîk navê xwe guhart, bû "Cumhûriyeta Tirkîye" û ji mirinê reha bû.

Ji nû da Mustafa Kemal û Cumhûriyeta wî li serê Kurdan bûn bobelateke mezin.

ARMENYA LI ASYAYA BIÇÛK

Ermenî ku 2500 sal hevsiyên Kurdan in, em dixwazin ji wan hinek zanegî bidin û di van 2500 salan da têkiliyên her du gelên hevsî çawa bûn hindikek karûwer bibin (34).

Nejadê Ermenyan jî wek Kurdan Endo-Awropayî ye. Ermenî deh hezar sal berî zayîna Îsa, di koçbariya giştî da - wek "Arî"yên din - ji Iskandinavya bi koçbarî ber bi nîvro koç kirine.

Lê, Ermenî, berê, di vê koçbariyê da, wek Kurdan ne li Qefqasan û Araratan bûn. Ermenî ji aliyê Romanyayê derbas bûn û berê xwe da Yewnanistanê û li Trakyayê bi cî bûn (35).

Ermenî ji ber Sîtan baz da, xwe li Kurdan (li Araratan) girt. Kurdan ev Ermeniyên penahvêj (multecî) bi dilovanî pezirandin, ji van penahvêjan ra dilxweşî kir, dostanî û biratî nîşan dan.

Di van hengaman da navê Padîşahiya Kurdan a Araratan Xaltî bû. Ev padîşahiya Xaltiyên Padîşahiyeke xurt bû, ji aliyê roava digihîşt Torosan. Paytextê Xaltiyên Tospa (Wan) bû.

Kurdên Xaltî ji Ermeniyên Penahvêj ra mêvanperweriyeke mezin kir. Ermenî ji van qencî û mihrivaniyên Kurdan pir dilşa bûn. Dostaniyeke hêja di navbera Kurd û Ermenyan da çê bû. Ev dostanî û niwazişên Kurdan ewçend çû ku Ermenî Xudayê Xaltiyên ku navê wî "HAY" bû ji xwe ra kir "Parastek" (mabûd). Hay, ano Zaniş, Hiş, Bîrewerî. Û Ermenyan navê xwe jî kir "HAYÎK".

Ji van berjendinan (îzah) tê fehm kirin ku Ermenî piştxwaz (mahmî) bûn û Kurd jî piştedar (hamî) bûn. Ermeniyên piştxwaz ola piştedarên xwe pezirand û navê xwe jî kir HAYÎK.

Baş xuya dibe ku Ermenî bi zora şûrê xwe ne hatibûn Araratan û bi şer û ceng û bi xurtî jî li Araratan bi cî ne bûbûn. Bi berevajî, ev Ermenî jî ber stemên Sîtan reviyabûn, revokeyên belengaz bûn.

Ji aşkartina (isbat) van engeştan (iddia), em nivîsandinên jêrîn pêş we dikin.

Di nivîswarên dîrokan da nivîsandine ku ber bi sedsala 6im B.Z., Ermeniyên ber bi Araratan koç kir. Cardin van nivîswarên dîrokan nivîsand ku Padîşahê Kurdan, Key Aksarê Kişwergîr, di sala 625 B.Z. da li Text rûniştibû û di 623 B.Z. da Nînwâ, Paytextê Asoran, dorpêç kiribû. Di hengama dorpêçkirinê da, Sît jî bakurr hatin, Kurdistan, Gurcistann, Armenya, Pont û Kapadokya dan ber xwe.

Key Aksar li ber metirsa Sîtan dev jî dorpêça Nînwâ berda. Ji bo derxistina Sîtan jî Kurdistana bakurr bi salan bi Sîtan ra koşiya. Di sala 615 da Sît jî Kurdistanê qewirandin, paşê ket pey Sîtan, ew jî Armenya, Kapadokya û Pont deranîn. Ev her sê kişwer veserê (îlawe) Kurdistanê kirin. Bi vî awayî sînorên Kurdistanê gihandin Çemê Halis (Qızıl Irmak). Key Aksar di sala 612 B.Z. da Nînwâ vekirand. Xwehermenda Asor jî ruyê cihanê rakir. Ev vîrastên dîrokê di nivîswaran da nivîsandine.

Ordiya Key Aksar di 615 B.Z. da Armenya, Pont û Kapadokya heya Deryayê Reş vekirandin û ev her sê kişwer jî bi ser Kurdistanê va veser kirin. Ev bûniş heya hatina Iskenderê Mezin 300 sal ajot. Wuha ye, Ermenî 300 sal berbendên (tebaa) Kurdan bûn.

Gava ev vêrastên dîrokê li meydanê bin, gelo meriv dikare bibêje ku Ermenî di 600 sal B.Z. da dirêjî Araratan kir û Xaltî şikandin, Ararat ji destê Kurdan stendin ? Gelo engaştinên (iddia) ewha dikevin serê kê ? Ma dîrok hiş û hoşmêja (mantîq) tiştine ewha dipezirîne ?

Kurdên ku 2000 sal bê aram cengên Asoran kirin, 2000 sal sîngên xwe li ber ordiya Asorê zorba kirin mortal û dawiya dawîn Nînwa vekirand û Asor kirin tunne, ma ev Kurdên bahadîr li ber çar Ermenî şikiyan ?

Di van hengaman da - 600 B.Z. - Ermenî ji Trakya hêj nû hatibûn, di niştimanê xwe yê nû da - dora Rewanê "Wan" - hêj nû bi cî bûbûn, dema ku rastî hengemeyê Sîtan perîşan bûn, ji hev ketin.

Paşê, Key Aksar, Padîşahê Kurdan, hat gaziyê, Sît ji Kurdistana bakurr, ji Armenya, ji Pont û ji Kapadokya qewirandin, ev kişwer ji Sîtan paqij kirin; her sê padîşahî jî, ferweriya Ermeniyên jî ne man, ordiya Ermeniyên jî ne ma !

Rastî ev e : hinek Ermenî, ji bo rehakirina canê xwe yê şêrîn, ji ber Sîtan reviyabûn, xwe avêtibûn bextê Kurdan. Kurdan ev penahxwaz pezirandibûn, paşê van Ermeniyên penahvêj Xudayê Kurdan ku navê wî HAY bû ji xwe ra kir parastek û navê xwe jî kir HAYÎK.

Eger em van nivîsandinên han kurtebir bikin, Ermeniyên di sala 600 B.Z. da ji Trakya hatin Asyaya Biçûk. Di vê navê da, Key Aksar Nînwa vekirand, Sît ji Asyaya Biçûk qewirandin, Armenya, Pont û Kapadokya bi welatê xwe va girê da. Ta wendabûna Şahînsahiya Kurdistanê bi destê Iskenderê Mezin, Ermenî 300 sal bûn berbandên Xwehermenda Keyaniyan, ano berbandên Şahînsahiya Kurdan.

LI DORA ARARATAN ROŞMANA (WAZIYET) KURD Û ERMEN

Em dê roşmana Kurd û Ermeniyana li dora Araratan, ji hengama Koçbariya gişkî ta vesendina Kurdistanê bi destê Iskenderê Mezin, ano ta sala 331 B.Z., ji nû va berçav bikin :

Kurd 10.000 sal B.Z. ji Iskandinavya koçbar kirine, berê xwe dane nîvro, li Qefqasan û li Araratan bi cî bûne. Û 6.000 sal B.Z., dibe ku hîn bêtir, gihîştine van doran. Kurdên ku di van deman da hatin Araratan du ezbet bûn : Kûtî û Kurtî. Kurtî ji Kûtîyan cuda bûn, çûn ber bi Deryayê Kaspînê. Kurtîyan, li Asyaya roava, ji rohilata Araratan ta bajarê Belxê vesend. Ji aliyê nîvro jî gihîştin Deryayê Umanê.

Kûtî jî Araratan, Zagrosan û kenarên Çemê Dicle girtin. Paşê, bi sedsalan bela bûn, pehn bûn, erdê xwe fereh kir : Antîtorosan, Torosan û paşê Sûrya jî vesend, gihîşt sînorên Firewnan.

Di van hengaman da, di van hengamên pêşveçûna Kurdan da - 6000-4000 sal B.Z. - pehnavên (wadî) Dicle û Firat di destê sê hawişan da bûn : Sûmîr, Akad û Elam. Kurdên Kûtî bi van her sê hawişan ra bi sedsalan û hezarsalan şer kir. Dawiya dawîn her sê hawiş jî şikandin û wenda kirin û Kurd di her sê kişweran da Fermanferma bûn.

Di hengama çêbûna van gertevan da, li ser ruyê cihanê navên Kildan, Asor, Paris û Ecem hêj ne dihatin bihîstin. Eger navê Ermen dihat bihîstin, ne li Araratan û li serekaniyên Dicle û Firat dihat bihîstin, belkî li rohilatê Makêdonya, li Trakyayê dihat bihîstin.

Belê, Ermeniyana di dawiya sedsala 7im B.Z. da Trakya berda, derbasî Asyaya Biçûk bûn û di sala 600 B.Z. da li dora Rewanê rûniştin. Wuha ye; li van doran dengên Ermeniyana ji dengên Kurdan 5.500 sal bi şûnda, ano 55 sedsal bi şûnda, hat bihîstin.

ERMENÎ BÛN BERBENDÊN KURDAN

Ermeniyani di dawiya sedsala 7im da ji Awrûpa koç kir, hatin Asyayê, li dora Rewanê bi cî bûn. Di van salan bixwe da, Key Aksar, Padîşahê Kurdan, Nînwa vekirand, Sît ji Asyayê qewirandin, Armenya, Pont û Kapadokya vesandin. Ev her sê Padîşahî jî bûn sê Satrapên Kurdistanê û gelên her sê Satrapan jî bûn berbendên Kurdistanê. Ermenî ji 615 B.Z. ta 331 B.Z. bûn berbendên Kurdan. Paşê, di sala 331 B.Z. da, Iskenderê Mezin hat, Kurdistan seraser - ji Deryayê Sipî ta bajarê Belxê û sînorê Hindistanê - leyand û vekirand. Iskender zû mir (356-323). Di dewsa wî da generalê wî Sêlêkos di 312 B.Z. da bû Padîşahê Kurdistanê. Armenya bû Satrapeke Selefkiyan. Ermenî 109 sal bûn berbendên Selefkiyan. Padîşahiya Sêlêkos pir ne ajot. Di sala 125 B.Z. da, Key Kubbadê Kurd "Arşek" rabû, padîşahiya Aşkaniyan a Kurd serrast kir, Padîşahiya Sêlêkos wenda kir. Armenya ji nû da bû Satrapeke Kurdistanê. Ermenî îcar jî 480 sal bindestên Aşkaniyan man. Paşê, di sala 26 P.Z. da, Erdîşîrê Babekî yê Kurd Padîşahiya Aşkaniyan wergerand û Padîşahiya Sasaniyan sazdar kir. Îcar jî Armenya bû Satrapeke Sasaniyan.

Lê, Roma li dawiya hengama Aşkaniyan dest bi vekirandina Asya kiribû. Ji bo vê yekê, Gûrcistan, Armenya, Pont û Kurdistan roava di navbera Roma û Aşkaniyan da - vê paşiyê Sasaniyan da - meydana şer û koşandinê bû. Ev kişwerên bedbext bûn bazîçe û goriyên van emperyalîstan û 600 sal aştî û aram ne dîtin.

Gava di sedsala 7im P.Z. da vekirandina Islamê dest pê kir, Kurd jî, Ermenî jî, Paris jî bûn dîlên bindest ên emperyalîzma Ereban. Di 1278 P.Z. da, neviyê Cengîz Xan, Hulaku, Bexda vekirand, Xelîfe kuşt, tûdeyê Bexdê ji şûr derbas kir, 800.000 enzan bilêc kirin. Ji vê demê bi şûnda, leyandina Tatar, Tirk û Tirkmenan dest pê kir ...

Ev nivîsandina me eşkere nîşan dide ku Ermenî

tucar ferwerê Kurdistanê û çiyayên Kurdistanê, çiyayên Araratan, ên Erzerom, Erzincan, Dêrsim û zozanên wan û çiyayên din ne bûne (36) ...

KURD Û ERMENÎ DI HENGAMA FEŞARTINA (INTIŞAR) ISLAMÊ DA EMPERYALÎSTÊN TIRK Û EREBÊN ÎRO

Islamîti di destpêka feşartina xwe da ji Ermeniyana ra - çima ku Mesîhî bûn - firawaniyeke mezin bû; ji Kurdan ra jî ji qotik û jan diwartir mîratkeriyek bû.

Di destpêka Islametiyê da, Ereba ji Mesîhiyana ra Xudan Nivîswar got û Mesîhî jî di aşiti û asayişê da jîn. Loma, Ermeniyana ji Musulmanan tu ziyana ne dît.

Kurd Zerdeştî bûn. Nivîswara wan "Awîsta" bû. Erban Awîsta wek Incîl nivîswara Asmanî ne pezirand. Ji bo vê yekê, Ereba ji Kurdan ra Gawur got û ji wan ra bi awakî dijwar û şermsarî stemkarî kir. Xweşber, Kurd jî bi Ereba ra şerine dijwar kirin. Di destpêkê da, Ereba şikiyan û serfermandarên wan hatin kuştin. Ereba reviyana, lê paşê cardin vegeyriyan. Îcar Kurd şikiyan û bi şkestineke dijwar ji hev belav bûn. Ereba wicdan bicarek ji bîr kir, bajar, gund, deşt û çiya talan kirin, wêran kirin, agir berda wan. Deverên ku ordiyên Ereba karibûn bikevinê tu avayî ne hişt. Bi salan ev bêdadiyên Ereba dirêj kirin : bilêckirin, şewitandin, talankirin, namûsa pakdawan jî lekedar û paymalkirin (37).

Weke ku me li jor gotibû, Islamîti di destpêkê da Kurd nabadîd kirin û şewitandin. Lê Ermenî ne eşandin. Ermenî gihîştin aşiti û asûdegiyê : welatê wan ji ordiyên Sasaniyan û Roma ra 600 sal bûbû meydana ceng û pevçûnê. Êdî tu şer û ceng ne mabû, dawiya pevçûn û lihevexistinê hat. Li ba Ereba, Ermenî Xudan Nivîswar bûn, loma tu

kuştin û talan ne dîtin, gihîştin jîneke asûde û ewlemend : zimanê wan, ola wan, hencarên (adet) wan bi rehayî ji wan ra man. Lê Kurd Zerdeştî bûn. Loma Ereban ji wan ra aşîti mefer ne da. Kurd ji bo parastin û qedxenkirina zimanê xwe, ola xwe, gerdişa xwe, namûs û hebûna xwe tu çareke din ne dît û rahişt gurz, şûr û xenceran !

Kurdan bi Ereban ra bi rojan, bi mehan û bi salan ceng û şer kir; pir kuşt û pir xwe da kuştin, wek çem û leyîyan xwîna sor lîzikandin. Lê, dawîya Ereban ne hat û ew xwediyên du çekan bûn ! Wan bi destekî şûr digirt û bi yê din jî Quran. Ereban ne bi mêrxasî, lê bi firîb û dekan zora Kurdan bir ! Û Kurdê pehlewana, Kurdê cihangîr şikiya. Kurd ne ji şivik û darikan bûn ! Kurd ji pola û mifriq bûn ! Kurd wek şivikan du ta ne bûn, wek pola şikiyan !

Kurdên ku bi dilîrî û xurtî pêdarî kir tev de hatin kuştin. Kurdan kurên xwe yê berjiste wenda kirin. Kurdên kêrnehati yê şûndamayî musulmanî pezirand û canê xwe yê şêrîn reha kir. Lê, namûs û rûmeta xwe reha ne kirin. Kurdên ku Musulmanî jî pezirandibû cardin ji stemkerî û bêrûmetiyê reha ne bûbûn. Cara yekim axaftina kurdî ji binî nadar (memnû) bû. Kurdên musulmanbûyî jî eger zimanê xwe bi axiftana bê mihribanî, bê dudilî zimanên wan bi cawbirran (*) diçirpandin.

Ev bêdadkeriya Ereban 110 sal dirêj kir.

DI ZANIŞ Û ZANIŞWERIYÊ DA ENGÎZA BERTERIYA (FAIQIYET) ERMENIYAN JI KURDAN

Padîşahê Osmanîyan, Sultan Muhammedê kişwergîr, gava Istanbûl vekirand, ji Ermenîyan ra (û ji Ûrîman û hawîşên din ên ne musulman ra jî) bi fermanên gewre servedarî (imtiyaz) dan. Bi maf û toreyên (selahîyyet) van fermanan, Patrîkxaneyên Ermenîyan wek bi nivserxwebûnî li Istanbûlê sazmaniya ferweriyekê danî. Bi vî awayî, Ermenîyan du Dîwan (Heyet)

rast kirin : rewanî (rûhanî) û peykerî (cismanî). Bi bijartina tûde, komel û encumenên wan çê bûn, Ermenî bûn xudan diravkod (kasa) û kodikên alîkariyê.

Ev sazmandiyên han ne bitenê li Istanbûlê, li her aliyê kişwerê Osmaniyan, li her bajarî sazmandiyên ewha serrast kiribûn. Ev baxşîşên Padişahên Osmaniyan ji Ermeniyan ra bûn firawaniyeke Yezdanî.

Jixwe, Gutenbergê Alman di sala 1436 da çapsazî ji nû da anîbû meydanê. Di van deman da enzanîti di nav nezanîtiyeke reş û tarî da wenda bûbû û jimarên merivên xwenda pir kêr bûn. Xweşber, Ermenî jî di vê bûnişê da bûn. Paş 200 salan, gava çapsazî ji Awrupayê xwe gihande Istanbûlê, Ermeniyên rahijmend (mutesebbis) berî hawişan giş rahişt wê kisseyê. Ermeniyên xebatkar û karaşîna di demeke hindik da çapsaziya Istanbûlê xist bin dest xwe. Ermenî, ji vê engîzê, ji alîkî bûn xudan saman (serwet), ji aliyê din jî xwe gihand xwendevaniyeke zor.

Ermenî, bi bexşandina servedariyên Sultan Muhammed û bi xebata çapsaziyê, di demeke hindik da xwendevaniya xwe pir pêşve bir.

Dîwana peykerî (meclisê cismanî) ya Patrikxaneyê Ermeniyan ji bo pêşvebirina xwendevaniyê pir koşiya. Her sal jimarên debistanan pirtir dibûn. Di van 40-50 salan da, jimarên Ermeniyan gihîştin bişkavtineke mezin. Zimanekî wîjeyî (edebî) yê ermenî çê bû, derket meydanê. Paşê, li Istanbûlê, jimarên rojnave û kovaran ji berê va pir bûn. Nivîswarên zanişmendî, romanên wîjeyî bi firawanî çap dibûn û bela dibûn. Xweşber, nivîswarên debistanî pelika yekim a bernaveya xebatê bû. Di kişwerê Osmaniyan da, sal bi sal jimarên debistanan bêtir dibûn. Ermenî, ku li riya zanişmendî û hunerweriyê evçend pêşve çûn, xweşber li jîna kardestî (pratik) jî kamweriyên mezin birin serî, di bazirganî û pişewerî (senet) da ciyên bilind girtin.

Lê, gava Ermenî di vê pêşveçûn û tuwangerî û gumrehiyê da dijiyan, gelo Kurdên bedbext di çi bûnişê da bûn ?

Kurdistan bi leyandina Ereban kete çi bûnişê, me bertir nivîsiye. Di destpêka leyandina Ereban da pir ciyên Kurdistanê bûn wêranekar. Nivê gelê Kurdistanê xwe kire goriyê niştimanê xwe, azadî û ola xwe ! Kêrnehatiyên din bûn musulman û canê xwe reha kir. Lê Kurdistan bi zor 150 sal, û di hin ciyan da 300 sal, bi şûnda gihîşt aşîti û aramê.

Bi sazmandiya Xelîfetiya Abbasiyan li Bexdê, Kurd gihîştin aram û asûdegî. Nemaza birrên tovrindan û şerkerên şerevanan bûn xudan payeyên bilind û bercuste. Kurd gihîştin her payeyên bilind : Mîr, Mîrê Mîran, Xan, Padîşah û Şah û Şahînsah. Lê, piraniya gelê kurd di bûnişa xwe da hatin hiştin - hêj rasttir di bûnişa xwe da ne hatin hiştin -. Belkî tûdeyê Kurd di devê guran da hat hiştin. Vî tûdeyê belengaz spartin bindestê şêx û melan, melleyên tarînezan û behreger. Kurdê belengaz li bin destê van şêx û melleyên cihannedîtî, nezan û behreger ev tiştên han kar kirin : nezani, hişkbaweriya vala, olparêziya çavkor, ji Xelîfeyan û Padîşahan ra serfirûbûn, ji bo nav û rûmeta Xelîfeyan û Padîşahan ceng û pevçûn û di meydana şerran da karkirina "Rutbeyî Şehadet" !!

Ev bûnişên Kurdan ku me jimartin, heya îro ne guherîne ! Nemaza bêparbûna Kurdan ji xwendin û zanişmendî û huneriyê !

Li Îran, Tîrkiye, Iraq û Sûriyê yek debistana Kurdan tune. Di van kişweran da xwendin û nivîsandina kurdî - yekcaran jî peyva kurdî - sûcekî mezin e ! mirarkerî ye !

Pir muxabin, di van demên nêzik da, Ingilîz li Iraqê û Fransîz li Sûriyê bi salan ferweranî kir : lê zanişweriya Kurdan yek pê pêşve ne çû û tevnegeriya. Nemaza li Sûriyê bi hezaran debistanên vîjeyên her

hawişî hene : Ereb, Suryanî, Asorî, Kildanî, Ermenî û Cuhû. Lê Kurd ji vî mafî, ji vê firavaniyê bêpar in ! Kurd bibe xwediyê debistan ? Kurd zimanê xwe bixwîne ? Ev tiştê han gunehkariyeke mezin e! Divê Kurd nexwîne, Kurd nexwenda û nezan bimîne!

Kurdên belengaz ên Sûriyê, ji bo dermankirina derdê xwe yê giran û bê derman, encumen çê kirin, giregirên xwe dan pêşiya xwe û pir caran diçûn Bêrûdê, giliyên xwe pêş "Haut Commissariat" dikirin. Lê "Haut Commissaire"ê fransiz Kurdên ustûxwar bi peyv û gotinan dixapandin ! Pir muxabin, Ferwerana Fransiz ustubara (wezîfe) xwe ya konevanî, şehrevanî û zanewerî bi cî ne dianî. Ferweranê gewre yê Fransiz 25 sal Kurdên reben xapandin û ne hişt ku Kurd bibe xwediyê yek debistana "Yekimî".

Hezar û sê sed sal e ku ev bûnişa girînxwîn a Kurdan dirêj dike û diçe ! Xelîfeyên Musulman berî 1300 sal çî kir ji Kurdan ra, çawa Kurd bê ziman û bê xwendin hiştin, Şah û Padîşah û Serektûdeyên wan jî û "Haut Commissaire"ên Ingilîz û Fransiz jî wek wan kir, Kurd nezan û nexwenda hiştin. Û îro jî şopa berê dajon; îro jî ji vê şopa neenzanî û stemkerî venegeriyane !

Kurd di navbera sê xwehermendên musulman da hatine parkirin : Tirk, Ecem û Ereb. Ev her sê xwehermendên musulman - goya pariyeke pir hêsan e - dixwazin Kurdan daqurtînin.

Ev her sê xwehermendên musulman, ji bo ku bigihîjin dilxwaza xwe ya xam, ji sedsalan ve ji rengareng zuştkerî, mirarkerî û nebekariyên xwe venagerin. Ev her sê xwehermend - Tirk, Ecem, Ereb -, weke ku bi hev re şîretkerî kirine û yekgotin bûne, li ser sistemê, bernavekê, mezintirê bêdadkerî ji bo Kurdan çê dikin. Belê, hovnaktirê bêdadkerî ji bilêc û talan û şewat û zindan û dûrandin diwartir û wêrankertir rencek heye, bi vê renca yeman Kurdan dikujin !

Ev her sê xwehermendên musulman gelo bi çi rencî Kurdan dikujin ? Gelo ev rencê rencan çi ye? Çi teba ye ? Ji bilêc, ji agir, ji talan xurtir çi renc ji van renctir, çi bobelat heye ? Kurd nezan hiştin! Ji Kurdan ra mafê xwendinê ne dan !

Ev konevaniya mirarkerî di hengama xelîfeyê duyim ê musulman Omer Ibn Xettab da dest pê kir. Hêj wê gavê Kurd zimanê xwe bipeyiviyana, bi cawbiran zimanên wan bedbextan diçirpandin ! Her sê xwehermendên tirk, ecem û ereb îroj jî şopa Omer dajon. Di nezanhiştina Kurdan, girtin û hilweşandina debistanan û di çirandina alfebeyan da çi ji wan dihat dirîx ne dikir û nakin !

Ji bo mirdarî û bêbaviyên din ên sivik, bilêckirin, darvekirin, şewitandin, bidestavêtina dawpaqijan ... di her keysanînê da tu kêmanî nahêlin, hergav diaşkirînin ku şopajoyên Omer Ibn Xettab in !

Kurd ji 60-70 sal vir da çiçend ku zimanê wan karibû bigere û qelemên wan karibûn binivîsin, ustuyên xwe yên stemdîtî xwar kirin, bûnişa xwe ya dilxiraş û purxun ji cihana şehremendiyê ra gilî kir. Lê, hezaran muxabin ! Gazî û nalînên wan ên cangudaz, nalînên wan ên dilşewat kêma kes guhdarî kir. Nemaza cîgehên konevanî hîç giranberî (ehemmiyet) ne da : ne "Komela Hawîşan" a Genev, ne jî "Komela Gelan" a New York ji perîşanî û stemkêşiya Kurdan ra êşiya !

Li vir ponjek heye. Divê meriv bi giranberî biendîşe, gelo di vî gelî da - gelê Kurd - ev ferûtaba (quwwet û qudret) veşirî çi ye ? ! Ev ferûtab û ev jîndarî ku evçend ji berberiyên hovnak ra pêdarî kir û hê jî dike çi ye ? Ev xurtî û zorawerî çi tişt e ? ! Kurd ev sirişt û bunyad çawa peyda kiriye ?

GERDIŞA (WEZIYET) KURD Û ERMENIYAN BI KURTEBIRÎ

Em gerdişa Kurd û Ermeniyana di bin ferweriya van

emperyakistan da çawa bû bi kurtebirî binivîsinin. Ev her du hawîşên hemsî yek jê gihîşt zanişmendî û bîreweriyê, ê din jî di nav nezanî û di hişkbaweriyê da hat hiştin !

Eger em pirsar bilêc û kuştin û talan û koçandinê bikin, her du hawîş jî para xwe bi firehî stend !

Me gava gerdişên Kurd û Ermeniyar diendizandin, em hinek çeperê bûn, me nikaribû xwe bigirin û em rabûn, me derdên kevn û nû yê Kurdan rêtin û jimartin.

Bi rastî di nivîsandina van rêzar da dilxwaza me ya vêrast ne derdrêtin bû. Dilxwaza me ku em bidin zanîn ev e : gelo Ermenî ji çi engîzî di riya zanişmendî û bîreweriyê da pêş ve çûn û Kurd çima berovaj xurû û di nezanişa tarî û reş da man ?

Dilxwaza me ya din jî ev bû : em bidin zanîn ku çawa Ermenî ji nezaniya Kurdan gend (istifade) dikin û çawa bi bêbextî û stemkerî kopên dijwar li Kurdan dixin ! Belê, Ermenî di zanişmendî û bîreweriyê da pir pêşveçûn, Kurd jî pir paş ve man. Ev rastiya han li meydanê ye, nayê veşartin. Lê, tukes Ermeniyar li tu cîyan ji xwendinê radar (manî) ne kiriye. Lê, Kurd ji vê firawaniyê hergav û li her cî ji binî bêpar mane ! Çawa ku Kurd vê rastiye dizanin, Ermenî jî di van kîssan da li berteriya xwe pir baş agah in. Bi vî awayî, Ermeniyar, ku meydan vala dît, di propagandayên xwe da bi bêwîcdanî di nixûna Kurdan da pir tiştên ne rast û kirêt û çepel nivîsandin û hê jî dinivîsinin. Tu caran ji bêbextî û çewt û xwariyên xwe şûnda namînin. Ji bo şerandina (inkar) mafê Kurdistanê, çi ji destê wan bê dirix nakin. Nemaza nivîswarên ku di debîstanan da ji zarokên xwe ra didin xwendin çi jahr in ! çi non in !

Di van demên paşiyê da, dîrokvan û coxrafîşînasên Ermeniyar dîroka Kurdistan û herşeya (xarite) Kurdistanê herdem biçûk dikin. Eger ev baron bi vî

awayî bajon, di demeke nêzîk da herşeya Kurdistanê ji ruyê cihanê bicarek ew dê rakin. Xweşber, ji van kamweriyên xwe yên mezin, ji Ecem, Ereb û Tirkan, aferînan û nîşanên zêrîn dê bistînin !

Çêtir ev e ku em kisseya çewtgerandina dîrok û coxrafya Kurdistanê kurt bibirin û çend nimûne nîşan bidin û dawiya vê kisseyê bibînin :

1- Nivîswarên Ermeniyên Nehriyên Sûbarî kirine Ermenî ! Ev engiş ji binî da ne rast e : Nehrî birrekî Sûbarî yê Kurd in. Sûbarî 6.000 sal B.Z. li Araratan bi cî bûbûn. Sûbariyên di hengamên dîgeran (muhtelif) da li dora Araratan û berbijêr 5 padîşahî serrast kirin : Hûrî, Mîtanî, Nehrî, Alarodî, Xaltî.

Nehriyan di 1.500 B.Z. da Padîşahiya xwe sazandibû. Ermenî gava ji Tirkîyê koçûbar kir hatin dora Rewanê. Nehrî 1000 sal bû ku xwediyên Padîşahiyeke xurt bûn û paytextê wan bajarê Tospa = Wan bû, li Araratan 1000 sal bû ku padîşahî dikir. Nehriyan ta Torosan û Deryayê Sipî ferweranî dikir. Bi mêranî û dilîriya xwe nav dabûn. Di dîrokan da heye : Padîşahê zorba "Salmanazarê duyim" ê Asoran li çar aliyê xwe fermanferma bûbû, lê bi Nehriyan ra melsokî (mudara) dikir. Di sala 612 B.Z. da, padîşahê Kurdan Key Aksar paytextê Asoran vekirand, Imparatoriya fêris a Kurdistan serrast kir, xwehermenda Nehriyan jî bû libatekî imparatoriya Kurdan. Îro jî li dora Hekkarî hene, wek ên bavpîrên xwe, mêrxas in û Kurd in.

Ji van nivîsandinên jorîn xuya dibe : Sûbarî bavpîrên Nehriyan in û Sûbarî B.Z. 6000 sal li Araratan bi cî bûbûn. Nehriyan B.Z. 1500 sal li Tospa = Wan padîşahî dikir. Di 1278 B.Z. da Tîklat Palazarê duyim bû Padîşahê Asor û bi Nehriyan ra melsokî (mudara) dikir, ano Nehrî di 1278 da padîşahiyeke xurt bû, li Araratan û li Wanê padîşahî dikir. Ermenî di wan hengaman da li Yewnanistanê, li Trakya, bûn û 1000 sal bi şûnda ji Trakya koçbar

kir, hatin Asyayê, li dora Rewanê bi cî bûn. Weke rojê eşkere ye, dîrokzanên Ermeniyên ji nîgaşa (xeyal) xwe deranîne û Nehriyên Kurd kirine Ermenî!

2- Di nivîswarên dîrokên Ermeniyên da nivîsandî ye ku bajarê kevnare yê Amed (Diyarbakir) Dikranê mezin ava kiriye. Ev nîgaş jî çewt e : bajarê Amed ji zayîna Îsa 4-5 hezar sal bertir ava bû û bajarekî binavûdeng bû. Avakerê Amed kî ye û çigavê ava bûye ? Tukes nizane. Tê gotin ku padîşahê Akadan, Sargon, padîşahê yekim, ava kiriye. Pir dibe ku Hûriyan, an Medan ava kiribin û ev her du gel Kurd in.

Ji dîroknivîsên Ermeniyên pê va, tu dîroknivîs - ne Ewropayî, ne jî Asyayî - ji bo Amed "Dikranagêr" ne gotiye. Dikran Padîşah ji avakirina Amed 4-5 hezar sal bi şûnda ji diya xwe bûye ! Ji nivîswara me benda Arşakyan bi baldarî bixwînin. Ji bo Dikran Padîşah zanişweriya zûlandî (mufassal) û rast hûn dê bixwînin.

300 - 400 sal B.Z., dîrokzanê yewnanî, general Ksênofon, ji Kurdistan û Ermenistan derbas bûye. Li ser vê geştcega xwe nivîswareke dîrokî nivîsiye. Navê vê nivîswarê "Vegeza deh hezaran" e û tê da li ser tuwandarî û dilîriya Kurdan û dasendên (munasebet) wan bi Ermeniyên ra zanişwerî heye. Xwendina vê nivîswarê pir behre û hêja ye.

Eger em bixwazin hemî çewt û xwariyên ku dîrokzanên Ermeniyên bi çelweriyên bê endaze nivîsîne û di nixûnên Kurdan da peyvîne bê teşe belav kirine durust bikin, divê em nivîswareke fêris û bi sedan rûpel binivîsin.

Ji bo îro em navên vê kisseyê evçend dirêj bikin. Em dê nuha bi vî çendikî qîma xwe bînin. Lê bitenê, em ji endîşmendan û profesor û dîrokzanên Ermeniyên ra - çêtirê wî ji gelê ermenî ra - berê xwe didin û van rêzên jêrîn pêşkêş dikin : Me di destpêka nivîswara xwe da nivîsibû ku arkêologên

amerikan, Ingilîz û fransîz, ji 1924 vir da, li Îranê û li kişwerên kevn ên Osmanîyan, bi endazeke fereh custuger (teharri) kirin û îro jî ji kolana xwe bi şûnda ne mane. Di van kişweran da - Îran, Iraq, Sûriya, Filistîn, Yemen, Trakya - 45 sal e ku koş û xebateke zor dikin. Lê, jêderên (netîce) koş û xebtên evçend giran beyhûde ne çûn, berxudar bûn, gihîştin armanca xwe : kevnerêç (asarên kevn) û nîşane û şope peyda kirin.

Ev nîşane û şopeyên ku di nav 45 salan da van arkêologan deranîn meydanê pir çewtî û xwariyên nivîswarên dîrokên kevn eşkere kirin û aşkartin.

Nivîswarên kevn ên dîrokan, ji bo nivîsandina gertevên sedsalên kevnare, xwe dispartin bawervajî û çîrçîrokan û gûmanên beyhûde. Loma, nivîswarên dîrokên berî 45 salan hatine nivîsandin pir çewt û xwar in.

Bi ponj û endîşa me, eger ji bo demeke hindik bibe jî, divê em nivîswarên kevn bidin alîkî û nivîswarên nû yên Ewropayî, Amerîkanî û Rohilatzanan bixwînin.

Manivîsên (eser) van zanîşmendan bixwînin ! Wan bi zanebûnên xwe yên kevn ku hûn ji bawerîşên kevnare hîn bûbûn berhevînin (muqabele bikin) ! Zanibûna xwe ya kevn durust bikin ! Ji çewlerî, hişkbawerî, şovênî û kîndarî xwe bidin alîkî ! Bi xwînsarî li rastiye bigerin !

Kurd û Ermenî du gelên hevsî (cîran) ne. Her du gel jî gelên bedbexttirên cihanê ne. Di vê sedsala 20'an da gelên Afrîqa bûn xudanên serxwebûnê, lê ev her du gel hêj ji dîlbûnê rizgar ne bûne ! Xwejber, tûdevaniya (cumhûriyet) Rewanê ku teva Hevbenda Sovyetan e divê em jê der bikin.

Bi me, Kurd û Ermenî ku hevnejad, heverd û hevsî ne, divê dev ji ifrat û hişkbaweriyê berdin, destê xwe bi hev din, bikoşin û ji destê emperyalîstan xwe rizgar bikin.

DASENDA (MUNASEBET) KURD Û FARIS

Ji bo me bedih (deyn) bû ku em li dawiya nivîswara xwe di gihaja dasenda Kurd û Faris da çend pirsan binivîsinin û ponja xwe di vê kisseya bergiran da bi awakî berjendî (wazih) diyar bikin.

Kesbilindên ku nivîswara min, ano nivîswara dîroka ku min "Dîroka Kurdistan a kurtebir" nav lê kiriye, bixwînin, dê bi hêsanî fehm bikin ku giş kisseyên ku di vê nivîswarê da hatine nivîsandin û giş bendên ku di van kissan da hatine gotin, heya bi givirkî hatine peyivîn, xwe spartine nîşane û aşkarişan. Min di vinîswara xwe da yek pirs ji ber xwe ne nivîsandiye.

Pey tumandina (ikmal) vê nivîswara ku bi spartina maf û vêrastan min nivîsiye, eşkere xuya bû ku pismamên Kurdan, Ecem evçend vekirandin û vesandin û canfeşandin û xwînrijandinên Kurdan kirine malê xwe ! Evçend kamwerî û pîrozbextiyên firazwer û giranber ku bi xwîna Kurdan, bi koş û xeft û werzişên kurên Kurdan hatine meydanê, Ecem ji xwe ra kiriye bermêv û xistiye dîrokan û nivîswaran !

Bi hengave (eynî zeman), dîrokzanên rohilat û roava jî ji sedsalan ve bê peygerdin (tahqîq) û bê hûrandin (tetqîq) ev firazbextî û kamwerî û şehrevaniyên evçend gewre û gurîpaş ku bi xwînfeşandina Kurdê qehreman hatiye meydanê li ser navê Ecem nivîsîne û kirine nivîswarên xwe, û evçend bêdadî û stemkerî ji Kurdan ra rewa dîtine.

Hemj, navek jî çapînoz kirine : "Ancienne Perse", "Fursî qedîm", "Eski Faris" gotine !

Çawa ku "pirsa pêşyan" dibêje : "Meriv ji kîjan pitikê vegere kare" û "jimardeka xwar ji Bexdê vedigere", min jî got ez dê bikoşim, biwerizim û bixebitim, maf û vêrastê biderînim, şapînoz û virên Eceman derînim meydanê, rastiyê biaşkirînim, bangdim gişî cihanê. Di nivîswara xwe da, min di gelek ciyan da nivîsandibû ku Kurdan bi xebtûkoşên dijwar, bi leyandinên xwîna xwe ya sor a wek çem û rûbaran evçend kamwerî û pîrozbextî û cihangîriyên pîrfiraz û ronak xistin destê xwe. Kurmamê Kurd, kurmamê pepûk û belengaz ê Ecem bê xebtûkoş evçend mezinayî kiriye dastê (mal) xwe û bê şerm û fedî nivîsiye nivîswaran; lê ev destdirêjayî û bernixûniyên Farisan bazareke ne sivik û hêsanî ye. Ev kisse canwej û bergiran e. Loma min nivîsandina vê bendê hanê, benda "Dasenda Kurd û Faris" pêtiviyeke (teslîh) bergiran dît.

1- BICÎBÛNA KURDAN LI ARARATAN

Kurdan, Berê Zayîna Îsa bi hezaran salan - 10.000, belkî jî hîn bêtir - di hengama koçbariya gişkî da, wek hemû pismamên xwe yên endoawrûpayî, Iskandinavya berda, serejêr bûn, hatin Araratan. Kurdan, pey ku van ciyan ji xwe ra kirin niştiman, warê xwe fireh kir, ber bi roava, nîvro û rohilat belav bûn. Kurdên ku li Araratan man, bajarê Tospa, ano Wan, ava kir û ji xwe ra kir paytext. Kurdên ku berê xwe da rohilat, dora Deryayê Kaspîne, ano Kasiyan, girt û gihîştin sînorên Hindistanê, bajarê Belx ava kir û ev bajar bû Paytextê wan.

Kurdên ku ber bi roava çûbûn, ji Çiyayên Qefqasan heya çiyayên Torosan girt, Sûriye û Filistîn jî giş vesandin. Evên ku berê xwe dabûn nîvro, Zagrosan, dora Urmiyê girt û serejêr bûn û pehnavên Dicle û Ferêt stendin, gihîştin kenarê Deryayê Faris. Lê, di wan deman da hêj Faris li meydanê tu nebû.

2- LI MÊZOPOTAMYA XWEHERMENDÊN KÛTIYAN Û LOLOYAN Û DASENDA KURD Û FARIS

4000 sal B.Z., dema ku Kurdan deverên nîvroyê Araratan leyandin, li pehnawên Dicle û Ferêt rastî sê xwehermendên pirr şehrevan (medenî) hatin : Sûmîr, Akad û Elam.

Kurd, di demeke hindik da, bûn xudanên van her sê kişweran. Di van hengaman da, hêj li ruyê cihanê Faris, Ecem, Kildan û Asor tune bûn. Dengê van her sê hawuşan hêj tukes ne bihîstibû (38).

Di 1700 B.Z. da, Kûtî û Loloyan bi Sûmîr, Akad û Elaman ra şer kir û ew şikandin, di kişwerên wan da xwehermendên Kûtîyûm û Lolobûm serrast kirin. Xwehermendên ku Kurdan - Kûtî û Lolo - vekirandibûn ji yên Sûmîr û Akadên ku pêşveçûyîtirên cihanê bûn, di zaniş û agahî û şehrevaniyê da, di demeke hindik da ji wan buhurtin.

Paşê, nêzîkî du hezar sal bi şûnda, di rexên Ferêt da Kildanî û yên Diclê da Asor xuya bûn. Di kenarên Deryayê Faris da jî Faris peyda bûn. Anî, bavpîrê Farisan, Kiyûmers, di van hengaman da zaye. Bi bawermendiya Farisan, Kiyûmers bavpîrê hemû enzanan bû ! Dîrokên cihanê giş - xweşber dîrokzanên Eceman rader (mustesna - ji vê angaştinê dikenin û baş bawer in ku tiştên han çewtbawerî û efsane ne ! Ne Kiyûmers heye, ne jî bavpîrên wî !

Û paşê, bi angaştinê Eceman, Kiyûmers Padîşahê pêşîn ê Farisan e û malbata padîşahan serrast kiriye. Ez durust û nedurustiya bawermendiyên Eceman di gihaja Kiyûmers û padîşahiyan da bersenc (munaqêşe) nakim. Ji bo vê yekê tu vêt (luzûm) nabînim. Lê, di gihaja Pişdadiyan da pirseke bergiran heye. Ji 2371 salnave - 400 sal B.Z. - di nivîswarên dîrokan da, ên destnivîs û yên çapkirî, ne hatiye nivîsandin. Û ez di vê sosirê da mame ku tukes, tu dîrokzan - ên rohilat û yên roava - bernihêra (diqet) vê pirsê evçend nerxber ne bûye ! Efsûs û

pir efsûs ku bi hezaran dîrokzan van pirsên evçend eşkere di nivîswaran da dîtine, xwendine, lê fehm ne kirine, yaxut guh ne dane ! Evçend pirs gelo çi ne ?

400 sal B.Z. ano 2371 sal berê hingî, Hêrêdot, pîrê dîrokzanan, geştevan (seyyah) û zanayê yewnanî yê binavûdeng di hemî cihanê da, geştevanî dikir û li çaraliyên gîtî (dunya) digeriya. Wî çi bidîta, çi bibihîsta, dinivîsand û bi nivîswarên dîrokan van gertevên kişweran û gelan belav dikir. Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 180, çend pirsên ku Hêrêdot berî 2371 salan li ser Farisan û Farisistan gotiye dinivîsîne : "Farisan di niştimanê xwe da, ano li dora tengava Faris da, bi cotkarî û şivanî kariwer bûn. Carna bi serxwebûnî jîne, lê pir caran berbendên (tabî) Pişdadiyan bûn. Yaxut, ji xwehermenda Mad ra, Kildan û Asor ra bac dida, û tucaran ji axa xwe derneketine derva".

2371 sal berî hingî, Hêrêdot, dîrokzanê yewnanî, çûbû welatê Farisan, tiştên ku li van doran dîtibûn û bihîstibûn giş nivîsandibûn. Gotinên jorîn ji nivîswarên Hêrêdotê bêalî û dîrokzanên din hatine girtin û derkenar bûne. Loma, ev pirsên han li ba dîrokzanan gelek buhadar in û herkes bawer e ku ev pirs rast in.

Ev gotinên Hêrêdot "Faris pir caran berbendên Pişdadiyan bûn" rind diaşkirînin ku Faris ne Pişdadî bûn, berbendên Pişdadiyan bûn.

Min, gava di nivîswarên dîrokan da van pirsên Hêrêdot xwendin, tavil zexelî, lîzbazî û çerpdestî (meharet) fehm kir. Min dest bi pêşekirina (tetqîq) van xap û dekan kirin. Min bicarek tûma rastiyê fehm kir : Farisên ku ne bi serê xwe bûn, ano serxwebûniya wan tune bû, destbendên Pişdadiyan bûn. Wan bac dida xwehermendên Mad, Kildan û Asoran. Gava hêj nû dest bi nivîsandina dîroka xwe kir, rahişt fend û fûtan, bend û virran ! xwe ji sextekarî û xapînokî bi şûnda ne da ! û bi çerp-

destî û bi destlîzî destbendiya xwe çirand, li ciyê şehriyarê xwe rûniştin û xwe kir Padîşahî ! Farisên bendeyên Pişdadiyan ji bendebûna xwe şerm kirine û bendetiya xwe ne gotine !

Rastî ev e. Xwehermenda Pişdadî bi xurtî û camêrî û şerevanî padîşahê Kûtîyan, Anrî- Daprîz, bûbû. Di 3700 B.Z. da, bi şikandinên Sûmîr û Akad, van padîşahên Kurdan xwehermenda Kûtîyûm sazandibûn. Pişdadî Gûtîyûm bixwe ne.

Pirsa Pişdadiyan pirseke weşbestan (şair) e. Pirsarastîn, pirsar dîrokî "Gûtîyûm" e. Ev vêrast li badi dîrokzan û rohilatzan û arkêologan pezirandî ne. Eva rastî : Pişdadî Kurd e, ne Faris e : di sedsalên 38 B.Z. da "Dasenda Kurd û Faris" !

3- VEKIRANDINA BABÎL BI DESTÊ KASIYAN

IMPERATORIYA MÎTAN Î PADÎŞAHIYÊN DIN
ËN KEYANIYAN

Û DI VAN DEMAN DA
"DASENDA KURD Î FARIS"

Pey Lolobûm û Kûtîyûm, Kasiyan ku birrekî Kûtîbûn di sala 1965 B.Z. da Babîl vekirand, li Babîlê 700 sal ferweranî kir û bi navê Kardûnya imperatoriyekek serrast kir.

Şanên Kasiyan ne bitenê mêranî û cengawerî bûn. Kasî çiçend şerker û bajargîr bûn, ewçend jî şehrevan û enzanperwer bûn. Gava Kurdan Babîl vekirand, fermanwerî kir destên xwe, Babîl jî berê xemilandîtir û mezintir kir. Kasiyan hesp anîn Babîlê - gerdûnşerên Babîliyan ker girêdidan -, ji Babîliyan ra lixwekirina paçên hevisandî kir. Babîlî ustupêçên rengîn û bi gulvadûn ji Kurdan hîn bûn (di nivîswara me da li şehrevaniyên Kasiyan rohilatzanên awrupayî pir tişt nivîsîne, bi camêriya xwe bixwînin).

Di vê hengamê bixwe da, Mîtanî ku cardin birrekî Kûtîbûn Imperatoriyekek serrast kir. Imperatoriya

Mîtaniyan ji hundirên Asor ta sînorên Misrê dirêj dibû. Mîtaniyan bi sedsalan bi Hitît û Misriyan ra ceng kir. Şerên Mîtanî û Misriyan tu jêder (netîce) ne da, loma herdu alî jî qîma xwe li aşîtiyê anî. Bakurrê Sûriyê ma ji Kurdan ra, Nîvroyê Sûriyê bû yê Misriyan. Mîtanî û Misriyan bi hev ra "parazî û êrîşî" peymannave girêda. Sê Firewnên Misrî bi prensesên Kurdan ra jinmêrî danî. Prensesa Kurdan a sêyim banûşaha binavûdeng "Nefertîti" ye. Firewnê Misrê ji vê Banûşaha Kurd ra "ehram"ek ava kir. Navê wê li mala bavê wê "Tadu-Hepa" bû. Paşê, gava bû banûşaha Misrê, Firewn navê wê kir Nefertîti.

Ji van nivîsandinên min pir baş xuya dibe ku Kurd hêj di van deman da - 4000 sal B.Z. - li hemberê xwe rastî gelek xwehermend û gelên dijmin hatine: Sûmîr, Akad, Elam, Hitît, Misr ... Kurden Mîtanî ji van peymaneyên ku bi Misriyan ra girêdan û bi wan ra merivatî danî tu sûd û behre ne dît. Misrî bêbext derketin, ji hevalbendên xwe Mîtaniyan ra alîkarî ne kir. Hitît li pey hev êrîş dikirin. Şerên Mîtanî û Hitît tucaran kêm ne dibûn. Misrî yek car ne çûn gaziya hevalbendê xwe !

Cengên Mîtanî û Hitît bi sedsalan dirêj kir. Paşê Mîtanî şikiyan, Împaratoriya Mîtanî wenda bû, pîrraniya Mîtaniyan kişiyên Zagrosan û Araratan, ba birayên xwe.

Berî wendabûna xwehermenda Mîtanî, padişahên Asoran xwehermendeke leşkervan û xurt anî meydanê. Padişahên Asor kopa xwe ya pêşîn li şahînsahiya Kasiyan lêxist ! Pîrrên Kasiyan bi padişahên xwe va hilkişiyên Zagrosan. Hinek ji Kasiyan gihîştin xwehermenda Anzan ku Kûtiyan ji mêj ve li bakurrê Elam sazandibû.

Kasiyên ku kişiyabûn Zagrosan çendakî bi şûnda vegeriyan û şerê Asoran kir, ew şikandin û cardin li Babilê sed sal fermanferma bûn.

Paşê, careke din Asor bû xwehermendeke xurt û bi ferûtab. Padîşahê Asor bi awakî nedîtî, bi malmîratî, şikencdarî û zorbatî dest bi karûkoş kir. Hawîrdora xwe tirsand, rojberoj xurttir û diwartir bû. Jimarên cengawer ên wan ji zû da sed hezaran derbas kiribûn. Leşkerên van Padîşahên Asoran mêr bûn, şerevan bûn, pir rind zanawer û karûbarkirî bûn. Dora paytextê xwe, bajarê Nînwa, bi bendeke sed kîlometre dirêj pêçabû. Ji bo bicîkirina sed hezaran leşker cengcih û dej û barû ava kiribûn.

Xwehermenda Asor ev ferûtabê wêranker û zorba, di demeke hindik da Mêzopotamya giş, kişwerê Hitî, Anadol, Sûriya, Filistîn, Îran û Misr vesendin. Asor di van deman da xurttir, zortir û firehtirên Imparatoriyan serrast kiribû.

Germîçanka vê xwehermendê axa Kurdistan bixwe bû ! Hem jî armanca mezin a Asoran wendakirina Kurdistan bû !

Kurd, pey sazandina xwehermenda Asor, ji sedsalan bêtir rojek asûdegî û bihindarî ne dît. Kurdan rojekê bê ceng, bê kuştin û bê xwînrijandin derbas ne kir ! Bi rastî, xwehermenda Asor di axa Kurdistanê da bingeha xwe danibû. Kurdên Kûtî ev kişwer ji Sûmir, Akad û Elam bi xwîna sor stendibûn ! 2500 sal bû ku ev erd niştimanê Kurdan bûn ! Kurdan berî ku Nînwa ava bibe - 2000 sal berê - ji Araratan heta Sûriya û Filistînê vesendibû, di van kişweran da 2000 sal fermanferma bûn.

Kûtî-Amerdî li bakurê Elam xwehermenda Anzan serrast kiribû û Kasî jî li Babilê ferweranî dikir. Di van hengaman da, Sûbarî ku birrekî Kûtî ne, li Araratan, li roavayê Araratan û li kişwerê Nîfast - Bedlîs, Diyarbekir, Dêrsim - ta li Torosan û Antî-Torosan gihîştibûn û xwehermend, ferweran û mîrî sazandibûn : Mîtanî, Hûrî Narî, Mûşkî, Xaltî û Alarodî li rohilatê Araratan; Madê Biçûk, Anzan, Mannaî û Madê Fêris imparatorî, şehriyarî û ferweranî çê kiribûn. Sînorên Mad gihîştibûn Hindistanê, cemê Send. Paytextê wan ê bertir bajarê Belx bû.

Wuha ye ! Babil û Asor, ev gelên biyanî, xwe xistibû navika Kurdistanê ! Kurdan dê çi bikira ? Li ber kujrişa mezin, Kurd dê çi tevger bistenda ? Li pêş vê ordiya mezin mêr û cengawer bi tabûfer û bestûbend, rapêçayî û karûbarkirî dê çi bikira? Li van sipahan û li padişahên wan ên xurt û xwînrej û bêdad dê serfirû bikira an Kurd dê xwe bavêta bextê wan ? Na ! Kurd rûreşiyên wusa nake ! Kurd gendûgemarî, nizmpayetî li xwe danaynîne !

Asor li bin fermana yek padişahê zormend û ferûtab pir xurt û gewre bû. Di van hengaman da, li cihanê xurtiyek di vê endazê da tu nebû.

Herçend ku di van deman da du imparatoriyên xurt û mezin ên Kurdan, Mîtanî û Kasî, ji meydanên koşîş û werzîş cuda bûbûn, dilawerên Kurdan bêumîd ne bûn. Ji van her du xwehermendên mezin pêva, padişahên din hebûn, mîrên din hebûn û li derûberan belavbûyî giloreyên din ên Kurdan hebûn. Ji Sûbarîyan, ji birrên Kûtîyan, Nayrî, Mûşkî, Xaltî û Alarodî, ji Araratan ta Torosan ferweranî dikir. Li Nîfasê bermayiyên Mîtaniyan û bê jimar mîrên Hûriyan hebûn. Wêda, li aliyê rohilatê, Anzaniyan (Kûtî-Amerdî), Kasî, Lolo, Mannai, Kimrî ... û paşya paşin jî Kurtî (Madê fêris û birrên wî) hebûn.

Belê, çawa ku me li jor gotibû, Kurdan her sê aliyên xwehermenda fêris a Asor girtibûn. Ev xwehermendên Kurdan û ferweranên wan, mîr û giloreyên derûberan ji hezar û ev çend sal da asûde ne man, aştî ne dît, bihn ne da xwe, bi leşkerên zorewer ên Asoran xerpişin, kopişin û xwîna xwe, malê xwe dirîx ne kirin. Hezar û evqas sal şer kir, ceng kir, pevçûn kir, birîn kir, hatin birîn kirin û hatin kuştin, lê ne reviyân !

Hezaran hezar kurên Kurdan ji bo birayên xwe, ji bo rûmet û namûsa xwe bûn gorî. Padişahên zorba yên Asoran, ordî û sipahên dêwasa yên Asoran

Kurdistan seraser wêran kir. Lê, padişahên Asor û xwehermenda Asor Kurd "nakawt" ne kir !

Asoran Kurd kuştin lê ne pelişandin ! Ji şermsariya radestê (teslîm) ra qîma xwe ne anî ! Ta dawiyê, Kurd pêdarî (sebat) kir. Kurd bi her renc, şikenc û êş qîma xwe anî : bi tunebûnê, bi birçîtî, tazîtî, xwasî, bi hertiştî qîma xwe anî, ji bo yek demik bixwe ji xurtiya wî ra, mêraniya wî ra, qehremaniya wî ra ziyar ne hat.

Dawiya dawîn, Kurd ji ceng û pevçûn û xerpişên hezar û ev çend salan bi serbestî derket ! neyarê xwe yê hezaran sal, Asorê zorba, şikand û wenda kir ! Navê Key Aksar, şahîşahê Kurdan, di dîrokan da bi kişwergîrî hat nivîsandin !

Min li vir koşîş û pehlewaniyên hezar sal ên Kurdan bi kurtebirî derkenar kirin. Bi vêrastî, di nivîswara min da ev gertevên han pejilandi nivîsandî ne. Xweşber, li vir bi kurtebirî, di nivîsandina min da meramek heye : ez dixwazim xwendevanên min bi hêsanî van çend pelan bixwînin û zû bi zû fehm bikin ku Kurd di nav 6000 sal da çiçend canfeşanî kiriye, çawa wek çeman xwîna xwe leyandiye û ji bo niştimanê xwe çawa bi milyonan Kurd xwe kirine gorî.

Û cardin merama min ev e : xwendevanên min zanibin ku li dawiyê, bi van ceng û koşîşên xwînalûd û dilgudaz, hin behremendî kete destê Kurd û Faris. Faris bi çar nex û deh nex ji van encaman behrtêmen bû. Lê gelo Faris di van ceng û koşîşên dirêj ên hezaran salan da çi canfeşanî û karûkoşî kir ?

Di şer û koşîşên Sûmîr, Akad û Elam da, bûniş û teverên Faris çi bûn ? Gava Hitî, Misr û Kildan, nemaza Asor ku wek gurê devbixwîn dirêjî welatê wan kir, Paris li ku, çi gav û çawa bi van neyaran ra şer kir ? Û xwendevanên min bizanibin di van salan da "Dasenda Kurd û Faris" çi bû, çawa bû.

Lê, ez pir baş zanim ku xwendevanên min ji vê dîrokçeya 6000 sale ya Kurdan, ya pir xwînrej û pir dijwar, ku min ji wan ra jimartin, tiştê yegane ku jê hîn bûn ev e : Farisan di van 6000 salan da, di hengama koşîş û xerpişên Kurdan ên pir dijwar û hovnak da, tu havil û tevger ne kir, destên xwe ne dan tu sar û germiyê û alîkariyeke biçûk ji wan çê ne bû ! yek dilop xwîn ji wan ne rijîya !

Xwendevanên hêja ! Gelo we têderxist ? Hûn têgihîştin Kurd kete çî bûnişê ? Kurd di çî bûnişê da ye ? Bûnişa Kurd çî bûnişeke dilgudaz û hovnak e ?

Kurd bi neyaran ra şer kir, wek leyîyan xwîna sor şûşikand, niştiman û axa xwe fireh kir, sînorê Kurdistanê çû xwe hihand Hindistanê. Ji aliyê roava çû xwe gihand Deryayên Reş û Sipî. Çiyayên Qefqasan bûn sînorê Kurdistanê bakurr. Kurd ji aliyê jêrîn bûn hevsiyên Hebeştanê. Di van hengaman da niştimanê Kurdan bû gewretirê imparatoriyan cihanê.

Kurdan di van şeş hezar salan da bitenê şer û ceng ne kir. Aştî jî kir, peyman jî girêdan. Carna dostanî jî sazand, bi Firewnan, bi Qralan merivatî jî danî. Kurd di van şêst sedsalan da bi gel û hawîşên bê jimar ra hatin mizişandin (temas). Çawa ku ji şehrevanî, pîşewerî, hunerweriyên van hawîşan behremend bûn, ji şehrevaniya xwe jî, ji zaniş û agahiyên xwe jî gel û hawîşên din behremend kirin.

Kurd tenê bi mêranî, bi çekbazî, di şeran da bi hunerwerî, di meydanên cengan da bi pêdarî û tebûtiya xwe xweşnav û xweşdeng ne bû. Kurd di bazirganî, pîşewerî, avadanî, zaniş û haydarî, bi kurtebirî Kurd bi karûkoşan û bi şehrevanî û hunerweriyê jî jêhatîbûna xwe nîşan da.

Padîşahên Asor, bi nivîsandinên ku li ser zinar û beryadan kolane, pir caran Kurd pesinandine û

hergav ji bo avakirin û xemilandina Nînwa endezan, avadanker û pîşewer ji Kûtî û Loloyan dibirin û bi niwaziş û zêran ew dilxweş dikirin. Rohilatzanên Awrûpayî jî di nivîswarên xwe da hunerwerî û karaşinayiyên Kurdan pesinandine.

Xwendevanên camêr ! Min ji şeş hezar sal beriya zayîna Îsa ta vekirandina Nînwa bi destê Kurdan, ano di van şêst sedsalan da, "Dasendên Kurd û Faris" li ber çavên we raxistin. We jî wek min dît ku Kurdan ceng kir, xwîn rijand, koşiyên û xebitîn. Farisan - çawa ku di herşeya venijandî (merbût) xuya ye - di navbera kenarê Tengava Faris û Pasargadê da û di erdekî teng da cî girtibû û jimara wan jî ji dehan yek a Kurdan hindiktir bû û hîç ne koşiyên, ne xebitîn, dilopek ji xwîna xwe ne rijand; çawa ku Hêrêdot gotiye, bac dida xwehermendên Mad, Kilde û Asor, cotkar bûn û tucar ji erdê xwe derneketibûn û berbendên Padişahan, ano Kûtîyan, bûn. Çawa ku Hêrêdot dibêje, Paris hîç ji welatê xwe derneketibûn, bi gel û hawuşên din hîç ne hatibûn mizişandin (temas), çar hezar sal jîneke yabanî derbas kir. Ev jîna wan hîç ne guherî, tum şivan bûn û şivan man.

Xwendevanên hêja ! Hûn jî wek min bibînin : hawişên Faris wek kûsiyan di nav qalikê xwe da jîna xwe derbas kir, tu nîşaneyê pêşveçûnê ji wan xuya ne bû. Çar hezar sal dûrî şehrevaniya cihanê man, bi belengazî û tirsonekî bac da, canê xwe yê şêrîn rizgar kir.

Eger em bîna kişîş û werzişên Kurdan, ev Kurdên jîndar û çalak û hişyar ji şeş hezar salan ve - 2000 sal berî peydabûna Farisan - demikek bê xebe, bê pevçûn derbas ne kir. Kurd ji bo jîn, jîndarî, ji bo hebûn û manîşa enzan, çî divabû jê bi şûnda ne man : bi hezaran keriyên hesp, ga, çêlek û pez diçêrandin, cotkarên jêhatî bûn, baxçevanî, rezvanî dikirin, gund û bajar ava dikirin, avadanî sazandin û şehrevaniyeke zor anî meydanê.

Lê Kurd berî hertiştî divabû welatê xwe, rûmet û namûsa xwe qedxen bike û ji neyaran biparêze. Kurd ji kêmbextiya xwe rastî neyarên fêris, xurt û şerevan hatibûn : Sûmîr, Akad, Elam, Hitît, Misr, Kildan, Asor ... Kurd wek Farisan payejêrî û şermsarî ne kir, rûreşî ne pezirand û bednavî ne anî ser xwe. Kurd xwîna xwe rijand, canfeşanî kir, ji ber neyaran ne reviya, navê revê ne anî ser xwe !

Kurd di mêraniyê da, di şerevanî û cengaweriyê da navûdeng bir. Lê Kurd ku di şer û pevçûnê da pir zorawer û dijwar e, carê destê wî ne çû birîndarekî, carê ji girtî û dîlan ra dest bilind ne kir. Ji kêmbextiya ra, naçîz û rebenan ra arîkarî kir, dilovanî kir, bû mihrivan ! Nemaza namûs û dawpaqijî li ba Kurdan homanwer, pîrfiraz û giramîdar (muhterem) bû û hergav ji çepelî û kirêtiyê dûr dima.

Ev Kurdê dilîr û cengawer, dilovan û mihrivan di şêst sedsalan da bû xudanê kişwerekî zaf mezin û gewre, bi gel û hewuşên bê jimar mizişî, kişwer û bajar dîtin, bi ordiyan û leşkeran ra danûstend; bi zana û feylesofan, bi weşbest û nivîsmendan, bi bazirgan û hunerweran ra rabû û rûnişt. Ji her tiştî, ji her kesî para xwe stend, zanebûn û hunera xwe jî firote wan. Kurd bi zîrekî û lêhatiniya xwe di her birr û zûlê şehrevaniyê da pêş ve çû, bişkivî, wek Farisan çar hezar sal tembel û bê tevger ne ma û rûnenişt !

Ez ji bo aşkartina van angaşten xwe mîneyên (mîsal) jêrîn ji zanayên Rohilat û Roava distînim û dinivîsinim, û ez dê dawiya birra sêyim "Dasenda Kurd û Faris" bînim û dest bi nivîsandina birra çarim bikim :Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 148 : "Di 1288 B.Z. da, Padîşahê Asoran, Salmanazar, bi Kûtîyan ra pir caran şer kiriye. Ev padîşah ji Kûtîyan ra ewha dibêje : "Kûtîyûm, ji Araratan ta Torosan dirêj dibû. Kûtî di ezmanên van hengaman da wek stêran diçirisîn. Bitenê ne di lewendiyê da, belkî di perjendî (xurtbûn), sûrgivêjî (şiddet), hovnakî (dehşet) û perçokiyê (texrîb kirin) da jî bi navûdeng bûn".

4 - DERCÎKIRINA KEY AZDIYAK, KEY XUSREWÊ MEZIN Û PEYHATİYÊN WÎ

ISKENDERÊ MEZIN Û DASENDA KURD Û FARIS

Di danava (bahs) duyim a "Dasenda Kurd û Faris" da, min zexeliyên Farisan danîn meydanê û danava sêyim da jî min aşkart ku Kurd şeş hezar sal bi pênc neyarên xurt û fêris ra bê aram û bê bihnvedan şerine dijwar kirin !

Nuha dest bi danava çarim a "Dasenda Kurd û Faris" dikim. Lê, ji bo ku ez karibim xahez (doz) û mafê Kurdan bi awakî zelal û diyar biaşkirînim, divê ez li ser rûyeya (usûl) nivîsandina dîrokên kevnare û dîrokên nû hinek zanişwerî bidim : heya berî du sed salan, pirên zanişweriyên kevnare yên dîrokan - gelên cihanê giş - ji efsane û çivanok û çîrçîrokan li hev dianîn. Lê, du sed sal vir de, Awrupayiyên jêhatî û zana, çawa ku di her zanişwerî da pir pêş ve çûn, di zanişweriya dîrokê da jî gelek pêş ve çûn.

Bi sîdariya zanayên Awrupayîyan, pêşveçûnên zanişweriyên arkêolojî, antropolojî ... bi gavên dêwane pêş ve çûn û nivîswarên dîrokên kevnare ku bi çewtbawerî û çîrçîrokan tije bûn û hebaneke çewtbaweriya çîrçîrokan bûn çiriyan û bûn zîrûzeber.

Belê, zana û arkêologên Awrupî ji du sed sal vir da li çar aliyên cihanê gerdpiş (teherrî) kirin û kolanên zor çê kirin. Ji bo ku dîrokên kevnare yên enzanan ji çewtbawerî û efsane û çîrçîrokan pak bikin û bi awakî durust û xurû binin meydanê, gelek emek dan, pir zêr rijandin. Ev Awrupayiyên xebatker û jêhatî û zana îro, ji berê bêtir, canfeşanî dikin û dikoşin.

Nemaza ji girêdana peymana Lozan bi şûn da - Peymana Aştî ku Awrûpiyan û Mustafa Kemal di sala 1923 da girêda - ji Emerîka, Fransa û Ingiltire

ra destûr hat dayîn ku di kişwerê kevn ê Osmaniyan û Eceman da li kevnerêçan bigerin. Ji zana û arkêologan ra Kurdistan bû bergirantira meydana xebatê.

Di perçeyên Kurdistanê : Îran, Iraq, Sûriye û Tirkiye da, ji 1924 heya îro, ano heya 1971, bi gerpiş û kolanên arkêolojîk di gihaja buhêrka Kurdistana kevnare da hezaran perçe "kevnerêç" derketin meydanê. Ciyên bergiran ên ku bûn meydanên kolanê ev der bûn : Ararat, serekaniyên Dicle û Ferêt, bakurrê Diyarbekir, Mêzopotamya, Loristan, Bextiyarî, Hewlêr û dora wê, Mûsil û dora wê, Boxaz-Köy, Cerablûs, Serê Kaniyê ... Li Sûriye û Filistînê.

Bi sîdariya gerpişên evçend fireh, pir ciyên dîroka Kurdistanê ku ji enzanan ra nenuma û veşartî mabûn derketin meydanê û ronak bûn.

Bi germweriya arkêologên Awrûpayîyan xuya bû ku berî zabûna Îsa bi şeş hezar sal Kurd ji Araratan heya Hindistanê û ta Torosan fermanferma bûn, bajarê Belx Paytextê wan bû. Cardin bi xebtûkoşên zana û arkêologên germewer ên Awrupayîyan hat aşkartin ku di 3700 B.Z. da Padîşahê Kûtîyan, Anrî-Dapriz, Padîşahê Akadan, Naramsîn kurê Sargonê binavûdeng, şikand û Paytextê Akadan, Lakaş, vekirand û xwehermenda Kûtîyûm sazand. Kûtîyan bi sedsalan di vî kişwerî da ferweranî kir. Loloyan jî di van hengaman bixwe da Lolobûm serrast kir. Sarlaq, Padîşahê Kûtîyan, di sala 2800 B.Z. da li bakurê Elamê Padîşahiya Anzan anî meydanê. Di 1977 B.Z. da bi Kildaniyan ra şer kir û ew şikandin, Babîl vekirand û bi navê Kurduya xwehermendeke fêris serrast kir. Kurdan li Babîlê 600 sal ferweranî kir. Kasî di sala 1171 B.Z. da, di hengama Tiklatnîn, Padîşahê Asor, bênev (mecbûr) bûn û bi padîşahê xwe va Babîl berdan, kişiyên Zagrosan. Hinek ji Kasiyan gihîştin Anzana ku di sala 2800 B.Z. da Kûtîyan ew berbihev anîbû.

Û cardin bi koşîş û germewerî û camêriya zana û arkêologên Awrûpayiyan hat aşkartin ku di sedsalên 13 û 12im da navê malbata padîşahên ku di Anzanê da ji Kûtî-Amerdiyan ra ferweranî dikir "Texîxî-Xenî" bû. Ev malbat heya 560 B.Z. - dema Padîşahiya Kûrişê mezin li Kurdistanê gişî - di Anzanê da du hezar sal bêtir ferweranî kir.

Min di danavê padîşahiya Anzanan da nivîsandibû ku di van salan da li Anzanê, di gevera Bextiyariyan da, bi gerpiş û kolanên arkêolojîk di gihaja Kurdan da kevnerêçên pir bergiran derketine. Lê, ez dixwazim vê danavê carek din jî di vê rûpelê da binivîsim :

Di van salên nêzik da, li Îranê, li geverê Bextiyariyan, di sê cayan da : Mala Mîr, Gola fireh, Şkefta Suleyman (39), kolanên arkêolojîk hatin çê kirin. Çend nivîstekên pir hêja peyda bûn. Ev nivîstekên han di gihaja sedsalên 13im û 12im da bûn û ji padîşahê "Texîxî-Xenî-Kûtî-Amerdî" mabûn. Dr Says'ê Hollandî ev nivîstek wergîsandibûn : "Vî Padîşahî, di van nivîstekan da, ji bo xwe Padîşahê Anzan gotiye û avakirina welatê xwe û çêkirina riyan nivîsîne. Ji mabûden xwe ra spasan dike û aferînan dixwîne, ji bo ku wan kişwerê Anzan jê ra bexş kiriye û ew kiriye padîşahê Anzan û Kûtî-Amerdan. Pûtên ku ji bo Xudanên xwe çikandine û ji bo wan dast û stranyezdiyên (ilahî) ku li dîwaran neqirandine giştik yek yek jimartine. Navê xwe û malbata xwe wuha dibêje : "Ez ku Texîxî Kûtî-Amerdî padîşahê Xenî me".

Li Anzanê, ji ezbeta "Texîxî-Xenî Kûtî-Amerdî" gelek padîşah ferwanî kiriye. Kûriş, berî ku bibe Key Xusrewê Mezin, Padîşahê Anzan bû, ji ezbeta Texîxî-Xenî - Amerdî bû, û gava zaro bû navê wî "Agirdad" bû. Dîrokzanên rohilat û roava vê rastiyê ji zû da nivîsiye.

Gava nivîstekên padîşahên Anzan ku di gihaja sedsalên 13im û 12im da bûn di vê nêzikariyê da derkete meydanê, zanişmendiya me di gihaja Key

Xusrewê Mezin da bicarek aşkifî. Rohilatlanan bi spartinên van nivîstekan dibêjin : Ezbeta ku ji du hezar sal bêtir li Anzanê padîşahî kiriye, navê wê yê rast "Texîxî-Xenî" ye. Pirsra "Examenî" ji vê gotinê çewtwer bûye.

Bi hêsanî tê gihastin ku Eceman pirsra "Hexamênşî" şapînoz kiriye, çawa ku bi "sivikdestî" û "çerpdestî" Pêşdadî kirin padîşahên Eceman ! Key Xusrewê "Agirdad", Key Xusrewê Anzanî û Kûtî-Amerdî û Kurd kurê Kurd kirine "Hexamênşî" û padîşahê Pasargadê ! û bi xweşikî ji nav derketin !

Em vê doza vêrast û bi nav bidemînin :

A- Dîroka Merdûx ku di 1906 P.Z. da li Tahrane çap bûye, di derpêç I, rûpel 181 da wuha dinivîsîne: "navê Kûriş ê vêrast Agirdad e".

Çi aşkartina ferweş ji vê pirsê, ji pirsra "Agirdad" ferweştir çî gotin heye ku bi evçend bişkavtiş (wuzûh) bikare biaşkirîne ku Key Xusrew Kurd e, kurrê Kurdan e ?

Belê, eger Kûriş ne kurrê Kurdan ba, Bav carê navê Kurdan lê dikir ? ji kurrê xwe ra "Agirdad" digot ?

Parisbav ji Fariskurr ra navê Paris datîne. Eger bavê Kûriş Paris ba, ji kurrê xwe ra "Ateşdad" dê bigota. Ji bo Kurdbûn kurrê Kurdbûna Key Xusrew ji vê ferweştir aşkariş dibe ? Hiç dudilî naxwaze. "Examenî", ano "Texîxî-Xenî", Kurd in û Kûriş, ano Agirdad, kurrê Kurdan e.

B- Dîrokzanên Awrûpayî gişên wan û Rohilatzan yek deng in ku Kûriş Padîşahê Anzan bû û ne Padîşahê Pasargad bû.

C- Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 135 : "Di hengama Padîşahiya Kûriş da, paytextê kişwerê Mad Hemedan bû. Paşê paytextê kişwerê Mad bû Isfahan. Di defterxaneya Isfahan da fermana Kûriş peyda bû.

Ev ferman ji bo nûvandinkirina Quds bû. Di vê fermanê da navê Kûriş "padîşahê Mad" nivîsandîye. Di Tewratê da, li benda 6im pejilandî ye".

D- Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 180 : "Di Tewratê da, nivîswara Ezra, li benda 6im nivîsandîye : Paytextê Kişwerê Mad Paytextê Kûriş e".

E- Û cardin di dîroka "Tarîhî Rîşeyî Kurd" ku li Tehranê çap bûye, rûpel 121, 122 da, Ihsan Nûrî Paşa bi farisî nivîsiye : "Mesûd El Tebenî, di El Esfar da, ezbetên Kurdan jimartine û gotiye ku Ûd Ibn Isfendiyar Ibn Çehr bavpîrê Pişdadiyan e. Ev nivîsvan zanîşweriyên xwe ji serê kaniyên Pehlewîyan stendine û bavpîrên Kurdan gihandine şehriyarên Îranê".

"Ev aşkaftin, ji cudayîyeke (istisna) tenê pêva, ponja ku di nivîswara me da hatiye gotin dipiştine (tyîd dike). Ev cudayî jî ev e : Kurd ne ji ezbetên şehriyarên Îran in. Belkî şahînşahên Îran ji ezbetên Kurd in û paşê ev komel tevde navê gişkî, ano navê "Kurd", stendiye".

"Şehriyarên Îranê ji van birrên Kurdan bûn :

"Kiyûmersî : Kûtî"

"Cemşîd : Kasî"

"Ferîdûn û paşhatiyên wî : Mannaî"

"Hexamenşî : Kûtî-Amerdî-Kasî".

F- Wek hemî dîroknivîsan, min jî di nivîswara xwe da ji bo derçîkirina Azdiyak ji Textê Keyan nivîsandibû. Lê, ez dê cardin binivîsinim : Belê, Azdiyak padîşahekî pir bedpaye û gewzeger (sefih) bû. Nesezayê text û tacê Keyaniyan bû. Loma, femandaran û leşkeran - pir bi maf û pir bi cî - tevî rûsipîyan, gel û tûde giş ustubarê niştimanparêziya xwe anî cî û Ixtovîko ji textê Keyaniyan derçî kir. Van niştimanparêzan Azdiyakê naseza ji text derçî kir û di ciyê wî da padîşahekî kurd û pîrr seza, padîşahê Anzani-

yan, padîşahê Kûtî-Amerdiyan ji ezbeta Texîxî-Xeniyan, Agirdad, Kûriş, Key Xusrewê Mezin li ser textê Kurd, li ser Textê Keyan rûniştand.

Niştimanparêzên Kurdan, generalên Kurdan, gewremerdên Kurdan li ser Textê Kurd, li ser Textê Keyan, yek Paris ne da rûniştandin, ne karibû bidin rûniştandin ! Eger Kûrişê Mezin Paris bûya, Kurdê mêrxas, şerker û ciwanmerd gelo çawa ewê Parisekî carê şernekirî û cengnedîtî bianiya ser textê Kurdistanê? Kurd kengî pespayetiya weha pax dikir ?

Heredot ku pîrê dîrokzaniyê ye me pirsên wî li jor ne nivîsandin ? Paris ne berbendên Pişdadiyan bûn? Ji Madan, Kilde û Asoran ra bac ne didan ?

Dîroknivîsê Parisan bi zexelî û sivikdestî ji şep û wesan behremend bûn û çawa xwe kir Pişdadi wusa ji Key Xusrewê Anzanî, Key Xusrewê Padîşahê Kûtî-Amerdî kir Padîşahê Pasargadê û jê geriyan.

G - Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 171-172 : "Kurrê Key Lehrasep, Key Kiştaseb, di destpêkê da, wek bavê xwe, li Belxê Padîşahî kir. Paşê Paytextê xwe rakir bajarê Istexir (Persepolis). 668-602 B.Z."

"Key Behmen ji Hindistan ta Habeşistanê sînorê xwe fireh kir. Çawa ku di Ahdî Atîq, kitabî Esîr da eşkere nivîsiye, kişwerên bê jimar fermanfermabûna Key Behmen nivîsandiye : "Key Behmen bi dadkerî û şerdewerî (hikmet) nav biribû û ji bo xweşgerandina kişwerê xwe rêdarên hêja hevandibûn. Hevandin û rêzandina wan rêdaran ji Key Behmen ra navekî bilind û mezin dabû".

Şehriyariya Key Behmen ji 602 ta 533, ano 69 sal, ajot. Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 180 : "Bi her awayî dîroka hundir û derva wergerka Mad kirdarişek hundirî zanin".

"Mad ev wergerka ha bi destên xwe çê kir. Kurrê padîşah sezayê Textê şehriyariyê ne dît, ew rakir, li ciyê wî neviyê padîşah da rûniştandin. Hem ji vê

guhartinê ra bi çavekî xistina Mad ne nihêrt û di hengama Daryus û Key Serxes da jî ji xwehermenda Kûriş ra xwehermenda Mad digot. Çawa ku li Tewratê di nivîswara Azra, bend 6 da nivîsandî ye, ji paytextê Kûriş ra paytextê kişwerê Mad gotine. Çi kişwerê Paris, çi jî kişwerê Paris û Mad gotine".

Ji dîroka Merdûx û zanişweriyên ku min derbasî jor kirin derjeyên han derdikevin : paytextê neviyê Key Kubbadê Kurd, Key Lehraseb, Belx bû. Key Kiştaseb, kurrê Lehraseb, Paytextê xwe rakire Istaxir, ano Kişwerê Paris, û li Istaxir 66 sal şehriyarî kir. Gava Key Kiştaseb mir jî, li Şîrazê hat veşartin. Wuha ye : B. Z. Îsa, di dora salên şeş sedî da, li van doran tu Padîşahê Paris tune bû, Paris berbendên Mad bûn. Eger ji Kişwerê Paris Padîşahê şehriyarî bikira, Key Kiştaseb li Istaxir 66 salan Padîşahî nikaribû bike û di mirina wî da jî Şîraz ne dihat veşartin.

Wuha ye. Van terraneyên han jî "Hexamenşiyani li Pasargadê, yaxut li Istaxir, Padîşahî kir" efsane û nigaşên Eceman bûn. Wek efsane û nigaşên berê, çawa ku Ecem şehriyariya Pişdadiyan kiribû ya xwe !

H - Paşê, Key Behmen, ku kişwer û bajar ji Hindistanê ta Habeşistanê vekirandibûn û navê "Cihangîr" stendibû, di van hengaman da, ano dema ku Azdiyak dercî kir û Kûriş kir Padîşahê Kurdan, Key Behmen li Suvêş (nêzikî Bexdê) rûdinişt û şehriyarî dikir. Gelo çawa Key Behmen dihişt ku Parisek bînin, li ser Textê Keyan bidin rûniştandin ?

Key Behmenê Madî, Key Behmenê Cihangîr tu caran Parisek li ser Textê Keyan ne karibû bibîne, ne karibû rûmetşkeniyeke evçend mezin bipezirîne !

Di gihaja Kûriş da, bi rûpelan min nivîziş nivîsandin. Min ev nivîzişên xwe wek serêjeke (mesele) pir dijwar a "aljêbr" bi buxuşk (hesab) û pazend (kitab) û bi hoşmêjî (mantîq) û bi awakî pevbend (muretteb)

û hevandî (munazzam) veçirand (hal kir) û ji hev derxist : Kûriş Kurd e, padîşahê Anzan e, padîşahê Kûtî-Amerdiyan e. Kurdan sezabûn û hêjabûna Kûriş nas kir, ji paytextê Anzan, ji paytextê biçûk rakir, ew bir li ser textê gewre yê Hemedanê da rûniştandin.

Kûriş bi xebtûkoşa xwe, 29 sal bi hoş û zîrekiya xwe, aşkart ku ew şayesteyê Padîşahiya Mad e.

Kûriş sînorên Kurdistanê fireh kirin, Lîdya û Hindistan vekirandin û navê mezinatî stend, bû Key Xusrewê Mezin.

Kûriş bi zanatî û bilindrewaniya xwe, bi dilovbanî û enzaperweriya xwe jî mezinbûna xwe nişan da. Ordiya firazbaz û navbilind a Kurdistanê gewretir û xurttir kir.

Kûriş bi kirdiş aşkart ku padîşahiya Mad û padîşahiya Anzan yek tişt in. Her du jî Padîşahiyên Kurdistanê ne. Anzan jî Kurd e, Mad jî Kurd e.

Kûriş ji pismamên xwe yên Paris ra xweşdarî kir. Kûriş çêtirand ku Paris bi cotên xwe kariwer bibin û li konevanî û leşkerî têkil nebin.

Kûriş ji gelê xwe ra durust ma. 29 sal bi kamwerî şahîşahî kir û paşê gelê xwe û ordiya xwe ji kurrê xwe Key Kawûs ra spart û ji vê cihanê koç kir.

5- KEY DARAYÊ MEZIN Û KURRÊ WÎ KEY SERXES Û DI VAN DEMAN DA "DASENDA KURD Û FARIS"

Key Xusrewê mezin bi xebtûkoşên xwe yên 29 salan pir qenc aşkart ku ew sezayê padîşahiya Mad bû û ew sezayê Tacê Kurdistanê bû. Key Xusrew yek deme ji bîr ne kir ku ew Padîşahê Kurdan e, Anzan perçeke Kurdistanê ye. Key Xusrew, ta mirina xwe, bi padîşahiya Mad serfiraz bû. Key Kawûs jî vî rewanê pak û vêrast ji xwe ra kiribû rêber. Bav jî û kur jî aşkart ku peyhatiyên Key

Kubbad û Key Aksar in. Wan her du jî ji bîra xwe dernexist ku girewa yegane ji bo parastina Kurdistanê ev ordiya pir şan û tab e, ev ordiya ku ji wan ra diyariya şehriyarên Keyaniyan e. Xwejber, wek Key Kubbadê Kurd, wek Key Aksar, di zanwerî, karûbar û bendûbestê ordiyên xwe da tu kêmanî ne hişt. Ordिया Kurdistanê bi fermandarên xwe û bi cengawerên xwe li ba van her du padişahan wek roniyên çavên wan, wek kurrên wan bûn.

Ev her du padişah berborên (sifetên baş) pesnwerên Keyaniyan jî mirhate girtibûn. Key Kubbadê Kurd bûbû avakerê mezin ê Kurdistanê. Key Tos bûbû avadankerê (mimar) bajaran, piştêmêrê cotkar, bazirgan û pişeweran. Ji enzanîtiyê ra hinaweriya (ders) aştî û asayiş dabû, di kişwerê xwe yê fereh da ruyedadî (usulê muhakeme) vêrastiye û nûvandiye, ruyeyê daweriya geroke (seyyar) nûvandiye û bi danîna rêdarên nûjen ji kurrên welêt ra dad û ewlendamî bexş kirine.

Kamweriya Key Aksar a mestir ev e ku ordiyeke fêris û firazbaz anî meydanê (41) û pê şahînşahiya Asorê zorba û şikencedar wenda kiriye. Ev Asor hezar û evçend sal xwîna kurd vexwar û yek roj ji Kurdan ra bîhn ne da.

Key Behmen û Key Xusrew weka ku hemdem in. Key Xusrew çawa ku ordiya Key Aksar û ruyeyên stratêjîk û taktîk ên wî mirate girtibûn, ewha jî ji Key Behmenê kişwergîrê Misr, ji dadkerî, şerdeweriyên (hikemiyat) wî û ji rêdarên ku hevandibûn gelek hinave (ders) girtibûn.

Bi vî awayî, Kûrişê Mezin çiçend bi kişwergîriya xwe navûdeng stendibû, evçend jî bi zanişmendî û agahdariya xwe berguzîn bû û ji van pêşhatiyên xwe yên hêja û şanfiraz, ji aliyê cengawerî, şehrevanî û enzanparêzî, pir tişt hîn bûbûn.

Kûrişê Mezin jî û kurrê wî Key Kawusê Kişwergîrê Misr jî xûy û berborên (adet) pêşhatiyên xwe yên

pirfiraz : Key Kubbad, Key Tos, Key Aksar û Key Behmen, di riya rewşxweşî, enzanî, civatî û dadkeriyê da yek bihn ji şopa wan venegeriya. Wan kurdbûna xwe carê ji bîr ne kir, ordiya xwe ya gewre pîr evînanand, ji fermanदार, serceng, gerceng û leşker û cengaweran giştikî ra evîna biratî û dilovaniya bavîtî nîşan dida. Hergav bi karûbar, livbaz (talîm) û zîbatîya ordiyên xwe kariwer bûn. Ew ordî ku yegane pasevan û piştevanê Kurdistanê bû, ew ordî bitenê engîza rizgariya niştîmanê Kurd bû.

Gelo Key Dara û kurê wî Key Serxes çawa bûn ? Ev her du Padîşah jî Anzanî bûn, Kûtî-Amerdî bûn, ji ezbeta Texîxî-Xenî (Examenî) bûn, padîşahbûna xwe ya kişwerê Mad divegehand (îtîraf dikir) lê ne dûrbîn bûn û dûrendîş bûn, ne karibûn dûrûkûr bibînin. Xweşber, bav û kur yekbunyad ne bûn. Nemaza di aferîşên wan ên gendîtî (şexsî) da cudayîyeke mezin hebû.

Key Dara xwediyê du kêmaniyên mezin bû. Berî her tiştî pîrgûman û bi wasiwas bû. A duyim jî, di şêtişî (qabiliyet) û zanedariya leşkerî ya xwe da ne sezawerê Text û Tacê Keyaniyan bû. Hemj, Dara ewçend ji payefirazî û cahşukûhiyê ra berxwar bû ku ziyankarî dida ji kenzîneyê xwehermendê ra. Xuya ye ku gezewier û şayînegar (sahibê zewq û kêf) bû Key Serxes - em dê paşê dûrûdirêj bibînin - bi kêrî tişteki ne dihat, bitenê payexwaz bû û gewzemendîtî, meyxurî û dildadetî dikir.

Lê Key Dara li hemberî van kêmaniyên xwe tiştine hêja bire serî. Bi şêtişiyên hêja ji Kurdistan ra karkeriyên mezin kir : di kargerîniya kişwerî da, di aram û asûdegiya welêt da kamweriyên mezin bire serî. Jixwe dirok ji vî Padîşahê Keyaniyan ra ûd û sernavê "Mezin" loma daye, çima ku ew sazemandekî mezin û karkerînekî mezin bû.

Darayê Mezin çiçend di sazmandî û karkerîni da mezin bû, eger ewçend jî di şerevanî û stratêjiyê da

mezin ba û padîshahekî rind dûrbîn ba, Kurdistan ne diket vî nîrxê dilşewat û dilgudaz.

Wê gavê, çi Iskender, çi Ereb, çi jî Tirk û Mongol karibû Kurdistan wêran bikin. Di sala 521 B.Z. da, Darayê Mezin gava li textê Keyaniyan, li Textê Mad, li Textê Kurd rûnişt, di hundirê welêt û hin ciyan da tevdanî û serrakirin çê bûn. Dara ev serrakirin zû vemirandin. Lê, pey van tevheviyên biçûk du mîrên Mad jî ser rakirin. Van mîran padîshahên Anzaniyan li ser Textê Madan ne dixwestin, çavnebarî dikir û mafê xwe, mirîhatê xwe dixwestin. Ev der du mîr Çetertexme û Ferawertiş bûn. Min li ser van gertevan di nivîswara xwe da dûr û dirêj nivîsiye, ducare nakim. Lê divê bi kurtebirî vêya bêjim : Dara ev herdu serrakiran bi hêsanî beralî ne kirin. Sê caran li bin fermandarên xwe yên Ermenî sipah şandin û her sê caran jî sipahên Dara şikiyan. Cara çaran Dara bixwe sed hezaran leşker kişandin ser her du mîran.

Çetertexme di meydana cengê da hate kuştin. Ferawertiş bi birîndarî hat girtin. Dara ew anî Hemedanê û ew bi îşkence kuşt.

Van serrakirinên her du Mîrên Madan Dara ku pirgûman û wasiwas bû xist dilaşiftî, dilkutî û endîşeke mezin. Êdî ji Tac û Textê xwe pêva li tiştêkî din bîrdarî ne dikir. Ji vir pêda ji Mîrên Kurdan û ta ji gişên Kurdan tirsîya, veciniqî, dilreş bû. Dara çare û endîzeke yegane ji xwe ra dît : Kurd ji saraya xwe û ji ordiya xwe dûr xistin. Saraya xwe û ordiya xwe ji biyaniyên bi dirav kirin û tije kirin. Ji tunebûna dûrendîşî, ji çewtşînasiya Darayê mezin, seray û ordiya Keyan kete destê Parisan û Biyaniyan. Ev Parisên ku carê bi karûkoşên xwehermendî, leşkerî û konevanî kariwer ne bûbûn li saraya Keyaniyan piçikîn û xurtî û tebûtiya Keyaniyan hatin ji bîr kirin. Ordîya Keyanî bicarek ji meydanê, li ciyê ordiya fêris û firazbaz a Keyaniyan komeleke Enzanên Paris ên pepûk û nizmpaye û biyaniyên diravkirî û kurtêlxur peyda bû.

Derjêya vê gerwera (hal) pîrendûh û purxun di 12 Êlûn, 490 B.Z. dagihîste şermsariya "Maraton".

Di van geştecing û şeran da, Mardonyosê biyanî û zavayê Dara serlekşerê ordiya Darayê Mezin bû ! Eva, di hengama Darayê Mezin da, bi piçikandin û kombûna Parisên cotkar û şivan saraya Keyaniyan, "dasenda Kurd û Paris", gihîste vê rûreşî û tahlayiya hanê !

Em werin çîroka Key Serxes : pey şkestina şermsar a Maraton, Dara wehirand (qerar da) ku ew bixwe serleşkeriya ordiya xwe bike û ji bo vî şerê mandê (musteqbel) bê rawestan û bê bîhndan amandîşeke (ihzarat) zor kir. Lê temenê Dara jê ra rê ne da. B.Z. 487.

Key Serxes amandîşên bavê xwe - çawa ku bi awakî pejilandî min di nivîswara xwe da nivîsandiye - tûmandin (ikmal kirin) û ji reşayî û ji deryayê dirêjî Yewnanistanê kir. Lê, çi sûd ! Ordîya Key Serxes ji ya Dara şerpezetir û perîşantir bû û reviya. Piraniya leşker û fermandarên wî bi diravan, ji heftê û du gelan û ji Parisên jar û pepûk berbihev hatibû û bê werzwerî, bê zanwerî, bê xweziş û bê armanc bû.

Key Serxes ji textekodan (kelek) li Geliyê Çanakkale pirek dabû çê kirin, li pêşiya Ordîya xwe ya milyon bi firazdarî ji geliyê Çanakkale derbas bû. Key Serxes ne haydar, nezan û bê azmayiş (tecrube), ji karûbarên kişwerî û leşkerî bê agah, pirumîd, pîrgewz û xwedîtî bû.

Gava Key Serxes ji geliyê Çanakkale derbas bû û dirêjî Yewnaniyan kir keştîcengên wî yên pirjimar û pir xurt jî ji Deryayê Egê dûr ketin û berê xwe da Deryayê Yewnanistanê. Çawa ku we di nivîswara min da xwend, li tengava Salamînê û li ber çavê Key Serxesê gerdênfiraz (maxrûr) keştîcengên wî bi awakî xwînî û hovnak şkestin û bi perîşanî reviyên. Key Serxes, pey temaşakirina vê şkestinê û

şûnbextiya (mexlûbiyet) tahl û şermwer, tawil tevî ordiya xwe reviya, çû welatê xwe. Paşê, ta mirina xwe - hêj rastî jardadayîna xwe - ji aliyê fermandarê ordiya bendewar Artabanos di Sarayê Suz da bi meyxurî, saz û hayûhuy gewzendetî kir. B.Z. 465.

Me li jor xwend : Mardonyosê biyanî yê Ürim zavayê, Darayê mezin, çawa ku di şerê Maratonê da serleşkerê mezin bû, cardin di şerê Salamînê da jî serleşkerê serleşkeran bû !

Key Serxes gava ji Yewnanistanê reviya, Mardonyosê zava yê serleşker bi 300.000 cengawer li Yewnanistanê hiştin. Mardonyos serê buharê dirêjî Yewnaniyan kir, di şerê Pêlatê da, di meydana cengê da, hat kuştin. Ordiya pejmurde ya Key Serxes, ku navê ordiya Keyaniyan lê bû û bi sed hezaran bû, li pêşberê çend qehremanên yewnanî reviyên ! Ên bersûrmayî suwarî keştiyan bûn, bi şermsarî û rûreşî bazda ! Li kenarê Deryayê Egê, li hindava Mîqal, şerekî din kiribû û ordiya Key Serxes cara duduya jî şikiya.

Hezaran efsûs ! Ev ordî, ordiya Kurdistanê bû ! Navê bilind ê Kurd lê bû ! Ew ordî ji Parisan, ji biyaniyan berbihev hatibû, seleşker û fermandarê wî jî biyanî bûn ! Ev ordiya heftêreng û sedreng ku li ber Yewnaniyan ranewestiya û di reşayî û deryayê da şkest nabadîd û nabûd bû !

Di hengama Key Serxesê gewzende û gewende da eva "dasenda Kurd û Paris" ! We dît ? Bi tevbûna Paris li karê mêran, li karê Kurdan, çi rûreşî çê bû ? Ordiya Keyanan, ordiya Kurdistanê, çiçend serfiraz bû ? Çawa gihişte şan û şukuhan ?

Yewnaniyan hêj wê gavê, ano berî 2450 sal, ji van şeran ra : Maraton, Salamîn, Mîqal ... şerên reşayî, şerên deryayî, şerên "Mad û Yewnanan" gotibûn. Dîroknivîsên wan jî "şerên Madî" nivîsibûn. Îro jî di nivîswarên dîrokên Cihanê gişî da navê van şeran "şerên Mad û Yewnan" hatine nivîsandin.

Elbet, Yewnaniyên wê gavê zanibû li pêşya wan kîjan padîşah heye, kîjan gel heye, bî kê ra şer dikir. Eger li pêşya wan Padîşahê Paris, gelê Paris heba, "şerê Paris û Yewnan" dê binivîsandana. Yewnaniyan çi dît, ew nivîsand û rastî got (42).

Yewnaniyên kevn ku di zanişwerî û hunerweriyê da mamostayên "enzanî" yên îro ne, neyarên ku di hemberê wan da şer dike gelo dibe ku nizanibin kî ye ? Ev vêrasteke eşkere ye. Ji bo vêya ji dudiliyê ra engîz tune.

Darayê Mezin û Key Serxes Mad bûn, Padîşahên Madan bûn, ne Paris bûn û ne Padîşahên Parisan bûn. Vêrastiya hanê her du Padîşah jî bi eşkeretî pezirandiyê.

Heredot di 484 B.Z da za û di 425 da mir. Key Serxes jî di 484 da li ser Text rûniştibû. Di 465 da Artabanos ew jardadayî kiribû. Seyaheta Heredot li Paris berî mirina Key Serxes bi bîst sal e. Ano, gava ku Heredot çûbû Paris, Kûrişê Mezin 120 sal berî vê çûnê padîşahî kiribû û her sê paşhatiyên wî - Key Kawus, Key Dara, Key Serxes - jî li dû hev padîşahî kiribû. Cihan giş zane ku ev Padîşah kişwergirên gîtî ne. Eger ev her çar padîşah Paris bûna, jixwe Heredot jî vê kissê divê agahdar ba û ev padîşah di nivîswara xwe da dê padîşahên Paris binivîsanda. Heredot çima ji Parisan ra bi awakî sade wuha dibêje : "Paris carna bi serê xwe bûne, lê pir caran destbendên Pişdadiyan bûn û bac dida xwehermendên Mad, Asor û Kildan" ? Çawa bûye ku Parisan ji van padîşahên fêris û cihangîr yek pirs ji Heredot ra ne gotine ? Eger Kûrişê Mezin û Darayê Mezin padîşahên Paris bûna Heredot dê nebihîsta ?

Xuyaye ku berî 2300 sal, gava Heredot çûbû nav Parisan, wan di van hengaman da hînê derew û lîzbazî ne bûbûn, li xwe dananîbû û padîşahên ku neyên wan bûn ji Heredot ra ne gotibûn padîşahên me ne û bi derewan ew ne xapand.

Pey jehirandina Key Serxes bi destê fermandarê ordiya bendewar, ji Anzaniyan çar padîşahên din li ser Textê Keyan rûniştin. Paş van padîşahiyên han, Darayê sêyim di sala 351 B.Z. da li ser Textê Keyan rûnişt. Ji Darayê sêyim ra Key Darayê Madî dibêjin. Ji ezbeta Key Kubbadê Kurd e, neviyê Keybanû Humay e.

Key Darayê Madî xebatkar bû, çakdixwaz bû û dûrendîş bû. Çi sûd ! Ordiya ku ji Darayê Mezin jê ra mîrate mabû, ordiya biyaniyan bû !

Key Darayê Madî li deşta Erbîlê bi Iskenderê Mezin ra şer kir, hat kuştin. Ordiya wî şkest. Iskender Kurdistan seraser leyand ! Kurd jî, Faris jî, giş bûn dilên berdestên Iskender !

Eva "Dasenda Kurd û Faris" di hengama Key Darayê Mezin û peyhatiyên wî ku 190 sal ajot da. Ji sûc, guneh û vajên (xeta) Darayê yekim Kurdistan gihîşt çî sermsarî û çî encameke cigersûz !

Min li alîkî xebtûkoş û şanûşukuhên Kurdan ên 6.000 sale bi kurtebirî berbend kirin. Li aliyê din jî min roşimana (hal) Farisên biçûçik, pismamên Kurdan, berbend kir. Ew, ano Faris, pey bicibûna Kurdan li Mezopotamyayê 2.000 sal bi şûnda li kenarê tengava Faris peyda bûne. Û paşê, min ev her du pismaman bi hev berendizandin (muqayese) û jêdera berendizî ya min hîç jî ji bo Farisan qenc derneket !

Niha, hin pirsiyarên din tên bîra min. Ez dixwazim ji pismamên Kurdan, ji Farisan bipirsim : gelo hûn jî hay ji xwe hebûn ? Gelo we roşmana xwe ya qels û pepûk zanibû ? Gelo we zanibû pismamên we yên Kurd di nav 6.000 salan da çî xwîn rijand ? Çi cefa kişand ? Çi mêranî û canfeşanî kirin ? Hîç tiştine wusa ji we ra dan fehimandin ? We ji bo van pismamên qehreman - ku hûn îro wan pir belengaz û naçîz dibînin - di nivîswarên xwe da tiştek xwendiyê ? Gelo hûn pê zanin ? Kurdistan

rengîn ku îro bi stemkerî û îşkence di navbera çar xwehermendên misilman - Îran, Iraq, Sûriya, Tîrkiye - da bi qîma dilan hatiye perçe kirin di çi roşiman û bûnişên purxun û dilgudaz da ye ? Gelo we hiç bihîstiyê ? Ev pismamê we yê kevnare û gewregurz (muazzam) ku ji mêj ve li ser ruyê erd xwehermendên girsegir, imparatoriyên gerraze sazandiyê û şehreyarî, şahînaşahî, padîşah, cihangîr û qehreman gihandine ? Ku xudan avayî, avadanî, şehrevaniyên zîwer û zîba bû ? Û ku di zanîşmendî, hunerwerî, pîşeweriyê da pir pêş ve çûbû ?

Lê çi sûd ! Ev Kurdê çeleng û zîwer, ev Kurdê zîrek û hêja, ev Kurdê mêrxas û cengawer îro çend sal e ku bi yekdestiyên zorbatî, barbarî û xwînxwarî yên van her çar xwehermendên misilman di nezaniyê da, di nezaniyeke kûr û reş û tarî da maye ! !

Gelo we carê ev bedbextiya pismamê xwe yê Kurd bihîstibû ? Ev her çar xwehermendên misilman dixwazin ku vi gelê cuwanmerdtir, kevnaretir û hêjatirî gişî di bêdadiyê da, di nezaniyê da bihêlin û vî Kurdî hunda bikin ! !

Û cardin pirsiyareke din tê bîra min : li Ecemistana berê û Îrana îro, ji dema ku sazmaniya debistan û medresan dest pê kir, gelo Ecem, yaxud Îran, ji bo pismamê xwe yê Kurd tu tiştêkî nivîsî ? Ji mezinatiya Kurd, ji gernasîya bêtabker (şehameta îcazkar) a Kurd, ji kirdariya dijmin kopa Kurd, û ji ringî (metanet), firehbînî, girbarî (tehemmul), xurtî, mêrxasî, dijminkujiya Kurd, û ji şehrevanî, zanîşmendî, hunerdarî, pîşewerîya Kurd gelo we du gotin, du pirs nivîsandin ? An bitenê hertiştê Kurd, dîroka Kurd, şerevaniya Kurd, qehremaniya, bajargîriya Kurd, dilovaniya Kurd, mihrivaniya Kurd bi lîzbazî û bi destcerbî (elçabûqlixî) we kir ji xwe ra, ji Faris ra ? Û ji nav vî karî - pak û paqij - bi hêsanî derketin û paşê jî we navê xwe danî "Fursî Qedîm" ? !!

Xwejber, ez ji berî da zanim ku bersivên pirsiyarên min nawer (menfî) in, û ez pir baş zanim ku îro li çar nekarên cihanê bi sed hezaran, hatta bi milyonan nivîskarên dîrokan dastê (mal) Kurd, mafê Kurd, dîroka Kurd û hebûna Kurd kirine dastê Faris û ser navê Faris nivîsîne ! ! Ereba "Fursî qedîm" gotine. Tirk "eskî Faris" gotine. Awrûpayî jî "ancienne Perse" gotine, xwe jê pak kirine ! !

Meriv kare dîroknivîsên Ereba, Ecem û Tirk bimerzine (mazûr), çima ku ew xwehermendên misilman zorba û despot in. Gel û tûde, zana û nezan, piçûk û mezin giş bendeyên van despot, stemker û bêwîcdanan in ! Lê zanayên Awrûpa ? Vana çawa maf û vîrast û rastiyê ne dîtin ? Eger dîtîbin, maf û rastiyê ji bo çî ji hemû cihanê ra ne da nas kirin ? !! Bi rastî, ew tişt pir sosretwer û şîgeftwer e ! !

Van dîroknivîsên Awrûpayî ma hîç carek nivîsandinên zana û arkêologên ku - wek wana - Awrûpayî ne ne xwendin ? Van dîroknivîsan bira carek li herşê (xerîte) binêrin ! Lê herşeyên bê zexelî, bê vir û çewtî !

Ev kişwerê gerraze (pir fireh) ku jê ra bi sedsalan Ecemistan gotin, anha jî navê wî kirine Îran, bi rastî bi destê Farisan hat meydanê ? Faris bi Sûmîr, Akad, Elam, Kildan, Asor, Hind, Hitî, Misr, Pont, Kapadokya, Lîdya, Yewnan, Roma ... ra ceng kiribû ? Şêş hezar sal, ma Faris xerpişî ? Bi van gel û hawişên rengbireng ra gelo kê danûstendinê kir ? Ên ku bi şehrevaniyên gûnazgûn mizîşîn (temas), şêş hezar sal xerpişîn, koşîyan, bazda, perpitîn û gellek azmayîşan (tecrube) dîtin ma kî bûn ? Faris bûn ? Elbet ku na !

Lê, gelo Faris çigav û çawa ew sextekariya ha berbihev anî ? Faris bi çî awayî ew şep xiste destê xwe ? Ez dê bersivên van pirsiyaran di benda "Leyandina Kurdistan bi destê Ereban" da bidim.

6- HENGAMA SELEFKE (SÊLOKOS) Û "DASENDA KURD Û FARIS"

Pey mirina Iskenderê Mezin, kişwerên gerraz ku wî vekirandibûn di navbera sê generalên wî da hatin par kirin. B.Z. 312.

Kurdistan bû para Selekos. Lê, xwehermenda ku Selekos li Kurdistanê sazand dîrûdirêj paydar ne bû. Di sala 255 B.Z. da, ano 57 sal pey hatina Selekos, li Kurdistana navîn, Kurdan "Xwehermenda Mad" serrast kir. Di sala 225 B.Z. da, "Xwehermenda Aşkaniyan" hat meydanê. Wuha ye. Xwehermenda Selefkiyan a Ûriman ji 87 sal bêtir li Kurdistanê paydarî ne kir.

Ez li vir, ji bo Selefkiyan tiştê nanivîsinim. Camêrkesên dilxwaz karin nivîswara min bixwînin. Tenê, di dema şerên Selefkiyan da, ez dê li "Dasenda Kurd û Faris" bigerim. Padîşahên Anzanî, Darayê yekim û kurê wî Serxes û peyhatiyên wan, li serayên Sûz û Babil û Istexir ji tovrindên (esîlzade) Farisan weşbest, sazende û nazenin, general, fermanदार û bergeştmendên (muşawir) biyaniyan tije kiribûn. Ev du sed salên "meyxurî û dilbazî" ji bo Farisan rojên gewzûşadî bûn ! Roj rojên Farisan bûn ! !

Xwejber, Kurdên paknejad ji van civanokên gewzendegî û geniwerî dîr reviyabûn. Kurd li benda roja giran, roja kurê bavan bûn.

Darayê Madî, Darayê bedbext, gava hat ser Text, xwejber ev gurûhên sarayê, tev ên tovrindan, weşbest û kurtelxuran giş, wek sûsikan belabela bûn !

Min bertir jî gotibû : hawişê Faris şer û pevçûnê ne dievînanandin. Gewz û asûdegî û tenperweriyê diçêtirandin. Loma, gava şer dest pê kir, ew ji ber çavan hunda bûn, ketin qulûmilan ! Lê, dema ku Selekos xwehermenda Selefkiyan sazand, ev aqayên Ecem derketin meydanê, bi konetî, bi tekapû xwe gihand Selefkiyan !

Lê, tevgera Kurdan, tevgera kurê bavan, bi awakî din bû ! Van kurên qehremanan, pey gerteva dilkuj û şermsar û ya rûreşî ya Hewlêrê (Erbîl), hêj berî mirina Iskender, rahişt gurz û şûran, xencer û tîran.

Ji bajarên mezin, ji rêbuharên ordiyan pêva li deverên din ên Kurdistanê, ji sînorê Hindistan ta çemê Halis (Kızılırmak), li her aliyê Kurdistanê Kurdên behadîr û dilîr birrên canbêzar serrast kirin, bi şevxwînan, bi dorpêçan, bi rêbirrîn û bi êrişan, bi şev û roj leşkerên Êriman, leşkerên Iskender êşandin, westandin, tu aram ji wan ra ne da.

Mîrên Kurdan ji alîkî bi canbêzarên sivik û çalak û wek gurên devbixwîn Êrim dikopandin, diêşandin, û ji alîkî jî, ji bo manda Kurdistanê, ji bo vegerandina serxwebûna Kurdistanê bernave û projeyên bergiran bi awakî fireh disazandin.

Li dawiyê, wan ordiyên Êriman şikandin. Kurd di 255'an da di nîveka Kurdistanê da, bingeha xwehermendê serbixwe danî. Paşê, sî sal bi şûnda, di 225 B.Z. da, ji ezbeta Key Kubbadê Kurd, neviyê Key Darayê Madî, Aşek ala şorişa serxwebûnî rakir. Kurdên ku karibûn rahêlin gurz û xencer û çekan, giş bi hev ra, kişiyên ber bi gaziya rehaxwaz û şorişger, Aşekê Madî !

Aşekê (Arşak) pehewan ordiyên Êriman şikandin. Kurdistan bi germawerîya (himmet) kurên xwe yê dilîr û hêja ji nû da gihîşt serxwebûn û azadiya xwe.

Di van hengaman da, di van rojên ceng û kuştinê da, di roja kurê bavan da, gelo tevgera kurikên Ecem ên me çî bû ? Hergav çawa bû, cardin ewha bû ! Ecem dilopek xwîn ne rijand û ji qulika xwe der ne ket ! Ji gewza xwe bi şûnda ne ma ! !

Eva ! Di hengama Selefkiyan da û di hengama danîna Aşek bingeha xwehermenda Aşkaniyan da "Dasenda Kurd û Faris".

Lê, pey gellek sedsalan bi şûnda, gava Faris rabûn ji xwe ra dîrok binivîsîn, ev qehremaniyên Kurdan, xwînfeşaniyên Kurdan, ev şerên dijwar û xwînrejên Kurdan kirin ên Farisan ! !

Çawa ku Eceman Pişdadî û Keyanî kiribûn bermewên xwînfeşaniya xwe, Aşkanî ku Aşekê Kurd bi xwîna Kurdan anîbûn meydanê cardin kirin dastê Eceman û bi navê xanedana sêyim a şehriyariyên Eceman bi dîroka xwe va nivîsîn ! !

7 - DI HENGAMA SASANIYAN DA "DASENDA KURD Û FARIS"

Erdeşîrê Babekî di sala 226 P.Z. da xwehermenda Aşkaniyan wergerand, bi navê bavê xwe Sasan xwehermenda Kurd a Sasaniyan sazand.

Sasan ji ezbeta Behmenê cihangîr e. Wuha ye. Erdeşîr neviyê van Kurdên Qehreman e û Kurd e û kişwerê ku ferweraniya wî dike Kurdistan e. Usa ye. Çawa gûman tê li ser kurdbûna xwehermenda Sasaniyan ? (43), (44), (45).

Lê Ecem, bê fedî û şerm, Sasanî jî kirine malbata çarim û li dîroka xwe nivîsîne !

Yezdê Kurd, şehriyarê bedbext ê Sasaniyan ê dawîn, di 656 P.Z. da bi ordiyên Omer Ibn Xettab ra ceng kir, şikiya, hat kuştin. Erebe xwas û rût Kurdistana ava û firawan û gumreh û bextiyar leyand û xist bin destê xwe. Bilêc (qetliam), talan, agir, şikenc û barbarî, paymala namûs ... Kurdistan seraser bû wêranekar û kambax ! !

Kurdan, pey şerên Qadisiye û Nihawend, çekên xwe ji dest berdan, ceng û pevçûnên xwe demandin. Di pir cîyan da, şerên Kurd û Ereban sî sal dirêj

kirin. Kurdan, ji bo ola xwe ya homanwer, ji bo niştimanê xwe yê şêrîn û pîrfiraz û buhadar, ji bo namûs û rûmet û navê xwe şer kir. Kurd mirinê ji dîlketinê çêtirand.

Eger hûn pîrsiyara Farisan dikin ? Xwejber, Farisan xuya xwe ya şîrîn ji dest berneda ! ! Tavi bûn misilman û ketin quncik û qulikan û bi gewz û jîniş demxweş bûn ! ! (46). Eva ! Di hengama Sasaniyan da "Dasenda Kurd û Faris".

8 - DI HENGAMA LEYANDINA EREBAN DA "DASENDA KURD Û FARIS"

Di sala 637 P.Z. da, Omer Ibn Xettab imparatoriya pirtab û pîrşanfiraz, şehriyariya Kûtî û Kurtiyan, hunda kir, şahînsahên wê kuştin û paş sê salan, ano di 659 da, ji nû da du ordî şandin ser Kurdistanê.

Faris hêj berî sê salan bûbûn islam û "eger xuahî selamet der kenaret" gotibû û kişiyabûn quncikekê û rûniştibûn. Lê, Kurdên mêrxas li ola xwe ya kevnare durustbext (sadiq) mabûn, ola Islamê ne pezirandibû. Kurdan çi ji Omer perwa dikir, çi ji mirin ! Yek ustubarê Kurdan hebû : parastin û qedxenkirina Kurdistan !

Di nivîswara min da, li ser kissa leyandina Ereban min têra xwe nivîsandiye. Cardin li ser vê gerteva dilkuj û rûreşî çi binivîsînim !

Di van şeran da Kurd şikiyan. Ordiya Omer Ibn Xettab Kurdistan seraser da ber lingê xwe. Bêdadî, barbarî, rûreşî û ruswatiya ku Ereban li Kurdistanê kir tu caran û li tu ciyan çê ne bûne ! !

Pey Omer Emewî hatin ser kar. Ev bêdadî, ev rûreşî û ruswatî nêzikê sed sal dirêj kir !

Çawa ku we di nivîswara min da bi awakî pejilandî xwend, cardin qehremanekî Kurd derket meydanê ! Ev qehremanê rehakar Eba Muslimê Xoresanî bû !

Eba Muslimê Xoresanî Kurd, niştimanê Kurdan, hemj Faris û kurên Hezretî Elî, ji barbarî û stemkariya Emewiyan reha kirin û xelîfetiya Abbasiyan sazand.

Emperyalîzma Ereban, ku 1350 sal berî hîngî hat meydanê, bê gûman bi awakî hovnak û stemkertirê "Nazîsm û Faşîsm" bû ! Nemaza di hengama Omer Ibn Xettab û Emewiyan da, ku sed sal bêtir demand, ji agirê Dojeyê diwartir bû ! Nivê kesên Kurdistanê bilêc kir, bi milyonan keç û bûkên nazenîn ên Kurdan talan kirin. Di bajaran da pazendgeh û nivîswergeh şewitandin ! Ev kenzên bêbuha bûn arî!

Kurdên ku ji êrîşên Ereba ra bi dijarî wergerştibû, Ereba ji bo wan enirîbûn ! Loma, ji bo Kurdan her celeb êş û stem û şikence destûre bû. Eger qehremanek wek Eba Muslim dernehata, îroj li cihanê Kurd tu nebû !

Faris ji vê hengamê ji destê Ereban bi bişa (nisbet) Kurdan pir siviktir derket ! Faris ne serhişk bû ! Xwe ne êşand ! Lezûbez bû misilman ! Xwîna xwe ne rijand ! Şadiman û xurrem rûnişt ! (47) Nemaza gava bi sîdariya Eba Muslimê Xoresanî yê Kurd li Bexdê xelîfetiya Abbasiyan sazimend bû, û pey gelek salan bi şûnda zimanê Farisan li der û beran xuya bû dereng dereng farisî bû zimanê nivîzîşê; û paşê, gava ku Şêx Ismaîl bi camêriya murîdên xwe yê Kurd bû Şah Ismaîl, şehriyariya Sefewiyan sazimend kir, Farisî kir zimanê fermwer (resmî). Berî van deman, zimanê Faris bitenê zimanê dora Şîrazê bû. Rind xuya dibe ku Faris bi camêriya pîsmamên xwe yê Kurd bi hêsanî bûn xudan ziman. Lê, em baş zanin, li roja ceng û kuştinê Farisek ne çû gaziya Eba Muslim û dilopek xwîna Faris ne rijiya !

Lê zimanê Kurdan, ji mêj va, ji hezaran salan va, ji Belxê ta Iskenderonê zimanê gişkî bû. Ji hengama Padîşah Kandij, Padîşah Yezdê Kurd ê bedbext, di vî kişwerê fêris da zimanê gişkî kurdî bû. Belê, ev

ziman çawa zimanê gişkî bû, usa jî zimanê fermwer bû. Di sarayên Pişdadiyan, Keyaniyan, Aşkaniyan, Sasaniyan da kurdî zimanê fermwer bû. Çawa ku nivîswarên dirokên nivîsîne, "Awîsta" pazendê Zerdeşt jî kurdî ye, nivîzîşên Key Darayê Mezin li Bih-Sutûnê jî kurdî ye. Nameya Şehir-Banû Xatûn ku ji bavê xwe ra, ji şehriyarê bedbext ê Sasaniyan ra, ji Yezdê Kurd ra nivîsiye cardin kurdî ye.

Hezaran esef ! Zimanê Kurdan ê xweşaheng û xurt û şêrînsaz û pir suda bi leyandina Ereban hunda bû û zimanê Farisan bi erzanî kete şûnê !! Eva di hengama leyandina Ereban da "Dasenda Kurd û Faris".

9- VEKIRANDINA BEXDA Û HUNDABÛNA
ABBASIYAN BI DESTÊ HULAGU
ŞEHRIYARIYA SEFEWIYAN
DÎLBÛNA KURDAN LI BIN DESTÊ TIRKAN
Û "DASENDA KURD Û FARIS"

Di hengama Abbasiyan da Kurdan û Farisan hinek bîna xwe stend. Ji Kurd û Farisan pir kes gihîştin diyarcîyan. Hemj, Kurd di gellek cîyan da bûn xudan mîrî, xanî, padîşahî û şehriyarî. Van xanedanên Kurd ên serbixwe li çar nîkarên Kurdistanê bê jîmar dej, kel, singer, bircûbarû û şato ava kirin.

Di sedsala yazdeyîm da, Tirkan, Tataran û Tirkmenan ber bi Kurdistanê dirêj kir. Van leyandinên Tirk û Tataran jî çar sed sal bêtir ajot. Kurdan, bi sîdariya van dej û singer û şatoyan, bi erzanî - çiçend ku ji destê wan hat - ji destê koçerên talanker xwe rizgar kir.

Ziyan, kul û derdên ku Kurd û Faris ji destên van kulîkêzên talanker dîtin pir giran û pir dijwar in. Eger Ereban bi behana belavkirina ola islamê emperyalîzma "ûrûbe" ne ajotana û imperatoriya Kurdan hilneweşandana, eger ola islamê wek mesîhi-

yên îro bi dilovanî û nermî û mihrivanî, bi şîret û bi şorindan belav bikirana, şûrê xwe nekişandana, Kurdan bilêc nekirana, Kurdistan, ku çend hezar sal wek bendek ji polad û mifriq li ber êrîş û leyiyên Tirk û Tataran sekinîbû, ew dê weke her gav ustubarê xwe yê girsegir û bergiran bidemanda û wêrankirina cihanê ji van kulîkêzên Mongol wê dê nidar bikira.

Omer Ibn Xettab ev dûrbînî bir ne bir, fahm ne kir. Emperyalîzma "ûrûbe" ber çavê Omer reş kiribû ! Derjeya wî çi bû ? Kurên Mongolan ji alîkî gihîştin sînore Hebeşistanê, Meke, Medîne û bajarên Qureyş vekirandin, ji aliyê din xwe gihand bedenên Viyana, Bizans, Bulgar, Sirb, Yewnan ... dan ber lingên xwe, di xwîn û agir da feşirandin. Tugrulan, Alban, Kılıçan, Cengîzan, Hulaguyan, Kayhanan, Tîmûran, Karan, Akan ... cihan gişî şewitand, kizirand. Sed milyon Erebbi sedsalan bûn dilên Tirkan ! !

Ez Ereban dipitinim (tenqîd). Serzinişa min, gazina min ji Farisan e. Eger pismamên Kurdan, Farisan, jî wek pismamên xwe yên Kurd ji ceng û şeran ra kêrhatî û jêhatî bûna, û wek Kurdan rahiştana gurz û xencer û şûran, dirêjî Ereban bikirana, yek ji van bobelatan ne dihat serê Kurd û Faris.

Belê kak Ecem ! Tu ne mertalgêr î û şûrhingêv î ! Şer û ceng naevînî ! Lê paşê, gava dest bi nivîsandina dîrokan dikî, dibî birincî ûsta (ostayê yekim), şehriyarên Kurdan, cihangîrên Kurdan, kurên qehremanan û dilawerên Kurdan dikî yên xwe û li ser navê xwe dinivîsînî ! Di lîzên destan da, sivikbaz î, hunerbaz î ! !

BINGEHDANÎNA PADÎŞAHIYA SEFEWIYAN Û "DASENDA KURD Û FARIS"

Neviyê Cengîz Xan, Hulagu Xan, di 1258 P.Z. da

Bexdê vesend, xelîfe kuşt, bajar talan kir û paşê bilêc kir.

Hulagu Xan ji Hindistan ta Deryayê Reş, di vî kişwerê fireh da, ano di Kurdistana kevnare da, bi navê Alhaniyan imparatoriyeke fêris sazand. Lê Hulagu pir ne ma, heft sal bi şûnda mir, çû dojehê. Imparatoriya Alhaniyan jî di nav çend salan da hunda bû.

Pey van deman, li Kurdistanê, li dora Geylanê, ji ezbeta Hezretê Alî, Şêx Ismaîl, Şêxê Neqşbendiyan, kurê Şêx Sefaeddîn hebû. Şêx Ismaîl murîdên xwe yên Kurd da dora xwe û dirêjî Gurcistanê kir, bajarê Şerwan ji Gurciyan stend.

Di nav çend salan da, Tebrîz, Xoresan, Hemedan, Bexda, Diyarbekir û Mereş, ev bajarên Kurdistanê, vesendin. Di sala 1500 da, Tebrîz ji xwe ra kire paytext û serxwebûna xwe bang da. Şêx Ismaîl di nav çend salan da Mardîn, Mûsil, Kirmanşah û Bedlîs jî stendin û bû Şah Ismaîl.

Gava Şah Ismaîl bi vî awayî gellek ciyên Kurdistanê ji Tirk û Tirkmenan deranîn, di van şerran da gellek Kurd û mîrên Kurdan di bin ala wî da canfeşanî dikir. Kurd ku ji hezar sal vir da şehriyarî û serxwebûna xwe hunda kiribûn û resteyê (muhtac) aştîyê bû û dilxwazê dadmendî û mihrivaniyê bû, jê ra wer bawermendî hatibû ku eger li dora Şah Ismaîl, kurê Hezretê Alî, xwe bide hev, yekîtiya Kurdistanê dê bê meydanê û Kurd tiştên xwe yên hundabûyî dê bigihîne destê xwe. Loma, Kurdan giş xwe da dora şahê xwe yê nû û ji her fermana wî ra ji dil û can serfurû bûn.

Pir muxabin ! Gava Şah Ismaîl kişwerê xwe fireh kir û xurtir û tuwangertir bû, riya rast, riya biratiyê hunda kir û kete riya xwebînî û gerdenfiraziyê. Û li dora Şah Ismaîl hin gewremerd û bergeştmendên ne Kurd û bedxwaz peyda bûn, çewtşîret danê û ew xapand. Şah Ismaîl tevgera xwe guhart, bi

mîrên Kurdan ra dest bi dasendê kir, leşkerê xwe kişand ser mîrên Sinendê û Kirmanşah, ev her du mîr şikandin û kişwerên mîrate yên bav û kalên wan ji wan stendin. Ev kirdariyên Şah Ismaîl ne bes bûn, rabû rêola "Şî'e" jî kire rêola fermwer ! Van her du çewtriyên mezin ên Şah Ismaîl mîrên Kurdan jê dûr xistin. Mîrên Kurd ji Şah Ismaîl sar bûn û jê reviyân.

Yavuz Sultan Selîm, Padîşahê Osmaniyan, ev nahenga (nifaq) Şah Ismaîl û mîrên Kurdan wek firawaniyeke azmanî dît û ji vê şepê behremend bû. Bi alîkariya Melle Idrîsê Bedlîsî mîrên Kurdan ber bi xwe anîn û li xwe bend kirin. Kurd û Tirk bûn yekdest û peymannave navîşandin.

Van her du yekdestan dirêjî Şah Ismaîl kir. Li deştika Çildêranê leşkerê Şah Ismaîl şikiya, Sultan Selîm bi hêsanî Tebrîz stend, nigaşa sazandina împaratoriyeke mezin a Şah Ismaîl pûç bû, ket ber avê !

Padîşahên Osmaniyan ku pey Sultan Selîm hatin ji Kurdan ra bêbextî kir, peymana bapîrên xwe şikand, peymannaveyên kalikên xwe çirandin, mîriyên serbi-xwe yên Kurdan yekoyeko ji meydanê rakirin û bi milyonan Kurd bûn dilên bindest ên Tirkan ! Eva ! Di hengama Şah Ismaîlê Sefewî da "Dasenda Kurd û Faris".

DERJÊ

Derjêya van nivîzişên dûrûdirêj ev e : Berê zayîna Îsa bi 10.000 sal hawişekî Endo-Awropayî li Araratan cî girtibû. Ev hawiş Kurdên îro ye. Kurd, gava hatin Araratan, du birr bûn : Kûtî û Kurtî.

Kûtîyan ji Araratan ta Antî-Toros, Toros, Sûriya û Filistîn girtin, peyabûn Zagrosan û daketin pehnavên Dicle û Ferêt. Li van doran, rastî sê xwehermendên şehrevan hatin : Sûmîr, Akad û Elam. Bi vana ra

şer kirin, di kişwerên wan da fermanferma bûn û bi navên Kûtîyûm û Lolobûm du xwehermend serrast kirin.

Paşê, weşbestên nigasperwer ên Farisan navên van her du ferweraniyên Kurd kirin "Pêşdadî" û kirin ên Farisan !

Kurdan nivîzişa Mîxî a Sûmîran pezirand û ji pişewerî û şehrevaniyên wan behremend bûn. Di demeke hindik da, ji van her sê xwehermendan di şehrevaniyê da pêşvetir çûn.

Kurtî li Araratan demeke dirêj rûneniştin, çima ku darayên keriyên bêjimar ên tarişan bûn : hesp, ga, cêl û pez. Ararat û dorên wan ji milyonan tariş ra têt ne dikir. Loma, Kurtî Ararat berdan, çûn ber bi rohilat. Ji Gola Urmîyê ta Hindistanê - Çemê Send - û çarmedorên Deryayê Kaspîn (Deryayê Kasiyan) ta Deryayê Umanê girtin. Ev kişwerê fireh û gerraze ji bo hezaran sal bû niştimanê Kurtîyan.

Gava ev gertevên han li dora Dicle û Ferêt dibûn, navên Kildan, Asor û Faris li cihanê ne bûn. Ev her sê hawiş paş du hezar sal li van doran xuya bûn.

Kildanî li rexên Ferêt bi cî bûn û li biniya Bexdê, li kenarên Ferêt, bajarê Babilê ava kir. Asoriyan li rexên Diclê - nêzikî Mûsila îro - Nînwa ava kir. Ev her du hawiş, ano Kilde û Asor, dest bi saxitandina (teqlîd) şehrevaniya Sûmîr û Akadan kir. Her du jî du xwehermendên leşkerî anîn meydanê. Nemaza Asor peykerek zorba û şeştare stend. Kildanî ji nejadên tevlihev çê bûne, lê Asorî giş Samî bûn. Farisan li hin kenarên bakur û rohilat ên tengava Faris cî girt. Faris jî, mîna Kurdan, ji nejadê Endo-Awrûpayî bûn, hawişek piçûçik bûn, bi cot û şivanî kariwer bûn, ji ceng û pevçûnê dûr direviyan, serê wan pê ne xweş bû. Farisan asûdegî, aştî û aram dievîandin. Eger hevsiyên wan li wan dirêj bikirana, Farisan dest ne dibir xwe, şer ne

dikir, xwîna xwe ya şêrîn ne dirijand. Çêtir ew bû:
bac bidin neyaran û li quncê asûde rûnin !

Îro nivîswarên dîrokê yên cihanê giş çewterêyek girtine : dêlva ku "kişwergîriya Kurd a kevnare" û "şehrevaniya Kurd a kevnare" binivîsînin, carna ji nezaniyê, lê pir caran ji bêdadî, ji nankorî, ji bêbextî, li ser navê Farisê piçûçik, Farisê pepûk û reben nivîsîne. Dêlva ku "Kurd" binivîsînin, bi çewtî "Faris" nivîsîne ! Û paşê, ev nivîsvanên dîrokan pir pêş ve çûne, evçend mezinayiya Kurd kirine Faris û Farisê pepûk bûye "Fursî qedîm", "eski Faris", "ancienne Perse" ! !

Lê, weka ku we xwend, ev kisseya ku min navê wê daniye "Dasenda Kurd û Faris", min di nav her neh bendên wê da bi awakî pejlândî da fehm kirin : kişwerê girsegir ê ku nivîswarên dîrokan bi çewterêti û bê maf navê wî kiriye "Fursî Qedîm", ano "Farisê Kevnare", Kurdan bi Kûtî û Kurtiyên xwe û bi tena xwe, bê Faris û Maris, bi pehlewana û qehremanên Kurdan, bi van box û beranan ev şehriyarî, ev imparatorî, ev şehrevanî anîne meydanê. Kurdan, berî zayîna Îsa bi 4.000 sal, bi şikandinên Sûmîr û Akad rahişt vê xebtûkoşa girsegir û pir zorfersa. Û ji van karûwerzişên dewasa yek bin asûde ne man : Babil û Sûz û Lakaş vekirandin, bi xebtûkoşên xwe yên bê aram ji van gelên binstê xwe pêşvetir çûn : di zanişmendî, pîşewerî, hunermendî, bazirganî, konevanî, leşkerî û di her zaniş û hunerên şehrevaniyê da ketin pêşiya her gelî. Padîşahên Asor endezvanan, hunerweran ji van Kurdan bijartin. Padîşahên Asor di her wesane da zanişwerî û hunermendiya Kurdan pesinandine.

Di nav van neyarên Kurdan da, ji Asor diwartir û xurttir tu nebû. Lê Kurdan ji padîşahên Asor ên şeştare û hovnak ra carê tekapu ne kir, ustuyê xwe xwar ne kir. Kurdan nêzîkî du hezar sal, şev û roj, havîn û zivistan bi Asoran ra ceng kir, penc bi penc, gewrî bi gewrî pev çûn, xerpişin; hêdî

hêdî, bi bihna fireh, ev dijminê xwe Asor, ev dijminê xwe yê hezaran sal ji ruyê erdê rakir û bi awakî demande (ebedî) hunda kir. Ev pîrozbextî, ev kamwe-riya fêris û firazwer ku di cihanê da bê heval û yekta ye, bi xebat û werzişên 4000 sal hatin meydanê. Farisan di van salan da yek dilop ji xwîna xwe ne rijand. Farisan di van 4000 salan da tu xebatek, tu karek nîşan ne da.

Kurdan bi ev çend jî qîma xwe ne anî : Gurcistan, Armeniya ku hêj nû ji Trakya hatibû, Pont, Kapadokya û Lîdya vekirandin. Kurd paşê bûn fermanfermayên Misrê jî.

Di van hengamên dirêj da, di van 4000 salên kop, xebt û şeran da, tu liv, ger, west û emegên Farisan xuya ne bûn. Faris cotkar bû, şivan bû, carê ne guherî, tum cotkar ma, şivan ma !

Em binêrin paşê, pey van hengaman, di dema Azdiyak bi şûn da çawa bû ? Kurd bi destê xwe Azdiyakê gewende û pespaye dercî kir û di şûna wî da Agirdad, ano Kûriş, padîşahê Anzan - ew Anzanê ku ji 2000 sal da niştimanê Kûtî-Amerdiyan bû - anî, li Hemedanê, li ser Textê Keyaniyan rûniştand. Ûdê (leqeb) van padîşahên Anzanê Texîxî-Xenî ye. Paşê bi dem û gavan bûye Examenî, paşê Ereb kir Hexamenşî. Kevnerêçên ku di van salan da li Zihabê (Îran) derketine pir baş nehrevanî dikin û diaşkirînin ku xanedana Texîxî-Xenî, ano Examenî, padîşahên Anzan in, Kûtî-Amerdî ne û Kurd in, ne Faris in, Anzanî ne, ne Pasargadî ne. Tarîxa Merdûx, derpêç 1, rûpel 180, ronak û eşkere dinivîsîne : "Padîşahên Hexameniyân ku li Hemedan, Babîl û Sûz, li ser Textê Keyaniyan rûniştin sed sal ji xwe ra Padîşahên Mad gotine". Padîşahên ku di vê sedsalê da padîşahî kir Key Xusrewê Mezin, kurê wî Key Kawûsê kişwergîrê Misrê, Key Darayê Mezin û kurê wî Key Serxes in. Wuha ye. Ev her çar padîşahên Anzanî yê pêşîn bi wegehên xwe Padîşahên Mad bûn, Padîşahên Kurd bûn, ên Faris ne bûn.

Em werin Key Darayê sêyim, ano Darayê Madî. Ev padîşahê bedbext dawînê padîşahên Keyaniyan e û bi nav û laşê xwe Kurd e, lê ne Kurdê Anzanî ye, Kurdê Kubbadî ye, neviyê Key Behmenê Madî, Key Behmenê kişwergîr, e.

Nuha ez ji we dipirsim : xanedanek heye ku çar bavên wê yên pêşîn ji xwe ra Mad dibêjin û bavê wê yê dawîn jî dibêje "ez Mad im". Gelo çar hûrikên givrik ên navîn çawa dibin Faris ? Nemaza ku ev her çar ên navîn ne angaştime, ne gotine "em Faris in" ! Ev tişt eşkere ye : ev xanedan ji serî ta binî Kurd e, Anzanî ye, Kûtî-Amerdî ye. Farisbûna wê fendûfût e, şapînozê "şairên" Eceman e ! !

Min bi awakî ronak û zelal Kurdbûna Xanedana Hexameniyân, ano Texî-xî-Xeniyân, aşkaft û danî ber çavan. Îcar dora Aşkaniyan, Arşakiyan û Sasaniyan e : Kurdbûna van her sê xwehermendên min di nivîzîşên xwe yên berê da xweş pejlîandî û qenc zûlandî nivîsiye. Di vê kîseyê da tu gûman û vajî ne maye. Ev her sê şehrevanî û ferweranî jî Kurd in : gelên wan 90% Kurd in û bîngehdarên her sê şehriyarî jî Kurd in : Aşek, Arşek û Erdişîrê Babekî. Padîşahên han her sê jî neviyên Key Kubbadê Kurd in.

Êdî hûn çî dixwazin ? Gelên wan Kurd, padîşahên wan Kurd, elbet xwehermendên wan jî, şehriyariyên wan jî, şehrevaniyên wan jî Kurd in, ne Faris in.

Ji van "derjê"yên bîngehî yên ku nivîzîşên min bi awakî vêrast, eşkere, zelal û aşkaftî danîn meydanê hêj aşkarişên din ên givrikî jî hene :

Padîşahên Anzanî, sê padîşahên mezin ên pêşîn : Key Xusrewê Mezin, Key Kawûs, Key Darayê Mezin, bi kişwergîriya xwe, bi rahijmendiya girsegir a xwe, bi hozanî û zîrekiya xwe, gava bi germweriyeke nêrûfersa ji bo aşti, bextiyarî û bilîndiya Kurdistanê dikoşiyân Padîşahên Key Kubbadî jî, ku bajarê Belxê paytextê wan bû, ji bo asûdegî û gumrehiya Kurdistan di xebt û koşa xwe da kêmanî ne dihişt.

Nemaza Key Kiştasep, kurê Key Lehrasep, hêj di sala 660 B.Z. da paytextê Belx berda, hat gevera Faris û bajarê Istexir ji xwe ra kire paytext. Ev gerteva sade ji me ra pir ronak dide xuya kirin ku di van salan da, li van deveran, tu Padîşahê Faris tu nebû û ku li gevera Faris padîşahên Mad fermanferma bûn. Faris weke berê destbendên Kurdan bûn.

Key Kiştasep 69 salên xwe li Istexir buhartin, Istexir fireh kir, xemiland, qoq kir, li paytextê xwe pir guh dida. Kişwerê wî seraser ava, bextiyar û şadiman bû. Padîşahê ha bi sazandina rêdarên dadmendî û şehrevanî navûdeng stendiye. Bi vî awayî xweş xuya dibe ku Key Kiştasep di avakirina welêt û sazandina rêdarên dadmendî û kişwerî da ji Darayê Mezin ra rêberî kiriye û ji Darayê yekim ra bûye mamosta. Key Kiştasep 150 sal berî Key Dara ji welatê xwe ra û ji enzanetiyê ra riya şehrevaniyê vekiriyê.

Ji ezbeta Key Lehrasep, Key Behmenê Madî bi kişwergîriya xwe nav biribû. Evçend jî hozan, zana û gewre bû, mêrek pakbunyad bû û bi dawerî û mihrivaniya xwe nav stendibû. Paytextê Key Behmen bajarê Şuweş bû. Ew alîdarê derçikirina Azdiyak bû. Eger Kûriş, hîn rasttir Agirdad, Anzanî ne bûya, ji ezbeta Kûtî-Amerdî ne bûya û Faris bûya, li ser Textê Hemedanê ne dida rûniştin û Key Behmen bi vî tiştî karibû bindirîne (manî bibe). Di van deman da, padîşahê xurttir ê Kurdan, hemj ê cihan giş, Key Behmen bû. Padîşahêk mîna Key Behmenê Madî yekî Faris - ku ji hezaran salan da destbendê Kurdan e - ne dikir şahîşah û li ser Textê Mad ne dida rûniştin.

Eva, min bi sedan nivîswarên dirokên zanişmendan xwendin û bi mûşikaftin min xwendemendî kir, û li dawiyê min ev jêderê deranî : Faris hawişekî piçûçik bû, cotkar bûn, şivan bûn, şer û pevçûnê ne dievînan. Eger zor li wan bihata, bac didadan û dikişyan quncika xwe û bi asûdegî û aşti rûdiniştin !

Nemaza, dema ku Key Kubbadê Kurd padişahiya Mad serrast kir û Hemedan kire paytext, dirêjî Asoran kir û ev padişahên zorba û bê wicdan şikandin, Faris bicarek bû benddestê Kurd, û ji wê demê da, ano ji 763 B.Z. bi şûnda ta hatina Iskender, 430 sal Faris bi tumî man di bin destê Kurdan da.

Paşê, ano pey qewurandina Selefkiyan ta kuştina Yezdê Kurd û hundabûna şahîşahiya Sasaniyan, ev bûniş demand. Ano, Faris berbendê Kurdan man : ziman zimanê Kurd bû, ferwermendî û ferweranî yên Kurd bûn, şehrevanî jî şehrevaniya Kurd bû. Wê gavê hêj "Fursî Qedîm" tu nebû ! Paşê Ereb ji ber xwe çêkir !! Di vê hengamê da, ev imparatoriya fêris û pehnawer a Sasaniyan Kurd bû ! Ev kişwerê bê payan Kurdî dipeyivî, zimanî gişkî Kurdî bû. Keça Yezdê Kurd Şehrîban Xatûn ji bavê xwe Yezdê Kurd Padişah ra bi kurdî reşbelek dinivîsandin ! Xwejber, çawa zimanî gişkî kurdî bû, wuha jî hertiştê vî kişwerî kurdî bû : welat, padişah, gel, şehrevanî ... giş Kurd bû.

Ta vê demê, Faris, zimanê Faris, şehrevaniya Faris li meydanê tu nebû.

Omer Ibn Xettab û Xelifeyên Emewiyan gelê Kurd, şehrevaniya kurd, zimanê kurd, hebûna kurd, her tiştê kurd hunda kirin ! !

Paşê, cardin qehremanek û pehlewaneke Kurd derket meydanê ! Ev Kurd Eba Muslimê Xoresanî bû ! Vî Kurdî bi germdilî, bi camêrî û bi kurdperweriya xwe Emewî hunda kirin. Eba Muslimê Xoresanî Ebbasî li şûna wan rûniştandin û Faris bi camêrî û mêraniya Kurdekî ji Erebbûnê reha bûn. Ji vê gertevê du sed sal bi şûnda, zimanê Farisî eşkere bû, derket meydanê (48) û aheng û xweşbestên Farisî dest pê kir !

Li hengama dawîn a Ebbasiyan - hemj hîn rasttir, pey Ebbasiyan çend sedsal bi şûn da - di dema Sefewiyan û peyhatiyên wan da, nemaza gava ku ji

bêbextiya padîşahên Osmaniyan Kurd bûn gorî, destê wan hat girêdan û devê wan hat girtin û meydan bicarek ji Farisan ra ma, Farisan wesanekê bi qîma xwe xist destê xwe, lîzbazî û sivikdestî kir, bi dek û zexelî û saxtekarî her tiştên Kurdan: firazbazî, navdarî, şanûbilindî, kişwergîrî, şehrevanî... ya Kurdan gişk kirin dasa xwe û li ser navê Faris nivîsandin.

Di destpêkê da ev dek û zexelî ku min navê wê kiriye "sivikdestî" bi awakî bîrnebirî (bê hiss) bû. Weşbest û çîrokbêjên Farisan ên pazên (derece) duyim û sêyim di van deman da hin çîrok û efsaneyên qehremanî ber bi hev dianîn, li çayxanan, li şato û malan, li der û beran dixwendin û pê nanê xwe pêk dianî. Lê, li vira şayanê bernihêrî tiştêk heye: weşbest û çîrokbêjên Eceman - ji tunebûna qehremanên Eceman - bênev mane, qehremanên Kurdan pesinandine : Zal û kurê wî Rustem.

Di van salan da - sedsalên 13im û 14im P.Z. - ferweraniyeke nû serrast bûbû. Navê vê ferweraniyê "Xeznewiyan" bû. Sultan Mehmûdê Xeznewî yê Tirk ji van çîrok û weşbestên qehremanên efsaneyî pir dilgewz dibû. Sultan Mehmûd civandin û nivîsandina van destan û çîrokên efsaneyî ji weşbestê navwer Firdewsî xwest û jê ra gotin û newîd da ku ji bo her xaniyê weşbestekê ewê dê zêrek bide.

Firdewsî ev çîrok û çîrçîrok pir baş ji ber kiribûn û di aheng (wezn) û bareyê (qafiye) da bê heval bû. Firdewsî bê aram û west sî sal ev efsane bi awakî zîba û zîwer, bi xweşahengî û bare, nivîsandin. Dawiya dawîn, ji heftê hezar cotik destaneke qehremanan anî meydanê ! Ev destaneke qehremanên nîgaşan bû ! Efsaneke efsanan bû ! !

Ecemên wan deman û Îranîyên îroj ku van çîrok û destanên vir û derewan pir dievînin gelo wek gertevên dîrokî yên vêrast godariya wan dikin û pê bawer dibin ?

Paşê, pêy sedsalan, ji Awrûpa û Hindistanê çapxane hatin Ecemistanê jî. Û gava Eceman nivîswar çap kirin, ev nivîswarên efsanan jî çap bûn. Berê sedsalekê, gava Ecemistan xwendegê sazandin, ji wan ra nivîswarên dîrokan jî divabû. Dîroknivîsên Ecem ji bo nivîsandina dîrokeke "hawişî" ev çîrokên efsaneyî ji xwe ra kirin serekaniyeke dîrokî ya hêja. Nemaza benda Pêşdadiyan pirs bi pirs ji efsaneyên Firdewsî jêgirt (kopya kir). Keyanî, Aşkanî, Sasanî û Sefewî jî bi hêsanî bi ser Pêşdadiyan efzûnandin (ilawe kirin). Dapara (istihqaq) Kurd tarac kiribû, destê wî girêdayî, devê wî girtî bû, meydan ji Faris ra mabû, kesê ku ji Faris ra bipaşîne (îtiraz bike) ne mabû !

Bi vî awayî, Faris bi "sivikdestî" û bi hêsanî li ser dapar, dast û mafê Kurd venişt ! !

ÇEND PIRS DI GIHAJA FIRDEWSÎ DA

Li gel agahiya min bi ziman û wîjeya (edebiyat) farisî, min ne karîbû heftê hezar cotikên Firdewsî gişî bixwînim. Li gel vê yekê, min ji destana farisî ya Firdewsî çend sel malikên bijare, çîlwerk (bi mubalexê) û dilhej xwendine. Firdewsî bi vê yadbera xwe pir baş aşkartiye ku ew di aheng, bare, çîlwerî, nigaş û efsanefiroşiyê da hunerwerek yekta ye.

Ev yadbera dêwasa ji aliyê danişweriya dîrokî ne hêjayê tiştek e. Yek ji malikên wê nikare ji dîrokê ra bibe sparte.

Bi bawermendiya min, Firdewsî gava ku "Şahname"ya xwe nivîsî, bi kevîrek sê çûkan dixwest bikuje :

1- Bawermendiya wî di gihaja Ereban da çi ye deyne meydanê :

"Ji şîrîşûtur xurden û sûsîmar

Ereba becaî resîdeste kar

Kî tacî Keyan ra kuned arezû
Tufû bertu ey çerxîgerdan tufû".

2- Evîna xwe ji ola Zerdeşt ra pêş xwar dike :

"Kî ma ra ez dînî kuneh neng nist.
Be gîtî bih ez dînî Hoşeng nist.
Heme rahî dad est ayînî mi hir
Nezer kerden ender şumarî sipêhir".

3- Herdemî û xurtiya zimanê Faris :

"Besî renc burdem der in salî sî
Ecem ra zinde kerden be in farisî, m."

Firdewsî çûkekî din jî dê lêxista : ji Sultan Mehmûdê
Xeznewî hezaran zêr dê bifiranda ! Gewremerdên
(wezîr) bedbunyad ne hişt. Firdewsiyê naçîz yek
pere ne kir bêrika xwe !

ARMANCA MIN DI NIVÎSBEJA (MEQALE) "DASENDA
KURD Û FARIS" DA

Ev kisseya ku min navê wê daniye "Dasenda Kurd
û Faris", ji nivîsandina wê armanca min ev e :

Ez dixwazim ku serhatiyên Kurdan ku 6.000 sal
berî zayîna Îsa dest pê kirine û ku hê jî didemînin
bi kurtebirî bidim fehmandin. Kurd bi buhayê
xwîna xwe, bi canfeşanî, pêdarî, mêranî, zîrekî û bi
jêhatîniya xwe niştiman, dîrok, kişwergîrî, navawerî
(şuhret), firazdariyên ku anîbûn meydanê, bi leyandi-
nên Ereban ji nişkava û bicarekê hunda kirin û
Faris bi saxtekarî ev tiştên Kurdan kire dapar,
dast û mafê xwe.

Ezê vê yekê qêr bikim li cihanî gişî ! Nemaza ji

zanayên dîrokê ra wê bidim zanîn û vê çewtûxwariya
pir mezin a dîrokê bidim rast kirin û bi enzanên
cihanê giştî bidim bihîstin !

Min bi nîşaneyên dîrokî, bi jimardekan (reqem), bi
dares (muhakeme) û bi hoşmêj (mantiq) aşkart ku
Faris dapar, maf û dastên Kurd tarac kirine. Ez
vegêra dad û maf dixwazim û wehrija (qerar) xwe
ya dawîn didim : "Fursî Qedîm" tune ! "Eski Faris"
tune ! "Ancienne Perse" tune !

"Qedîm" Kurd e ! "Eski" Kurd e ! "Ancienne" Kurd
e !

10- DASENDA KURD Û FARIS A ÎROJ

Di 1925 P.Z. da, Riza Xanê Pehlewî, dawîya Xanedana
Kacaran anî û xanedaneke nû, Xanedana Pehlewî,
saziman kir. Kurd hemû ketibûn umîdeke mezin.
Xwendemendên Kurdan pirsra "Pehlewî" çi ye baş
zanibû. Pehlewî - hîn çêtir "Pehleyî" - şêrîntirê
zaravên Kurdî ye (49)

Riza Xanê buhuştî gava navê xanedana xwe ya nû
kire "Pehlewî", ji Kurdan ra umîdeke mezin dabû.
Kurdan zanibû ku Riza Xan ji êla Mezindiran e û
ku ev êl jî ji kevntirên êlên Kurdan e. Van Kurdên
xwendemend cardin zanibûn ku bapîrên wan - Kûtî
û Kurtî - ji hezaran salan va di giloreya Îranê da
çi roline bergiran lîztine, û bawermendiya van
Kurdan hebû ku eger îro jî Kurd şep û wesan têke
destê xwe, ew dê rolên bapîrên xwe yê hezar
salan cardin karibin bilîzin û ji giloreya Îranî ra pir
bi kêr bîn. Ji bo ku Riza Xanê ronakrewan ku ji
êla Mezindiran bû û ji xanedana xwe ya nû ra jî
navê Pehlewî stendibû, Kurdan gûman biribû ku
roja wan a azadiyê hatiye ! Ew azadiya ku Kurd
hezar û çar sed sal e li benda wê ne !

Zehî nigaşt ! Umîdên Kurdên bedbext, gûmanên
wan, baweriyên wan zû bi ber bê çûn ! !

Gava Riza Xanê Pehlewî li xava şahane li dest girt, li roavayê Îranê tûdevaniya Mustafa Kemal Paşa nû serrast bûbû. Ev tûdevaniya nû ya Mustafa Kemal Paşa û Ismet Paşa ji benîdaran (sahibî ebîd) û kolonyalîstan ra nifir dixwendin, newîd (soz) dikirin, sond dixwarin û peyman didan ku kolonîti, benîti û zorbatî ji kişwerê kevnare yê Osmaniyan ew dê rakin. Van paşan, di 1919 da, li Erzeromê, li Sêwazê, di "qonxir"an da bang kir û got : xwehermenda nû ku ew dê bingeha wê deynin xwehermenda Tirkan û Kurdan e ! !

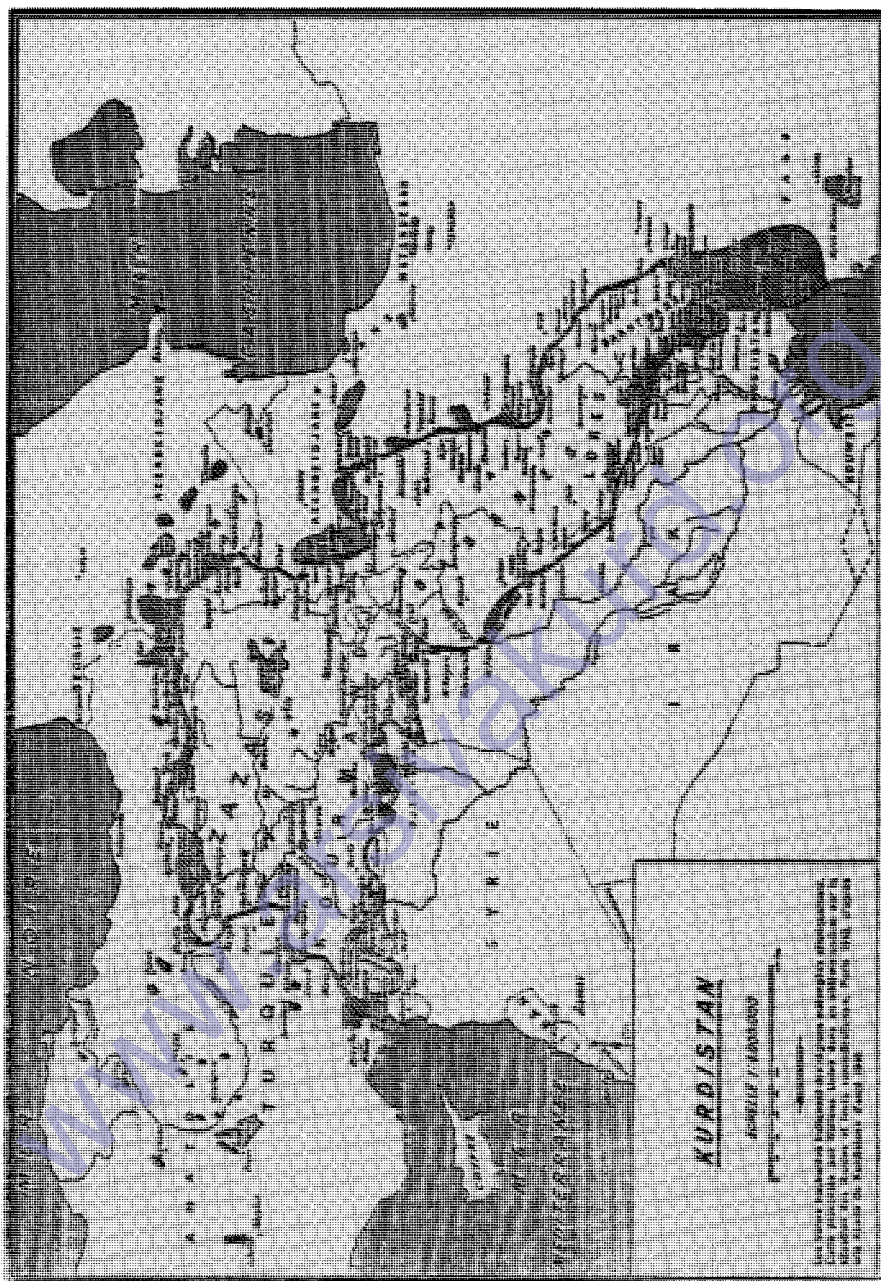
Mustafa Kemal Paşa û Ismet Paşa bi alîkariya Kurdê camêr û mêrxas Yewnan avêtin derya û tavil van Paşan newîdên xwe jî, bedihên xwe jî ji bîr kirin ! Ji Kurdan ra xweş maf dan ! Mêrxas radestên mirarkeran (qatil) kirin, jin û zarûk jî xistin kadînan, agir berda wan û şewitandin ! Milyonek Kurd - pîrê wan pîr û kal, jin û zarûk - bi işkence, agir, êş û nalînan hunda kirin ! !

Mustafa Kemal Paşa newîdên ku dabûn Kurdan çawa bi zûka ji bîr kirin, Riza Xan jî navê bilind ê Pehlewî ji bo engîzeke çiçend pîrfiraz û giramîdar stendibû, pîr zû ji bîr kir !

Riza Xan ku di gellek tevgerên xwe da Mustafa Kemal diminand, ji mirarkeriyên wî û Ismet Paşa ra jî dilbijokî kir ! Riza Xan ji birayên xwe yên xurû ra, ji Kurdên ku ji sedsalan ve ji bêdadkerî, renc, êş û rûmetşkeniyê pêva tiştêkî din para wan ne bûbû, mîna Mustafa Kemal û Ismet, her babet stemkerî û malmîratî kirin !

Riza Xan birayên xwe yên xurû şandin sêpêyan, dan ber tîran, bi hezaran bêguneh - pîr û kal û zarû - qewirandin, bê mal û bê gund hiştin, dûrandin (nefî kirin) ! !

Paşhatiyê pîrozbext, puserê Riza Xanê Pehlewî hêj nû li Textê giranbext ê Îranê rûniştibû, gertevê xwînî ê Mehabadê Kurdên stemdîde bi bûnişên reş

Nexşeya Kurdistanê : Ev nexşe li nav "Mêmorandumeke li ser rewşa Kurdan û daxwaziya wan" ji Rêxistina Neteweyên Yekbûyî (O.N.U.) re, li Parisê, di 1948 de hat pêşkeş kirin. Wêneya nexşê bixwe di Nîsan 1946 de hat çêkirin.

û pir bi êş nalandin. Ez naxwazim van birînên dijwar, van kulên kûr nû bikim. Ez niyazmend im ku Kurd, ano birayê mezin ê gloreyê Îran, ta ku cihan payidar e, careke din jî dilxwînyeke wuha nebîne !

Gava ez van rêzên han dinivîsînim, li pêş min herşeke Kurdistan û Farisistan raxistî ye û ez bi ettayî (diqet) lê çav digerinim. Ji aliyê din jî, nivîswara Merdûx li pêş min e û ez ji rûpel 48 van rêzan dixwînim : "Ma mî tuwanîm bigoim ki luxetî kurdî der temamî wîlayetî Îranî kî Iskenderî Makdonî ber an hukumfermayî kerde umûmiyet daşte". Wergişa wê bi kurdî : "Em karin bibêjin ku zimanê kurdî di gişî wilayetên Îranê kevnare da, ku Iskenderê Makdonî fermanfermayî dikir, zimanê gişî bû". Û di tenîsta min da du ferhengên farisî hene: fransizî-farisî, farisî-fransizî. Lê, muxabin, pirsên ku ez ji van du ferhengan dixwazim ji dehî yek dikeve destê min ! Zimanê farisî yê îroj 90% Erebî ye ! ! Kurd 1300 sal e ku di bin givaja Ereb, Ecem û Tirk da ye. Spas ji Yezdan ra ! Zimanê Kurdan ne ketiye roşmana zimanê farisî û tirkî.

Min ev nivîswara dîrokê bi zaravê kurmancî nivîsand, paşê min ew li tirkî wergişt. Di nêzîk da ez dê wê jî çap bikim. Ez pir niyazmend im ku bext bi min yawer bibe, farisî û fransiziya wê jî çap bikim. Ev nivîswara min a dîrokê 300 rûpelî ye. Tê da yek pirsê biyanî tu neye. Lê, eger nivîswareke farisî û bi 300 rûpel bê çap kirin, divê em 10.000 pirsên erebî bişorînin.

Ez naxwazim vê kisseyê, "Dasenda Kurd û Faris", bêtir dirêj bikim. Loma, dawiya nivîzişê xwe tînim û di mandê (rojên li ber me) da dasenda Kurd û Faris dê çî bibe dipirsim. Ez pir hêvîdar im û niyazkar im ku ji bo her duyan - Kurd û Faris - ev "mand" bi kêr û bi sûd bibe. Ez pir hêvîdar im ku ew rojên tal û reş bînin ji bîr kirin.

KURTEYEKE KRONOLOJİK

IMPARATORÎ, DEWLET Û MÎRIYÊN KURDÎ

1- BERÊ ZAYÎNA ÎSA

10.000 B.Z.

Koçbariya Giştî ji Iskandînavya ber bi Çiyayên Qefqasyê. Wê gavê bapîrên Kurdan du beş bûn :

A- KÛTÎ (Kurdên Rojava). Li dora Araratan bi cî bûn. **B- KURTÎ** (Kurdên Rojhilat). Çûn Deryayê Kaspinê, sînorên Hindistanê û Deryayê Umanê.

4.000 B.Z.

A- KÛTÎ

10 dewlet ava kirin : Kûtiyûm, Hûrî, Lolobûm, Anzan, Kardûnya, Mîtan, Nehrî, Xaltî, Mûşkî, Alarod (Ûrartû) :

1- KÛTIYÛM (welatê Kûtiyan) : 4.000 - 3.100 B.Z.

Dewletek gelek fireh û pêşketî bû. Ji Çiyayên Araratê heta başûrê Çiyayên Zagrosê dirêj bû. Li Şehrezor (Suleymaniye) û dora wê û piştê li Toros, Anti-Toros û heta sînorên Misrê hukm kir. Bi Sûmir, Akad û Elam re şerr kir.

Paytext : **Lakaş**, ku padîşah Anri-Dapriz di 3.700 de ji padîşahê Akad û Sûmir, Naramsîn, stend.

Şahên navdar : Anri-Dapriz, Anatom I, Anatom II, Kûtiya, Lokal-Zakis, Tirikan, Sarlaq.

Vê dewleta Kûtiyûm 900 sal ajot, piştre hunda bû. Lê gelê kûti di 620 B.Z. de xwe gihand Imparatoriya Mad.

2- HÛRÎ : 4.000 - 1.200 B.Z.

Ji zozanên bakurê Mêzopotamya heta Diyarbekir, Xarput û Dersimê dirêj bû. Ji sala 2.000 heta 1.200 B.Z. Hûrî tevî Mîtanîyan bûn. Sûriye û Filistîn stendin. Ji 1.483 heta 1.463 B.Z. bi Misr, Firawn Thutmes, re şerr kir. Piştî 1.200 B.Z., Hûrî û Mîtanî ji aliyê Hitîtan hatin hunda kirin. Piraniya wan xwe gihand Nehriyan.

3- LOLOBÛM (welatê Loloyan) : 3.700 B.Z.

Di navbera Kirmanşah û Bexdadê de dirêj bû. Bi Akad re, bi alîkariya Kûtiyan, û bi Asor re şerr kir. Di şehrevanî û hunermendiyê de gelek pêş de çû bû. Di 620 B.Z. de xwe gihand Imparatoriya Mad.

Paytext : Zimrî, di 900 B.Z. de. Piştre Asor ew stend.

Şahên navdar : Lasirab, Satûn, Amobanîna.

4- ANZAN : 2.800 B.Z. - 800 B.Z.

Ji başûrê Zagros heta bakurê Elam. 2.000 sal ajot.

Şahên navdar : Texîxî-Xenî-Kûti-Amerdî, Kûrişê Mezin. (Gotina Hexamensî ya farisî û Achamênides ya fransî ji Texîxî-Xenî hatiye. Kûriş şahê Anzan e, ne - weka ku Faris dibêjin - şahê Pasargad e).

5- KARDÛNYA (welatê Kasîyan) : 1977 - 1.277 B.Z.

Kasî ji Zagrosan hatin bakurê Babilistanê û kenarê Çemê Diclê vegirt. Bi Babil re şerr kir. Di 1765 B.Z. de, bi alîkariya Kûtî û Loloyan, Babil stend. Di 1760 de, dewleta Akamil, nêzikî Sûmir stend. Kardûnya yek ji 4 împaratoriyên mezin ên wê demê bû : Kardûnya, Mîtan, Hittît, Misr. 700 sal ajot. Di 612 B.Z. de xwe gihand Împaratoriya Mad.

Şahên navdar : Akûm-Kakrîm, Kandîj.

6- MÎTAN : 1.600 - 1.200 B.Z.

Împaratoriyeke mezin zû çêkir : Kurdistana rojava, Sûriya, Amûr, Arafa û Asor stendin. Di 1483 B.Z. de, bi alîkariya Hûriyan, bi Misr re şerr kir. Vê Împaratoriye 400 sal ajot, piştê ji aliyê Misr hat hunda kirin. Di 1.200 B.Z. de, bûn Mîtanî bûn tevî Hûrî û Nehriyan.

Paytext : Vaşo-Kanî.

Şahên navdar : Sosatar, Artatama, Tadu-Hepa (Nefertî).

7- NEHRÎ : 1.500 - 612 B.Z.

Li Çiyayên Araratê xuya bûn. Dewleta wan ji Kaniyên Dicle û Firatê heta Çiyayên Nîfast - Bitlis, Diyarbekir, Xarpût, Dersîm -, Çiyayên Toros û Geliyê Zabê dirêj bû. Di dema Iskederê Mezin de, ji vî welatê re "Kurduwan" dihat gotin. Di 1.128 B.Z. de dest bi şerrê padîşahê Asor, Tiklat Palazar, kir. Şerrê Nehriyan bi Asor re 2.000 sal ajot. Di 612 B.Z. de, bûn tevî Împaratoriya Mad.

Paytext : Tospa (Van).

8- XALTÍ : 1.500 B.Z.

Li Araratan, li Kurdistana navîn, dewleteke xurt danî. Piştire daketin Antî-Toros û kenarên Deryayê Reş. Hêrodot ji wan re Alarod digot.

Paytext : Tospa (Van).

9- MÛŞKÎ : 1.100 B.Z.

Welatê Mûşkiyan ji bakurê rojava yê Kurdistanê heta Kapadokya û Kîlikiya dirêj bû. Di Tewratê de navê wan "Maş" e. Di 770 B.Z. de, tevî Kurdên Araratê, dijî padişahê Asoran, Sargon I, şer kir. Di 612 de bûn tevî Madan.

10- ALAROD (ORARTO, ÛRARTÛ = ARARAT) : 829 B.Z.

Ûrartû ji yekbûna hemî Kurdên Sûbarî : Hûrî + Mîtanî + Nehrî + Mûşkî + Xaltî bûne. Wan her gav bi Asor re şerr dikir. Di 612 de gihîştin Imparatoriya Mad.

Paytext : Tospa (Van).

Şahên navdar : Minwaş, Sardorîs I, Arkîtses, Sardorîs III, Mîna-Arî.

B- KURTÎ

1- MANNAÎ

Ew ji yekbûna Partas (Part), Gimrî û Sît bûn û dewleteke piçûk li başûrê Gola Urmiyê (Kurdistana Îranê) danî.

Paytext : bajarê Urmiyê (îro : Rizaye).

Şahên navdar : Artisarî, Îranzo, Aza, Olosono, Diyago.

2- MADÊ PIÇÛK

Beşek ji Madan dewleteke bi navê "Madê Piçûk" li Azerbaycana îro, ku ji berê navê wê Atorpatka bû, ava kir. Di 853 de, di dema Key Kubbadê Kurd de, xwe gihand Madê Mezin.

3- MADÊ MEZIN (IMPARATORIYA MAD A MEZIN) :

4.000 B.Z.

Madan wê gavê nivê Kurdistanê vegirti bû : ji sînoren Hindistanê heta rojhilata Çiyayên Zagrosê û ji Gola Urmiyê heta kenarên Xelîcê Umanê. Wê gavê, Faris bitenê li ser erdekî piçûk, li kenarê Xelîcê Farisî, diman.

2.800 B.Z.

Xuyabûna padîşahiya yekemîn a Madan. Padîşahê wan bi Akadan re "lihevkirina aşîtiyê" imza kir.

2.100 B.Z. Şer bi padîşahê Asor û Kildan, Nîne, re kir.

Paytext : Belx (li Afganistana îro).

Padîşahên Medan ên navdar :

853 B.Z. : **Key Kubbadî Kurd** Ji aliyê piraniya Kurdên Kaspînê hat bijartin. Qanûnên bingehî danîn û leşkerekî gelek xurt û rêkûpêk dijî Asor pêk anî. Dijî Sardanapal, padîşahê Asor, şerr kir û ew şikand. Bi waliyê Babil, Bîlezis, re lihevkirinekê imza kir û Farisistan xist bin destê xwe.

Di 759 B.Z. de mir. 120 jiya û 94 sal hukm kir.

Paytext : Hemedan (Ekbetan) (Kurdistana Îranê).

759 B.Z. : **Key Kawus**

Kurê Key Kubbadî Kurd. Gelek ciyên Hindistanê

vegirtin. Bi Hamawran "Yemen" re şerr kir. Piştire pê re aşîti kir û bi keça padişahê wê, Zu El-Azar, re zewicî.

Di 715 B.Z. de, bê zarok, mir. 44 sal hukm kir. Piştî mirina wî, du padişah hatin bijartin : Key Lehraseb ku paytextê wî Belx bû û Key Tos ku paytextê wî Hemedan (Ekbetan) bû.

a) Padişahên Med ên Belx :

715 B.Z. : Key Lehraseb

Tiştêkî zêde ne kir. Bitenê Zerdeşt III parast û Ola Zerdeştîyê fireh kir. Di 667 B.Z. de xwe kişand û tacê xwe da kurê xwe Key Kiştaseb.

667 B.Z. : Key Kiştaseb

Kurê Key Lehraseb. Piştî çend salan Belx berda û bajarê Istexir, li Farisistanê, kir paytextê xwe. Ew gelek dadmend û zana bû. Bi avahiyên mezin û qanûnên cezaî û mulkî navdar bû. Di 601 B.Z. de li Şîrazê mir. 66 sal hukm kir.

601 B.Z. : Key Behmen

Gelek navdar bû û gelek navên wî hebûn : Erdişîrê Dirêjdest, Axşewîros, Behmenê Madî. Cihangîrekî mezin bû : heta Hindistan û Hebeşistanê vegirt. Bi tenzîmên idarî jî navdar bû. Alîkariya Yahûdiyên Babilê kir. Paytextê wî Şewêş (nêzîkî Bexdadê) bû. Di 532 B.Z. de mir. 68 sal hukm kir.

532 B.Z. : Keybanû Humay

Keça Key Behmen û şahbanuya pêşîn a Kurdan e. Paytextê wê Tîsfon, nêzîkî Medayin, bû. Di 494 B.Z. de mir. 40 sal hukm kir.

b) Padîşahên Med ên Hemedan

715 B.Z. : Key Tos

Padîşahekî gelek mezin bû. Dewleta wî ji dora Belxê heta Deryayê Reş û ji bakurê Deryayê Kaspînê heta kenarên Deryayê Umanê dirêj bû. Ji aliyê nizamê dewletê gelek navdar bû : qanûnên medenî û cezaî derxistin û xistin nav yek pirtûk bi navê "Pazend". Li bajaran dadgeh (mehkeme) û li gundan dadgehên seyyar danîn. Qanûnên eskerî jî derxistin: mecliseke bilind ji 7 endaman danî. Yeke din a firehtir jî ji bo şîretê danî. Protokol û awayê tevgerê li ber Şah pêk anîn. Hemedan gelek xemiland : 7 dîwarên rengîn ên bajêr da ava kirin. Dîwarê 6mîn zîvkirî û yê 7mîn zêrkirî bûn. Çandin, bazirganî, sinaet ... gelek pêş de birin.

Ji aliyê siyaseta derve jî gelek jîr bû : bi kesî re şerr ne kir û tukes jî ne diwêriya ku şerrê wî bike. Di 655 B.Z. de mir. 60 sal hukm kir.

655 B.Z. : Key Ferîbrez

Kurê Key Tos e. Sînorên welatê wî li Rojhilatê Çemê Ceyhûn (Amoya) û li Rojavayê bakurê Mêzopotamya û Toros bûn. Lîdya, Kîlîkya û Finîqya bac dida wî. Yahûdiyan û Misr lihevkirinekê çêkir û ketin bin parastina wî.

Navenda ayina Zerdeşt ku heta nuha li Belxê bû anî Hemedanê. Bi Asor re şerrekî mezin kir. Di şerr de, di 625 B.Z. de, mir. 30 sal hukm kir.

625 B.Z. : Key Aksar (hundakerê Asor)

Kurê Ferîbrez. Amanca wî ya yekemîn şkenandina Asor û stendina heyfa bavê xwe bû. Leşkerekî gelek xurt amade kir. Ji bo vê yekê, bi Babil re aşîtiyê imza kir û keça xwe da Boxotonasar, kurê padîşahê Babilê "Nabobalasar". Tevî leşkerê Babilê

çû ser Nînwa, paytextê Asor. Lê neçar bû ku dorgirtina wê berde ji bo ku Sîtan - ku ew jî gelekî kurd bûn û pîrr şerker, talanker û dijwar bûn - biqewirîne. Piştî şkandina wan, Key Aksar vegeriya Asor.

Di **612 B.Z.** de Nînwa stend. Asor bicarek hilweşiya. Piştî vê hilweşanê, hemî Kurd : Kûtî û Kurtî (Kurdên Rojava û Rojhilat) xwe gihand Medan û Imparatoriyeke gelek mezin û xurt danîn.

Sînorên Madistanê gelek firehtir bûn : Hundiê Hindistanê, Çiyayên Qefqas, Gurcistan, Ermenistan, Pont û hemî Anadolû, giravên Ege, Qıbrıs, Misr, Lîdya, Sûriye û Filistin. Gelek caran, leşkerê Med çû Habeşistan û Yemenê.

Di 584 B.Z. de mir. 41 sal hukm kir.

584 B.Z. : Key Azdiyak (İxtoviko)

Kurê Key Aksar. Mezinayiya padişahên din li ba wî tu nebû. Wezîrên wî neçar bûn ku wî rakin û dêlva wî Key Xusrew (Kûriş), padişahê Anzan, deynin.

560 B.Z. : Key Xusrewê Mezin (Kûriş)

Neviyê Key Azdiyak. Padişahê gelek mezin û navdar bû. Li Rojavayê, şerrê padişahê Lîdya, Krêzos, kir û Lîdya ragihand Imparatoriya Mad. Piştî çû Babilê û izn da Yahûdiyên ku bi salan di bin dîlitiyê (esaret) de bûn ku vegerin Filistinê. Sînorên xwe fireh kirin heta Çemê Send li Hindistanê û heta Qefqasan : Ermenistan, Pont, Kapadokya, Deryayê Reş û Gurcistan.

Di 531 B.Z. de, piştî birîndarbûna xwe di şerrê Massajetan de, mir. 29 sal hukm kir.

531 B.Z. : Key Kawus

Kurê Key Xusrewê Mezin. Di 524 B.Z. de bi Misr re şerr kir û ew şand. Piştê ket Lîdyayê. Gava ku vegeriya Sûriyê, ji vebûna hin birînan, di 521 de, mir. 10 sal hukm kir.

521 B.Z. : Dara I

Ji bo ku Key Kawus kur ne hişt, Key Dara bi hilbijartin hat ser text. Ew ji mîrên Anzan û Kûtî-Amerdî bû. Kurd bû, ne Faris bû.

Ji Key Kawus Imparatoriyek û leşkerekî yekta stendibûn : sînorên wê li Rojhilatê Hindistan û geliyên Send bûn. Li Bakur Çemê Ceyhûn, Deryayê Kaspîn, Çiyayên Qefqas, Deryayê Reş, Marmara, Deryayê Ege. Li Rojava : Deryayê Sipî. Li Başûr : Deryayê Uman, Misr, sînorên başûr ên Lîbya û Hebeşistanê.

Lê, mixabin, Dara li serayê xwe wezîr û generalên Faris tayîn kirin. Keça xwe da Mardonyosê Yûnanî û ew kir serokê leşkerê xwe. Generalên wî jî Ermenî û ji gelên din bûn. Leşkerê xwe bi serbazên (esker) biyanî yê cihê tije kir. Herkes dijî vê siyasetê derket. Li her der serhildan çêbûn. Dara ew şand. Lê, di warê idarî de gelek baş bû, nemaze di pêkanîna nizama Postê de.

Li Rojhilatê, çû serrê Hindistanê, ji bo ku sînorên xwe di ewlehiyê (emniyet) de bihêle. Li Rojavayê, çû şerrê Yûnanistanê : li ser rîya xwe şerrê Sîtan kir, lê bi wan - li Trakya - nikarî bû, vegeriya. Piştî salekê, vegeriya Yûnanistanê û şerrê Maratonê navdar di 490 de kir, lê şkest. Di 487 de mir. 34 sal hukm kir.

487 B.Z. : Key Serxes

Kurê Dara I. Misr ku ser hilda bû şand. Piştê çû şerrê Yûnanistanê, ji bo ku heyfa bavê xwe bistîne.

Li geliyê Termopîl, li Isparta, general Lêonîdas ew şkand. Piştire şerrê limanê Salamîn kir û cardin, di 479 de, hat şkestin. Di 465 de mir : generalê wî yê Yûnanî, Artabanos, ew jahr kir. 22 sal hukm kir.

465 B.Z. : Key Erdisîr I

Kurê Key Serxes. Gava ku bû padîşah, hîn zarok bû. Qet şerr ne kir. Di 424 B.Z. de mir. 41 sal hukm kir.

424 B.Z. : Key Dara II

Her du birayên xwe kuştin û li ser text rûnişt. Serhildanên hundirî pîrr bûn. Di 404 B.Z. de mir. 20 sal hukm kir.

404 B.Z. : Key Erdisîr II

Kurê Key Dara II. Birayê wî, Key Xusrew, dijî wî şerr kir û hat kuştin. Bi generalê leşkerê Isparta, Ksênofon, re şerr kir "Vegera 10.000an". Di 358 B.Z. de mir. 46 sal hukm kir.

358 B.Z. : Erdisîr III

Gelek stemkar (zalim) bû. Şerrê Finîq û Misr ku ser hilda bûn kir. Di 338 B.Z. de mir. Generalê wî yê misrî, Bogoas, ew kuşt. 20 sal hukm kir.

338 B.Z. : Key Dara III (Darayê Madî)

Ji nifşê (nesl) Anzan û neviyê Şahbanû Humay bû. Iskenderê Mezin ê Yûnanî êriş kir. 3 şerr çêbûn : di 334 de, li Kenarê çemê Nîfos, nêzîkî Deryayê Ege. Di 333 de, li Kîlîkya (Adana), nêzîkî Ipos = Tersos. Di 331 de, li Erbilê. Di her sê şerran de jî Dara hat şkestin. Iskender hemî Madistan stend :

ji sînorên Hindistanê heta Deryayê Reş. Ji Qefqasan heta Hebeşistanê.

Iskender li Babilê di 323 de nexweş ket û mir. Piştî wî, generalê wî Sêlêkos ciyê wî stend û padîşahiya Selefke danî.

LI KURDISTANA NAVÎN, DEWLETA MAD: 255 B.Z.

Di bin Imparatoriya Selefke de, piştî serhildaekê, çêbû. Gelek zanîn li ser destpêka wê nîne. 200 sal şûnde, di 35 B.Z. de, Padîşahê Aşkaniyan Venûn bû. Xelk ew rakir û dêlva wî padîşahê Mad, Erdişir III, danî. Piştî, padîşahê Mad, Erdiwan III, paytextê Aşkaniyan, Medayin, stend û her du dewletên Mad û Aşkaniyan yek kir. Vê dewleta yekbûyî sedsalek ajot.

LI KURDISTANA NAVÎN, DEWLETA AŞKANIYAN : 225 B.Z.

(Ewropî jê re "Parthe" û Ecem, Ereb û Tirk "Fursî qedîm" dibêjin)

Dijî Selefke ser hilda û dewleteke serbixwe çêkir. **Arşek = Aşek** ew danî. Ew ji neviyên Dara III bû, ji Belx hati bû. Vê dewletê gelek mezin bû : ji Hindistanê heta Deryayê Reş. 451 sal ajot. 37 padîşahên wê hebûn. Yên navdartirîn : **Arşek, Mihirdad I, Ferhad II, Hûrd I.**

157 B.Z. : Mihirdad I

Padîşahê 6mîn bû. Baxterî, Babil, Hemedan, Mêzopotamya stend. Li Rojava, di 148 B.Z. de, padîşahê Selefke, Dîmîtriyos, êriş kir. Dîmîtriyos hat şkestin û dîl hat anîn Medayin. Piştî, Mihirdad çû, ket Hindistanê. Di 138 de mir. 9 sal hukm kir.

139 B.Z. : Ferhad II

Kurê Mihirdad. Antokyosê 7mîn, padîşahê Selefke,

êrîş kir û hat şkestin. Di 127 B.Z. de ji aliyê leşkerê xwe hat kuştin. 12 sal hukm kir.

55 B.Z. : Hûrd I

Dijî êrîşên Roma, di bin serokatiya Krêzos de, şerr kir. Di 37 B.Z. de mir. 18 sal hukm kir.

DEWLETA ARŞAKIYAN : 132 B.Z.

Pismamê Mihirdad I, **Agirşak**, bû waliyê Ermenistanê, ku perçeyek ji dewleta Aşkaniyan bû. Navenda wî bajarê Erdiş bû. Piştî mirina wî, kurê wî **Arşek** bû waliyê Erdiş.

132 B.Z. : Arşek

Arşek şerrê Pont kir û ew ragihand Ermenistanê. Ji Ermenistan û Pont dewleteke nuh, bi navê Arşakiyan, danî. Di 114 B.Z. de mir. 18 sal hukm kir.

114 B.Z. : Erdeşîs

Kurê Arşek. Şerrê Aşkaniyan kir û bajarên Amed (Diyarbakir), Serê Kaniyê (R'as El-Eyn), Ruha (Urfa) stendin. Nuseybîn kir paytextê xwe. Di 89 B.Z. de hat kuştin. 25 sal hukm kir.

89 B.Z. : Dikranê Mezin

Kurê Erdeşîs. Şerrê Selefke kir û paytextê wan Antakya stend. Piştî, bi Roma re şerr kir û ew şkand. Di 71 B.Z. de, Roma ew li Diyarbakirê şkand û bajêr têk da (xera kir). Di 66 B.Z., Dikran dijî Pompeyus, serleşkerê Roma, şerrekî mezin kir û hat şkestin. Piştî vê şkestinê, dewleta Arşakiyan hêdî hêdî hunda bû.

2- PIŞTÎ ZAYÎNA ÎSA

226 P.Z.

SASANIYAN

Vê imparatoriye 426 sal ajot. Gelek mezin, xurt û şehrevan (medenî) bû. Avakerê wê, **Erdeşîrê Babekî**, ji nifşê Key Kubbadê Kurd û Key Behmen bû, ango ji Kurdên Mad bû, ne Faris bû. Bi Roma re hergav li ser Gurcistan, Pont, Ermenistan, Kapadokya, Lîdy û Mêzopotamya Jorîn şerr dikir.

28 padîşahên Sasanî hebûn. Ên navdartirîn : **Erdeşîrê Babekî, Şapûr I, Şapûr II, Nûşîrewan.**

226 P.Z. : Erdeşîrê Babekî

Di 226 P.Z. de, wî bi padîşahê Aşkaniyan ê dawîn, Erduwan, re şerr kir û ew kuşt. Padîşahiya Aşkaniyan hunda bû. Erdeşîr padîşahiya Sasaniyan danî.

Şerrê Roma kir û şkest. Di 233 P.Z. de hemî Mêzopotamya ket destê Roma. Di 240 de mir. 14 sal hukm kir.

240 P.Z. : Şapûr I

Kurê Erdeşîrê Babekî. Şerrê Roma kir û di 244 de Mêzopotamya, Îbîrya, Ermenistan, Kapadokya, Antakya û Hums ji destê wan stendin. Piştîre Kîlîkya (Adana) û gelek ciyên Sûriyê stendin.

Di 260 P.Z. de, piştî şerrekî mezin, Roma li nêzîkî Urfa hat şkestin û Împaratorê wê Valêryen hat dîl kirin. Di 271 de mir. 31 sal hukm kir.

310 P.Z. : Şapûr II

Kurê Hurmuz II. Gava ku bû padîşah, hîn zarok bû. Şerrê Roma li Çiyayê Sincar kir. Piştîre, Împaratorê

Roma Nuseybîn muhasere kir, lê nikarî bû bistîne, vegeriya. Piştî wî, Imparatorekî din ê Roma, Julyanus, Şapûr vegerand heta Mûsilê. Lê paşê, Julyanus aşîtiyê kir, Nuseybîn teslîmî Şapûr kir. Lê Diyarbekir ji Roma re ma. Piştî Şapûr êrîşî Diyarbekir kir û bajêr têk da.

Imparatoriya Roma bû du perçe : ya Rojava, paytextê wê Roma bû. Ya Rojhilat, paytextê wê Istanbul bû û navê imparatorên wê Kayser bû. Piştî navê vê imparatoriye bû Bizans. Kayserê Bizans êrîşeke mezin li Şapûr II kir. Şapûr leşkerê wî kişand heta Medayin û ew perîşan kir. Kayser reviya Istanbulê.

Şapûr nêzîkî 50 sal bi Roma û Bizans re şerr kir û ew qewirandin. Di 380 P.Z. de mir. 70 sal hukm kir.

531 P.Z. : Nûşîrewan

Ew padîşahê 20mîn e û ji hemîyan birûmettir (qedr) e. Loma bi navê Nûşîrewanê Adil hat nasîn. Wî Roma, Tirk û Hindî şkandin. Şam, Anbar û Qefqasya stendin. Sînorên dewleta xwe gihandin sînorên Tirkistan û Hindistanê. Di 562 de, Kayser Justisyanus bicarek şkest. Nûşîrewan di 579 de mir. 31 sal hukm kir.

3- PIŞTÎ ISLAMÊ

922 - 1240

7 DEWLETÊN KURDÎ (di dema Abbasiyan de)

1- LORÊ MEZIN (Fadlewiyan) : 922 P.Z.

Piştî leyandina Ereban di 620 de, Xanedana Fadlewiyan

ser hilda û li Loristan û dora wê (başûrê Kurdistana Îranê) dewleteke serbixwe danî. 500 sal ajot. 35 padîşahên wê hebûn.

2- AXŞADIYAN : 993 P.Z.

Li Şamê serrast bû. Li Sûriya û Misrê 40 sal ajot. 4 padîşah jê derketin.

3- DÎLEMIYAN (Peweye) : 940 P.Z.

Li Bexdadê ava bû. Elî Imad El-Dewle, ji Kurdên Dîlemê, ew danî. Li Îran û Iraqê, heta hatina Selçûkiyan padîşahî kir.

4- HESNEWIYAN : 981 P.Z.

Hesnewî, kurê Huseyn, ji Şehrezorê (Suleymaniye), ev dewlet li Şehrezor û Demar ava kir. Leşkerê xelifeyê Bexdadê şand. Vê dewletê 141 sal ajot. Di 1122 P.Z. de, bi destê Tataran hunda bû.

5- MERWANIYAN : 1009 P.Z.

Ehmed, kurê Merwan (Nasir El-Dewle), ew li Amed (Diyarbakir) danî. 52 sal padîşahî kir. Dewleta Merwaniyan 91 sal ajot. 5 padîşah jê derketin.

6- EYYÛBIYAN : 1177 P.Z.

Avakerê wê, qehremanê Şerrên Xaçparêzan, Selaheddîne Eyyûbî : Kurdistan, Ermenistan, Sûriye, Misr û Yemen stendin.

7- XORISTAN û SÎSISTAN : 1240 P.Z.

Piştî êrişên Cengîz Xan bi çend salan, Şemseddîn Muhammed padîşahiyeke kurdî li Xoristan û Sîsistan ava kir. 130 sal ajot. 8 padîşah jê derketin. Di 1370 de, bi destê Timurlenk hunda bû.

MÎRIYÊN KURDAN DI BIN ABBASIYAN DA

39 MÎRÎ :

- 1- Erdelan (Kelhor) : a) Pilingan b) Derteng
c) Tahîdest
- 2- Siyahmensûr
- 3- Cengî
- 4- Zengene
- 5- Pazûkî
- 6- Somay
- 7- Sehran (Soran)
- 8- Mahmûdî
- 9- Mukrî
- 10- Baban
- 11- Biradost
- 12- Behdînan
- 13- Hekkarî (Sîno)
- 14- Mikis
- 15- Bedlîs
- 16- Mûş
- 17- Sipayerd
- 18- Sasûn (Hezo)
- 19- Botan : a) Azîzan b) Gurgîl c) Fenik
- 20- Hesenkêf
- 21- Sêrwan : a) Kufra b) Kefrî c) Iron
- 22- Xerzan
- 23- Farqîn
- 24- Zirkî : a) Derdin b) Gurdkîkan c) Hatax (Licê)
d) Tercil

- 25- Batman
 26) Qulp
 27) Cebaqqûr
 28) Gênc
 29) Mirdasî : a) Egil b) Palo c) Çêrmûk
 30- Siwêrek
 31- Çemîşgezêk : a) Mencîkurd b) Pêrtek c) Sekman
 32- Koçhîsar
 33- Dûrik
 34- Egîn
 35- Rişwan
 36- Entab
 37- Kilîs
 38- Mendêlan : a) Mêrdin b) Qesrîk
 39- Sorikan

* * *

XANEDANÊN KURDÎ LI ÎRANÊ

1- SEFEWIYAN : 1501 P.Z.

Şêx Ismaîl, kurê Şêx Seyfeddînê Erdebîlî, li Geylan (Kurdîstana Îranê) serokê olî (dînî) yê Kurdan bû. Tevî murîdên xwe êrîş kir Gurcîstanê. Piştî, di 1500 P.Z. de, padîşahê Akkoyunluyên tirk şand û kuşt. Piştî salekê, di 1501 de, êrîşî Tebrîzê kir, xwe padîşah îlan kir û serxwebûna dewleta xwe anî.

Şêx Ismaîl bû Şah Ismaîlê Sefewî. Ew Kurd bû, ne Faris bû. Wî Xorîstan, Hemedan, Bexda, Diyarbekir û Maraş ji Akkoyunluyên tirk û Sinendej û Kermansah

ji mîrên Kurdan stendin û dewleteke mezin ava kir. Mezhebê şîî kir fermî (resmî). Paytextê xwe jî kir Tebrîz (li Îranê). Di 1524 de mir.

Ji sedema du çewtiyên wî : stendina Sinendej û Kermansahê ji destê Kurdan û fermîkirina mezhebê şîî, hemî mîrên kurd dijminayiya wî kir û di şerrê Çil-Dêran, ku di navbera wî û Sultan Selîmê tirk di 1514 de çêbû, de bûn hevalbendên Sultan Selîmê sunnî.

Bi vî awayî, Kurdistan ji sedsala 16mîn heta ya 19mîn bû du perçe : di navbera du imparatoriyan islamî de, yek tirk û sunnî û yek îranî û şîî.

2- XANEDANA PEHLEWÎ : 1925-1979 P.Z.

Avakerê wê, Riza Xanê Pehlewî. Xanedana Kaçaran ku li ser textê Îranê bû daxist û xwe şah îlan kir. Ew Kurd bû, ne Faris bû. Ji êla Mezindiran bû. Pehlewî, yan Pehleyî, ango ji navçeya Pehle. Di zemanê Madan da, ji navçeya Tehran û Isfahanê re Pehle dihat gotin. Zaravê pehleyî yek ji zaravên Medan bû. Di zemanê Sasaniyan de, ew bû bû zimanê fermî. Ev xanedan di 1979 de, bi destê Ayetullah Khumeynî, di dema şoreşa islamî de, hunda bû.

* * *

4- DI SEDSALA XXmîn DE

a) ÇEND BÛYERÊN DÎROKÎ YÊN GIRING

1920 : Peymana Sêvr

Civata Neteweyan (Société des Nations) biryar

stend ku serxwebûnê bide perçeya Kurdistanê ku di bin destê Imparatoriya Osmanî de bû (ango, Kurdistana Tirkîye, Iraq û beşek ji ya Sûriyê).

1923 : Peymana Sêvr

Civata Neteweyan biryara xwe ya jorîn kişand, ji bo ku Tirkîye û Ingiltere (ku Iraq vegirtibû û dest danî bû ser petrola Mûsilê) dijî wê derketin.

Piştî vê Peymanê, Kurdistan ji aliyê Ingilîz û Fransiyan di çar perçan de hat beş kirin.

b) KURDISTANA IRAQÊ

1922 - 1923 : Şêx Mehmûd Berzencî û navçeya kurdî ya otonom

Di 24. 11. 1922 de, Ingilîzan, ku Iraq vegirti bû, û hukûmeta Qral Faysal ji Rêxistina Neteweyên Yekbûyî "ONU" re bi awakî fermî da nasîn ku mafê otonomiyê didin Kurdistana Iraqê. Wan vê yekê kir ji bo ku ferzend nedin Mustafa Kemal "Ata Türk" ku dixwest Mûsilê girêbide Tirkîyê û ji petrola wê kelk bigire. Şêx Mehmûd Berzencî xwe walî îlan kir, pûlên malî weşandin û rojnameke kurdî derxist. Lê, di 3.10.1923 de, Ingilîzan Suleymaniye bombe kir û Şêx Mehmûd reviya Îranê.

1974 : Melle Mustafa Berzanî û Kurdistana Otonom

Piştî şerrekî xwînî û gelek dirêj ku di 1961 de dest pê kir, Kurdan beşek ji Kurdistan Iraqê, 35.000 km², ji leşkerê iraqî stend û li ser wî axî otonomiyê rast û fireh danî. Ji dema Komara Mehabadê ya Kurdistana Îranê ku di 1946 de ava bû, Kurdan mafekî ewqas mezin ne stendi bû. Wan hukûmetek di bin serokatiya Samî de danî. Neh wezaret tê de hebûn û xebateke ceddî dikir. Paytextê wê **Hac Umran** bû. Lê, di 6 Adar 1975 de, Iraq û Îran li

Cezair, di civîna OPEP "Rêxistina Welatên Xwedî Petrol", li hev hatin û bi hev re Kurdistan bicarek pelixand.

1992 : Piştî Şerrê Xelîc, Kurdistanê nîv-serbixwe

Piştî êrîşê Saddam Huseyn li Kuweytê û Şerrê Xelîc ê mezin, Kurdên Iraqê 3/4 axa xwe kontrol kir û heta nuha jî dikin. Wan di 19.4.1992 de hîlbijartin çêkir : 105 parlementer ku 5 ji wan fille bûn bijart. Di 16.6.1992 de jî hukûmetek ji 16 wezîr hat danîn. Ji van wezîran 1 jin û 1 Asorî ne. Ev bûyera mezin dilê hemî Kurdan gelek şah dîke, li gel rewşa aborî ya gelek giran ku Kurdên Iraqê tê de dijîn.

b) LI SOVYËTISTANÊ NAVÇEYA KURDÎ YA OTONOM

1923-1929 : Kurdistan Sor

Di 1923 de, di dema Lênîn de, di nav sînorên Komara Sosyalîst a Azerbaycanê de - di navbera Karabax û Ermenistanê de - navçeyê otonom ya kurdî bi navê "Kurdistan Sor" ava bû. Paytextê wê Laçîn bû. Şaredariyên wê : Kelbajar, Gubaltî, Kurd-Aci, Murad-Xelîl û Kara-Işlax. Xwendegêhên kurdî vebûn. Rojnameyek bi navê "Kurdistan" û pirtûk hatin weşandin. Enstituyeke pêdagojîk û rêxistinên çandî li bajarê Şûşî vebûn.

Lê, mixabin, di 1929 de, Stalîn ev navçe rakir û Kurdên wê sirgûn kirin Kazakstan û Tirkmenistanê. Ronakbîrên kurd hatin mehkeme û îdam kirin. Di 1944 de, alfabeya kurdî ya bi tîpên latînî, ku di 1928 de hati bû danîn, bi tîpên kirîlîk hatin guhertin.

c) KURDISTANA ÎRANÊ

1946 : Qazî Muhammed û Komara Kurdî ya Mehabadê

Di 1941 de, di dema Şerrê Cihanê yê 1mîn de,

leşkerê sovyêti bakurê Kurdistana Îranê vegirt (işgal kir) û hevalbendên wî yên ingilîzî jî başûrê Kurdistanê stend. Di navçeya navîn a di navbera her du leşkeran de valayiyek çêbû û Kurdan karî bû xwe pêk bînin û dewleteke piçûk a serbixwe deynin. Komela Jiyanî Kurd, û piştî K.D.P.Î., hatin ava kirin. Di 22.1.1946 de, Qazî Muhammed bû serokê Komarê. Ji aliyê siyasî, idarî û civakî gelek pêşveçûn bû. Kurdî bû zimanê fermî yê sazende û xwendegehên. Radyo, pirtûk, kovar ... bi kurdî hatin weşandin.

Lê, di 17.12.1946 de, leşkerê Îranê hemî endamên hukûmeta kurdî girtin û di Adar 1947 de hatin mehkeme û îdam kirin. Vê Komara Kurdî bitenê salekê ajot.

TÊGIHANDINA HIN GOTINÊN NIVÎSKAR BI (*)

- (*) Nivîswar : pirtûk, kitêb
- (*) Newîd : soz
- (*) Engîz : sedem, sebeb
- (*) Gertev : bûyer, hadise
- (*) Hengam : dem, zeman
- (*) Ano : ango, yanî
- (*) Debistan : dibistan, xwendegêh, mekteb
- (*) Leyandin : vegirtin, iŝgal
- (*) Enzan : mirov, insan
- (*) Nivîswargeh : pirtûkxane
- (*) Kiŝwer : navçe, mentiqe, welat
- (*) Hawiŝ : gel
- (*) Pes : teslîm
- (*) Mîna : weka
- (*) Balyoz : sefaretxane
- (*) Konevanî : dîplomasî
- (*) Rewan : can, ruh
- (*) Ŗep : ferzend, firset, mecal
- (*) Weŝbest : helbestvan, ŝair
- (*) Nebexetî, deha (erebî) : jîrbûna mezin.
- (*) Firawan : nîmet
- (*) Hulûlk : kole, ebd
- (*) Zexelî : lîz, hîle
- (*) Cawbirr : meqes

NÎŞANK

(1) Nivîswara Emîn Zekî Beg bi lehçeya soranî - lehçeya Suleymaniye - hatiye çap kirin. Paşê, bi awakî durust û sade, ronakrewan (merhûm) Muhemmed Elî Ewnî Begê Siwêrekî ku li Misrê cî girtibû ew vegerande Erebi.

Ronakrewan Muhemmed Elî Beg hevalekî me yê hêja bû, ji Universita "Camî El-Ezher" guwahnavê girtibû. Di Seraya Misrê da li ser nivîsan û wergerkan (tercume) bû. Lehçeyên Kurmancî, Soranî û Zazatî zanîbûn. Erebi, Farisî, Tirkî û Ingilîzî jî pir baş zanîbûn.

(2) Enzan pirseke kurdî ye. Ereban ji Kurdan stendiye, kiriye "insan".

(3) Zanayê dîrokê, Hakkî Paşa yê Tirk, ji bo ola Zerdeşt di nivîswara xwe, Ibrahim Hakki Tarihi, da, rûpel 119, ewha dinivîsîne : "Di mezhebê Zerdeştîyan da, kesê ku ji bo pêşveçûn û dewlemendiya welatê xwe û ji bo Qenciya enzanî bixebite pir bi rûmet e. Cot kirin, tuxum çandin, bax û baxçe çê kirin qenciyek pir mezin bû".

(4) Dîroka Ibrahim Hakki, derpêç (cild) I, rûpel 66: "Di dema dirêjkirina Misriyan da, ev kişwer (arazî) - Sûriye - di destê hawişekî (qewm), ano Kûtî, ku milletekî mêrxas û dijwar bû, da bû".

(5) Navê rast û kevn ê Azarbeycan "Aderbanan" bû. Paşê Ereban kir Azarbeycan. Aderbanan, yanî pasebanê agir. Di dema Zerdeştîyan da, li Aderbanan agirgehek mezin hebû.

(6) Kûtîyan bitenê xwehermenda Kûtîyûm li Mêzopotamya, ano di erdê Akad, Sûmîr û Elaman da, serrast ne kiriye. Belkî Kûtîyan ji Araratan ta Deryayê Sipî û Sûriya xwehermend, ferwerî û mîriyên din serrast kirine.

(7) Tûranî jî Arî ne, ne Mongol in, ano Tûranî ne pismamên Kurd û Paris in. Pismamên Tirk, Tatar û Mongol nîn in.

(8) GROUSSET René, Histoire d'Asie, rûpel 16.

(9) Waşokanî = Weş-Kanî = Kaniya xweş. Mîtanî çawa Kurd bûn, navê paytextê wan jî bi kurdî bû. Rojhilatzanan sûda (mana) Waşokanî fehm ne kiriye. Loma gotine em nizanin ev bajar li ku ye ! Waşokaniya kevnare "Serê Kanî"ya îro ye. Îro ev bajar li Sûriya ye, bajarekî biçûk e, li ser Çemê Xabûr e. Ji wêranzarê wê yê fireh tête zanîn ku ev bajar berê Paytextekî mezin bû. Serê Kanî = Ras El-Eyn (erebî). Îro jî ew wargeha Kurdan e.

(10) CONTENEAU Georges, Les civilisations anciennes du Proche-Orient, Presses Universitaires de France.

(11) Hêrêdot ji vî hawişî ra ne gotiye Alarod. Alarod navê ciyê wan e. Ji Ararat ra Alarod digotin. Kesên wî Xaltî bûn. Navê ciyê wan Alarod bû. Vê paşiyê, navê ferweranê xwe jî kiribû Alarod. Alarod ne bitenê ciyê Xaltiyên bû. Ew ciyê gişî Kurdan bû, ciyê Sûbariyên bû; hîn rasttir, ciyê Kûtîyan, ano bapîrên Kurdan, bû.

(12) Di vê hengamê da, li Madistan mîrên jêrîn ferweranî (hukumdarî) dikir :
Astîbars, Heştîbars, Mandos, Mencik, Suzarmos, Aspada, Artîka, Astîka, Arbiyan, Armî, Arten, Parisûnd, Artenî, Arjeng, Arbas.

(13) Tarîxa Pîrniya, rûpel 15. Tarîxa Milelê kevnar ên Rohilat, rûpel 378. Tarîxa Ayine î Iskender, rûpel 118. Tarîxa Qedîm a Oraman, rûpel 118.

(14) Di van salan da, rohilatzanên arkêolog nivîstek û nehrevanên nû peyda kirin. Ji van kevnerêçan xuyabûye ku Sît Endo-Awropayî ne û birrekî Kurd in.

(15) Tewrat, Nivîswara Estir, faslê lim, nivîswara dîrokên kevnare yên kurdî ...

(16) Ev gertev, ano guhartina Bileser bi kurê Camas, Kûrîş, nişan dide ku Babîl di bin ferweraniya Key Behmen da bû.

(17) Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 135 : "Di dema padîşahiya Kûrîş da, paytextê Mad Hemedan bû. Paşê paytextê Mad bû Isfahan. Di nivîspelgeha (defterxane) Ispehanê da, ji bo hêvisandina (tamîr) deregahê pîrfiraz (beytîmuqeddes), fermana Kûrîş bi dest ket. Di vê fermanê da, navê Kûrîş padîşahê Mad hatiye nivîsandin".

Tarîxa Merdûx, derpêç I, rûpel 180 : "Tewrat di kitêba Ezra, fasl 6 da, ji bo paytextê Kûrîş paytextê kişwerê Mad nivîsandiye".

(18) Leşkerên yewnanî ku bê serleşker mabûn ji xwe ra Ksênofon (Xênophon) general bijart. Ji leşkerên yewnanî deh hezar peya jîndar mabûn. Ksênofon ev deh hezar leşkerên mayîn bi hezar êş û tengayî ji çiyayên Kurdistanê û ji Armênyaya derbas kirin û ew gihandin rexê Deryayê Reş. Paşê ji rexên derya çûn û ji geliyê Istanbûlê derbas bûn, gihîştin welatê xwe.

Li bin femandariya Ksênofon ev vegera 10.000 Yewnanî di nivîswarên dîrokan da bi nav û deng e. Di dîrokan da ji vê vegerê ra "vegera deh hezaran" dibêjin. Li ser vê vegerê, Ksênofon di 400 B.Z. da nivîswarek nivîsiye û navê nivîswara xwe kiriye "Vegera deh hezaran". Ji bo Kurdan dûr û dirêj pir tişt nivîsîne : di heft rojan da, ji Kurdistanê derbas bûye, navê Kurdan kiriye "Kardux", çima ku di wan deman da navê wan dora Kurduwan bû. Di devê Yewnanan da, "Kurduwan" bûye "Kardux".

Gellek gel hene ku 5 û 6 navên wan hene. Ez heft navên Yewnanîyan zanim : Yewnan, Yûnan, Exrik, Grêk, Hêlên, Rûm. Ksênofon ji bo Kurdan wuha dinivîsîne : "Kurd tîravêjên dijwar bûn, tîrên ku Kardux diavêtin, me ev tîran ji xwe ra dikirin "javelo", (ano rimên destan). Kuştî û serêşaniyên heft rojan ji destên Karduxan, ji kuştî û tengayiyên

ku me di sê mehan ji destê ordiya Erdişîr dîtibûn bêtir bûn".

General Ksênofon di nivîswara xwe da ji bo Kurdan çî nivîsiye, me ji we ra got. Îcar jî, li ser vê "Vegera deh hezaran", zanayê dîrokê yê tirk çî dibêje, em dê binivîsinin : Tarîxa Ehmed Refîq, derpêç I, rûpel 39 : "Deh hezar Ispartî ji nav xwe Ksênofon kir serleşker. Ksênofon deh hezar Yewnanî ji Babîl, Asor, Ermenistan, ji nav Îran, ji zoriyan, ji welatê neyaran, bi karaşînayî, dûrbînî, ew derbas kirin û gihandin kenarê Deryayê Reş ...".

Ksênofon di nivîswara xwe da dibêje : "Ez ji welatê Karduxan derbas bûm, me pir kuştî dan, pir tengahî kişandin. Tîrên ku Karduxiyên diavêtine me, me ev tîran ji xwe ra dikirin "javelo", (ano rimên biçûk).

Ehmed Refîq Beg nabêje Ksênofon ji welatê Karduxan derbas bû. Ehmed Refîq Beg naxwaze navê Kardux, navê Kurd bîne ser zimanê xwe. Ew dibêje ji Babîl, Asor, Ermenistan derbas bûn ! Ya Ehmed Beg ! Ya Refîq Beg ! Gava ku Ksênofon ji van deran derbas bû, Babîl, Asor, Ermenî mabûn ? Ji van deman du sed sal bertir, padîşahê Kurdan "Key Aksar" Asor wenda kiribû û padîşahê Kurdan "Key Xusrew" Babîl standibû. Ermenya jî kiribû satrapeke (wilayet) xwe. Di van deman da, sînorên imperatoriya Kurdistanê ji Hindê heya hundirê Hebeşistanê diajot.

(19) Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 178 : "Bi gotina Herodot, Parisiyên di welatê xwe da, ano li tengava Paris, pirtirên wan bi çandinî û şivantî karuwer bûn. Carna bi serxwebûnî jî jîne. Lê, pir caran li bin destê Pişdadiyan bûn, yaxut ji xwehermendên Mad, Asor û Kildan ra bac didan. Tucar ji erdê xwe derneketine".

Strabon, birr 13 : "Parisî li tenvaga (xelîc) Paris rûdiniştin. Heya wendabûna Mad, ji kişwerê xwe derneketine".

(20) Iskenderê Mezin, kurê Fîlîp, qralê Makêdonya, xurt, zorbazû, şûrhingêv, mertalgêr û tîravêj bû. Di çekbaziyê da pir hunermend bû. Gellek bedenbaz û canbaz bû. Pir zana, xudançand (museqqef) û xwendemend bû : leşkervanî, kargerînî, nivîsvanî, fîlozofî ... di giş van danişmendiyên da destdirêj bû. Van zaniş û hunerên ji zanayê dengîn Aristo hîn bûbû. Belê, Iskender şagirdê Aristo bû. Iskender, pey mirina bavê xwe, bû Qral. Wê gavê bîst salî bû. B.Z. 336.

(21) Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 41 : "Ji serê kaniyên Dicle û Ferêt heya rexên Deryayê Paris, zimanê kurdî dihat peyvandin. Germiçanka vî zimanî berê Ararat bû, paşê Zagros, paştir Ispahan, paştir Hemedan û Medayin bû. Weha ye, em dikarin bibêjin li Îrana kevn, ku Iskender tê da fermanwerî kir, zimanê kurdî zimanê gişkî bû".

(22) Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 41 : li (19) binêre.

(23) Roma, Împaratoriya nû û cuwan, Awrûpa giş vekirandibû. Îcar doza cihangîriyê dikir, dest pê kiribû dirêjî Asya bike.

(24) Dîrokzanê bi nav û deng ê ingilîz, Sir Jan Malkin, di nivîswara xwe da wuha dinivîsîne : "Aşkanî ku ordiyên Yewnaniyan ji pey hev şkandin, perîşan dikirin û ji hev dijendin, û ku serxwebûna Îranê cardin bang kir, Parstawa bûn, ano Kurd bûn".

(25) Dîroka Saîd Paşa, Mîratî Îber, derpêç I, rûpel 122-129.

(26) Qamûsa Şemseddîn Samî, Sasan : "Sasan bavê Erdişîrê Babekî ye. Erdişîr bingehdar û serekê Xwehermenda Sasaniyan e. Sasanî kirasê çarim ê Padişahên Îranê ne. Ew bixwe kurê Sasan e. Ji ezbeta Keyaniyan, Behmenê Kurd ê Isfendiyar e. Pey ku Iskender Îran vekirand, di pey mirina wî ra mîrî çê bûn. Wê gavê, bavpîrên wî li kişwerê Paris

dijîn. Ew şivanê yekî bû ku navê wî Babek bû û keça wî mar kiribû. Ji vê markirinê Erdişîr çê bû û bû Padîşah. Herçend ku ûda xwe li ser navê kalikê xwe "Babekan" kiribû, ezbeta padîşahiya xwe kir "Sasaniyan".

(27) Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 123 : "Abdullah Ibn Omer paşê çû Pawe, ev der jî bilêc kir û giş jin û keç û zaro bûn para leşkerên islamê. Ferman-darê ereb, Abdullah Ibn Omer, avadaniyên mezin dan çê kirin, jin û keçên Kurdan xistin van avadaniyan. Meaz Ibn Cebel û bedewî bûn xwediyên van jin û keçan. Zarûk çê bûn û ezbet serrast bûn. Heya nuha jî Pawe û dora wê malbat û baypîrên xwe digihînin Meaz Ibn Cebel û van bedewiyan".

(28) Tarîxa Merdûx, derpêç I, rûpel 41.

(29) Dîroka Ibrahîm Haqqî, derpêç 7, rûpel 98; Şemseddîn Samî, Qamûsa Alam, rûpel 3835 : "Bingeh-darê vê Padîşahiye Şemseddîn Muhammed bû. Di sala 1240 P.Z. da, bingeha vê padîşahiye danî. Kişwerên Hurad, Xorisan, Xerecistan, Sîsistan, Serbidaran di bin serdariya wan da bûn. Di 1370 P.Z. da, dawiya wan hat".

(30) Ji kevn da, ji gevera (mintîqa) navbera Zaxo û Sêêrt ra Botan dibêjin. Li Botan sê mîrî hene : Azîzan, Gurgîl û Fenik. Wuha ye, Botan navê geverek e û tê da sê mîrî hene, bitenê navê yek mîrî nîne. Gotinên Mîrê Botan, Mîriya Botan ne durust e. Gotinên durust ev in : Mîriya Azîzan, Mîriya Gurgîl, Mîriya Fenik; û Mîrê Azîzan, Mêrî Gurgîl, Mîrê Fenik.

(31) Dîroknivîsên tirkî "Çel Dêran" kiriye "Çaldiran". Lê rastiya vê pirsê Çel Dêran" e. "Çaldiran pirseke çewt e". "Çel Dêran" pirseke kurdî ye. Tiriya wê "Kırk Kilise" ye.

(32) Dîroka Ahmed Rasim, rûpel 278 : "Şah İsmail di nivê zivistanê da çar şandiyên xwe, bi diyariyên giranbuha, azadkirina jina xwe "Tacli Hanım" hêvî

kir. Padîşah şandî avêt zindanê, jî li "Kadi Asker Hidir Çelebi" mahr kir. Ev tevgera Selîm bi rastî ne hêja bû".

(33) Gelek beg û axa hebûn ku bi zexelî, nîrengî (desîse) û xapên Tirkan dixapiyan, û hin ji wan jî ji gelê xwe ra bêbextî dikir, zêr û dirav digirtin, dibûn dost û hevalên Tirkan. Xweşber, ev Beg û Axa jî wek van Şêx û Melan bêbext bûn. Ew jî şayesteyên (layiq) nefrînê bûn. Lê, pirên van Beg û Axan bi xapandina Şêx û Melan ev bêbextî dikirin. Loma, em bawer dikin ku engîzvanên rastîn Şêx û Mela bûn. Gunehkarên mezin ew bûn.

(34) Dîroka kevnare ya Enzanan pir tarî ye, pir kêr e û pir çewt e. Di van salên dawîn da, ji kolanên arkêolojîk pir nîşane û şope derketine meydanê. Bi van nîşaneyên nû çewtî û kêmaniyên nivîswarên dîrokên kevn hatine durust kirin û tekûz kirin. Di vê navê da, li ser dîrokên Kurd û Ermeniyên jî zanişên nû bi dest ketine. Bi alîkariya van nîşaneyên nû bûnişên cografî û dîrokî yê Kurd û Ermeniyên em dê berjend (îzah) bikin, em dê bixebitin, xwarî û çilweriyên bidin alî û rastiye derxînin meydanê !

(35) Li Trakya, bi navê Frîjyên hevsiyekî Ermeniyên hebû. Di dîrokan da, ji bo nejadên her du hawişan ra "Trako-Frîjyên" dibêjin. Ji van berjendkirinên jorîn xuya dibe ku Kurd û Ermenî, her du jî Endo-Ewropayî ne, lê ne yek birr in. Kurd ji birrê "Ariyan" in, Ermenî ji birrê "Trako-Frîjyên" in.

Ermeniyên çend hezar sal li Trakyayê derbas kirin. Paşê, di sedsala 6im B.Z. da, Trakya berda, ji Bosforê derbas bûn, kenarê Deryayê Reş girt û ber bi rohilat hatin, li dora Qars û Eriwanê cî girt.

Di wan hengaman da, ano di 625 B.Z. da, hawişê Sît ji bakurrê Deryayê Kaspînê ber bi nîvro dirêj kir. Sît Arî ne, ji Ezbeta Kurdan in. Sîtan, li ser riya xwe, Gurcistan, Armenya, Pont û Kapadokya

talan kirin, wêran kirin û ber bi Lîdya û roava kişyan.

(36) Di nivîswarên dîrokên Ermeniyên da, ji bo Padîşahî û Padîşahên Ermeniyên nivîsandinên pir çelwerî (mubalaxa) hene. Pirên van nivîsandinan xurû nîgaş in. Konevanên Ermeniyên, bi van konevaniyên xwe yên çewt, ji gelê Ermenî ra ziyânê mezin gihandine û dikarin cardin jî bigihînin. Nemaza, gava cuwan û xortên Ermeniyên ku ev çelwerî xwendine û bawer kirine, sibê mezin bibin, bikevin jîna kar û xebatê, ev nîgaşên han dê bifirin, li roşimana (waziyet) vêrast agah bibin ew dê bibin bedbext û bedbîn.

Hengama gûrîpaşiyên Ermeniyên ew gav e ku Ermenî li bin berbandiya Roma bûn û serleşkerên ermenî di bin ferdandariya Roma da bi salên dirêj bi Kurdan ra şer kir. Carna ordiya Roma diket Kurdistanê, Ermenî jî bi wan ra ketine Kurdistanê û ji vê keysê behremend bûne û li hin koşeyên Kurdistanê bi cî bûne.

Hemj (hatta), hin ferdandarên jêhatî yên Ermeniyên carna ji Roma padîşahî jî çirpandine. Lê, di vêrastiyê da, ev tevger giş numayîş bûn. Ermenî berbandên Roma bûn û wan tucar padîşahiyeke tebût bi dest ne xistiye.

Ermeniyên, çawa li bin siya Roma li Kurdistanê ji bo çend rojan padîşahiyeke nivîco bi dest xistine, ewha jî ji bo çend demên kin li Anadolê, li dora Çiyayên Torosan padîşahî kiriye. Ev padîşahî jî di dema Xaçparêzan da bi camêrî û alîkariya Awrûpayîyan bûn. Gava Xaçparêz şkestin û veşeriyên Awrûpayê, padîşahiya Ermeniyên jî herifî, çû.

(37) Ji bo vê kissê, di benda "Leyandina Ereban Kurdistan" da me dût û dirêj nivîsiye.

(38) Eger hûn pirsra Ermenan dikin, di wan deman da Ermenî li roavayê Bosforê (Geliyê Istanbûlê), li Trakya rûdiniştin. Ermen û Frîjî hevsiyên hev bûn.

Ji wan ra "Trako-Frîjyen" dihat gotin. Ev her du hawiş bicîbûna Kurdan û serrastkirina xwehermend û şehriyariyên Kurdan bi 6000 sal şûnda ji Trakyayê derbasî Anadolê bûn. Frîjî li dora Qonyayê man. Ermen hatin dora Rewanê.

(39) Eger em baldar bin, dibînin ku her sê nav jî bi lehçeyên Kurmancî ne.

(40) Tarîhî Rîşeyî Kurd, rûpel 104.

(41) Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 175 : "Siwarên rêzanwer ên Kurdan di hunermendiyê da ji siwarên rêzanwer ên Asor serbesttir bûn. Ji bo ku siwarên Kurdan, di bezê da, bi hunerbaziyeke hêja tîravêjî dikir. Û cardin hespên Kurdan bi rindî û bez û çalakiyên xwe li cihanê deng daye".

Dîroka Ibrahîm Haqqî, derpêç I, rûpel 120 : "Key Aksar, ji bo ku di kişwergîriyê da kamwer bibe, bi awakî bingehî rahişte kar û xebatê : Key Aksar leşkerê xwe pir baş rêzand û koç kir. Ji bo her çekî lekên cihê durust kirin. Ji bo her birrî ferman-darên cihê danîn. Bi vî awayî, xwehermenda Mad û mêraniya gelê wî ku ji berê da naskirî ne bûn xwdiyên Ordîyeke tekûz û tebût".

(42) Dîroka Merdûx, derpêç I, rûpel 188 : "Nivîswarên cihanê giş, di dîrokan da, ji vê wergerka hanê ra gerteveke hundurî gotiye û wuha jî nas kiriye. Di hemdema Kûriş bixwe jî da, ji vê Xwehermendê ra xwehermenda Kişwerê Mad got. Li Tewratê, di birrê 6im da nivîsandiye".

(43) Şemseddîn Samî, Qamûsî Elam : "Sasan bavê Erdişîrê Babekî ye û ji ezbeta Key Behmen e. Bapîrên wî, gava ku Iskender Îran vekirandibû û paşê mîrî çê bûn û di nav Farisan da mabû, ji ezbeta Key Behmenê Madî bûn. Bavê Erdişîr şivanê merivekî dara, bi navê Babek, bû û keça Babek mar kiribû. Ji vê mêrjiniyê (zewac) Erdişîr hat cihanê, bû Padîşahê Sasaniyan. Sernavê (leqeb) xwe ji bavê diya xwe stendibû, bûbû "Babek". Lê şehriya-

riya wî bû ser navê bavê wî, bû ya Sasaniyan".

(44) Şemseddîn Samî, Qamûsî Elam, Pehlewî : "Pehlewî zimanekî kevn ê Îranî ye. Di hengama Sasaniyan da bûbû zimanê fermwer (resmî). Ev ziman, gevera ku jê ra "Pehle" digotin - Rey û Isfehana îro. Yewnaniyên kevnare jê ra "Mîdya" nav dida - zimanê wan bû.

Di leyandina islaman da, ev ziman bicarek rabû, nivîzişê wî jî hat ji bîr kirin. Pey çend sadsalan, gava ku Îraniyan dest pê kir zimanê xwe bi tîpên erebî binivîsinin, bi lêhatinek (tesadufî) zimanê gevera Faris, ano Farisiya îro, pêş ve çû û bû zimanê wîjeyî (edebî) û nivîzişê".

(45) Ihsan Nûrî, Tarîxî Rîşeî Nejadî Kurd, rûpel 97: "Merhûm Serdar Nasir Elî Sincabî dibêje : "Min li ba Abdullah Xanê Qoç ê Mîdixem, ji Sultanê Kelhor, nivîzişek dît ku keça Yezdî Kurd (Padîşahê Sasaniyan ê paşîn) Şehirbanû Xatûn, ji bavê xwe ra nivîsandibû. Di vê nivîzişê da digot : "Babo, ruyê te reş be ! Bo çi namê î Peyxember pare kerdî", ku bicarek Kurdî bû".

(46) Maurice Pernot, L'inquiétude de l'Orient en Asie Musulmane, rûpel 113 : "Nûrullah - zanişmendek ji Şîrazê - dibêje : "Pir caran hatiye gotin ku ola islamê bi darê zorê bi me dane pezirandin. Lê, ez bawer im ku rastî bi awakî din e. Parisiyên Zerdeştî ji Erebên kişwergîr pirsîn : "Hûn bi kî baweriya xwe tînin ?". Û Erebên li wan vegerand : "Em bi Xudanekî yekta, pir pak û pir firaz baweriya xwe tînin, ku bi şandiyekî, bi pêxemberekî bi me hatiye nas kirin". Farisan weha qêr kir : "Baweriya me jî wek baweriya we ye".

Di nav bera her du olan da cudadiyeke pir tu nebû. Paris giş zûka bûn misilman".

(47) Nivîsbêja (meqale) zanayê Fransîz, Maurice Pernot, rûpel 243.

(48) Li (44) binêre.

(49) Pirs "Pehlewî" ji du birran çê bûye : "Pehle" û "wî". "Wî" erebî ye. Ereb jê ra "wawê nisbî" dibêjin. Bi kurdî "î" ye. "Pehlewî" bi erebî mensûbê "Pehle" ye. "Pehleî" bi kurdî sendeyê "Pehle" ye. "Pehlewî" çi ye ? Di hengama Madan da, ji dora Tehran û Isfehanê ra Pehle digotin. Ev der giş welatê Mad bûn. Di nav zaravên (şîwe) Madan da, zaravê Pehle şêrîntirê gişan bû. Di dawiya Sasaniyan da, zaravê Pehle, şêrîntirê zaravên Kurdan, bû zimanê fermwerî.

PEYNAVEYÊN NIVÎSWARAN
ËN BERGERIŞ (MURACEET)
"ÇAVKANÎ"

ROJHILATÎ (farisî, erebî, tirkî) :

ABAD Fîrûz, Qamûs.

ALOSÎ ZADE, Rûhul meanî.

AYETULLAH Aqa, Tarîxî Merdûx, 1906, Tehran.

Asarî Acam.

Awîsta.

Ayîneî Iskender.

BEDLÎSÎ Şerefeddînê, Şerefname.

BEG Feyzullah, Tarîxî Kurdistan.

Burhanîqatî.

Cemî' el-ensab.

DEHLAN S. A., Futûhat el-islamiye.

Debistanul-mezahib.

Dewleti Osmaniye tarihi.

EBUL FIDA, Teqwîm el-buldan.

EL-MELEK Sadiq, Hedîqe Nasirî.

EWLIYA Çelebî, Seyahetname.

El-feth qesî fî feth el-Quds.

El-tesqîb.

FIRDEWSÎ, Şahname.

FRÛXÎ, Tarîxî milelî qedîmeî şerq.

Farisname.

HACÎ Xelife, Tarîxî cihannuma.

HEMEWÎ Yaqût, Mu'cem el-buldan.
KIHAN M., Coxrafiyaî mufassal İran.
Kurd der muqabilî Turk.
IBN EBÎ DEBER, Qesîdatul umem.
IBN ESÎR, Tarîx el-kamil.
IBN HEWKEL, Dîwan el-sedaqe.
IBN HEWKEL, Mesalik el-memalik.
IBN MESKUYE, Tecarub el-umem.
IBN ŞEDDAD, Sîretu Selaheddîn.
IBN WEHŞIYE, Şewq el-musteham.
HEMDULLAH, Tarîxî guzîde.
MELLA Abdullah, Tarîxî cedîdî Greman.
MELLA Qadirî, Tarîxî qedîmî Greman.
MELLA Şerîf, Behceî Mistafawiye.
MELLA Şerîf, Teqwîm el-tewarîx.
MELEK Sadiq, Tarîx el-Ekrad.
MESÛDÎ, El-tebîne.
MESÛDÎ, Murewic el-deheb.
MUSTEWFÎ H., Nuzhetul-qulûb.
Mealim el-usûr el-wusta.
Mecme' el-tewarîx.
Mecme' exbar Kurd.
Me'rifet şehriyarî Oramî.
Mesalik el-ebzar.
NECM EL-DEWLE, Kifayet el coxrafî.
NESÎRÎ, Eşq we saltanat.
NÛRÎ PAŞA Ihsan, Tarîxî nejadî Kurd.

Neîma tarihi.

Nuxbetul-ezheriye.

PAŞA Cevdet, Tarîx.

PAŞA Said, Ismail Hakki tarihi.

PÎR ORAMÎ Camas, Camasname.

PÎRNIYA, Tarîxî Îranî qedîm.

RASIM Ahmed.

REFIQ Ahmed, Tarîxî umumi.

Rawdatul-safa.

SAMÎ Şemsuddîn, Qamûsî E'lam.

SULTAN Memdûh, Tarîxî umerai Ekrad.

SUWEYDÎ, Sebaik el-zeheb.

ŞEREF Abdurrehman, Tarîxî umûmî.

Dr. ŞÎRKUH Belc, El-qeziye el-kurdiye.

TABARÎ, Tarîxul-umem wel mulûk.

TUDARÎ Seyid Ebd Semed, Nûrul-enwar.

Tarîxî el-umerai Abbasî.

Tarîxî mantiqî.

Tarîxî umûmî muerrixîn.

Tewrat.

Tuhfetul-edeb fî tewarîx el-ensab.

Tarîxî Sînan.

WECDÎ, Dairetul-mearif.

XADARÎ, Tarîxul-umemil-islamiye.

ZEKÎ Emîn, Tarîx.

EWRUPÎ :

Ansîklopêdiya Almanî.

Ansîklopêdiya Fransizî.

Ansîklopêdiya Ingilîzî.

BEIDAR Paul, Acrumîyeî Kurdîye (Grammaire kurde), Paris 1956.

BEASTED James Henry.

BINDER Henri, Au Kurdistan, en Mésopotamie et en Perse, Quantin, Paris, 1887.

CHAMPDOR Albert, Saladin, le plus pur héros de l'Islam, Albin Michel, Paris, 1956.

CONTENEAU Georges, La civilisation des Hittites et des Hurrites du Mitanni, Payot, Paris, 1948.

CONTENEAU G., La civilisation d'Assur et de Babylonie, Payot, 1951.

CONTENEAU G., La civilisation iranienne, Payot, Paris, 1952.

FREIJ Roks.

GIAMIL, Monte Singar, Roma, 1900.

GRAUSSET René, Histoire de l'Asie.

HOLL M.

HERODOT, Histoire d'Hérodote, Paris, 1894.

JERNIEK Joseph.

MIGERSON.

MISTAER Dare.

NIKITINE, Les Kurdes, C.N.R.S., Paris, 1955.

NORMAN.

PERNOT Maurice, L'inquiétude de l'Orient.

RUTTEN Margueritte, Babilon.

SIR MILKIM John.

SIR SMITH Sidney.

SPEISER, Dr Ephraim A.; Southern Kurdistan in the Annals of Ashurnasirpal and today; in Annals of American Schools of Oriental Research, vol. VIII, pp. 1-33, New Haven, 1926-1927.

STRABON, Oeuvre géographique. 60 av. J.-C.

SIR SYKES Mark, Journey in North Mesopotamia, London, 1907.

SIR SYKES Marc Percival, The Kurdish tribes of the Ottoman Empire; in Journal of Anthropol. Inst., vol. 38, pp. 451-486, London, 1908.

SIR SYKES Marc Percival, A history of Persia, 2 volumes, Ed. Macmillan, London, 1915.

JÎNENÎGARIYA EKREM CEMÎL PAŞA

Ekrem Cemîl Paşa li Diyarbekirê, di 1891 de, bû. Di 1912 de xwendina xwe li Stembolê, li Sultani Lisesi, qedand. Di wê salê de wî, tevî meriv û hevalên xwe, rêxistina **Hêvî** danî. Vê rêxistina xwendekaran rojnameyên **Rojî Kurd** û **Hetawî Kurd** derxistin. Piştre ew çû Ewropayê ji bo xwendina bilind. Berê li Zanîngeha Lozanê, li Swîs, û piştre li ya Gand, li Beljikayê, hendese xwend. Ew li Lozanê bû berpirsiyarê Hêvî. Di 1914 de, gava Şerrê Cihanê yê 1mîn dest pê kir, ew neçar bû ku vegere Stembolê. Di şerrê Rûsyayê de bû topçî. Di 1918 de, li Diyarbekirê bû serokê **Kürdistan Cemiyeti**. Piştre, bavê wî, Qasim, ev serokatî kir. Şaxên vê rêxistinê li gelek ciyên Kurdistana Tirkîyê zû vebûn. Rojnama wê **Gazî** bû. Di 1919 de, Mustafa Kemal û hevalên wî yê Ittihad ve Terakki Cemiyeti ew neçar kir ku ji Diyarbekirê bireve Stembolê. Li wê derê, alîkariya hevalên **Kurdistan Teali Cemiyeti** û rojnama wê **Jîn** dikir û di rojnamên tirkî de dinivîsî. Xwendekarên Zanîngeha Stembolê ew kir serokê fexrî yê Hêvî. Di 1920 de, piştî Peymana Sêvr, Kürdistan Teali Cemiyeti ew şand Kurdistanê. Lê, li wê derê, Ata-Türk gelek propaganda dijî Kurdan kiri bûn, loma ew neçar bû ku cardin vegere Stembolê. Di rê de, Abdulkerîm, axayê gundê Çêlikê Eliyê Remo, nêzîkî Midyatê,

ew teslîmî Tirkan kir. Di **1922** de, vegeriya Diyarbekirê. Heta **1925**, tarîxa serhildana Şêx Seîd, li gundên bavê xwe Qasim dixebitî. Di **3 sibat 1925** de, li Diyarbekirê, li malê hat girtin. li girtîgeha Kastamonu 4 sal, ango heta **1929**, ma. Piştire, tevî hin endamên malbata xwe, reviya Sûriyê. Berê li Helebê man. Ew der bû bû navenda rêxistina **Hoybûn** ku di 1927 de ava bû bû. Piştire, çûn Cezîrê - Kurdistana Sûriyê - û Şamê. Hoybûn alîkariya serhildana Çiyayê Agirî ya Ihsan Nûrî Paşa kir. Di **1932** de, tevî Celadet Bedir Xan û hevalên din, kovara kurdî **Hawar** li Şamê weşand. Ji **1940** heta **1946**, Ekrem bû nimînendeyê Hoybûnê. Di **1962** de, çû Kurdistana Iraqê, ji bo ku rehberiya rojnamevanê Amerîkî Dana Adams Schmidt bike. Evê dawîn pirtûkek bi navê "Journey Among Brave Men" di **1964** de nivîsî û tê de gelek li ser Ekrem, di bin navê "Bavê Comerd" de, peyivî. Ji **1967** heta mirina xwe di **1974** de, piştî ku hukûmeta Sûriyê axên Kurdan stendin, li Şamê ma. Piraniya jiyana xwe li gundê Talikê, nêzîkî Dirbêsiyê, li Cezîrê derbas kir. Bi bexçevanî û hînkirinê, nemaze bi fêrkirina zimanê kurdî, mijûl bû. Wî kurdî, tirkî, farisî, fransî û erebî zanî bûn. Di **1972** de, ev pirtûk bi kurdî û piştire bi tirkî nivîsî. Bi pismamê xwe Qedrî Cemîl Paşa (Zinar Silopî) re li hev hat ku ew diroka Kurdistanê ya kevn û Qedrî jî ya nûjen (Doza Kurdistan) binivîsin. Di **1973** de, jînenîgariya xwe bi tirkî "Muhtasar Hayatım" nivîsî. Li Şamê, di **1974** de, wefat kir. 83 sal jiya.

NAVEROK

Pêşgotin	3
Amerziş (Beyanê Uzur)	5
Kurtebira Dîroka Kurdistan, Pêşgotin	7
Beşkirina nejadê enzan û Kurd ji kîjan nejadî ne	15
Kurd ji kê derê hatin Kurdistanê û çi gav hatin ?	
Kurd çend ezbet û bir bûn ? Çawa erd fireh kir ?	
Paşê çawa Imperatoriya Kurdistan wenda bû	27
Ferweriyên Kurdên Araratan : Lolobûm, Gûtiyûm, Kardûnya, Hûrî, Mitanî, Nehrî, Mûşkî, Xaltî, Alarod	33
Ferweriyên kurd ên Kaspiyên Mannaî, Madê Biçûk û Madê Mezin	61
Firehkirina Imperatoriya Kurd	83
Pey mirina Iskenderê Mezin, xwehermenda Selekos li Kurdistanê	119
Wendabûna Şehriyariya Selefke li Kurdistanê, xwehermendên Kurdan	121
Xwehermenda ku Aşek bingeha wê danî, Xwehermenda Part an Aşkaniyan e ?	133

Şehriyariya Sasaniyan	137
Kurdistan di hengama leyandina Ereban da Standina Bexda û wendabûna Abbasiyan bi destê Hulakû	153
Padişahiya Ismaîlê Safawî û serhatiya Kurdan Yekîtiya Kurd û Tirk	199
Serhatiyên dilkuj ên Kurdan li bin destên Tirkan Di sedsalên 19im û 20im da, Kurdistana Roava Hengamên Sultan Hamîd, Jön Türkan û Mustafa Kemal	203
Armenya li Asyaya Biçûk	221
Dasenda (Munasebet) Kurd û Faris	231
Kurteyeke kronolojîk Imperatorî, dewlet û mîriyên kurdî	247
Têgihandina hin gotinên nivîskar bi (*)	299
Nîşank	321
Çavkanî	323
Jînenîgariya Ekrem Cemîl Paşa	335
	341

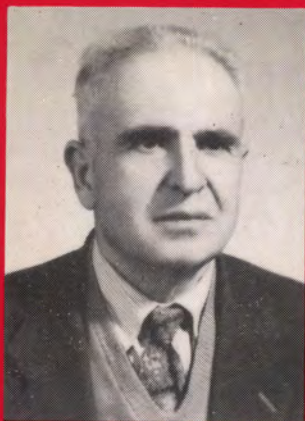
WEŞANÊN DIN ÊN ENSTITUYÊ

- 1) Bultena sênehî ya agahdariyê, bi 4 zimanan : kurdî, fransî, hollandî û ingilîzî.
- 2) Dossier Kurdistan, dosyeke li ser dîroka Kurdistanê û rewşa Kurdan a îroyîn ji aliyê siyasî, civakî û çandî, li welêt û li Ewropayê, bi fransî, 136 rûpel. Çapa 1mîn 1988, a 2mîn 1989 û a 3mîn 1992.
- 3) Dossier Koerdistan, wergerandina "Dossier Kurdistan" bi hollandî. Çapa 1mîn 1988, a 2mîn 1991.
- 4) The Kurdistan File, wergerandina "Dossier Kurdistan" bi ingilîzî, 1989.
- 5) CEMIL PAŞA Ekrem, Muhtasar Hayatım, jînenîgarîya nivîskar, bi tirkî, 104 rûpel. Çapa 1mîn 1989, a 2mîn 1991.
- 6) SOREKLÎ Şahîneh Bekir, Jana Heft Salan, helbestên bi kurdî, 155 rûpel, 1990.
- 7) BIRO Taharê, Memê û Eysê, şano (tyatro) bi kurdî, 162 rûpel, 1991.

- 8) ŞAKELÎ Ferhad, Kurdish Nationalism in Mam û Zîn of Ahmad-î Khanî, têzeke zanîngehî li ser destana Mem û Zîn, bi ingilîzî, 146 rûpel, 1992.
- 9) Kurdistan, broşureke dirêj bi foto, bi zimanê fransî, li ser rewşa Kurdan a giştî, bi hevkarîya rêxistina beljîkî Solidarité Socialiste û alîkarîya maddî ya Kommisyona Ewropayê, 12 rûpel, 1993.
- 10) HASRATYAN Manvêl A., Kurdên Tirkîyê di dema herî nuh da. Wergerandina rûsî-kurdî : Tîmûrê Xelîl Muradov. 405 rûpel, 1994.

Weka ku xwendevanên me dizanin, ji berê, ango ji 1978 heta 1989, navê rêxistina me Têkoşer bû. Di wan salan de me kovareke çandî ya sê mehî bi zimanê kurdî, bi navê "Têkoşer" derdixist. Jê 43 hejmar derketine. Piştî ku me navê xwe guherand û kir Enstitu, me ew kovar rawestand û di cîyê wê de bultena agahdariyê ya sê mehî derxist. Ji derveyî kovarê, me wê gavê gelek broşûr û dosye, bi zimanên cihê, li ser Kurdan derdixistin. Em wan li vê derê nabêjin ji bo ku êdî zemanê wan buhuriye.

Ekrem CEMİL PAŞA.

DIYARBEKİR 1891 - ŞAM 1974.

Di 1912 de, tevî hevalên din, rêxistina xwendekarên kurd Hêvî li Stembolê danî. Piştê çû Ewropayê, li Lozan û Gand hendese xwend. Di 1918 de li Diyarbekirê bû serokê Kürdistan Cemiyeti. Di 1920 de hat girtin. Di 1922 de vegeheriya Diyarbekirê. Di 1925 de, di dema serhildana Şêx Seid de, çar sal hat girtin. Di 1929 de çû Sûriye û Kurdistana Sûriyê. Di rêxistina Hoybûnê de xebat kir. Di 1932 de, alîkariya kovara kurdî Hawar kir. Ji 1940 heta 1946, bû

nîmînendeyê Hoybûnê. Di 1962 de çû Kurdistana Iraqê. Di 1972 de ev pirtûk bi kurdî û piştê bi tirkî nivîsî. Di 1973 de jînenîgariya xwe bi tirkî, 'Muhtasar Hayatım', nivîsî.

www.arsivakurd.org